

TİMURLU DEVLETİ'NİN ASKERİ TEŞKİLÂTI

Ensar MACİT

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ

2012

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Ensar MACİT

TİMURLU DEVLETİ'NİN ASKERİ TEŞKİLÂTI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ**

ERZURUM-2012

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

09/08/2012

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlanmış olduğum "Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerde erişime açılabilir.

09/08/2012

[Ensar MACİT]

E. Macit

F-83/00/22.02.2012

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ danışmanlığında, Ensar MACİT tarafından hazırlanan bu çalışma 09 / 08 / 2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Sedat ADIGÜZEL

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 09 / 08 / 2012

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TİMURLU ORDUSUNU OLUŞTURAN İNSAN UNSURU

1.1. HASSA ORDUSU.....	8
1.2. EYALET KUVVETLERİ.....	13
1.3. GEÇİCİ KUVVETLER	17

İKİNCİ BÖLÜM

TİMURLU DEVLETİ'NİN ASKERİ YAPISI

2.1. SAVAŞ NİZAMINA GÖRE ASKERİ BİRLİKLER	27
2.1.1. Muharib Birlikler	27
2.1.1.1. Karavul	27
2.1.1.2. Monkulay	29
2.1.1.3. Çağdavul/ Şakavul/ Çindavul	30
2.1.1.4. Çapavul	31
2.1.1.5. Nikavul	31
2.1.1.6. Barangar (Sağ Kol)	32
2.1.1.7. Carangar (Sol Kol).....	33
2.1.1.8. Ğol (Merkez).....	33
2.1.2. Gayri Muharib Birlikler	34
2.1.2.1. Ağruk.....	34
2.1.2.2. Çahurgan ve Ameleler	36
2.1.2.3. Bâzar-ı leşker ve Lojistik.....	38
2.2. ASKERİ GÖREVLİLER	44
2.2.1. Emîrû'l-ümerâ	44
2.2.2. Emir.....	45

2.2.3. Daruga.....	48
2.2.4. Kutvâl.....	50
2.2.5. Tavacı/ Tuvaçı.....	52
2.2.6. Yasavul.....	55
2.2.7. Yurtçi	57
2.2.8. Gaçerçi (Kılavuz)	58
2.2.9. Bakavul/ Bekavul	60
2.3. ASKERÎ EĞİTİM.....	60
2.4. ASKERÎ DİVANLAR.....	64
2.5. ASKERÎ MAAŞ VE ÖDEMELER	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİMURLU ORDUSUNUN TEÇHİZATI

3.1. SİLAHLAR	71
3.1.1. Saldırı Silahları	71
3.1.1.1. Ok ve Yay.....	71
3.1.1.2. Kılıç	73
3.1.1.3. Mızrak	76
3.1.1.4. Gürz, Balta ve Diğer Saldırı Silahları	77
3.1.2. Kuşatma Silahları ve Makineleri.....	78
3.1.2.1. Mancınık ve Arrâde	78
3.1.2.2. Neft	82
3.1.2.3. Tûra- Çeper- Gavsiper	83
3.1.2.4. Tîr-i çarh/ Çarh	85
3.1.2.5. Merdiven ve Kement.....	85
3.1.3. Savunma Silahları.....	87
3.1.3.1. Miğfer	87
3.1.3.2. Zırh	88
3.1.3.3. Kalkan	90
3.2. CEBEHÂNE/ KURHÂNE-İ HÜMAYUN.....	91
3.3. ORDUDA ETKİN OLARAK KULLANILAN HAYVANLAR	92
3.3.1. At	93

3.3.2. Fil.....	94
3.3.3. Deve - Sığır ve Diğer Hayvanlar	97
3.4. ASKERÎ MUSİKÎ TAKIMI	98

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ ÖNCESİNDE YAPILAN HAZIRLIKLAR - SAVAŞ SIRASINDA KULLANILAN TAKTİK VE HİLELER

4.1. SAVAŞ ÖNCESİNDE YAPILAN HAZIRLIKLAR	103
4.1.1. Savaş Öncesi Elçi ve Mektup Gönderme	103
4.1.2. Casuslardan Haber ve Raporlar Alma	107
4.1.3. Kurultay ve Danışma	116
4.1.4. Kur'an'dan Âyet Sunma (Tefe'ül) ve Müneccimleri Kullanma	120
4.1.5. Uygun Zamanın Belirlenmesi	124
4.1.6. Resm-î geçit (Körük) ve Askerî Disiplin	127
4.2. SAVAŞ SIRASINDA ORDU TANZİMİ VE BAŞVURULAN TAKTİK VE HİLELER.....	130
4.2.1. Şahbun-Türktaz (Baskın).....	130
4.2.2. Sahte Ricat/ Kerr û Ferr	131
4.2.3. Düşman Sayısına Göre Ordunun Tanzim ve Taktiği.....	132
4.2.4. Savaş Hileleri.....	140

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ SONRASI UYGULAMALARI

5.1. AMÂN MALININ TOPLANMASI	143
5.2. YAĞMA VE TALANLAR	145
5.3. EĞLENCE VE TOY MECLİSLERİ.....	153
5.4. ÖDÜLLENDİRMELER	157
5.5. ORDUDA CEZALANDIRMA	164
SONUÇ.....	172
KAYNAKÇA	174
ÖZGEÇMİŞ.....	183

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TİMURLU DEVLETİ'NİN ASKERİ TEŞKİLÂTI

ENSAR MACİT

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ**2012, Sayfa: 192****Jüri: Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ (Danışman)****Doç. Dr. Süleyman ÇİĞDEM****Doç. Dr. Sedat ADIGÜZEL**

Cengiz Han'ın ölümüyle Ceyhun bölgesine kadar olan topraklarda hâkimiyet sürmeye başlayan Çağatay ulusu bir kabile konfederasyonu idi. Bu durum 1370 yılında Emir Timur'un başa geçmesiyle değişmiş ve bir bozkır imparatorluğu olarak Timurlu Devleti tarih sahnesindeki yerini almıştır. Timurlu Devleti hem Cengiz yasası hem de Türk-Moğol unsurlarının karışımı ile yeni bir devlet, yeni bir teşkilat ortaya koymuştur.

Timurlu nüfuzunun sağlanmasında Emir Timur'un askerî deha olması büyük bir etkendir. Ancak Maverâünnehir'den hareketle Delhi'den Moskovaya, Orta Asya'nın Tiyen Şan dağlarından Anadolu'da Toros dağlarına kadar tüm Avrasya'yı hâkimiyeti altına alan bu devletin fetihlerinde en önemli etkenlerden biri de katı bir disiplin ile hükümdarına bağlı olan Timurlu ordusudur. Bu ordu, durağansız bir şekilde seferden sefere koşarak hem Orta Asya'da göçebelerin İslamlaşmasını sağlamış, hem de Türk-Moğol denilen ve bozkırın iki büyük kültürünü birleştiren yeni bir miras ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Han, Çağatay Ulusu, Emir Timur, Türk-Moğol, Maverâünnehir, Disiplin, Teşkilat.

ABSTRACT**MASTER THESIS****TIMURID STATE MILITARY ORGANIZATION****Ensar MACİT****Advisor: Assist. Prof. Dr. Savaş EĞİLMEZ****2012, Page 192****Jury: Assist. Prof. Dr. Savaş EĞİLMEZ (Advisor)****Assoc. Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM****Assoc. Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL**

With the death of Cengiz Khan, Çağatay nation who began to dominate in the lands of Ceyhun region was a tribe confederation. This situation changed with the reign of Emir Timurin in 1370 and Timurid state as a desert imperial took place in the historical scene. Timurid state presented a new state, new organization with the combination of both Cengiz rule and Turkish-Mongol effects.

In the constitution of Timurid population, Emir Timurin, military genius, is of great influence. However, in the state conquests dominating from the movement of Transoxiana, Delhi to Moscow, from the TiyanŞan Mountain of Middle Asia to Toros Mountain in the Anatolia, one of the effects is also the strict discipline and Timurid army devoted themselves to the emperor. This army both provided to islamise the tribes in the Middle Asia by undergoing military expedition continually and revealed a new inheritance called as Turkish-Mongol and combining two great cultures of desert.

Key Words: Cengiz Khan, Çağatay Nation, Emir Timur, Turkis-Mongol, Transoziana, Discipline, Organization

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DGBİT.	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DTCFD.	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayanlar
İA.	: İslam Ansiklopedisi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
TAD.	:Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi
TAED.	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TDAV.	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TİD.	: Tarih İncelemeleri Dergisi
Tsz.	: Tarihsiz
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
USAD.	: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
Yay.	: Yayınları
Ysz.	: Yersiz

ÖNSÖZ

Cengiz İmparatorluğu'nun bir parçası olarak ayakta durmaya çalışan Çağatay Ulus'u bir kabile konfederasyonu idi. Ancak bu durum 1370'li yıllara gelindiğinde değişecekti. Nitekim bu tarihten itibaren tüm dünyanın adından çokça bahsedeceği Sahipkıran, tarih sahnesinde yer alacak ve 1382'den 1405 yılına kadar durmak bilmeyen, sürekli hareket halinde olan bir ordu vücuda getirecekti. Soyunu Cengiz Han'a dayandırması ve bu doğrultuda savaşlarda Cengiz yasasına tam bağlılığı, Emir Timur'un giriştiği savaşların çok kanlı geçmesine neden olmuştur. Bu durum *zafernamelerde* birer gurur vesilesi olarak geçerken Arap kaynaklarında vahşetin, zulmün adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Emir Timur'un giriştiği savaşların çok kanlı geçmesi, onun büyüklüğünü gölgeleyememiştir. 1382'de başlayan askeri harekâtı 1405 yılına kadar durağansız devam etmiş ve Hindistan'dan Moskova'ya, İran'dan Orta Asya'ya, Anadolu'ya kadar tüm Avrasya topraklarında fetihten fetihe koşmuştur. Şüphesiz bu fetihlerin yaşanmasında Sahipkıran'ın kıvrak zekâsı, askerî dehası ve cesareti oldukça büyük etkendi. Ancak bu bitmek tükenmek bilmeyen seferlerin ve bu seferlerin sonunda elde edilen zaferlerin mimarlarından en önemli bir diğer etken ise birer disiplin abidesi olan Timurlu ordusu askerleriydi.

Timurlu ordusunun şekillenmesinde hiç şüphe yok ki Moğol Cengiz Han'ın askerî teşkilatı ve yasası etkin rol oynamıştır. Ancak Cengiz Han'ın da kendi askerî teşkilatını oluştururken bozkır Türk devletlerinin tesirinde kaldığı bilinmektedir. Nitekim Türk devletlerinin askerî teşkilatının temelini oluşturan onlu sistem, Cengiz Han ve onun halefleri olan devletler tarafından temel alınmıştır. Emir Timur, Türk-Moğol unsurlarının karışımı ile yeni bir teşkilatlanma yoluna gitmiş ve bu teşkilatlanma sayesinde cihan fatihi olarak Türk tarihi kaynaklarına adını altın harflerle yazdırmıştır. Tezimiz, Türk tarihinin bir parçası olan Timurlu Devleti'nin askerî teşkilatı ve bu teşkilatın içyapısını ihtiva etmektedir. Çalışmamız sırasında konuyla ilgili kaynak eserler araştırılmış ve bu doğrultuda genel bir panorama çizilmeye çalışılmıştır. Tezimiz Cengiz Han'dan sonra Çağatay Ulus'u ve bu ulustan devlet teşekkülüne geçişi sağlayan Emir Timur'un kısaca fetihlerinin ve yayıldığı coğrafyanın anlatıldığı giriş kısmıyla başlamaktadır. Birinci bölümde, orduyu oluşturan zümreler ve bu zümrelerin ordudaki yerleri hakkında bilgi verdik. İkinci bölümde, askerî birlikler ve görevlilerin yanı sıra askerî eğitim, askerî divanlar ve askerî maaşlar hakkında bilgi verdik. Üçüncü bölümde,

VIII

ordunun teçhizatları ve bu teçhizatı karşılayan silahhâne hakkında bilgi verdik. Ayrıca bu bölümde orduda etkin olarak kullanılan hayvanların yanı sıra askerî musiki takımı hakkında bilgi vermeye çalıştık. Dördüncü bölümde, Timurlu ordusunun savaş öncesi hazırlıkları, savaş sırasında başvurduğu taktik ve hileler hakkında bilgi verdik. Beşinci bölümde ise, savaş sonrası uygulamalar hakkında bilgi verdik.

Titizlikle yaptığımız bu çalışmada hatalarımızın olması ihtimalinin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir, yine de bir emek neticesinde hazırlanan tezimizin Timurlu Devleti hakkında mevcut bir boşluğu bir nebze de olsa doldurmasını ümit ediyoruz.

Başta çalışma konusunu belirlememde bana yol gösteren ve kaynakların tespitinden teminine kadar her konuda yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Savaş Eğilmez'e teşekkür ederim. Yine kütüphanesi ve bilgisiyle çalışmalarım esnasında sürekli yardımcı olan değerli ağabeyim ve hocam Arş. Gör. Coşkun Erdoğan'a teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamın başından beri maddi ve manevi her türlü desteğiyle yanımda yer alan Yrd. Doç. Dr. Hasan Geyikoğlu, Yrd. Doç. Dr. Gürsoy Solmaz, Kemal Taşçı ve Samet Topal'a teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Cengiz Han, ölmeden önce ülke topraklarını oğulları arasında paylaştırmıştı. Onun, Cuci, Çağatay, Ögedey ve Tuluy adlarını taşıyan dört oğlu vardı. Kendisi hayatta iken oğlu Cuci ölünce, geride kalan çocukları arasında Ögedey, daha babası hayatta iken halef tayin edilmiş ve han ilan edilmişti. Cengiz Han'ın ülke topraklarını pay etmesiyle Çağatay'a doğuda Uygur bölgesinden batıda Buhara ve Semerkand da dâhil olmak üzere Ceyhun'a kadar olan bölge verilmişti. Bu bölgelere hâkim olan Çağatay, askerî seferlere katılmadığı gibi İslamiyet'e de sıcak bakmayan biriydi. Çağatay, 1242 yılı başlarında öldü.¹ Çağatay'dan sonra büyük kağan tarafından ilk önce Çağatay'ın torunu olan Kara Hülagü, sonra da Çağatay'ın oğlu Yesü Möngke, sülale reisi oldu. Çağatay devletinin kurulması Çağatay zamanında değil, onun torunu olan ve 20- 30 yıl sonra han olan Algu dönemindedir. Nitekim Algu, Möngke'nin çocukları arasındaki mücadeleden faydalanarak Harezm bölgesi, Türkistan ve Afganistan'ı almış ve hanlığın temelini atmıştır. 1266 yılında Algu'nun ölümüyle İslamiyet'i kabul etmiş olan Mübarek Şah tahta geçti. Ancak başka bir Çağatay hanedanı olan Barak, Mübarek Şah'ı yenerek hanlık makamına oturdu. Kebek Han zamanı ise artık Orta Asya Moğol hanlarının İslamiyet'e girişlerinin başladığı dönemdi. 1318-1326 yılları arasında hüküm süren Kebek Han İslamiyet'i kabul etmedi. Ancak onun Mâverâünnehir'de Kaşka Derya üzerinde konak yapması, yerleşik hayata geçişin temelini oluşturdu. Ayrıca Kebek Han para bastırdı ve nitekim bu paralara kendinden sonra Kebekî denilmeye başlandı. Kebek'ten sonra başa geçen İlçigiday ve Tuve Timur'un saltanatları uzun sürmedi ve 1326 yılında Kebek'in kardeşi Tarmaşirin tahta oturdu.²

Tarmaşirin, İslamiyet'i kabul ederek Alâaddin adını aldı. Onun Maveraünnehir'de oturması, İslam coğrafyalarıyla iyi ilişkiler kurması, atlı-göçebe unsurlar olan Moğol çevrelerince tasvip edilmedi ve Yedisu ve Cungarya'daki Moğol beyleri tarafından tahttan indirilerek öldürüldü.³ Bu tarihten sonra karışıklıklar 30 yıl sürdü ve XIV. yüzyılın ilk yarısında Mâverâünnehir'de hanlar tekrar yerleşerek Kaşka Derya boylarına gelmişlerdi. Kazan Han'ın ülke idaresi için yaptığı çalışmalar, kabile

¹ Sabri Hizmetli, "Çağatay Devleti", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 355; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 2000, s. 1-2.

² Aka, *Timur ve Devleti*, s. 2.

³ Abdülkadir Yuvalı, "Çağatay Hanlığı", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 178; Nevzat Kösoğlu, *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, (3. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul 1997, s. 143.

reislerinin ona karşı tutumunu olumsuz etkiledi ve kabile reislerinden olan Kazagan adlı kişi ayaklanarak 1346 yılında yapılan mücadelede Kazan Han'ı öldürüp tahta geçti. Ancak onun hâkimiyet sahası Mâverâünnehir'di. Doğu Türkistan bölgesi ise Duğlat kabilesinin reislerinin eline geçti. Her iki bölge yöneticileri de Cengiz Han haleflerinden sayılan kimseleri tahta oturtma lüzumu görseler de Duğlat beyleri, bu haleflerin idaresini tamamen kontrol altına alabiliyorlardı. Kazagan'ın 1358 yılında ölmesiyle yerine oğlu Abdullah geçtiyse de diğer beylerin ayaklanması sonucu öldürüldü. Bundan sonraki süreç karışıklıklarla ve Moğol hanları ile mücadelelerle geçmiştir.⁴

Emir Timur 1336 yılında Keş yakınlarındaki Hoca Ilgar köyünde doğdu. Annesinin adı Tekina Hatun'du. Babasının adı Emir Turagay olup Türkleşmiş Moğollardan, Barlas kabilesinin beyi idi. 1360 ile 1370 yılları arasında Emir Timur'un faaliyetleri pek fazla bilinmemektedir. Kaynaklar daha çok bu tarihlerden sonra Emir Timur hakkında fazla bilgi sunmaktadır. Ancak siyasî faaliyetlere giriştiği yıllar bu zaman aralığındadır. Nitekim 1360 yılında Doğu Türkistan'da hüküm süren Tuğluk Timur, hanlığı yeniden diriltmek için Mâverâünnehir'e geldiğinde diğer beyler kaçarken Emir Timur kalarak bağlılığını bildirdi ve Tuğluk Timur, Emir Timur'a Keş ve yöresini verdi. Ancak II. Mâverâünnehir seferinde Tuğluk Timur, Mâverâünnehir'in idaresini oğlu İlyas Hoca'ya verdi ve Emir Timur'u da İlyas Hoca'nın emrine verdi. İlyas Hoca'nın maiyetindeki beylerin kışkırtmalarıyla Emir Timur kaçmak zorunda kaldı ve Kazagan'ın torunu olan Emir Hüseyin'le buluştu. Kayınbiraderi olan Emir Hüseyin'le Belh ve Keş şehirlerini alan Emir Timur, Kazan Halil Han'ın kızı Saray Melik Hatun'la evlenerek han damadı manasına gelen "*Küreken*" lakabını aldı. Emir Timur, Emir Hüseyin'in kendisini aldatması üzerine Belh'e girdi ve Emir Hüseyin'i ortadan kaldırarak 9 Nisan 1370 yılında Semerkand'da tahta geçti.⁵

Tahtı ele geçirdikten sonra Emir Timur ilk iş olarak Kongrat kabilesinin elinde bulunan Harezmi bölgesine yöneldi. Harezmi bölgesine dört sefere çıkan Emir Timur, Sofi ailesinden buranın idaresini alarak topraklarına kattı.⁶

Emir Timur, yönünü bundan sonra Moğol topraklarına çevirdi. Duğlat emiri olan Kamerüddin üzerine iki başarılı sefer yapılsa da Kamerüddin bulunamadı. Kamerüddin'in, Emir Timur'un Sofi ailesiyle uğraştığı sırada Mâverâünnehir'e akınlar

⁴ İsmail Aka, *Timurlular Devleti Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 18-19.

⁵ Gürsoy Solmaz, "Timur ve Seferleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 540.

⁶ İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK Yay., Ankara 1994, s. 9.

yaparak yağma faaliyetinde bulunması nedeniyle Emir Timur, 1375 yılında tekrar Moğol seferine çıktı ve bu bölgeyi alarak oğlu Ömer Şeyh'in idaresine verdi. Aynı tarihlerde Ak (Gök) Orda topraklarında hâkimiyetini tesis etmek isteyen Toktamış Han, Urus Han'dan kaçarak Emir Timur'a sığındı. Emir Timur, Toktamış Han'a inam ve ihşanlarda bulundu ve emrine asker vererek Urus Han'a karşı destekledi. Fakat Toktamış Han, bu desteklere rağmen başarılı olamadı ve Emir Timur harekete geçerek Deşt-i Kıpçak seferi neticesinde Ak Ordu topraklarını alarak Toktamış Han'ı 1378 yılında Ak Ordu hanı ilan etti.⁷

Emir Timur'un Mâverâünnehir'de hâkimiyetini tesis ettiği 1370 yılında İran parçalanmış bir haldeydi. Nitekim merkezi Herat olmak üzere Horasan'da Kertler bulunuyordu. Merkezi Sebzar olmak üzere Batı Horasan'da Serbedârîler, merkezi Curcan olmak üzere Astrâbâd, Damgan, Bistam ve Simnan yöresinde Toga Timurular, merkezi Şîraz olmak üzere Fars ve Kirman taraflarında Muzafferîler, merkezi Bağdad olmak üzere Irâk-ı Arab, Irâk-ı Acem ve Azerbaycan bölgesinde Celâyirîler hüküm sürüyordu. 1380 yılında Serbedârîler, Toga Timurular, Kertler ve Muzafferîler arasındaki karışıklıklardan yararlanan Emir Timur, Miranşah'ı Horasan'a gönderdi. Kendisi de harekete geçerek Kertler, Toga Timurular ve Serbedârîler'in varlığına son verdi. Horasan seferleri ile İran'ın içine düştüğü durumu gören Emir Timur 1386 yılında İran'a sefere karar verdi. 1386-1388 yıllarında yapılan ve “*Üç yıllık sefer*” olarak adlandırılan bu seferler sayesinde Emir Timur, Mâzenderan, Luristan ve Gürcistan üzerinden Azerbaycan'a geldi. Kuzey İran ve Azerbaycan bölgesi eskiden Cuci ulusu ile İlhanlılar'ın mücadele sahası olduğundan Toktamış Han, Emir Timur'a cephe aldı ve elçilik heyeti ile Memlûk sultanına işbirliği yapmayı teklif etti. Emir Timur'un Şîraz'la meşgul olduğu sıralarda Toktamış Han'ın Siriderya topraklarını yağmalaması üzerine Emir Timur, Semerkand'a döndü ve Toktamış Han'ın üzerine giderek Haziran 1391 yılında Kunduzca mevkiinde Han'ı yenilgiye uğrattı.⁸

1392 yılında “*beş yıllık sefer*” olarak anılan sefere çıkan Emir Timur, Mâzenderan yoluyla Şîraz'a varıp Muzafferîler hanedanına son verdi. Böylece Bağdad kapılarına dayanan Emir Timur'a Anadolu'da ve Suriye bölgesinde Memlûkler dışında rakip olacak güç yoktu. Osmanlı Devleti henüz Anadolu'ya hâkim değildi. Sivas-

⁷ Savaş Eğilmez, *Krallara Mektuplar- Timur Tarihi ve Avrupa Krallarına Mektupları*, Fenomen Yay., Erzurum 2010, s. 53-55.

⁸ İsmail Aka, “Timur”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXI, 173.

Kayseri bölgesinde Kadı Burhaneddin Devleti, Karamanoğulları, Doğu Anadolu'da Erzincan emirliği, Karakoyunlular, Maraş ve civarında Dulkadiroğulları ve Akkoyunlular bulunuyordu. 1393 yılında Emir Timur'un Bağdad'a dayanması ile Osmanlı Devleti, Memlûk Devleti, Altın Ordu ve Kadı Burhaneddin Devleti Timurlu Devleti'ne karşı ittifak girişimlerinde bulunurken, Anadolu beylikleri Emir Timur'un Anadolu ve Suriye seferine çanak tutuyorlardı. Nitekim Tikrit'e gelen Emir Timur, Erzincan emirliğine, Karamanoğlu, Dulkadiroğlu, Karakoyunlu, Akkoyunlu beylerine, Kadı Burhaneddin'e haberler gönderip muti olmalarını istedi.⁹ Memlûk Devleti'ne de elçilik göndererek muti olmaları istendi. Ancak bu haberlere cevap beklemeden Emir, Musul, Mardin ve Diyarbakır'ı alarak Aladağ'a geldi. Emir Timur, Suriye'ye yönelince, Kadı Burhaneddin önderliğinde Osmanlı Devleti, Memlûk Devleti, Altın Ordu ve Kadı Burhaneddin ittifakı kuruldu. Bu ittifakı parçalamak üzere harekete geçen Emir Timur, Erzurum'a kadar gelse de Toktamış Han'ın çapul hareketlerine giriştiğini haber alınca yönünü Deşt-i Kıpçak'a çevirdi. Nisan 1395 yılında ikinci defa Deşt-i Kıpçak'a giren Emir Timur, bölgeyi talan ederek Moskova yakınlarına gelip yağma hareketlerine girişti. Bu sefer ile Altın Orda'yı parçalayan Emir Timur, 1396 yılında Semerkand'a döndü.¹⁰

Hayalini kurduğu Çin seferi için maddi kaynak sağlamak isteyen Emir Timur, yönünü Hindistan'a çevirdi. Bu sıralarda Hindistan'da merkezi Dehli olmak üzere Tuğluk hükümdarı II. Mahmud Han hâkimiyeti sözkonusuydu. 1398 yılında yol üzerindeki Hindulara ağır kayıplar verdiren Emir, Dehli yakınlarında Tuğluk hükümdarı ile karşılaştı ve onu yenilgiye uğrattı. Bu savaştan sonra bölge yağma edildi ve Emir, 1399 yılında Semerkand'a döndü.¹¹

Hindistan seferinden bir süre sonra Eylül 1399 yılında Emir Timur, "*yedi yıllık sefer*" olarak adlandırılan batıya son seferine çıktı. Bingöl'e gelen Emir Timur, Yıldırım Bayezid'in Erzincan emiri Mutahharten'in üzerine yürümesi ile Anadolu seferi için meşru bir sebep yakaladı. Emir Timur, ilk olarak Sivas'ı zaptettikten sonra güneye yöneldi ve Hama, Humus ve Dimaşk'ı (Şam) ele geçirdi. Tebriz'e dönen Emir, Bayezid ile karşılıklı mektuplaşmalar neticesinde savaşa karar verince Anadolu seferine çıktı.

⁹ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 1991, s. 161.

¹⁰ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 17-22.

¹¹ Jean Paul Roux, *Aksak Timur- İslamın Kutsal Savaşçısı*-, (Çev. Ali Rıza Yalt), Milliyet Yay, İstanbul 1994, s. 122-130.

Mayıs 1402 yılında harekete geçen Emir Timur, Kemah, Sivas, Kayseri, Kırşehir üzerinden Ankara'ya geldi. Çubuk Ovası adı verilen bölgede yapılan savaşta Emir, Osmanlı ordusunu yenilgiye uğrattı ve Anadolu'nun siyasi birliğini yok ederek Kütahya, Denizli, Aydın ve Tire yoluyla İzmir'e girip yağmaladı. Askerlerini Bursa başta olmak üzere Anadolu'nun şehirlerine gönderen Emir, bölgeden bol ganimet toplayarak ve hiçbir yönetici bırakmayarak Semerkand'a döndü.¹²

Çin seferi için Semerkand'da kurultayı toplayan Emir, harekât kararı alınca Kasım 1404 yılında Siriderya ırmağını buzların üstünden geçerek Otrar'a geldi. Fakat burada hastalanarak 18 Şubat 1405 yılında öldü.

Emir Timur, ölmeden önce velihtı olarak Pir Muhammed'in tahta geçmesini istemişti. Ancak bu vasiyete riayet edilmeyerek Halil Sultan Semerkand'a gelip hükümdarlığını ilan etti. Bu durum, hâkimiyet mücadelelerinin başlamasına neden oldu. Nitekim Pir Muhammed, Mirza Şahruh ve Halil Sultan arasındaki bu mücadelede Halil Sultan, her ne kadar Semerkand'a gelerek hükümdarlığını ilan etse de şehri muhafaza edemedi. 1409 yılında Şahruh, hâkimiyeti ele geçirerek devlet idaresini üstlendi. Emir Timur'un ölümünden 3 yıl geçmemişti ki Azerbaycan ve Irak-ı Acem bölgeleri mirza yönetimlerinden boşaldı. Böylece devletin önemli bölgeleri elden çıkmış ve Karakoyunlular beylikten devlet haline gelmişlerdi. Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem bölgelerindeki Karakoyunlu varlığı, Mirza Şahruh'un belini büktü ve Timurlu Devleti'nin Memlûkler ve Osmanlı Devleti üzerindeki baskısını yok etti. Bu sırada Ankara savaşından sonra Osmanlı Devleti kendini toparlayarak Anadolu beyliklerini kolayca ortadan kaldırmıştı.¹³ Mirza Şahruh, boğazlar üzerinden Balkanlar'a ve Kırım'dan tekrar Azerbaycan'a dönmeyi amaçlıyordu. Ortadoğu'da Timurlu gücünü tesis etmek ve Karakoyunlular'ı ortadan kaldırmak amacıyla Mirza Şahruh 1420, 1429 ve 1434 yıllarında Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesine seferler düzenledi. Ancak bu seferler Karakoyunlu tehlikesinin ortadan kalkmasına sebep olacak seferler değildi. Nitekim Karakoyunlu tehlikesi ileride daha da büyüyerek Herat'ı ele geçirmelerine kadar vardı. 1446 yılında Şahruh'un torunu Sultan Muhammed ayaklanınca Mirza Şahruh, Muhammed'i cezalandırmak için yola çıktı. Fakat 1447 yılında Rey yakınlarına geldiğinde öldü.¹⁴

¹² Aka, "Timur", s. 174-175.

¹³ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 34-45.

¹⁴ İsmail Aka, "Timurlular", *DİA*, İstanbul 2012, XXXXI, 177.

Şahruh'tan sonra yerine oğlu Uluğ Bey geçti. Babası zamanında tek evlat olduğu için veraset konusuyla ilgilenmeyen Uluğ Bey daha çok astronomi ve matematikle uğraştı. İki yıllık saltanatı mücadelelerle geçen Uluğ Bey, Horasan'ı işgal etmeyi düşünürken oğlu ile savaşmak zorunda kaldı ve yapılan savaşta oğlu Abdüllâtîf'e yenilerek öldürüldü. 1449 yılında tahta çıkan Abdüllâtîf, babası gibi astronomi ve matematikle ilgileniyordu. Onun dönemi, din adamları için iyi, ahali ve asker için kötü bir devir oldu. Mayıs 1450 yılında sabah namazına giderken uğradığı suikast neticesinde öldürülen Abdüllâtîf'in yerine İbrahim Sultan'ın oğlu Mirza Abdullah hapisten çıkarılıp tahta oturtuldu. 1450 yılında başlayan Abdullah devri, daha yumuşak siyasetin izlendiği bir devirdi. Bu durum din adamlarının hoşuna gitmeyince, Buhara şehrinin daruga ve kadısı, esir bulunan Ebû Said'i serbest bırakarak ona biat etmişlerdi. Özbeklerden yardım alarak Çağataylar'ı yenen Ebû Said Mirza Han 1451 yılında tahta geçti. Ebû Said dönemi de din adamlarının hâkimiyeti altında geçti.¹⁵ Nitekim Ebû Said, saltanatını iki unsura borçluydu. Bunlardan ilki, devlet idaresinde önemli noktalara gelen Argun kabilesiydi. İkincisi ise Ubeydullah Ahrar liderliğindeki tasavvuf ehli kişilerdi. Ebû Said, Timurlu Devleti'nin yeniden güçlendirilmesini amaçlayan son hükümdardı.¹⁶ Bu amaçla o, Horasan ve Irak-ı Acem'de mirzalar arasındaki çekişmelerden yararlanıp 1458 yılında Herat'ı zapteden Cihan Şah'ın üzerine gitti. Cihan Şah, oğlu Hasan Ali'nin isyan ettiğini duyunca Ebû Said ile anlaşarak dönmeye karar verdi. Bu anlaşma Horasan'ın boşaltılması, Irak-ı Acem, Fars ve Kirman'ın Karakoyunlular'da kalması maddelerini içeriyordu. Ancak kısa bir süre sonra Cihan Şah öldürülünce Batı İran'ı almak isteyen Ebû Said, Hasan Ali'nin babasının intikamını almak için yaptığı yardım teklifini kabul etti. Esasen Ebû Said, batıda Türkmenlerin eline geçen toprakları geri almak istiyordu. Bu amaçla Uzun Hasan'a karşı Hasan Ali ile ittifak yapan Ebû Said 1469 yılında çıktığı bu seferde öldürüldü. Böylece Timurlu Devleti Batı Horasan topraklarını Akkoyunlular'a terk etmiş oldu.¹⁷

Ebû Said'in öldürülmesinden sonra Hüseyin Baykara 1470 yılında şehre girerek tahta oturdu. Baykara, hâkimiyet yıllarında başta oğulları ile mücadelelerinin yanı sıra siyasî, idarî ve malî güçlüklerle uğraşmak zorunda kaldı. Özellikle malî sıkıntılar

¹⁵ Aka, "Timurlular", s. 177.

¹⁶ Hayrunnisa Alan, "Cengiz Han Sonrası Asyası'nda Politik Geleneğe Dair", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 294.

¹⁷ İsmail Aka, "Timurlular", *Türkler*, Ankara 2002, VIII, 521-522.

sebebiyle sürekli vezir değişikli yapıldı. Aynı anda iki vezir atamalarının da yapıldığı Baykara döneminde Herat şehri eğlence merkezi haline geldi. Bu siyasi ve sosyal kaos, Baykara'nın ölmesiyle birbirinden nefret eden çocukları döneminde daha da arttı. Nitekim oğulları olan Muzaffer Hüseyin ve Bedüzzaman'ın ortak sultan edilmesi idarî açıdan tehlikeli sonuçlara yol açtı. Mâverâünnehir'de güçlenen Özbek hanı Muhammed Şeybânî, Mayıs 1507 yılında Herat'ı aldı. 1510 yılında Şah İsmâil, Şeybânî'yi öldürünce Bâbü, Timurlu Devleti'ni ayakta tutmaya çalıştıysa da Timurlu Devleti Özbek istilasından kurtulamadı. Timurlu sülalesi bundan sonra Bâbü'nün Hindistan'da kurduğu devlet sayesinde varlığına devam edebildi.¹⁸

¹⁸ Hamid Algar, Ali Alparslan, "Hüseyin Baykara", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 530.

BİRİNCİ BÖLÜM

TİMURLU ORDUSUNU OLUŞTURAN İNSAN UNSURU

1.1. HASSA ORDUSU

Timurlu ordusunda hükümdarın hassa ordusu olarak bilinen “nöker”ler bulunmaktaydı. Babur’da bu ıstılah; birinin emrine girerek onun maiyetinde ve hizmetinde bulunan, neferden başlayıp beylere kadar belirli derecelerde askerî ve idârî mevkilerde yer alan kişiler için kullanılmaktaydı. Yine bu ıstılah “arkadaş, maiyet, hizmetçi, asker, memur” anlamlarına da gelmektedir.¹⁹ “Emir subayı” anlamına da gelen nöker, belirli bir sınıf veya tabaka olarak karşımıza çıkmaktadır ve Moğol-Türk devlet teşkilatlarında uzun bir süre kullanılmıştır. Nökerler Moğollarda akraba veya başka bir soyun başbuğuna hizmet eden bağımsız kimselerdi. Nökerler her zaman muharebeye hazır zümreydi.²⁰ Dolayısıyla nökerler, başbuğlarının maiyetinde bulunurken hakiki askerler gibiydi. Bu kişiler her şeyden önce başbuğlarının yanında savaşa giren askerlerdi. Başbuğlarına silahşörlük yapan nökerler, harp zamanlarında toplanan kabile milis ordusuyla pek bağı yoktu. Nitekim kabile milis ordusu savaş zamanlarında ok, yay gibi silahlar taşıyabilen kabile efradından teşkil edilirdi. Kabile efradının tamamı olmasa bile çoğunluğu hayvan sürülerini bırakıp orduya katılırdı. Nökerlerin belirli bir bölümü bu kabile milis ordularını komuta ederdi. Bir kısmı ise seçkin hususi birlikler, kıtalar teşkil ederlerdi. Ayrıca nökerler, müstakil tümenlere ve ordulara kumandanlık da yapabilirlerdi. Hükümdar ve maiyetindekileri başbuğlarla birlikte yaşayan ve onların silah arkadaşı olan nökerler, ordunun ve hassa muhafız alayının savaşçılarıydı. Aynı zamanda her nöker subay ve kumandandı. Dolayısıyla nökerlik bir nevi askerî mektepti. Nökerler sadece askerî işlerle meşgul kişiler değildi. Maiyetinde buldukları hükümdarın veya başbuğun postacısı ve elçisi olarak da hizmet görürlerdi. Yine av merasimleri ile de ilgilenirlerdi.²¹ Timurlu Devleti’nde de nökerler askerî hizmetlerde bulunarak devlet işlerinde yüksek mevkilere gelebiliyorlardı.²²

¹⁹ Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur’un Hatıratı*, II, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), TTK Yay., Ankara 1987, s. 636-637.

²⁰ Ötemiş Hacı, *Çengiz-Nâme*, (Haz. İlyas Kamalov), TTK Yay., Ankara 2009, s. 37.

²¹ B. Y. Viladimirtsov, *Moğolların İçtimâî Teşkilâtı- Moğol Göçebe Feodalizmi-*, (Çev. Abdülkadir İnan), (3. Baskı), TTK Yay., Ankara 1995, s. 139-141.

²² Aka, *Timur ve Devleti*, s. 115.

Nökerler siyasî işlere karışabilir ve başbuğları üzerinde nüfuz elde edebilirlerdi. Fakat bu durum bazen onların cezalandırılarak öldürülmelerine sebebiyet de verirdi. Moğol sınırında bulunan Endican bölgesi, Ömer Şeyh'in oğlu İskender'e bırakıldı. Moğol sınırı boyunca başarılı seferler yapan İskender, Endican'a döndü ve Semerkand'a gelmek niyetindeyken Muhammed Sultan'ın onun hakkında iyi düşüncelere sahip olmadığını duyunca geri döndü. Bu durumu muhalefet olarak yorumlanınca o bölgede bulunan beyler, İskender ve nökerlerini yakalayarak Semerkand'a göndermişlerdi. Burada yargılanan İskender dayak cezasına çarptırılırken, onun maiyetindeki 26 nökeri öldürüldü.²³ Dolayısıyla başbuğun aldığı cezalarda nökerler de bu durumla karşı karşıya gelebiliyorlardı. Nökerlerin başbuğları için de hile yoluna gittikleri görülmekteydi. Emirzade Halil, Hudaydad ile yaptığı savaşta iç kaleye çekildi. Hudaydad'ın, Türkmen Mahmud adındaki nökeri kale kapısına gelerek Hudaydad'ın Emirzade Halil'in babası gibi olduğunu, teslim olursa idareyi yeniden kendisine vereceği yalanını söyledi. Emirzâde Halil her ne kadar inanmasa da, nökerin büyüleyici sözleri onun teslim olmasına yetmişti.²⁴

Nökerler bilindiği gibi ordunun hassa alayında bulunurlardı. Emirzâde Ebubekir'in Kara Yusuf ile ikinci defa karşılaştığı savaş esnasında harp nizamı düzenledi ve merkezde has nökerleri ile birlikte bizzat Emirzâde Ebubekir yer aldı.²⁵ Nökerlerin hükümdara yakınlığını gösteren en önemli örnekler arasında Uluğ Bey'in öldürülmesi meselesinde görmekteyiz. Vaktiyle Abbas adında birinin babasını öldüren Uluğ Bey, öldürülme kararı ile karşı karşıyaydı. Nitekim bütün Semerkand imamları bu fetvaya mühürlerini bastı. Semerkand'a maiyetindeki Hacı ve nökerleri ile yolculuğa çıkan Uluğ Bey'e yakında bulunan bir köye gitmesi ve orada beklenmesi buyruğu iletildi. Sözde Uluğ Bey'in yolculuğu büyük-küçük, Türk-Tacik herkesin hoşuna gidecek bir tarzda yapılacaktı. Bu sırada nökerler ateş yakıp, et pişirdi. Kötülük yapılacağı içine doğan Uluğ Bey'in kaldığı yerin birden kapısı açıldı ve içeri Abbas girdi. Elleri ipe bağlanan Uluğ Bey, Abbas tarafından kılıç ile öldürüldü. Bu haksız cinayet sırasında nökerler ve Hacı, köşelere saklanmışlardı. Nökerler bu olaydan sonra Semerkand'a döndü. Yine Abdüllâtîf'e karşı suikast düzenleyenler, Uluğ Bey ve

²³ Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 1997, s. 31-32. Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, s. 29;

²⁴ Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, (Çev. İsmail Aka), (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 1999, s. 113.

²⁵ Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 54.

Abdülaziz'in maiyetinde bulunan nökerlerdi. Nitekim suikastı gerçekleştiren nökerler ve maiyet erbapları Abdüllâtîf'i 8 Mayıs 1450 yılında öldürdü.²⁶ Bu da nökerlerin siyasî olaylardaki etkin nüfuz alanını gösteren önemli bir örnektir.

Hassa ordusu içerisinde “*çehre*” adı verilen görevliler de yer alırdı. Çehre ıstılahı “*yüz, veçhe, güzel yüz*” anlamına gelmektedir. Ancak Babur'da bu terim “*oğlan*” anlamında kullanılmıştır. Ebu Said Mirza, Horasan ve Semerkand'da cesur ve işe yarar yiğitler toplayarak “*çehre bölükleri*” adı verilen iki hassa bölük vücuda getirdi. Ayrıca bu bölükler bu bölgelerden toplanılırdı. Özellikle asilzâdelerden oluşan bu gibi hassa alayları diğer Türk devletlerinde de görülmekte olup, bu tabir, sonradan seçme süvari kıtalarına has olarak diğer milletlerin askerî teşkilatına geçmiştir.²⁷ Timurlu kaynaklarında geçen bu ıstılah “*saray memuriyeti*” olarak ifade edilmektedir. Çehreler de hükümdar veya beyin hizmetine girerek sarayda askerî hizmetlerde bulunurdu. Devlet işlerinde nökerlerde olduğu gibi yüksek mevkilere gelebiliyorlardı.²⁸

Çehreler de sürekli olarak hükümdarın yanında yer alırlardı. Mirza Şahruh'un 21 Şubat 1427 yılında Cuma namazını kıldıktan sonra Hurûfiler'in²⁹ suikastına uğraması sırasında Astarâbâdlı Fazlullah'ın müritlerinden olan Ahmed-i Lûr, hükümdarı karnından bıçaklayarak kaçmaya çalıştı. Hatta Şahruh'un maiyetinde bulunan bir çehreyi de yaraladı. Fakat o sırada hükümdarın yanında bulunan Mengü Kavçin oğlu Ali Sultan yetişerek suikastçıyı bir kılıç darbesiyle öldürdü.³⁰

Timurlu Devleti tarihinin belki de en talihsiz olaylarından biri Emirzâde Halil'in devlet idaresini sağlamlaştırması için yaptığı yanlışlardı. Bu yanlışlardan en korkuncu dedesi olan Emir Timur'un ve ağabeyisi olan Emirzâde Muhammed Sultan'ın bütün kumalarını askerlere, para ile satın alınmış kullara, beylere ve uygunsuz çehrelere

²⁶ Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg*, s. 136-139.

²⁷ Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 596.

²⁸ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 115.

²⁹ Hurufilik, Fazlullah-ı Hurûfî'nin kurup geliştirdiği, harflerin esrarına dayanan bâtinî bir akım olarak karşımıza çıkmaktadır. Arapça'daki yirmi sekiz harf ve Farsça'daki dört harf ile sayılar arasında çeşitli ilişkiler kurarak yeni bir bâtinî akidesi oluşturulmuştu. İran'da kurulan Hurûfilik tarikat ve şeyhlere saygı duyan Emir Timur zamanında Harezmi, Azerbaycan ve Irak bölgesine de yayılmıştı. Ancak İslama aykırı davranışları ve şeriata aykırı görüşleri neticesinde idam edilen Fazlullah Hurûfî'nin adam ve müridleri de cezalandırılmıştı. Bkz. Hüsamettin Aksu, “Hurûfilik”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 408-409; Miranşah tarafından Fazlullah öldürülse de bu sapkın tarikat müridleri tarafından sürdürülmüş, Şahruh zamanında bu tarikat ile Timurlu ordusu yine uğraşmak zorunda kalmıştır. Hurufilik Anadolu ve balkanlarada yayılan bir tarikat olmuştur. Hurufiliğin tarihsel olarak yayılışı ve daha fazla bilgi için Bkz. Fatih Usluer, *Hurufilik- İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren-*, Kabalcı Yay., İstanbul 2009.

³⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, (3. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, s. 132; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 138.

vermesiydi. Bu korkunç olayda çehreler arasında zikredilen ve o cemiyetin en rezili olarak kaynaklarda geçen Hodaydad Çehre'ye de bir hanım verildi.³¹

Timurlu Devleti'nin hassa ordusu içerisinde yer alan memuriyetlerden biri de "içki" veya "içkibegler" idi. Babur'da içki ve bey konusu tam olarak mukayeseli neşredilemediği için çeşitli hususiyetler görülmektedir. "İçe ait, içe mahsus, içte bulunan" anlamlarına gelen bu ıstılah, Babur'da üç anlamda kullanılmıştır. Bunlardan ilki samimi, yakın ve dost anlamıdır. İkinci anlam olarak, bir hükümdar veya beyin şahsî hizmetine girip saray memuriyetlerinde bulunan ve rüşünü ispat ettiği takdirde devlet işlerinde yüksek mertebelere çıkan zümre olarak zikredilmiştir. Üçüncü olarak da hükümdarın hizmetinde bulunan beylerin bir zümresi olarak ifade edilmiştir.³²

İçkiler de nökerler ve çehreler gibi hükümdar veya beylerin maiyetinde bulunarak sarayda görevler alır ve askerî hizmetlerde de bulunarak yüksek makamlara gelirlerdi.³³ Ancak "uluğ beyler"³⁴ olarak geçen diğer beylerden daha alt rütbeli olmaları dikkat çekmektedir. Doğrudan hükümdar veya beye tâbi olan içkilerin idarelerine verilen arazi, ellerinde askerî kuvvet veya kendilerinin tasarrufunda herhangi bir maddî kaynakları yoktu.³⁵ Dolayısıyla ordu merkezinde bulunan içkilerden hiç biri beylerden birinin rütbesine ulaşmamıştır. İçki çevresine dâhil olup sonraları Babur zamanında bey rütbesine yükselen Kasım Ağa diye biri zikredilmektedir. Ali Şir Nevâî'nin de mühürdarlık makamından içki çevresine geçtiği ve "Şimdi içki çevresine aitim ve burada bir makamım yok fakat bulunduğum yer tahta umera-i izam'dakilerden daha yakındır." sözü dikkate alındığında içkilerin hükümdara ne kadar yakın oldukları anlaşılmaktadır. İçki rütbesine sahip olanlar yönetimde herhangi bir makama bağlı değildi. Hükümdarın tam güven duyduğu kişiler olmalıydı. Her saray görevlisi de içki değildi.³⁶

Hassa ordusu içerisinde yer alan içkilerin hükümdarın sürekli yanında bulunarak onu korumasına ilişkin bir örnek yukarıda da değindiğimiz Hurufiler'in Mirza Şahrüh'a

³¹ Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, s. 102-103.

³² Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 612-613.

³³ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 115.

³⁴ Uluğ beyler olarak Babur'da geçen bu zümre erbapları, hükümdarı baş olarak tanıyıp ona mahsus olan haklara tecavüz etmemek şartı ve devletin menfaatleri icap ettirdiği zaman seferberlik esnasında hükümdarın emri altına giren kişilerdi. Fakat içki beylerde bulunmayan hak ve iktidara sahip kimselerdi. Bkz. Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 591.

³⁵ Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 591.

³⁶ Shiro Ando, *Timuridische Emire Nach dem Mu'izz al-Ansab- Untersuchung zur Stammesaristokratie Zentralasiens im 14. Und 15. Jahrhundert-*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1992, s. 250-251.

karşı suikastı sırasında görülmektedir. Nitekim suikastı yapan Ahmed-i Lûr'ü öldüren kişi Mengü Kavçin oğlu Ali Sultan adlı bir içki idi.³⁷

Timurlu Devleti'nde hassa ordusu olarak kaynaklarda “*kavçin bölüğü*” de geçmektedir. Aka'nın eserlerinde kavçin bölüğü olarak geçen bu hassa ordusu, Beatrice Forbes Manz'ın eserinde geçen “*kuçinler*” ile muhtemelen aynı zümredir. Kavçin bölüğü hükümdarın maiyetinde bulunan 1.000 kişilik birlikti.³⁸ Kavçin bölüğü Nizamüddin Şâmî'nin “*Zafernâmesi*”nde³⁹ de geçmektedir. Türklerin kavçin bölüğü olarak adlandırdığı hassa birliğini Emir Timur'un Şiraz'a yöneldiği sırada Şeyh Ali, Lalim ve Lık Ali'nin birlikleri oluşturuyordu. Şâmî, Şiraz seferinde düşman askerini bu birliklerin sürdüğünü ifade etmiştir.⁴⁰ Yine Şâmî'nin “*Zafernâmesi*”nde Mirt Kalesi'nin fethi sırasında kavçin bölüğü olarak Emir Allahdad'ın önderliğinde bir koşunun kale dervazesine bir hücum gerçekleştirdiği görülmektedir.⁴¹

Babadan oğula geçen bir sınıf olarak kuçinler, Timur'dan önce de, sonra da kaynaklarda yer almaktadır. Çağatay Hanlığı'nın hassa ordusu olarak, hanlığın çöküşünden sonra Timurlu Devleti'nde de var olması toprağı bağımsız olarak tasarruf edebildiklerini göstermektedir. Dolayısıyla kabile dışı olup önderlerine âmâde bir birlik olarak görmek mümkündür.⁴² Timur öncesi ve Timur döneminde fazla göze çarpmasa da önemli rol üstlenen kuçin emirleri askerî bir sınıftı ancak emirlerinde büyük kıtalar yoktu. Emir Timur'un maiyetindekiler arasında iki kuçin emiri yer almıştır. Ancak bu emirler maiyet mensuplarının çoğunun aksine sözü geçen kumandanlar değildi. Ayrıca kuçinler arasından herhangi bir emirin bir tümene kumandan olduğu görülmemiştir. Aralarından çok azı emir olmasına rağmen çoğu bahadır ve tavacı yapılmıştır.⁴³

Ordunun bir parçası ve özel bir askerî sınıf olan kuçinler kalıtsal bir sınıftı. Nitekim Timur dönemi başlarında yedi veya sekiz kuçinin akraba olduğu görülmektedir. Ancak kalabalık bir ulusta her oğul, kardeş veya yeğen kuçin olamazdı. Sadece bazıları bu unvana sahip olabilmişlerdir. Ayrıca bu emirlikler Emir Timur tarafından kurulmamış olup hiçbiri Emir'in en yakın arkadaşları ya da danışmanları olamamıştır.

³⁷ Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s. 138.

³⁸ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 110; Aka, *Mirza Şahruh*, s. 188.

³⁹ Bu esere zafer-nâme adını bizzat Emir Timur vermiştir. Bkz. Walter Hinz, “Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tetkiki”, (Çev. Mehmet Altay Köymen), *Belleten*, TTK Yay., Ankara 1942, s. 88.

⁴⁰ Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, (Çev. Necati Lugal), (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 1987, s. 161-164.

⁴¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 234.

⁴² Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk-Bozkurların Son Göçebe Fatih-i*, (Çev. Zuhul Bilgin), (2. Baskı), Kitap Yay., İstanbul 2006, s. 54.

⁴³ Manz, *Timurlenk*, s. 165-166.

Sayıları çok az olmasına rağmen Emir Timur'un kontrolünde bir alay olarak görülen kuçınlar, Emir Timur'un ölümünden sonra da çok fazla etkin bir zümre olarak görülmemişlerdi. Şahruh'un 1396-1397 yılında Horasan'a vali olarak atandığını hikâye eden raporlarda onunla birlikte tayin edilenler arasında kuçın emirleri de “*ve ez kuçinan*” olarak sıralanmıştır. Bununla birlikte kuçınların ordu içerisine dağıldıklarını görmek mümkündür. Nitekim 1393-1394 yılında Tikrit Kuşatması esnasında her bir geçidi tutmakla görevli olan altı kuçın emiri vardı. Bu da kuçınların ordu içerisinde daha değişik görevler üstlendiğini göstermektedir. Uluğ Bey döneminde de kuçınların varlığı bilinmektedir. Nitekim Maverâünnehir'de bulunan Uluğ Bey'in emir listesinde kuçınlerden 30 kişinin varlığı tespit edilmiştir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda kuçınların toprak sahibi ve hükümdar hassa ordusunun maiyeti olarak görülmesi doğru olacaktır.⁴⁴

1.2. EYALET KUVVETLERİ

Emir Timur devrinin ilk zamanlarında devletin askerî kesiminin çoğu bilindiği gibi Maverâünnehir'de oturuyordu. Emir Timur yeni bir sistem kurma adına maiyetindekileri siyasî ortamdan uzak tutmak için sürekli ordusunu sefere sürerdi. Fethedilen bölgelere askerî zümrenin çoğunu bırakarak Maverâünnehir dışına çıkılması ve geniş arazilere siyasî hâkimiyetin yayılmasını sağlıyordu. Emir Timur, oğullarını ve torunlarını yaşları olgunluğa erdiğinde yeni fethedilmiş bölgelere vali olarak atayıp, onların maiyetine de birçok emir veriyordu. Mirza veya emirzâdelerin hizmetine verilen bu emirler, yönetici sınıfın tamamını temsil ediyordu. Bu şekilde Emir Timur, Maverâünnehir orduları için yeni üs bölgeler yarattı. Eyaletlere vali olarak atanan mirza veya emirzâdelerin bu ordusu birçok farklı kabileyi içine alırdı. Böylece hem kabilelerin siyasî anlamda bağlılıkları denetleniyor hem de mirza veya emirzâdelerin siyasî bir nüfuz elde etme çabaları kısıtlanıyordu. Aslında Emir Timur'un bölgesel ordular kurmasında ve başlarına oğul veya torunlarını koymasındaki amaç, onları siyasetten uzak tutmak ve üs bölgeleri kurarak askerî anlamda devletin yükünü rahatlatmaktı. Bu amaçla ilk olarak 1376-1378 yıllarında Endican ve Kaşgar bölgelerine oğlu Ömer Şeyh'i vali olarak atayarak bölgesel bir ordu kurdurdu. Emir Timur'un maiyetinde bulunan emirlerini bu valiliklere hizmet amaçlı gönderilmesini gösteren güzel bir örnek de Ömer Şeyh'in valiliği sırasında karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Ömer Şeyh'in emirleri arasında yer alan Hitay ve Elçi, Anuşirvan b. Ak Buga'nın babası, Emir

⁴⁴ Manz, *Timurlenk*, s. 217-220.

Timur'un maiyetinden olup onun yandaşlarıydı. Bu ordu içerisinde bir Kıpçak emirinin oğlu ve bir de Moğol emiri bulunuyordu. Ömer Şeyh'in maiyetinde farklı kabileler yer almaktaydı. Apardiler'den bir tümen, bir Karluk hazaresi ve diğerleriyle birlikte Özkent'e gönderilmişti.⁴⁵

1393 yılında Şiraz bölgesine yapılan sefer neticesinde Ömer Şeyh'in kendi hassa ordusu ile yaptığı cesaretli muharebeler neticesinde Emir Timur onu ödüllendirmişti. Nitekim Emir Timur hem Ömer Şeyh'i ödüllendirmek hem de Fars memleketinin siyasi, dini ve idari işlerini zapt ve raptı için onu bu bölgeye vali olarak atadı. Bu amaçla Fars bölgesinde bulunan ve her biri bir şehirde eşkıyalık edip, sikke bastırıp adlarına hutbe okutan Mehmed Muzaffer'in çocukları üzerine gidilmesi için Ömer Şeyh, toy yaparak durumu emirleriyle tartıştı. Dolayısıyla Endican ve Kaşgar bölgesinde vali olarak görev yapan Ömer Şeyh'e Fars bölgesi suyurgal olarak verilerek o bölgeye serbest hâkim tayin olundu. Ayrıca Ömer Şeyh'in emrine bütün Şiraz askerleri de verilerek bu bölgede ordunun üs bölgesi oluşturuldu. Şüphesiz Emir Timur bunu yapmakla hem Endican ve Kaşgar bölgesinde Ömer Şeyh'in siyasî nüfuz kurma olasılığını ortadan kaldırdı, hem de Fars bölgesinin merkeze bağlı bir ordu olmasını sağladı.⁴⁶

Harezm sorunu bu şekilde çözüldükten sonra henüz on dört yaşında olan Emirzâde Miranşah Horasan'a vali olarak tayin edildi. Miranşah'ın ordusu hakkında kaynaklarda geniş ölçüde bilgiler mevcuttur. 1380 yılında vali olarak Horasan bölgesine tayin edilen Miranşah'ın ordusuna Emir Timur, birçok emir kattı. Bu emirler arasında iki Barlas emiri, maiyet ordusuna tabi olan Kumarı İnak ve Taban Bahadır gibi Kuçin emirleri yer alıyordu. Ayrıca yine maiyet ordusundan olan veya onların akrabalarından olan Seyfeddin el Nüküz, Ak Buga, Osman b. Abbas, Urus Buga, Sarı Buga, Celayir'in kardeşi ve Muzaffer b. Uçkara bulunuyordu. Yine kaynaklara göre Musa Tayciut'un oğlu Emir Hamza da bu emirler arasındaydı. Dolayısıyla Miranşah'ın bu kalabalık ordusu içerisinde Celayir, Tayciut ve Barlas aşiretlerinin temsilcileri ve maiyet dairesi içerisindeki itibarlı 6 kişi yer alıyordu. Ancak bu emirler sadece 1388 yılına kadar Miranşah'ın ordusuna hizmet edebilmişlerdi. Sadece Ak Buga, Miranşah'ın mâiyetinde kalabildi. Bu tür yer değişikliği sürekli olarak yapılan bir uygulamaydı. Nitekim Emir Timur'un maiyetinden olan Hitay'ın yerini miras olarak Sevincik aldı. Fakat Sevincik 1392 yılında Fars bölgesinin valisi olan Ömer Şeyh'in hizmetine girdi. Sevincik daha

⁴⁵ Manz, *Timurlenk*, s. 117.

⁴⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 165.

sonra Ömer Şeyh'in oğlu olan Pir Muhammed ile anlaşmazlığa düşünce, ceza olarak Hindistan'a gönderildi. Buradan da Irak'taki Ebubekir b. Miranşah'ın hizmetine atandı. Emir Timur'un en güçlü emiri olan Cihanşah b. Caku o sıralarda 21 yaşında olan Miranşah ile 1404 yılında Batı İran bölgesine gitmişti. Fakat Miranşah'ın, Emir Timur'un emir ve fermanlarına pek riayet etmediğini görünce onunla anlaşmazlığa düştü ve Emir Timur ölünce derhal isyan hareketlerine başladı.⁴⁷

Pir Muhammed b. Cihangir ile 1391 yılında Kâbil'e; 1396 yılında ise Mirza Şahruh ile Horasan'a tayin edilen emirler arasında birkaç Barlas emiri ve Emir Timur'un maiyetinde bulunan önemli emirlerin birçok oğlu ve akrabası bulunuyordu. Örneğin Musa Tayciut'un bir oğlu, Pir Muhammed'in yanına tayin olundu. Bazı Kuçin emirleri ise Mirza Şahruh ile Horasan'a tayin edildi. Gıyaseddin Tarhan'ın oğullarından biri Pir Muhammed'in hizmetine tayin edilirken, diğer iki oğlu da Mirza Şahruh'un yanına verildi. Aile veya grupların dağıtılmasına hizmet eden bu uygulama amaçlı yine Hacı Seyfeddin'in oğullarından biri Mirza Şahruh ile Horasan bölgesine gönderilirken diğeri Ebubekir b. Miranşah ile Irak'a gönderildi. Şeyh Ali Bahadır'ın oğullarından biri Maveraünnehir'e Muhammed Sultan'ın yanına tayin edilirken, diğeri ise Şahruh ile Horasan bölgesine ve bir diğeri de Kâbil'e Pir Muhammed b. Cihangir'in yanına tayin edildi. Böylece Barlas, Kuçin emirleri ve diğer maiyet mensuplarının aileleri dağıtıldı. Bu şekilde taşra orduları oluşturularak bağımsız iktidar kurma hayali kuran aile üyelerinin bu hedefleri köreltiliyordu. Bu uygulamayı yapma konusunda Emir Timur önemli önlemler alırdı. Nitekim bu oluşturulan yeni ordulara maiyetindeki kıdemli, çağcıl ve Emir'e sıkı sıkıya bağlı emirler atayarak denetim kontrolünü sağlıyordu. Bu emirler, mirzaların hizmetkârı gibi değil, onların icraatlarını izleyen gözlemci ya da muhafız gibilerdi. Ancak yukarıda da değinildiği gibi bu emirler sürekli olarak yer değiştirilirdi. Emir Timur'un başka bir denetleme usulü de taşra valilerini sık sık yer değişikliğine tabi tutmasıydı. Nitekim bu, mirza ordularının sürekli bölünüp tekrar harmanlaşmasını sağlıyor ve güçlü sadakat duygularının önüne geçiyordu. Emir Timur, mirzaları memleketin bir ucundan başka bir ucuna sürekli olarak göndererek hareketliliği sağlamayı planladı. Bu durum mirza ordularının kendi ordusunun bir parçası gibi hareket etmesini sağlıyordu. Nitekim bu amaç doğrultusunda 1398-1399 yılında Hindistan Seferi'ne çıkılırken Mirza Şahruh Horasan'da kaldı ancak ordusu bu

⁴⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 97-98; Manz, *Timurlenk*, s. 117-120.

sefere Emir'in buyruğu doğrultusunda katıldı. Yine Irak bölgesindeki Tikrit Kalesi'nin kuşatılması sırasında Miranşah, Hille ve Basra'da akınlar yapıyordu. Ancak kısmen de olsa Miranşah'a bağlı tümenler Emir Timur'un Tikrit Kuşatması'na katılmışlardı.⁴⁸

Mirzaların hizmetine verilen emirler de zaman zaman mirzalardan bağımsız olarak Emir Timur'un ordusuna katılarak hizmette bulunuyorlardı. Emir Timur'un ordusu kâğıt üzerinde parçalara ayrılmış gibi gözükse de mirzaların orduları içerisindeki sadakatli emirler Emir Timur'un ordusunun bir parçası olmayı ve Emir Timur'a sadık kalmayı sürekli sürdürdü. Mirza ordularının son nihai düzenlenişı 1403 yılında Emir Timur'un veliahtı olan Muhammed Sultan'ın ölümü ile şekillendi. Nitekim Muhammed Sultan'ın ölümü ile Emir Timur, ülke topraklarını dört parçaya bölerek her birinin başına bir oğlunu vali tayin etti. Bu pay esnasında Hülâgü Han'a bağlı topraklar Miranşah'ın oğulları arasında taksim edildi. Ömer'e Azerbaycan bölgesi, Halil Sultan Baylakan'a Arran (Karabağ), Ermenistan ve Gürcistan Bölgesi, Ebubekir'e ise Van Gölü havzası, Mardin, Diyarbakır ve Oyrat aşireti ile birlikte Irak ve Bağdad bölgesi verildi. 1394 yılında ölen Ömer Şeyh'in oğullarına Orta İran toprakları verildi. Fars bölgesi Pir Muhammed'e bırakılırken İskender'e Hemedân, Nihavend, Burucerd ve Lûr-i Kuçık verildi. Rüstem'e ise İsfahan bölgesi verildi. 1396 yılından itibaren Horasan bölgesi bilindiği gibi Mirza Şahruh tarafından yönetiliyordu. Bu toprakların sadece kuzey kısmı Mirza Şahruh'un çocuklarına pay edildi. Moğolistan bölgesi İskender b. Ömer Şeyh'in idaresindeydi. Bu topraklar da dâhil olmak üzere 1404 yılında Endican ve Kaşgar, Mirza Şahruh'un oğlu İbrahim Sultan'a verildi. Son olarak Uluğ Bey'e de Taşkent, Sayram ve Aşbara verildi. Böylece devletin kuzeybatısında kalan topraklar Miranşah ve oğullarının, güneybatısında kalan topraklar Ömer Şeyh ve oğullarının, güneydoğusunda kalan topraklar Cihangir'in oğlu Pir Muhammed'in ve kuzeydoğusunda kalan topraklar Şahruh ve oğullarının hâkimiyetine verildi. Bu yeni düzen sayesinde mirzalara ordu verilerek bir orta komuta kademesi kuruldu ve bu ordulara maiyetten emirler tayin edilerek bağımsız güç merkezlerinin oluşması engellendi.⁴⁹

Timurlu Devleti içerisinde bulunan halk ve bu halkın yaşadığı bölge olarak bilinen uluslardan da (tümen) orduya asker alınırđı. Nitekim Tüzükât-ı Timur'da Emir Timur, her ulus emirinin, her tümen valisinin sefere çıkılacak zamanlarda her çadırdan

⁴⁸ Manz, *Timurlenk*, s. 118-120.

⁴⁹ Manz, *Timurlenk*, s. 120-123.

ve her evden birer atlı asker alabileceğini belirtmektedir. Bu emirler savaşa çağrıldıkları zaman paylarına düşen asker ile hazır olmak zorundaydı. Kayda alınan 40 oymaktan Barlas, Tarhan, Argun, Celâyir, Tilkici, Dulday, Moğul, Sulduz, Tuğay, Kıpçak, Arlat ve Tatarlar hükümdarın has askerleri olarak savaflara katılırdı. Geriye kalan damga verilmeyen 28 oymak reislerine ulus emirliği verildi. Bu ulus emirleri savaşa çağrılınca atlı askerleriyle birlikte hazır olurdu.⁵⁰

Tümen birlikleri, mirzaların veya onların maiyetinde bulunan emirlerin hizmetine giren birliklerdi. Mesela Sarı Buga Celayir'in iki oğlu da tümen kumandanıydı. Tümen mensuplarının hepsi aynı kabileden olan askerlerden oluşmazdı. Şeyh Nureddin'in tümeni Celayir kabilesinden teşkil edilmemiş, saray askerlerinden oluşturulmuştu. Kaynaklar Timurlu ordusunun herhangi bir sefere çıkılırken askerlerin sayımında çoğu zaman bazı emirleri koşun emiri olarak listelemişlerdir. Koşun askerleri de tümenlerin dışında bazıları Emir Timur'un yeni fethettiği bölgelerden gelen ve bazıları da şahıslara ait olan alaylar niteliğinde olup tümenler şeklinde örgütlenmemiş bölüklerdi. Koşun bölükleri, mirza orduları içerisindeki tümenlere veya da yüksek rütbeli emirlerin himayesindeki tümenlere aitti.⁵¹

Eyaletlere vali olarak atanan darugalar da yerel birliklerin bakımını sağlar ve ihtiyaç duyulduğu zaman bölge askeri ile savaşa katılırlardı.⁵² Darugaların ayrıca bir garnizon birliği ve yerel milis güçleri vardı. Bu milis kuvvetler sayesinde yerel karışıklıkların oluşması durumunda müdahale edilirdi.⁵³

İlhanlılar'da asker vergisi anlamında kullanılan "çerik" aynı zamanda tebaadan ve yerli milis güçlerinden derlenen askerleri belirtmek amacıyla kullanılırdı. Timurlu devrinde bu çerik adı verilen askerler darugaların kumandası altına girdiler. Çerik terimi hem asker devşirilmesi hem de yerel milisler için kullanılırdı. Bu da bu kuvvetlerin yörelerden toplandığını göstermektedir.⁵⁴

1.3. GEÇİCİ KUVVETLER

Timurlu Devleti feodal toprak yapısına uygun bir devletti. Devlet, hem yerli sülalelerin elinde bulunan Maveraünnehir ve İran bölgelerindeki eski İran prensliklerini

⁵⁰ Sahibkiran Emîr Timur Muhammed Tarağay Bahadıroğlu, *Timur'un Günlüğü-Tüzükât-ı Timur-*, (Haz. Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan), (3. Baskı), İnsan Yay., İstanbul 2010, s. 107-108.

⁵¹ Manz, *Timurlenk*, s. 248-249.

⁵² Aka, *Timur ve Devleti*, s. 115.

⁵³ Manz, *Timurlenk*, s. 230.

⁵⁴ Manz, *Timurlenk*, s. 135-136.

hem de mirzaların yönetiminde bulunan feodal birlikleri içine alıyordu. Oğul ve torunların yönetiminde bulunan topraklarla feodal topraklarını birleştiren Timurlu Devleti'nin bu yeni yönetim sistemi Emir Timur tarafından oluşturuldu. Ayrıca bu yeni sistem, feodallerin elinde bulunan göçebe kabileleri, il ve vilayetleri de kapsıyordu. Bu yönetim alanlarının büyük bir kısmı Timurlu Devleti sistemine mülki bir birlik olarak dâhildi. Timurlu hükümdarları bir sefer hazırlığına girdiğinde geniş yetkilerle donatılmış olan askerî görevliler tayin ederdi. Bu askeri görevliler tavacılarıydı. Tavacılar adı geçen feodal yönetim alanlarına gönderilerek ordu için asker devşirirdi. Ayrıca hükümdara ve yüksek rütbeli ordu sahiplerine muharebe zamanında müfrezeler hakkında raporlar sunar ve emir veya direktiflerin tümen, bin ve koşun emirlerine bildirilmesini sağlardı. Bu durum Timurlu ordusu ile Cengiz Han ordusu arasındaki benzerliklerden biri olarak sayılabilmektedir. Timurlu ordusu ile Cengiz Han ordusu arasında çok fazla fark yoktu. Timurlu ordusu askerî sistem açısından Cengiz Han ordusunun daha mütakâmil bir şekilden ibaretti. Cengiz Han ordusunda halkın büyük bölümü hizada çeşitli yararlı işler yapar, türlü vazifeler alır, vergi öder, araba onarır ve hayvanlara yem tedarik ederdi. Savaş zamanında ise halkın tümü sefere katılmak için orduya alınırdı. Orduya alınan halk, savaş için gerekli olan tüm levazımını kendisi karşılar, at ve diğer binek hayvanları, elbise, silah gibi levazımatları temin ederdi. Dolayısıyla Cengiz Han'ın Moğol ordusu milis mahiyeti taşıyordu ve genel bir mükellefiyet olarak toplanıyordu. Askerlik yapabilecek olan durumda olan bütün Moğollar sefere çağrıldıkları zaman derhal toplanır ve teftiş yerine gelirdi. Her Moğol, mensup olduğu birliği bilir ve sefere götürülecek her türlü levazımın mecburi olarak temin edilmesi konusunda titiz davranırlardı. Askere ihtiyacın duyulduğu her durumda emir büyükten küçüğe verilirdi.⁵⁵ Moğol ordusunda görülen tüm bu uygulamaların Timurlu ordusunda da varlığını görmekteyiz.

Maverâünnehir'in karma bir bölge olması sebebiyle Timurlu ordusu ilk zamanlar Türk ve Moğol unsurlardan oluşuyordu. Kaldı ki, Emir Timur'un kendisi de Çağatay tipinde bir asker idi. Emir Timur'a İranlı tebaa olan Tacikler'den ziyade kendisinin Türk Çağataylar'ı daha yakındı. Ancak Emir'in ordusunda Türk ve Moğollardan başka İranlılar da mevcuttu. Timurlu devri kaynaklarına göre Emir Timur'un ordusundaki birlikler arasında Emir'in en çok güvendiği birlik Horasan birlikleriydi. Ancak Emir

⁵⁵ A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, (Çev. Hasan Eren), (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 2000, s. 160-162.

Timur'a göre askerî vasıflara yalnızca Türkler sahipti.⁵⁶ Asıl orduyu oluşturan Türk ve Moğollardan başka orduda kullanılan İranlılar'ın sayısı çok fazla değildi. Emir Timur döneminde Leşker-i Tazik'e, Emir Celâl İslâm kumanda ediyordu. Emir Timur'a göre Tacikler, savaş kabiliyeti olmayan askerlerdi. Fakat uzun yıllar süren Timurlu seferlerinde ordunun asker ihtiyacını karşılamak için Tacikler orduya alınıyordu.⁵⁷ Timurlu ordusunda farklı birçok milletin varlığını İbni Arabşah şu sözlerle açıklamıştır:

“(Timurun ordusunda) Turan yiğitleri, İran bahadırları, Türkistan kaplanları, Badahşan parsları, Deşt-i Kıpçak ve Hitay şahinleri, Moğol sırtlanları, Cete yırtıcıları, Hocend yılanları, Andican ejderhaları, Harezmi böcülleri, Curcan haşeratları, Saganiyan Kartalları, Hisar-ı Şadman yavuzları, Fars süvarileri, Cebel, Horasan aslanları, sırtlanları, Mazenderan şirleri, Cibal yırtıcıları, Rüstendar ve Talekan timsahları, Huz(istan) yılanları, sürüngenleri, taylesan giyen Isfahan börüleri, Rey, Gazne ve Hemedân canavarları, Hint, Sind ve Multan filleri, Lur vilayetlerinin koçları, yüksek Gur dağlarının öküzleri, Şehrizer akrepleri, Asker Mükrem ve Cundisabur geviş getirenleri vardı.”⁵⁸

Timurlu ordusunda farklı dinlere mensup olan zümreler de yer almaktaydı. Timurlu ordusunda Jean Paul Roux'a göre yanlarında putlarını taşıyan pagan askerler, ordugâhlardaki çadırlarına serbestçe ikonlarını asan Hristiyanlar bulunuyordu. Ancak Roux'un verdiği bu bilginin doğruluğu şüphelidir.⁵⁹ Arabşah'a göre ise Timurlu ordusunda putperestler, Mecusi büyücüler ve buna benzer kişiler de mevcuttu. Ancak bu toplama birliklerinin ordunun hangi birimlerinde görev aldıkları tam olarak kestirilememektedir.⁶⁰

Arabşah orduyu her ne kadar aşağılar tarzda betimlese de, Timurlu ordusunun tebaası hakkında verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Ancak sayılan tüm bu tebaa arasında Çağataylar daha çok askerî vasıflara sahiplerdi. Onlar, yaz kış sürülerini istedikleri yerlere götürebilirler, istedikleri coğrafyaya konarlar, istedikleri yerlerde yaşarlardı. Tamamen özgür olup vergi vermezlerdi. Ancak tüm bu imtiyazların

⁵⁶ V.V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Haz. Kâzım Yaşar Koprman-İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2006, s. 187-188.

⁵⁷ Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 189.

⁵⁸ İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr- Bozkırdan Gelen Bela-*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2012, s. 197.

⁵⁹ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi(Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl)*, (Çev. Aykut Kazancıgil- Lale Arslan, Özcan), Kabalcı Yay., İstanbul 2004, s. 313.

⁶⁰ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 197.

karşılığında savaşa çağrıldıkları an hanımlarını, çocuklarını ve sürülerini alarak orduya katılırlardı.⁶¹

Clavijo, bir nehrin kenarına geldiğinde diğer elçilerle birlikte ovada Çağataylar'ın çadırlarında kalmıştı. Seyahatnamesinde Çağataylar'ın tüm bu imtiyazlarına karşılık aileleri ve sürüleriyle birlikte çağrıldıkları an orduya katılmalarından o da bahsetmiştir. Onun yolculuk esnasında rastladığı Çağatay Türkmenleri arasında “yomud”lar takriben 25.000 aileden oluşmaktaydı. Türkmen kabilelerinin en az çirkini olan bu kabilenin yanı sıra 12.000 aileden oluşan “Göklenler” ve 35.000 aileden oluşan “Tekkeler” vardı. Timurlu ordusunun bir kısmını oluşturan bu kabileler çölde yaşarlar ve Horasan'ın İran bölgesine yaptıkları akınlarla bilinirlerdi.⁶² Çağataylar'ın askerî vasıflarından dolayı Barlas kabilesinden olan emirleri vali olarak atayarak kabilelerin nüfuzunu kendi lehine döndüren Emir Timur, daha sonra bu bölgelere yani Maverâünnehir'e dışarıdan getirdiği yabancı askerleri yerleştirdi. Böylece kabilelerin bölgeleriyle olan bağımlı kesti. Türkistan bölgesi sınırlarındaki kalelere Hintliler, Horasanlılar, Iraklılar, Suriyeliler yerleştirilirken, Maverâünnehir'e Anadolu, Azerbaycan ve Irak'tan yabancı askerler getirilip yeni bir askerî göçebe nüfus oluşturuldu. Emir Timur böylece Çağatay ulusunun ilk topraklarındaki askerî nüfusu kökten değiştirdi. Dolayısıyla Maverâünnehir ordusu yeni bir düzene girdi. Artık kabile reislerinin emriyle seferlere çıkan yerli kuvvetlerden ziyade Maverâünnehir ordusunda Emir Timur'un atadığı, kumandanlarına sıkıca bağlı olan yabancı askerler yer alıyordu.⁶³

Emir Timur, yeni fethedilen bölgelerde direnç gösteren hanedanlıkların üyelerini öldürerek hem coğrafyaya hem de bölgenin askerine sahip oluyordu. Nitekim direnç gösteren Herat'taki Kertler ve Fars bölgesindeki Muzafferîler'in mensuplarının çoğunu öldürttü. Bu büyük hanedanlıkların başına kendi valilerini tayin ederek bölgede hâkimiyetini tesis etti. Ancak daha küçük hanedanlar kendiliğinden teslim olduğu için o bölgeleri tekrar mevcut yönetimlere bırakarak kendine bağlamaktaydı. Yerel hanedanların yerlerini sık sık değiştirerek denetim sağlanıyordu. Küçük hanedanlıkların güçlenmesinin önüne geçebilmek için de topraklarını küçültme yoluna gitti. Nitekim

⁶¹ Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg*, s. 25.

⁶² Ruy Gonzales De Clavijo, *Timur'un Hayatı-Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler*, (Çev. Zeynep Ertan), (1. Baskı), Pozitif Yay., İstanbul 2008, s. 185-186.

⁶³ Manz, *Timurlenk*, s. 111.

1386 yılında Gilanîler'in lideri olan Ali Kiya'nın elinden Kazvin ve Tarum şehirleri alınarak ülkesi küçültüldü. Bu durum Emir Timur'un yerli yöneticilere olan güvensizliğinden kaynaklanıyordu. Nitekim her ne kadar bu hanedanlar ödüllendirilse de hiçbir zaman seçkinler sınıfına giremedi. Bu hanedanlar ve onlara tabi olan ordular, Timurlu ordusuna eklemlenmişlerdi. Fakat hiçbir zaman ordunun bir parçası olamamışlardı. Timurlu hazinesine ödedikleri fidyenin yanı sıra, orduya belirli sayıda asker göndermek, ordunun bazı seferlerine şahsen veya da hanedanlık ailesinden birini göndermekle mükellef tutulmuşlardı. Bu yerel hanedanlıklar Timurlu ordusunun kendilerine yakın olan bölgelere sefere çıkması halinde ordu gönderiyorlardı. Nitekim Sari Bey'in oğlu Seyyid Gıyaseddin iki İran seferine de yakın coğrafya olduğu için katıldı. Ancak aynı emir, Kıpçak seferine uzak coğrafyada olduğu için katılmadı. Yine Van gölü havzasının hâkimi olan Melik İzzeddin, Karakoyunlu seferine katıldı. Şirvan hâkimi olan Şeyh İbrahim de Timurlu ordusunun Gürcistan, Kıpçak, Anadolu ve Gilan seferlerine katıldı. Ancak aynı isimler Emir Timur'un doğu seferleri ve güney seferlerine katılmamışlardı. Yerel hanedanların Emir Timur ordusuna ne kadar asker ile katıldıkları belli olmasa da bu rakam Timurlu ordusunun askerî ihtiyaçlarıyla orantılı idi. Yukarıda adları zikredilen Sari ve Amul Bey'i Seyyid Gıyaseddin Timurlu ordusuna bir kısım askerle katılırken, Şirvanlı Şeyh İbrahim, Timurlu ordusuna Şirvan ordusunun tamamı ve bir tümenin emiri olarak katıldı. Ancak bu hanedanlar ve orduları sadece Emir Timur'un ordusuna katılmazlardı. Bazen de mirza ordularına katılırlardı. Nitekim Horasan asıllı olan ve Mirza Miranşah'ın en önemli emirlerinden olan Muhammed Sultaşah, Horasan'dan Sultaniye'ye yürürken orduda çok sayıda değişik emirler bulunuyordu. Bu emirler arasında Mazenderanlı Pirak Padişah, Nikruz Cavun-i Kurban, Sarbadarlı Müluk Sebzevari ve Devlet Hoca Abivardi yer almaktaydı.⁶⁴

Timurlu ordusu bazı zamanlarda savaşçı ihtiyacını karşılamak veya da diğer işlerde geçici olarak çalıştırmak amacıyla sefer yolu üzerindeki köylerden de asker alırdı. Özellikle bu durum yerel seferler için geçerliydi. Timurlu devri kaynakları yerel seferler için toplanan ordu içerisinde özellikle piyadelerden bahsetmektedir. 1403-1404 yılında çıkan bir isyan sırasında bu isyanı bastırabilmek için Rey, Kum, Kaşan Isfahan ve Kumis'ten toplanan piyadeler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Süvarilerin Mazenderan coğrafyasının sık ormanlarında rahat hareket edememesi olasılığı piyade

⁶⁴ Manz, *Timurlenk*, s. 125-128.

askerlerin toplanmasını gerekli kılıyordu. Ayrıca 1392 yılında Sari'nin seyyidlerini yenilgiye uğratan Emir Timur, yoluna devam etmeden önce ordu toplamak istedi. Bu amaçla Şasman'da mola verildi ve orduya yerli halktan askerler alındı. Yine yeni fethedilen topraklarda direk olarak Timurlu ordusu emirleri tarafından toplanan ve onların kumandasına giren askerler de vardı. Bu askerler çoğu zaman yerel seferlere götürülürken, bazıları ordunun bir parçası halinde uzak seferlere götürülüyorlardı.⁶⁵

Kabile konfederasyonlarına sert bir politika izleyen Timurlu Devleti, özellikle Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Celayirliler'in içerisindeki kabileleri tek tek satın almaktansa direk olarak hükümdarlarını hedef aldı. Nitekim Emir Timur, bu kabile konfederasyonlarının topraklarının bazı kısımlarını kendi topraklarına ilhak ederek geriye kalan kısımlarını yağmaladı.⁶⁶

Bu kabile konfederasyonları arasından Akkoyunlular ile iyi ilişkiler kuruldu. Osmanlı Devleti'nden korkan ve bu nedenle Emir Timur'un safına geçen Kara Yülük Osman Bey, 1399 yılında biat etti. Kabile konfederasyonu olan Akkoyunlular'ın milli bir organizasyon olmasını sağlayan Kara Yülük Osman Bey, Mısır Memlûklü Sultanlığı'ndan istediği sonuçları alamayışından dolayı Timurlu Devleti'ne yanaştı. Erzincan emiri Mutahharten ile ilişkilerini düzenleyerek Emir Timur'a yakın olmayı amaçlayan Kara Yülük Osman Bey, ayrıca Yıldırım Bayezid'in Sivas'a müdahalesi ile Kayseri-Sivas Devleti'ne hâkim olma projesini yeniden inşa etmeyi amaçlıyordu. Bu amaç doğrultusunda Kara Yülük Osman Bey, Avnik'e gelen Emir Timur'a gelerek onun hizmetine katıldı. Kendi milli organizasyonunu oluşturmak için Emir Timur'u sürekli olarak Osmanlı'ya karşı kışkırtan Kara Yülük Osman, Emir Timur'un Anadolu'nun içlerine doğru yürüyüşünde ordusu ile onun hizmetine girdi. Sivas'ın kuşatılması ve ele geçirilip yağmalanmasına bizzat katılan Kara Yülük Osman Bey, daha sonra Suriye seferinde Timurlu ordusuna kılavuzluk yaptı.⁶⁷

Malatya'nın alınmasında da Emir Timur'un yanında bulunan Kara Yülük Osman Bey, Emir Timur'un Birecik'te bulunduğu sırada huzura gelerek tekrar bağlılığını bildirdi. Halep şehrinin kuşatılmasında yardım eden Kara Yülük Osman Bey'e, Emir Timur Malatya bölgesinin idaresini verdi. Bu yüzden Emir Timur'a bağlılık konusunda

⁶⁵ Manz, *Timurlenk*, s. 132-135.

⁶⁶ Manz, *Timurlenk*, s. 138.

⁶⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (5. Baskı), TTK Yay., Ankara 2003, s. 189; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 76-79.

Kara Yülük tereddüt etmedi. Kara Yülük Osman Bey'in bu yaklaşımları yanı sıra onun oğulları da Timurlu ordusuna katıldı. Timur'un Suriye seferi sırasında Kara Yülük Osman'ın oğulları da katıldı. Bu durumdan gayet hoşnut olan Emir Timur savaşta başarılı atılımlar yapan Kara Yülük Osman Bey'in oğlunu ödüllendirdi.⁶⁸ Nitekim İsa Artukî'nin elinden aldığı Amid şehrini bu başarıların karşılığı olarak İbrahim'e verdi. Ayrıca İbrahim Akkoyunlular'ın yöneticisi olarak Emir Timur tarafından tanındı.⁶⁹ Emir Timur'un bu ödüllendirmeleri ile Akkoyunlular, 1402 Ankara savaşı sırasında Emir Timur'un saflarında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlardı.⁷⁰

Mirza Şahruh döneminde de politika gereği Timurlu Devleti Akkoyunlular'dan seferlerde yararlandı. Nitekim 1421 ve 1429 yıllarındaki seferlerde Akkoyunlu Devleti, Şahruh'un Karakoyunlular ile yaptığı savaşlarda Şahruh'un yanında yer almışlardı.⁷¹ Ancak tüm bunlara rağmen Timurlu Devleti hiçbir zaman Akkoyunlular'ı ordunun bir parçası olarak görmedi. Onları kendi topraklarına yakın olan seferlerde kullanmayı amaçladı. Nitekim Akkoyunlular da Timurlu Devleti'ne yaklaşarak kazançlı çıktılar ve konfederasyonun rakipleri ile olan ilişkilerinde Timurlu Devleti sayesinde güç kazandılar.⁷²

Anadolu seferi için bölgede bir üs, ileri karakol kurmayı planlayan Emir Timur, Mutahharten'i yanına çekebilmeyi başardı. Böylece bölgede olup bitenleri Emir Timur, Mutahharten'den kolaylıkla ve anında öğreniyordu. Mutahharten'in Emir Timur'a bağlılığını bildirmesindeki temel sebep, Timurlu tehlikesinin Doğu Anadolu'ya kadar gelebilmesiydi. Bu nedenle 1386 yılında Emir Timur'un biat çağrısına uyan Mutahharten hediyeler göndererek Timurlu ordusunun ileri karakol vazifesini üstlendi.⁷³ Nizamüddin Şâmî ve Şerafeddin Ali Yezdî'ye göre Yıldırım Bayezid, Mutahharten'den vergi vermesini ve Kemah'ın Osmanlı Devleti'ne bırakılmasını istediğini belirtmişlerdir. Bu durumu Emir Timur'a bildiren Mutahharten sürekli olarak Osmanlı

⁶⁸ Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu*, s. 112.

⁶⁹ John E. Woods, *Akkoyunlular Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk 15. Yüzyıl Türk-İran Siyaseti Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. Sibel Özbudun), Milliyet Yay., İstanbul 1993, s. 81; Manz, *Timurlenk*, s. 141.

⁷⁰ Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, İstanbul 1989, II, 271; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu*, s. 79; İlhan Erdem-Mustafa Uyar, "Akkoyunlular- Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VI, 873.

⁷¹ İsmail Aka, "Selçuklu Sonrası Orta Doğu'da Türk Varlığı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VI, 842.

⁷² Manz, *Timurlenk*, s. 141-142.

⁷³ Yaşar Yücel, "Timur Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, Ankara 1976, XL/158, 260-264.

Devleti'ne karşı Emir Timur'u tahrik ediyordu.⁷⁴ 1393 yılında ikinci defa Anadolu üzerine gelen Emir Timur'a, Mutahharten tekrar bağıllık bildirdi ve 5.000 kişilik ordusu ile Emir Timur'a hizmet edeceğini savundu.⁷⁵ Nitekim Emir Timur Üç Kilise'de iken Mutahharten huzuruna çıktı ve Avnik muhasarasına Timurlu ordusuyla birlikte katıldı. Hatta bu muhasara esnasında kaleyi savunan Karakoyunlu Mısır Hoca ile görüştü ve kalenin teslimi için nasihatlerde bulundu.⁷⁶

Emir Timur'un Anadolu ve Suriye seferine çıkması için sürekli onu kışkırtan beyler arasında Erzincan emiri Mutahharten de bulunuyordu. Kaldı ki Timurlu ordusunun Sivas'a girmesi sırasında Mutahharten de Emir Timur'a eşlik etti hatta orduya Akkoyunlu Kara Yülük Osman ile birlikte rehberlik etti. Bu sayede bölgedeki hâkimiyetini sağlam zemine oturtmak isteyen Mutahharten, Emir Timur'un Anadolu'dan ayrılmasından sonra Emir Timur'a karşı oluşturulan ittifak üyelerinin tehditlerini anında emire bildirdi ve olup bitenden onu haberdar etti.⁷⁷

Timurlu ordusunun ikinci defa Anadolu'ya gelmesi ile Mutahharten, Emir Timur'a bağıllığını bildirdi ve bunun karşılığında Emir Timur ona Kemah'ı verdi. Mutahharten'in Ankara savaşına katılmış olduğu, Emir Timur adına yazılan zafernâmelerde doğrulanmaktadır. Mutahharten maiyetindeki askerlerle birlikte Emir Timur tarafından kumanda edilen merkez kolun sağ grubunda Miranşah'ın maiyetinde savaşa katıldı. Mutahharten, Ankara savaşında gayet etkin bir rol oynadı hatta Tatarların, Bayezid'in saflarından ayrılarak Timurlu ordusuna katılmasını sağladı. Ayrıca 1402 Ankara savaşında Mutahharten, Rumeli askerlerinin gerisine başarılı saldırılar yaparak onların dağılmasına sebep oldu.⁷⁸

Mutahharten ile Doğu Anadolu'da ileri bir karakol tesis eden Emir Timur, böyle bir üs kurma faaliyetini Güneydoğu Anadolu için de düşündü. Bu amaçla Semerkand'a dönerken üç yıldır tutuklu bulunan Mardin Meliki İsa'yı bağışladı ve ona bu bölgeyi

⁷⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 309; Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, Ötüken Yay., İstanbul 2007, s. 67.

⁷⁵ Yaşar Yücel, "XIV-XV Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, Ankara 1971, XXXV/137-140, 693.

⁷⁶ Gürsoy Solmaz, *Ortaçağ'da Erzurum-Kars Kaleleri*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Erzurum 2000, s. 45.

⁷⁷ Alan, *Timurlular*, s. 68.

⁷⁸ Yücel, "XIV-XV Yüzyıllar Türkiye", s. 715.

ikta olarak verdi. Böylece Güneydoğu Anadolu'da olup bitenleri anında öğrenebilmek için o coğrafyada ileri bir karakolu olarak İsa Bey'i bıraktı.⁷⁹

Anadolu beylikleriyle de sürekli olarak ilgilenen Emir Timur, onları kendi tarafına çekmek için çabalarda bulundu. Yıldırım Bayezid, Sultan Berkuk ve Kadı Burhaneddin'den intikam almak isteyen ve bunun için Emir Timur'u onlara karşı kıskırtan Karamanoğulları lideri Alaaddin Bey, Emir Timur'a destek verenlerdendi. Nitekim Emir Timur şayet Suriye seferine çıkacak olursa Alâeddin Bey, oğlu Mehmed Bey'i Emir Timur'a göndermeyi kabul ediyordu. Yine Alaaddin Bey, Kayseri-Sivas Devleti'ne ve Osmanlı Devleti'ne karşı yapılacak bir harekât halinde kendisinin bizzat Timurlu ordusuna katılacağını bildiriyordu. Dulkadiroğulları'nın lideri olan Suli Bey ise Emir Timur'a elçiler göndererek onu Suriye seferine çıkması doğrultusunda kıskırtmış hatta o da olabilecek Suriye seferi sırasında kendisine yol göstericilik yapabileceğini söylemişti. Yine Doğu Anadolu'da bir Türkmen beyi olan Emir Yelman'da, Emir Timur'u kıskırtan başka bir unsurdu. Emir Timur ise zaten Anadolu ve Suriye seferini önceden planladığı için bu durumu fırsat bilerek Anadolu'da bu unsurları kendi yanına çekmeyi ve bu coğrafyalardan bu şekilde haberdar olmayı hedefledi.⁸⁰

Anadolu beylikleri Yıldırım Bayezid'in faaliyetlerini Emir Timur'a sürekli olarak şikâyet ediyorlardı. Osmanlı tarihçilerinden olan Oruç b. Adil'e göre Mutahharten'in de içinde bulunduğu Germiyanoglu, Menteşoglu, Aydınoğlu, Saruhanoğlu ve İsfendiyar Bey'in elçileri Emir'e gelerek Yıldırım Bayezid'i ona şikâyet etmişlerdi.⁸¹ Osmanlı dönemi kaynaklarından olan Âşıkpaşazâde'ye göre İpsala'da hapisten veziri ile kaçan Germiyanoglu, çingenelere karışarak Emir Timur'a geldi ve bağlılığını bildirdi. Menteşoglu ise kılık değiştirerek Emir Timur'a iltica etti. Aydınbeyoglu, seyyar satıcı kılığında geldi ve son olarak İsfendiyaroglu da elçisi ile birlikte gelerek Emir Timur'a biat etti.⁸² Emir Timur 1402 yılında Ankara savaşı esnasında bu beyliklerden oldukça yararlandı. Nitekim Ankara savaşında Germiyanogulları saf değiştirerek Timurlu saflarına geçti.⁸³ Saf değiştiren beyler sadece

⁷⁹ Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu*, s. 37-38.

⁸⁰ Aziz B. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu*, s. 41-42.

⁸¹ Oruç b. Adil, *Oruç Beğ Tarihi* (1288- 1502), (Haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yay., İstanbul 2008, s. 37.

⁸² Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (Haz. Kemal Yavuz- M. A. Yekta Saraç), (2. Baskı), Gökkuşbu Yay., İstanbul 2010, s. 34.

⁸³ Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, (Haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Basımevi, İstanbul 2008, s. 160; Yusuf Halaçoğlu, "Ankara Savaşı", *DİA*, İstanbul 1991, III, 211.

Germiyanoğulları değildi. Daha önceden Emir Timur'a sığınan Saruhan, Aydın ve Menteşe beyleri de saf değiştirerek Emir Timur birliklerine katıldı. Bu beyler Anadolu askeri arasında kendi beyliklerinden olan askerleri yanlarına çekmeyi başarmışlardı. Dolayısıyla Ankara savaşında batı kanadındaki askerler, Emir Timur'un ordusuna kazandırıldı.⁸⁴

Timurlu Devleti ordusunda bir diğer geçici kuvvet de 1402 yılında Ankara savaşı sırasında Kara Tatarlar olmuştur. Emir Timur, Tatar beylerine mektup göndererek soylarının bir olduğunu, aşağılanmaya razı olmamalarını, Âl-i Selçuk'tan olan Bayezid'e köle olmamalarını bildirdi. Yine şayet Rum topraklarında hüküm sürmek istiyorlarsa Timurlu ordusunun saflarına katılmaları gerektiğini söylüyordu.⁸⁵ Yardım yapıp zafer elde edilecek olursa, alınacak olan ganimetlerden büyük paylar verileceğini belirtiyordu. Böylece hem onların duygularını okşuyor hem de ganimet sözüyle iştahlarını kabartıyordu.⁸⁶ Nitekim savaş sırasında İbni Arabşah'a göre, Kara Tatarlar'ın sayısı Osmanlı ordusunun sayısından fazlaydı.⁸⁷ Kara Tatarlar'ın saf değiştirerek Emir Timur'un ordusuna katılması ve Anadolu beyliklerinin de bu saf değişmeye ayak uydurması neticesinde Timurlu ordusu Ankara savaşından galip çıktı.⁸⁸

Timurlu ordusu Kum ve Kaşan'ın Arapları ve Halaçları gibi unsurları da orduda kullandı. Fakat ne Anadolu beylikleri, ne kabileler, ne kabile konfederasyonları hiçbir zaman Timurlu ordusunun bir parçası olamadı. Bu kuvvetler çıkar gereği orduya alındı ve onların güzergâhları üzerindeki seferlere çağrıldı. Dolayısıyla bu tür kuvvetler sadece geçici kuvvet olarak Timurlu ordusunda hizmet edebilmişlerdi.⁸⁹

⁸⁴ Muzaffer Erendil, "1402 Ankara Savaşı", *Askeri Tarih Bülteni*, Genelkurmay Basımevi, Ankara (Ağustos) 1980, V/ X, 11.

⁸⁵ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 303-304.

⁸⁶ Justin Marozzi, *Timurlenk- İslam'ın Kılıcı, Cihan Fatih*, (Çev. Hülya Kocaoluk), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006, s. 356.

⁸⁷ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 308-309.

⁸⁸ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, (Çev. İsmail Erünsal), Kervan Kitapçılık, s. 144; Halaçoğlu, "Ankara Savaşı", s. 211.

⁸⁹ Manz, *Timurlenk*, s. 143.

İKİNCİ BÖLÜM

TİMURLU DEVLETİ'NİN ASKERİ YAPISI

2.1. SAVAŞ NİZAMINA GÖRE ASKERİ BİRLİKLER

2.1.1. Muharib Birlikler

2.1.1.1. Karavul

Timurlu Devleti ordusunda bir birim olarak geçen bu ıstılah, Babur'da üç anlamda kullanılmıştır. Bunlardan ilki gözetçi, bekçi anlamında diğeri ise ordunun ani bir baskına uğramaması için ordugâhın etrafına çıkarılan müfreze, posta manasında kullanılmıştır. Üçüncüsü ise keşif kolu anlamında kullanılmıştır.⁹⁰ Timurlu devri kaynaklarında bu terim genellikle keşif birliği olarak geçmektedir ve düşman hakkında haber toplamakla görevli olan ordu birimi olarak ifade edilmiştir.⁹¹ Ordu içerisinde bekçilik yapmak, yürüyüş halinde bulunan ordunun önünde olup bitenleri sürekli olarak takip etmek karavulun göreviydi.⁹² Nitekim Tüzükât-ı Timur adlı eserde Emir Timur, karargâhın korunması için görevlendirdiği birimler arasında karavul da bulunmaktadır. Emir'e göre karargâhı koruyan dört bölük, dört bir tarafa karavul çıkarmak zorundaydı. Böylece karavulların dikkat ve uyanıklığı sayesinde karargâha haberler göndermeli ve bu işe fazla önem verilmeliydi.⁹³

Timurlu ordusunda görev alan karavul biriminin varlığını ortaya koyan çok sayıda örnek bilgi mevcuttur. Emir Timur'un ikinci defa Emir Veli üzerine asker sevk etmesi sırasında Timurlu ordusunun karavulu, Emir Veli ordusunun karavulu ile karşılaştı ve aralarında başlayan muharebe 19 gün sürdü. Hacı Muhammed Şah'ın çok gayret ve cesaret gösterdiği bu savaş, yirminci gününde Emir Veli karavulunun kaçması neticesinde zaferle sonuçlandı.⁹⁴ Dimaşk üzerine giderken düşman karavulları ve Emir Timur'un karavulları çarpışıp sağ kalanlar Emir'in huzuruna çıkarıldı ve Emir Timur bunların öldürülmesini istedi. Yine bu sefer sırasında Emir Timur, karavulları görevlendirerek gece nöbet tutmalarını ve karşı taraftan gelebilecek saldırıları

⁹⁰ Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 615.

⁹¹ Kutlukan Şakirov-Ersin Terez, "Tüzükât-ı Timur'un Farsça Çevirisinden Notlar ve Eserdeki Türkçe-Moğolca Sözcükler", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahap Kara, Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, s. 49; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 111; Alan, *Timurlular*, s. 287.

⁹² Yakubovskiy, s. 164.

⁹³ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 105.

⁹⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 115.

defetmelerini emretti. Bu örnek, karavul birliğinin geceleri nöbet tutmak gibi bir vazifeye de sahip olduklarını göstermektedir.⁹⁵

Karavul'un sefer esnasında dikkatli ve ihtiyatlı davranması gerekirdi. Uluğ Bey'in Moğollar üzerine seferi sırasında Şah Veli, Ebubekir Bahadır, Üveys Kavçin ve Tavacı Emir Lokman, 10.000 kişilik bir kuvvetle öncü bir hücum ile görevlendirildi. Bu emirler birkaç konak yol aldıktan sonra düşman ordusundan dil getirmeleri için karavul çıkardı. Ancak karavul birliği yolda bir grup Moğol'a rastlayıp yağmaya başlayınca, yağma sırasında kaçan Moğollardan biri Moğol reisi İbrahim b. Tuğ Timur'a giderek Timurlu birliklerinin geldiğini haber etti.⁹⁶ Tirmiz'e yakın eski kalelerden olan Kahlaka kalesini almaya karar veren Emir Timur, bölgenin keşfi için birkaç karavul gönderdi. Karavullar haber getirinceye kadar Timurlu ordusu Ceyhun kıyısında konakladı. Ancak Emir Timur'un buraya geldiğini öğrenen İlyas Hoca, Bekcik'in küçük kardeşi Alçın Bahadır'ı kalabalık bir ordu ile gönderdi. Emir Timur'un ordusundaki karavulları gaflet basmış ve uyuyakalmışlardı. Bundan istifade eden İlyas Hoca'nın birlikleri geceleri sessiz bir şekilde ilerleyerek Timurlu ordusuna şahbun (ani baskın) vurdu.⁹⁷

Karavulun gaflet halinde bulunması onların cezalandırılmasına da neden olurdu. Şöyle ki Emirzâde Halil'in karavullarından bazıları güneşin ısısının iyice arttığı bir sırada Gülistan Bağ'ında zırh ve silahlarını çıkarıp dinlenmeye geçti. Hudaydad'ın nökerleri tarafından bu karavullar yakalanıp bazısı öldürüldü ve bazısı da esir edilerek Hudaydad'ın ordugâhına götürüldü. Hudaydad, getirilen karavul askerlerini azarlayarak düşman karşısındaki gafletlerini yüzlerine vurdu.⁹⁸

Karavullar düşman ordusu ile karşılaşınca onları esir ederek, orduları hakkında geniş bilgiler alırlardı. Nitekim Emir Timur, Toktamış Han üzerine gittiği sırada Toktamış Han, Kırık Göl'de konuşlandı. O gün karavul, Emir Timur'a, düşman ordusunun üç koşununun görüldüğünü ve ardından diğer koşunların da peyda olduğunu haber verdi. Emir Timur bu haberi alınca ordusunu nizama sokup harekete geçti. Bu esnada karavullar Toktamış Han'ın karavulundan olan birini yakalayıp karargâha getirdi ve Toktamış Han ordusu ile ilgili geniş malumat alındıktan sonra öldürüldü.⁹⁹

⁹⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s. 275.

⁹⁶ Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 130.

⁹⁷ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 40.

⁹⁸ Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, s. 95-96.

⁹⁹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 147.

2.1.1.2. Monkulay

Moğolca bir kelime olan bu ıstılah, Moğollardan itibaren kullanılmış ve halefleri olan Türk-Moğol devletlerinin ordu teşkilatına da geçmiştir. Timurlu Devleti'nde esas ordu sefere çıkınca bu ordunun önünde çoğu zaman öncü birlik olarak görev alan ve oldukça büyük bir grup halinde birkaç tümen teşkil edilirdi. Ordunun hemen önünde yer aldıkları için karavul ile karıştırmamak gerekir. Nitekim karavul öncülerden daima önce giderdi.¹⁰⁰

Monkulayın komutası genellikle itibarlı ve cesur emirlere, mirzalara, beylere verilirdi. Nitekim 1391 yılında monkulay olarak görevli bir kumandan arayan Emir Timur'a, Emirzâde Mehmed Sultan Bahadır gelerek önünde diz çöküp monkulay olmak için izin istedi. Bu şekilde öncü birliğin kumandanı olan Emirzâde Mehmed Sultan Bahadır'ın maiyetine büyük meşhur emirler de verilerek Deşt-i Kıpçak bölgesine gönderildi.¹⁰¹ Tekrit kalesinin alınması sırasında monkulayda Burhan Oğlan, Yayık Bek, Emir Celal, Seyid Hoca ve Şahmelik gibi emirler bulunuyordu.¹⁰² Huttelan hâkimi Ali Barlas ve maiyetindekilerin İsen Buka'ya sığınması ve Endican'ı yağmalaması üzerine Ebu Said, Şubat 1452 yılında harekete geçti. Özbekler'in akınlarını bastıran Timurlu birlikleri Özbekler'i yenilgiye uğratmış fakat Ali Barlas'ı Moğol emirlerinden bir gruba sığınmak zorunda bırakmışlardı. Bu haberi alan Ebu Said, Emir Ahmed Timurtaş, Gıyaseddin Efdal, Emir Cihanşah, Hâce Cemaleddin, Kemaleddin Mahmud Hâce Lak, Emir Sultan Argun, Mübarizüddin gibi emirlerin idaresinde asker gönderip Nureddin Said, Şemseddin Muhammed, Zahireddin Musa, Alaaddin Mübeşşer ve İmameddin'i de askerlerden bir grup ile monkulay olarak gönderdi. Bu monkulay ve askerî birlikler sayesinde Endican kalesinde bulunan savaşçılar aman diledi ve hisarı teslim etti.¹⁰³ Mardin'e yürüyüş sırasında da Emir Timur, ordunun monkulayı olarak Emirzâde Miranşah'ı görevlendirdi. Monkulay olarak önden giden bu kuvvetler halkın malını yağmaladı ve ertesi gün esas ordu gelince de Mardin kalesinin kuşatılması kolaylaştı.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Yakubovskiy, s. 164; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 110; Alan, *Timurlular*, s. 287.

¹⁰¹ Şâmî, *Zafername*, s. 144.

¹⁰² Şâmî, *Zafername*, s. 173.

¹⁰³ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yay., Ankara 2006, s. 308-309; Alan, *Timurlular*, s. 238.

¹⁰⁴ Şâmî, *Zafername*, s. 183.

Hindistan seferi sırasında Emir Timur orduyu tanzim etmiş ve monkulaya Emirzâde Rüstem Bahadır, Emir Şeyh Nureddin Bahadır, Emir Şahmelik, Allahdad ve diğer emirler görevlendirilmişti.¹⁰⁵ Yine Timurlu ordusu Sivas şehrini zapt ile meşgul olurken Türkmenler bunu fırsat bilerek askerlerin atlarını çalarak kaçırmışlardı. Bunun üzerine Emir Timur bunlar üzerine ordu gönderdi ve bu ordunun monkulayına Emirzâde Şahruh'u tayin ederek onun maiyetine de Emirzâde Süleymanşah Bahadır'ı verdi. Monkulayın hareket etmesi üzerine Türkmenler kaçtı ve yakalananlar cezalandırılarak çaldıkları şeyleri Emir Timur'a teslim etti.¹⁰⁶ Mirza Şahruh'un Karakoyunlu Kara Yusuf'un oğulları ile savaşı sırasında İlyas Hoca ile Kara Osman'ı maiyetindeki bahadırlarla birlikte monkulay tayin etmişti. Türkmen ordusu ile karşılaşmış iki tarafın da savaş safları dizilince Timurlu ordusunda monkulay olarak Baysungur Mirza, Emir Şah Melik, Şeyh Lokman-ı Barlas yer aldı.¹⁰⁷

Timurlu ordusunda hükümdarlarında bizzat monkulay olduğunu görmekteyiz. Nitekim Emir Hüseyin'in, Emir Timur üzerine asker sevk etmesi üzerine Emir Timur, beş yüz erin monkulayı oldu. Emir Hüseyin'in ordusuna bağlı Cihanşah'ın ordusu ile karşılaşmış Emir Timur, bir gece baskını yaparak hepsini kılıçtan geçirdi.¹⁰⁸ 1391'de Toktamış Han'a karşı yapılan seferde Tobol Suyu'nun geçilmesi uygun görülüş, ancak geçitler harap olduğu için askerlere emir verilerek çalı ve odun toplatılmış ve sudan geçilmişti. Bundan sonra Emir Timur bizzat monkulay olarak orduyu toplamış ve Deşt-i Kıpçak bölgesine hareket etmişti.¹⁰⁹

2.1.1.3. Çağdavul/ Şakavul/ Çindavul

Bu ıstılah Babur'da, yürüyüş ve hareket halinde olan ordunun artçı kolu olarak geçmektedir.¹¹⁰ İsmail Aka da eserlerinde bu ıstılahı “*artçı birlik*” olarak ele almıştır.¹¹¹ Dolayısıyla çağdavul, ordunun arkasından gelerek geriden gelebilecek saldırıları önleyen ve ordunun arkasını gözetleyen birliğin adıydı.

Emir Timur ve Emir Hüseyin'in birlikte Moğollara karşı vermiş oldukları mücadele sırasında Emir Timur, Keş ve Hazar askerlerini toplayarak Ciydalik tarafına

¹⁰⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s. 229.

¹⁰⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 262.

¹⁰⁷ Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 139-140.

¹⁰⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 56.

¹⁰⁹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 145.

¹¹⁰ Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 595.

¹¹¹ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 110; Aka, *Mirza Şahruh*, s. 188-189; Alan, *Timurlular*, s. 287.

gitti. Bu sırada Emir Timur, Toy Hoca Selberi'yi ordusunun çağdavulu yaptı.¹¹² Sivas dolaylarından Kırşehir'e doğru harekete geçen Emir Timur, Yerköy civarındaki Delice ırmağı boylarında Osmanlı Devleti karakolları ile sıcak temasın sağlanması ile tedbirler aldı. Nitekim Emir Timur, Kırşehir'de 2.000 atlıdan oluşan bir artçı kuvveti bırakarak Ankara'ya yöneldi. Böylece arkadan gelebilecek herhangi bir askeri saldırı tehdidine karşı çağdavul birliğini Kırşehir'de bırakarak ordunun güvenliğini sağlamayı amaçlıyordu.¹¹³

2.1.1.4. Çapavul

Timurlu ordusunda savaş anında düşman üzerine ani baskın yapmakla görevli olan birliğin adı çapavul idi.¹¹⁴

Emir Timur, oluşturmuş olduğu yeni askerî düzende monkulayın hemen arkasına çapavul birliğini yerleştirdi. 40.000 atlı sipahinin saf tutma tüzüğünde çapavul büyük monkulayın arkasında yer alırdı. Çapavulun hiravulu önde olmak üzere bu hiravulun hemen arkasında iki çapavul bölüğü bulunurdu. Damgalı 12 kabile ve oymaklardan 40 bölüklü savaş düzeni yapılırken çapavul birliği önde hiravulu olmak üzere bu hiravulun hemen gerisinde 6 bölükle tanzim olunurdu.¹¹⁵

2.1.1.5. Nikavul

Timurlu ordusunda ordu birimleri arasında yer alan bir başka unsur da nikavul birliğiydi. Savaş sırasında kaçan düşman ordusunun takip edilmesi nikavul birliğinin görevidi.¹¹⁶ Keyhusrev'in Emir Hüseyin'e düşmanca tavır alması üzerine Emir Hüseyin, Emir Timur'un monkulay olmasını istedi ve Zinde Haşem ise daha evvel Keyhusrev üzerine gönderilmişti. Emir Timur'un harekete geçtiğini öğrenen Keyhusrev kaçmaya başlayınca Zinde Haşem nikavul olarak peşlerinden gitti. Keyhusrev'in Şeyh Muhammed'e sığınması üzerine Emir Timur onun takibini emretti. Hocend¹¹⁷ suyuna kadar sürülen Keyhusrev kaçarak Taşkent ve Otrar'a gitti. Yine aynı tarihlerde Emir Hüseyin'in saltanata geçirdiği Emir Adil Han, Emir Hüseyin'den kaçarak Keş şehrinde

¹¹² Şâmî, *Zafername*, s. 30.

¹¹³ Erendil, "1402 Ankara Savaşı", s. 9.

¹¹⁴ Şakirov-Terez, "Tüzükat-ı Timur'un Farsça", s. 47.

¹¹⁵ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 126-131.

¹¹⁶ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 111; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 189.

¹¹⁷ Kaynaklarda Hocend suyu olarak geçen nehir Seyhun nehridir. Bkz. Arabşah, *Acâibu'l- Makedûr*, s. 52-53.

geçtiği vakit Emir Timur bunu haber aldı. Emir Timur bizzat nikavul olarak Adil Han'ın takibine koyuldu ve muharebeler yaparak yakalayıp onu Emir Hüseyin'e getirdi.¹¹⁸

Emir Veli üzerine ikinci defa yürüyen Timurlu ordusu, Emir Veli'yi yenilgiye uğrattı ve Emir İğü Timur nikavul olarak onları takibe koyuldu. Emir Veli, maiyetindeki karıları ve çocukları ile Rey'e kaçtı. Bunun üzerine Emir Timur, Hodaydad Bahadır, Şeyh Ali Bahadır, Ömer Bahadır, İnak Humari ile diğer emirlerden oluşan bir birliği nikavul yaparak arkasından gönderdi. Nikavul birliği onlara yetiştiklerinde uzaktan karartısını görerek Rüstem Dar'a kadar sürmüşlerdi.¹¹⁹

Ankara savaşı sırasında güneş batarken Yıldırım Bayezid kaçmayı amaçlamıştı. Ancak Timurlu ordusunun nikavulunda bulunan Sultan Mahmud Yıldırım Bayezid'i yakalayıp esir etti. Ayrıca kaçan Osmanlı birliklerinin çoğu bu takip neticesinde susuzluktan ölmüşlerdi.¹²⁰

2.1.1.6. Barangar (Sağ Kol)

Bu ıstılah Moğolca olup, harp safında bulunan “*ordunun sağ kolu*” olarak geçmektedir.¹²¹ Emir Timur'un oluşturduğu yeni savaş tanziminde kanatlar yani sağ ve sol kanatlar oldukça güçlü tutulurdu. Nitekim kanatların hem karavulu hem de yedeği vardı.¹²² Ordunun sağ ve sol kollarına daima mirzalar ve yetenekli emirler kumanda ederdi. Sağ kolun hemen önünde hiravul bölümü saf tutardı.¹²³ Ankara savaşı sırasında Timurlu ordusunun sağ kolunda Miranşah Bahadır, Emirzâde Muhammed Sultan Bahadır, Pir Muhammed Bahadır, Mutaharten, Ali Sultan, Ali Kavçin, Emir Mübeşşir, Şeyh Nureddin Bahadır gibi önemli emir ve mirzalar kumanda etmişti.¹²⁴ 1391 yılında Kunduzca mevkiinde Toktamış Han ile yapılan muharebede ordunun sağ kolunda Mirza Miranşah yer almıştı. Sağ kolun yanında (kanbul) ise Hacı Seyfeddin'in kolu yer alıyordu.¹²⁵

¹¹⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 64-65.

¹¹⁹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 114-116.

¹²⁰ Şerafeddin Ali Yezdi, *Zafername*, II, Tahran 1336, s. 313-314.

¹²¹ Babur, *Vekayi Babur*, II, s.586; Şakirov-Terez, “Tüzükat-ı Timur'un Farsça”, s. 47.

¹²² Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 165.

¹²³ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 129.

¹²⁴ Yezdi, *Zafername*, II, s. 303; Şâmî, *Zafernâme*, s. 304.

¹²⁵ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 166.

2.1.1.7. Carangar (Sol Kol)

Bu ıstılah Babur'da, harp safında bulunan “*ordunun sol kolu*” olarak geçmektedir.¹²⁶ Sol kolun da hem karavulu hem de yedeği vardı. Dolayısıyla ordunun en çok güçlü tutulan kısımlarından biriydi.¹²⁷ Ordunun sol kanadında bulunan birlikler daha ziyade akraba ve kardeşlerin birliklerinden ibaretti.¹²⁸ Ankara savaşında Timurlu ordusunun sol kolunu Mirza Şahruh Bahadır, Halil Sultan Bahadır, Emirzâde Rüstem Bahadır, Sultan Hüseyin Bahadır, Emir Brunduk, Sevincek Bahadır gibi önemli emirler kumanda ediyordu.¹²⁹ Toktamış Han ile 1391 yılında yapılan muharebede ordunun sol kolunda Mirza Ömer Şeyh'in kumandası altında bulunan bir kol saf tuttu. Bu kolun kanbul görevi ise Berdibek'in yönetimi altındaydı. Ancak bu kol sadece sol kolu değil aynı zamanda merkezi de himaye etti.¹³⁰

2.1.1.8. Ğol (Merkez)

Bu ıstılah ordunun merkezine, kalbine verilen addır.¹³¹ Ordunun temel olarak savaş düzeni ğol (merkez), barangar (sağ kol) ve carangar (sol kol)'dan ibaretti. Bu temel savaş düzeninde ğol, sağ ve sol kollara nazaran zayıftı. Bunun nedeni merkezin karavul ve kanbul gibi destekleyici birliklere sahip olmamasındandı. Dolayısıyla ilk defa Toktamış Han ile yapılan 1391 yılındaki muharebe esnasında Emir Timur, yeni bir askerî teşkilatlanmanın ve savaş nizamının temellerini attı. Orduyu 7 ayrı kola ayırmak suretiyle bundan sonraki tüm savaşlarda bu düzeni tatbik etti. Böylece ğol, sağ ve sol kol daha da güçlendirildi.

1391 yılındaki savaş nizamı merkez açısından yeni bir durum ortaya çıkardı. Nitekim bu tarihe kadar zayıf olan ğol, bu tarihten itibaren özel olarak kuvvetlendirilmeye başlandı. Ğol kısmına bir öncü birlik ilave edildi ve kumandan karargâhı da merkezin tam olarak arkasına kuruldu. Ğol yani merkeze, bir de savaşlarda çoğu zaman muharebenin sonucunu tayin eden yedek kuvvetler taşındı. Bu yedek kuvvetler sadece merkezde kalmaz yardım amaçlı her yere sevk edilebilirdi. Bu yeni savaş tanzimi sayesinde kuvvetlendirilen merkeze, süvarilerden hariç piyadeler de

¹²⁶ Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 594.

¹²⁷ Yakubovskiy, s. 165.

¹²⁸ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğu*, s. 129.

¹²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK Yay. , Ankara 1982, s. 312; Şâmî, *Zafernâme*, s. 304.

¹³⁰ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 166.

¹³¹ Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 610.

alınmaya başlandı.¹³² 1391 yılında yapılan muharebede Emir Timur'un kolu merkezde bulunuyordu. Yönetimi Süleymanşah'ın üzerinde olan bu kolun hemen arkasında Emir Timur'un ikinci kolu yer aldı. Bu kolun komutası ise Mirza Muhammed Sultan'daydı. Bu kolun da arkasında doğrudan Emir Timur'un emrinde bulunan 20 koşun bulunuyordu.¹³³

Timurlu ordusunda ğol birlikleri en son savaşa girecek olan birliklerdi. Düşman ordusu ğoldan önceki hamleler neticesinde şayet yenilgiyi kabullenmez de saldırıya geçerse veya ğoldan önce düşmanla çarpışan birlikler yenilirse bu durum karşısında ğol birlikleri harekete geçirdi. Nitekim Emir Timur Ankara savaşında ğol askerleriyle savaştı. Ğol askerlerini kumanda eden Emir Timur, ilk hamleyi yapınca Yıldırım Bayezid'in ordusu bozuldu. Yine Şah Mansur ile yapılan savaşta da Emir Timur, ğol askeriyle muharebe etti. Şah Mansur, birlikleriyle Timurlu ordusunun ğoluna yaklaşıncaya Emir Timur muharebeye girişti ve Şah Mansur'u yenilgiye uğrattı.¹³⁴

2.1.2. Gayri Muharib Birlikler

2.1.2.1. Ağruk

Bu ıstılah Türkçe bir kelime olup Kaşgarlı Mahmud'a göre “*ağır ticarî eşya, mal*” anlamındadır. Timurlu ordusunu en geriden takip eden birim ağruk idi. Savaşa katılan askerlerin aileleri, çadırlar ve hayvanların bulunduğu birim olan ağruk, belirli süvari birlikleri tarafından korunurdu.¹³⁵ Timurlu ordusunda ağruk kısmında seferlere katılan kadınlarla ilgili Clavijo'nun vermiş olduğu bilgiler oldukça ilginçtir. Nitekim Clavijo'ya göre Timurlu ordusu seferlere çıkarken çoğu defa ailelerini de yanlarında götürürlerdi. Bu durumun temel sebebi, 3 yıl, 5 yıl hatta 7 yıllık uzun seferlere çıkılmasıydı. Nitekim Clavijo, Emir Timur'un Anadolu ve Suriye için çıkacağı seferlere savaşçıların ailelerini (kadınlarını) de getirmelerini emrettiğini ifade etmektedir.¹³⁶

Ağırlık biriminin seferler sırasında merkez orduya yakın olması gerekirdi. Dağılan birlikler, ağırlığın bulunduğu sahaya yakın olmak zorundaydı. Nitekim ağruk kısmında yedek olan levazım ve eşyanın yanı sıra hayvan sürüleri ve aileler yer alırdı. Dolayısıyla dağılan birlikler ağırlıkların yanına toplanırlardı. Hindistan seferi esnasında

¹³² Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 167.

¹³³ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 166.

¹³⁴ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 130-131.

¹³⁵ David Nicolle, *The Age Of Tamerlane*, Osprey Publishing, Oxford 2000, s. 13.

¹³⁶ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 245.

Ganj nehri yakınlarında olan Emir Timur, ağırlıkların yanına gitmek istedi. Görevlileri de göndererek ağırlıkların Emir Timur tarafına gönderilmesi emri verildi. Ağruk biriminin gelişi esnasında Hindistan'da bulunan Suvalek dağının derelerinde birçok Putperest ve Hindular'ın toplandığını haber alan Emir Timur, ağırlıkların bulunduğu yerdeki ordunun ağırlıklarla birlikte o dağa hareket etmesini emretti. Bu sırada ağırlıkları muhafaza eden Halil Sultan Bahadır ve Emir Şeyh Nüreddîn bu dağa gelmişlerdi. Emir Timur'un da buraya gelmesi ile düşman ordusu yenilgiye uğratıldı ancak ganimetler sebebiyle ağırlıkların nakliyesi zorlaşınca, Hindistan'da bulunan Kendrev bölgesine inerek ordu burada istirahat etti.¹³⁷

Ağırlıkların ordu ile birlikte yürümesi orduyu yavaşlattı. Dolayısıyla ağırlıklar genelde büyük emir veya mirzalardan müteşekkil birliklerin emrine verilerek ordu, hareket alanını genişletirdi. Mirza Şahruh, Acem Irak'ına doğru yürürken oğlu olan İbrahim Sultan'ı ağırlıklarla Oğruk'ta bırakıp Şiraz'a hareket etti.¹³⁸

Timurlu ordusunda dikkat çeken bir özellik de ağruk birimindeki kadınların gerektiği zaman savaşlarda erkekler gibi savaşmasıydı. Altın Ordu seferi sırasında erkekler rakip orduyu yoklamaya gidince, Emir Timur kadınlara yedek miğfer ve askerî elbiseler giyinerek kampı korumalarını emretmişti.¹³⁹ İbni Arabşah da kadınların seferlerde savaşıklarını ifade etmiştir. Ona göre, kadınlar erkek savaşçılar kadar mızrak atıp, kılıç sallayan kişilerdi. Büyük ve şiddetli savaşlarda erkeklerle kıyasıya savaşan bu kadınlar hamile oldukları zaman doğum vakti gelince atını yolunun kenarına çeker, doğumunu yapar ve çocuğunu alarak tekrar diğerlerine yetiştirirdi. Bu şekilde doğmuş, büyümüş, evlenmiş ve çocuğu olmuş fakat yerleşik hayata bir türlü geçmemiş yığınla asker vardı.¹⁴⁰ Dolayısıyla bu kadın savaşçılar erkek tabiatına sahiplerdi. Öyle ki İbni Arabşah'a göre Emir Timur'un kızlarından olan Sultan Baht Begüm, erkek tabiatlı idi ve erkekleri sevmemesi ile tanınırdı.¹⁴¹

¹³⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 239-241.

¹³⁸ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 100-101.

¹³⁹ Nicolle, *The Age Of Tamerlane*, s. 13.

¹⁴⁰ Musa Şamil Yüksel, "Arap Kaynaklarında Timur", *Bilig*, Ankara (Güz) 2004, 31, 100; Marozzi, *Timurlenk*, s. 121.

¹⁴¹ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 443.

2.1.2.2. Çahurgan ve Ameleler

Bu görevliler özellikle muhasaralarda görev yaparlardı. Çahurganlar delik delmek, kuyu kazmak, hendek yapmak, lağım kazmak gibi işlerle görevliydi.¹⁴² Bu gibi görevleri yerine getirenlere “*kahlıgacı*” da denirdi. Ayrıca lağımıcılara da “*nakabcı*” dendiği bilinmektedir.¹⁴³ Kale muhasaraları sırasında istihkâm ve lağımıcılar hizmeti ile uğraşan bu kıtalar sular üzerinde köprü kurmak, hendek ve siper kazmak gibi görevlerde çok hünerliydi.¹⁴⁴ Mahalli mıntika halkından devşirilmiş olan askerler köprü kurmak ve küçük çaplı gemi inşa etmek gibi görevlerde çalıştırılırdı. Ayrıca amele askerler ordunun her türlü silahlarının yapımında ve Grek ateşi atan aletlerin inşasında da görev alırlardı.¹⁴⁵

Timurlu ordusunda çahurganlar kale kuşatmalarında merdane işler yaparlardı. Halep şehrinin kuşatılması sırasında kaleye sığınan Halep savunucuları, Timurlu ordusuna direnme kararı almıştı. Emir Timur amele ve çahurganlara emretti ve bu görevliler bir gece içinde hendeğin etrafını kalbur gibi delik deşik etti. Ardından sudan geçerek sert taşlardan yapılmış olan kalenin temellerini kazmaya başlamışlardı. Bu kuşatmaya tanıklık eden Şâmî, kaleden beş asker çıkararak çahurganlara saldırdığını, çahurganların ise deliklerden çıkıp o beş kişiyi okla yere serdiğini belirtmektedir.¹⁴⁶

İzmir kuşatması sırasında büyük limana gelindiğinde Emir Timur, kentin takviye birliklerinin ve yiyecek nakliyesinin önüne geçmek istemişti. Timurlu ordusu gemilere sahip değildi ve denizlerde üstünlük Hristiyanların elindeydi. Ancak Emir Timur burada da zekâsını kullandı ve hile yolunu tuttu. Nitekim hayvan postlarıyla kaplı çok büyük bir mendirek yaptırmaya karar verdi. Üzerine mancınıklarla kaya ve meşalelerin fırlatılarak yakılması olanaksız gibi gözüküyordu. Bu eseri, Timur ordusundaki istihkâmcılar kısa bir süre içerisinde yaptı ve Kıbrıs, Rodos gibi bölgelerden gelebilecek yardımların engellenmesi bu şekilde sağlandı.¹⁴⁷ İzmir’in alınması sırasında verilen emir gereği, çahurganlar çukur kazmaya başlamış, çukurlar kazıldıktan sonra çahurgan

¹⁴² Alan, *Timurlular*, s. 288; Erendil, “1402 Ankara Savaşı”, s. 7.

¹⁴³ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 111.

¹⁴⁴ Muzaffer Erendil, “Türklerde Askerlik Anlayışı ve Ordu Teşkilatı”, *ATB*, Ankara (Ağustos) 1981, V/ XII, 36-37.

¹⁴⁵ Mihail İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harb Sanatı ve Fütuhatları*, (Çev. Bahattin Kuban-Salih Fethi Gökçaylı), E.U. Rs. Yay., Ankara 1953, s. 105.

¹⁴⁶ Şâmî, *Zafername*, s. 271-272.

¹⁴⁷ Roux, *Aksak Timur*, s. 145.

ve ameleler burçları, duvarları direkler üzerinde durdurmuşlardı. Emirzâde Şahmelik Bahadır, ustaları, ameleleri alıkoyarak az bir zamanda deniz ile kale arasında da bir sed yaptı. Mancınıklarla burçlar dövülmüş ve çahurganlar açtıkları deliklere ateş vermişlerdi. Bu sayede düşman ordusu yenilgiye uğratıldı. Timurlu birlikleri daha sonra ise Foça, Eğridir ve Yeşil Ada (Nis)kalelerine hücum etti. Çahurgan ve ameleler delikler delerek bu kalelerin alınması sırasında da önemli rol oynamışlardı.¹⁴⁸

Şâmî'ye göre Dımaşk'ın alınması sırasında çahurgan ve ameleler kaleden atılan nefit şişeleri, taşlar, oklara rağmen hiç korkmamış, tûrları başlarına çekerek deliklerin başlarını tespit etmiş ve mancınıkları yukarı kaldırmışlardı. Açılan deliklere Emir Timur ateş verilmesini buyurmuş, kalenin garp tarafında bulunan Sultan Hüseyin Bahadır ve Altın Bahşi, amelelere bu emri yerine getirmeleri için talimat vermişti. Bu emrin yerine getirilmesiyle Dımaşk kalesinin büyük burcu yıkılmış, hisarda büyük bir yol açılmıştı. Bahadırların açılan delikten içeri girmek için harekâtı sırasında diğer burcunda yıkılınca Emir Timur, açılan deliklere tekrar ateş verilmesini amelelere emretmişti. Bu korku sayesinde kale içerisindekiler dışarı çıkarak aman istemek zorunda kalmışlardı.¹⁴⁹ Yine 30 Ekim 1400 tarihinde Suriye seferi sırasında Memlûk ordusu yenilmiş ve iç kaleye çekilmeye başlamıştı. Fakat Emir Timur'un lağımçıları çok kısa bir süre içerisinde surların altını kazmaya başladıklarından dolayı kale içerisinde bulunan savaşçılar teslim olmak zorunda kaldı.¹⁵⁰

Çahurgan ve ameleler hendek boşaltılmasında da görev yaparlardı. Herat'ın alınması sırasında Terşiz kalesine gelen Emir Timur, çahurganlara hendeklerden suların boşaltılması emrini vermişti. Çahurgan ve ameleler suları boşaltmış ve hisarın altında delikler açmışlardı. Bu sayede kale içerisindekiler aciz kalarak aman istediler ve Emir Timur bunu kabul ederek mertliklerinden dolayı onlara dokunmadı.¹⁵¹ Behisni ve Antep kalelerinin muhasarasında da yine çahurganlar büyük bir gayret göstermişlerdi. Kalenin ortasına koydukları mancınıkla Emir Timur'un ordusuna karşı koymaya çalışan Behisni halkı karşısında Emir Timur, çahurgana ve amelelere delik açmalarını emretti. Çahurgan ve ameleler çok az bir süre içerisinde büyük bir dağın etrafını delerek büyük bir mancınığın kurulmasını sağlamışlardı. Açılan deliklere ateş verildi ve bu durum

¹⁴⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 318-321.

¹⁴⁹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 281-283.

¹⁵⁰ Cüneyt Kanat, "Orta Doğu'da Hakimiyet Mücadelesi (1382-1447)-Memlûk-Timurlu Münasebetleri-", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, V, 137.

¹⁵¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 106-107.

karşısında tutunamayan Behisni kale savaşıları teslim olmak zorunda kaldı.¹⁵² Bağdad'ın muhasarası sırasında da Emir Timur çahurganlara emirler vermiş ve bu emirler doğrultusunda çukurlar kazılmıştı. Ameleler ve çahurganlar ateş vererek hisarın duvarını aşağı indirdiler. 40 gün böyle geçtikten sonra kale içerisinde açlık baş gösterince kalede bulunanlar dışarı çıkarak aman dilemek zorunda kalmışlardı.¹⁵³

Esirlerin de bu gibi işlerle görevlendirilmeleri görülmektedir. Nitekim Sivas kuşatması sırasında hendeğin her iki tarafında ordu nizamını almış askerler duruyordu. Emir Timur'un ordusunda kentin istihkâmlarını yıkmakla görevli olan kazmacılara yardım etmeleri için koşulsuz olarak çalışan tam 8.000 esir de görev almıştı. Lağımıcılarla birlikte bu esir amele taifesi sayesinde tüneller kazıldı ve ahşap payandalarla desteklendi. Bunlar daha sonra tünelleri çökertmek için ateşe verildi. Çahurganlar ve lağımıcılar sayesinde tüneller çökertildi ve kale içerisindekiler dışarıya çıkarak Emir Timur'dan aman dilemek zorunda kaldı.¹⁵⁴

2.1.2.3. Bâzar-ı leşker ve Lojistik

Kale savunması dışında kalan bütün savaşlar yer değiştirmeyi gerektirdiği için tarihin her devrinde savaşçılar, silahları yanı sıra erzak ve iaşesinin teminine de önem vermek zorundaydı. Nitekim örnek verilecek olursa 5.500 kişilik bir birliğin beslenebilmesi için 8.800 yüklü hayvanı da yanlarında götürmeleri gerekirdi. Bu sayı Emir Timur ordusunun sayısı ile oranlandığında korkunç bir yükün çıkacağı bir gerçektir. Hafif süvari birliklerinden oluşan ordular, az bir yiyeceğe tahammül edebileceğinden –ki bu durum Türkler için geçerli bir durumdu- bunlar otlakların yakınında buldukları sürece bu sıkıntılardan kurtuluyordu. Nitekim Türklerin yanlarında, içerisinde un bulunan bir azık çantası, yedek atları ve dört ayaklı yiyecek depoları mesabesindeki koyunları ile sefere çıkmaları, onların uzun mesafeli atlı saldırılar yapabilmelerine imkân sağlıyordu.¹⁵⁵

Tarihin en eski devirlerinden itibaren orduların, sefere çıkınca askerlerin ihtiyaçlarını, erzak ve levazimatını karşılamak için bir teşkilat ve pazarı mevcuttu. Müslüman orduları takip eden bu pazar teşkilatı, hem karargâhın hem de doğal olarak askerlerin ihtiyaçlarını karşılayan bir pazardı. Dolayısıyla çıkılan seferlerde ordugâhlara

¹⁵² Şâmî, *Zafernâme*, s. 266-267.

¹⁵³ Şâmî, *Zafernâme*, s. 286-288.

¹⁵⁴ Marozzi, *Timurlenk*, s. 307.

¹⁵⁵ Ahmet Özdal, *Türklerin Savaş Sanatı*, Doruk Yay., İstanbul 2008, s. 50-51.

bu tüccar sınıfı da dâhil edilerek ordunun bu konudaki ihtiyacı giderilmiş olurdu. Bu pazar veya pazar ehline “*bâzar-ı leşker*” veya “*sûk el-asker*” denirdi.¹⁵⁶ Ordu seferde iken bu tüccar sınıfı davar, un, yağ gibi temel gıda maddelerini orduya satardı.¹⁵⁷ Nitekim Mirza Şahruh zamanında torunu üzerine sefere çıkarken Mirza, Rey’de kışlamaya karar vermişti. Bu kışlakta iken ordu pazarında 12.000 dükkân hizmet verdi. Ancak hükümdarın ölümü ile çıkan karışıklıklar bu dükkânların yağmalanması ile sonuçlandı. Mirza Ebu Said döneminde ise Azerbaycan seferi sırasında Uzun Hasan, Şirvanşahlar’ı tehdit ederek tüccarların Timurlu hükümdarına mal satmasını engellemiştir.¹⁵⁸

Seferlerin uzun sürmesi ihtimalinin ortaya çıktığı zamanlarda askerin yanına alması gereken iaşenin miktarı belirlenir ve bu şekilde ihtiyatlı bir hazırlık yapılırdı. Ordu iaşesinin temini sefere çıkmadan önce sağlanırdı. Nitekim 1391 yılında Deşt-i Kıpçak bölgesine yapılacak olan sefer için Emir Timur, görevlilere emirleri altındaki birlikler için bir yıllık erzakın toplanmasını emretmişti.¹⁵⁹ Yine 1379 yılında Herat’ı almak üzere harekete geçen Timurlu ordusunda atlar için yemler torbalanıp yüklenmiş ve her türlü erzak tekrar tekrar gözden geçirilmişti. Çünkü Emir Timur da, Cengiz Han gibi sefere çıkmadan önce her türlü ihtiyacın eksiz bir şekilde tedarik edilmesi ve bu şekilde sefere çıkılmasına büyük önem veriyordu.¹⁶⁰ Clavijo’ya göre Çin imparatorluğunu istila etmek amacıyla 8 Ocak 1405 yılında Otrar’a gelen Emir, dönüş yollarında birlikleri için erzak olması amacıyla yollar üzerine ekmek amaçlı birkaç bin yüklük mısır almıştı.¹⁶¹

Uzun seferler veya uzun kuşatmalar sırasında Timurlu ordusu farklı yollardan iaşesini temin etme yoluna gidiyordu. 1391 yılında Toktamış Han’a karşı yapılan sefer esnasında dört aylık yolculuk, Timurlu ordusunda erzak stoklarının azalmasına neden olmuştu. Davar, un, yağ gibi temel gıda maddelerini satan bâzar- leşkerde 1 koyun 100 kebek¹⁶² dinarı değerine çıktı.

¹⁵⁶ Erdoğan Merçil, “Selçuklularda Ordu Pazarı”, *Selçuklular-Makaleler-*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011, s. 258.

¹⁵⁷ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 171.

¹⁵⁸ Alan, *Timurlular*, s. 288.

¹⁵⁹ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 41.

¹⁶⁰ Marozzi, *Timurlenk*, s. 133.

¹⁶¹ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 50.

¹⁶² Bu para birimi, oldukça meşhur olmuş ve Ruslarda para karşılığı kullanılan Kapik kelimesinin Kepekiden geldiği ifade edilmiştir. Bkz. Mustafa Kafalı, “Çağatay Hanlığı” *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 350.

Bir man ekmek ise 100 kebek dinarına çıktı.¹⁶³ Çok geçmeden bâzar-ı leşkerdeki yiyecekler de tükendi.¹⁶⁴ Bunun üzerine Emir Timur kumandanlarını toplayarak onlardan bulamaca benzer un çorbaları yapmalarını emretti ve undan ekmek, çörek, erişte, börek ve başka yiyecekler yapmayacaklarına dair senet (möçelka) aldı.¹⁶⁵ Ayrıca birlik komutanlarına ordugâhta ekmek, hamur işi, koyun, börek, çörek yapanların ölümle cezalandırılmaları istendi. Ordudaki askerler verilen kıt öğünlerle idare ediyordu ve bu önceleri yavan bir yahniydi. Et stokları bitmeye yakın olduğu zaman ise yalnızca hamur çorbası verilmeye başlandı.¹⁶⁶ Çorbanın arpa unundan yapıldığına bakılırsa buğday ununun tükendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bir cins kuru sebze olan “mutır” da çorbaya karıştırılıyordu. Bir ambar manı undan 60 kâse çorba çıkarılıyordu. Her askere günde sadece bir kâse çorba veriliyordu.¹⁶⁷ Un stokları da bitince artık askerler, otlarla kaynatılmış su ile öğünlerini geçirmeye başladı. Bu durum öyle bir hal almıştı ki, sudan günde bir kâse bulan asker çok şanslı sayılıyordu. Askerler buldukları otları, çalıları, kökleri, hatta fareleri iştahla yiyorlardı. Dahası ölmeye yüz tutan atlar da kesiliyordu.¹⁶⁸ Açlığını bastırmak isteyen askerler yenilebilir bir bitki çeşidi olan bal otunun yanı sıra av eti, tarla kuşu yumurtası yiyorlardı.¹⁶⁹ Sayısı 200.000 olan bu orduyu doyurmanın yolunu düşünen Emir Timur, büyük bir süre avının yapılmasını emretti. Nitekim av 6 Mayıs 1391 yılında yapıldı ve bu sayede ordunun iaşesi sağlandı.¹⁷⁰ Bu yapılan süre avında misli görülmemiş hayvan toplandı. Şâmî’ye göre avlanan kuşlar arasında öyle ahular vardı ki her biri bir mandadan daha büyüktü.¹⁷¹ Dolayısıyla ordu sefer halindeyken iaşe sorunu baş gösterince başvurulmuş ilk yollardan birisi bu süre avlarıydı. Timurlu ordusunun birçok seferinde bu süre avları yapılırdı.

Sefere karar verildiğinde yol güzergâhları boyunca ekinler ekilir, mevcut bulunan iaşenin taşınması için yük binekleri tedarik edilirdi. Nitekim Emir Timur Çin’e sefer yapmaya karar verdiğinde sayısız bir ordu hazırlattı. Yollar, iklim ve içinden geçilecek olan ülkelerin kaynakları konusunda dosyalar hazırlattı. Seferden çok önce görevlendirdiği adamlarla birlikte geçilecek yollara buğday ekmeleri için köylüleri

¹⁶³ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 171.

¹⁶⁴ Marozzi, *Timurlenk*, s. 205.

¹⁶⁵ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 171.

¹⁶⁶ Marozzi, *Timurlenk*, s. 205.

¹⁶⁷ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 171.

¹⁶⁸ Marozzi, *Timurlenk*, s. 205.

¹⁶⁹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur’un Günlüğü*, s. 57; İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 130.

¹⁷⁰ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 17.

¹⁷¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 144.

gönderdi. Otrar, Almalık ve Turfan'da kurulan lojistik merkezler bu sefer için tahsis edilmişti. Bunun yanı sıra keçe çadırları taşıyan beş yüz araba binlerce hamile deve, askerlerin et ve süt ihtiyaçlarını karşılamak için ordu ile birlikte hareket etti. Hiçbir zaman böyle bir hazırlık olmamıştı ve yakın yüzyıllara kadar da hiçbir hükümdar böyle ihtiyatlı bir hazırlık yapamamıştı.¹⁷²

Emir Timur, Çin üzerine harekete geçmeden önce özellikle süvari birliklerinin ihtiyacı ve taşınacak olan iaşe için tüccarlardan binlerce at satın aldı. Ayrıca emirlere zahire yığmalarını emrederek sefer öncesinde ordunun ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitti. Nitekim emirlere birkaç bin ekmek arabası alınmasını ve orduyu takip etmesini emretti. Yol üzerinde ise elverişli bölgelerde ordunun ikmali için yer elması ziraatı yapılmasını emretti.¹⁷³

Emir Timur ordusu, göçebe unsurlarını seferleri esnasında yağmalıyordu. Emir Timur'un askerlerinin Kuzistan'da Saki ve Feili kabileleriyle, Şuştar Bölgesi göçerleri üzerine akınlarının, ayrıca Suriye'de Dulkadiroğulları, Türkmen konfederasyonuna çullanmalarının nedeni ordunun hayvan stoklarını tazelemek amaçlıydı. Yine Bağdad, Mardin ve Re'sü'l-ayn civarındaki göçebelere saldırması, Rum ve Kıpçak bozkırına seferleri de bu amaç doğrultusunda yapıldı. Bu bölgelere yapılan seferlerde hayvanlara el konuldu. Emir Timur'un uzun ve yorucu seferleri özellikle de kuzeye yapılan seferlerde birçok hayvan ölüyordu. Emir'in ordusunda askerler, eşleri ve çocuklarıyla hareket ettiği için ve göçebe bir ordu olduğu için bu orduya çok büyük miktarda yiyecek gerekiyordu. Bunun temini ise karşısına çıkan göçebelerin hayvanlarına el koyma yolu ile sağlanıyor ve bu şekilde kendi stoklarını tazeleme yoluna gidiliyordu.¹⁷⁴

Timurlu hükümdarlarının en çok korktukları meselelerden birisi kuşatma veya savaşların uzun sürmesi meselesiydi. Dolayısıyla kuşatma veya savaş ne kadar uzun sürerse cezalandırma ve yağma da o kadar uzun sürerdi. Kaldı ki, ordunun yabancı topraklarda olması erzak temini için yağmayı gerektirebilirdi. Şayet ordu kendi sınırları içerisinde yağma girişiminde bulunuyorsa bu durumda kumandanlar devreye girerek İslam hukuku gereği bu duruma engel olmaktaydılar. Belki de bâzar-ı leşkerin kurulma sebebi buydu. Çünkü ordunun yağma hareketinde bulunmasını engelleyen bâzar-ı leşker, asker'in ihtiyacını karşıladığı müddetçe yağmanın önüne geçiyordu. Köylüler

¹⁷² Roux, *Aksak Timur*, s. 152-153.

¹⁷³ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 149.

¹⁷⁴ Manz, *Timurlenk*, s. 139.

yetiştirdikleri ürünleri bâzar-ı leşkerde satarak ordunun iaşesini sağlıyor ve yağmanın da bu şekilde önüne geçiliyordu.¹⁷⁵ Nitekim 200.000 kişilik bir ordu ile Kara Yusuf'un üzerine giden şahruh, Karakoyunlu beyinin öldüğünü haber alınca Sultaniye'ye girmek için harekete geçmişti. Kaleye sığınan halk korku içerisindeydi. Ancak şahruh, ordusunu yağmadan men ederek ordu geçinceye kadar halkın kalede kalıp daha sonra pazar kurmalarını emretti. Bu sayede hem halk pazar sayesinde ürünlerini satabildi hem de yağmadan kurtuldu.¹⁷⁶

Ordunun iaşe ve erzak ihtiyacı develer, atlar, gemiler gibi unsurlarla taşınırdı. İaşenin yetersiz olduğu veya bittiği anlar, görevlendirilen kişiler memleketlerden bu ihtiyaçları tedarik ederek ordugâha ulaştırırdı. Timurlu hükümdarı Ebu Said, Azerbaycan seferi sırasında Karabağ'â gelmişti. Yolda otları zehirli olan bir ovaya geldiler ki buranın suyu da kötüydü. Dolayısıyla bu bölgede atların birçoğu telef oldu. Mahmudabad'a gelindiğinde ise kıtlık baş gösterdi ve 1 men arpa 5 tengeye yükseldiği halde yine de bulunmaz oldu. Hal böyle olunca şirvan bölgesinden gemilerle yiyecekler taşınarak bu duruma böyle bir çare bulundu. Yine bu sefer sırasında Akkoyunlu baskısı neticesinde Erdebil'e dönmeye karar veren Ebu Said'in ordusunda birçok kayıp yaşanmış, hayvanlardan birçoğu telef olmuştu. Bunun üzerine Ebu Said erzak temin etmeleri için bazı adamlarını Kızılağaç taraflarına gönderdi.¹⁷⁷

Bir başka erzak taşınması meselesi de Hüseyin Baykara döneminde göze çarpmaktadır. 1475 yılında Belh valisi olan Ahmed Müştak ayaklanmıştı. Bunun üzerine şehre gelen Hüseyin Baykara şehri kuşattı. Ahmed Müştak'a yardım için Sultan Mahmud'un Ceyhun ırmağı kıyısına gelmesi üzerine Hüseyin Baykara, ona karşı Emir Muzaffer Barlas idaresinde bir kuvvet gönderdi. Emir Muzaffer Barlas Semerkand'tan gelen yardımı kesse de kuşatma 3-4 ay sürdü. Kuşatmanın bu kadar uzun sürmesi tahmin edilemediğinden dolayı Hüseyin Baykara'nın ordusu erzak sıkıntısı yaşamaya başladı. Bunun üzerine Baykara, Ali şir Nevâi'yi görevlendirerek, Herat'a gitmesini ve mümkün olduğu kadar erzak temin edip ordugâha göndermesini emretti. Emir üzerine Ali şir Nevâi 2.000-3.000 yük erzak toplayarak develer eşliğinde Belh'e gönderdi ve bu şekilde ordunun iaşesi sağlandı.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Özdal, *Türklerin Savaş*, s. 54-55.

¹⁷⁶ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 62.

¹⁷⁷ İsmail Aka, *İran'da Türkmen Hakimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, TTK Yay., Ankara 2001, s. 80-81.

¹⁷⁸ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 96.

Ordunun her türlü lojistik desteğinin yanı sıra seferde gerekli olan levazımın da teminine önem verilirdi. Ordu bu levazımatı kendi getirirdi. Ordudaki emirden, sıradan erlere kadar her savaşı sefere getireceği levazımatı bilir ve bu şekilde toplanma alanına gelirdi. İstenilen levazımat hem askerin ihtiyaçlarını karşılamalı hem de yedek olarak kullanılacak kadar olmalıydı. Nitekim her 18 asker bir çadır tutardı. Aynı zamanda her asker 2 at, ok, yay, sadak, 1 kılıç, testere, biz, çuval, çuvaldız, balta, kazma, 10 iğne, 1 tulum alması zorunluydu. Onbaşlıların her biri birer çadır, zırh kılıç, yetecek kadar ok, sadak ve 6 at getirmeleri zorunluydu. Yüzbaşlıların her biri birer çadır, 10 at, kılıç, ok, yay, sadak, zırh alması zorunluydu. Binbaşlıların ise her biri birer çadır, güneşlik, alabildiği kadar askeri zırh, miğfer, mızrak, kılıç, ok ve yay alması zorunluydu. Emirlerden de bu tür levazımatın ikmalî istenirdi. Şöyle ki rütbelerine göre birinci emir 110 at, ikincisi 120 at, üçüncüsü 130 at, dördüncüsü 140 olmak üzere emîr-ül ümerâya kadar bu sayılar belirlenirdi. Emîr-ül ümerâ ise 300 attan eksik alamazdı.¹⁷⁹

Ordunun silahları da yük hayvanları ile taşınırdı. Hazine, cephane, yedek uniformalar ve çadırlar büyük taşıma araçlarının içerisinde sağlam bir şekilde taşınırdı. Savaşçıların üzerlerine alabildikleri silahların ve temel ihtiyaçlarının dışında kalan bütün unsurlar bu yük arabaları ile taşınırdı. Cengiz Han'ın aksine Timurlu ordusu İslamî bir orduydü. Dolayısıyla Cengiz Han'ın izinden giden banyosuz gürühtan olmayan Timurlu ordusunda seferlere seyyar ahşap hamamların taşınması önemli bir konudur.¹⁸⁰ Sefere götürülen levazımatın taşınmasında büyük rol oynayan büyük yük arabaları Çin seferi sırasında beş yüz adet idi. Yine Çin seferi sırasında çöl ve buzlu bölgelerden geçiş esnasında asker için gerekli olan giysiler sefer öncesinden hazırlanmış ve bu arabalar ile taşınmıştı.¹⁸¹

Ordunun sefere çıkışlarında iaşe ve levazım oldukça zengin tutulurdu. İhtiyat malzemeleri, silahlar ve gıda ürünlerinin semerli atlar ve beygirler üzerinde taşındığı Timurlu ordusunda inşaat malzemeleri de taşınırdı. Kule, mancınık, çadır gibi her türlü askerî yapının hizmetinde kullanılmak amacıyla inşaat malzemeleri yük hayvanları ve arabaları tarafından taşınırdı. Timurlu ordusunun bu kadar eşya ve erzakı nasıl seferlere götürdüğü hayret uyandırıcı bir konudur. Seferlerde kullanılan bu eşya, erzak ve hayvan

¹⁷⁹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 104; Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 32.

¹⁸⁰ Nicolle, *The Age Of Tamerlane*, s. 13.

¹⁸¹ Roux, *Aksak Timur*, s. 152.

sürülerinin muhafazasına da önem verilirdi. Savaş alanlarında bu işlere bakan savaşçılar tehlikesiz yerlerde saklanır, kendilerini ve bu yığınları bu şekilde muhafaza ederlerdi.¹⁸²

2.2. ASKERÎ GÖREVLİLER

2.2.1. Emîrû'l-ümerâ

Bu ıstılah, Hz. Ömer döneminden itibaren çok yaygın olmasa da ordu kumandanını ifade etmek için kullanılan bir unvandı.¹⁸³ Timurlu devlet yapısında da kelime anlamı olarak hükümdardan sonra en önemli rütbeye sahip olan en üst kademeli emir demektir. Moğollarda bu terimin karşılığı “*ulus beyi*” idi. Emîrû'l-ümerâ, hem askerî hem de siyasî meselelerde en üst dereceli emir niteliğine sahipti.¹⁸⁴ Ordu yapısında “*başkumandan*” olarak tercüme edilen emîrû'l-ümerâlık hakkında her ne kadar Mu'izz el-Ensab, geniş bilgiler verse de Timur dönemi kaynaklarında bu makamdan çok az bahsedilmiştir. Emirû'l-ümerâlığı unvan olarak alan ilk emir Caku Barlas olmuştur. Caku Barlas'tan sonra oğlu Cihanşah'ın bu unvana sahip olması ve Cihanşah'tan sonra da onun oğlu Mızrab'a geçmesi, bu makamın babadan oğula geçişini gösteren önemli bir bilgidir. Yine Mu'izz el-Ensab'a göre Barlas kabilesinden olan Pir Ahmed de emîrû'l-ümerâ görevi yapmıştır. Ancak Pir Ahmed'in ismi tarihlerde karşılaşılmayan bir isimdir. Emîrû'l-ümerâ makamı güçlü ve nüfuzlu bir makamdı. Buna neden olarak Timurlu hükümdarının yakın maiyetinde bulunan ve Karavanas askerlerini komuta eden özel şahsiyetler arasından seçilmeleri gösterilebilir.¹⁸⁵ Emîrû'l-ümerâ makamı güçlü bir kabile olan Duğlat emirlerinin yetki alanındaydı.¹⁸⁶ Bu makamdakiler, hükümdar yokken ordunun kumandanı olur, tüm askere emredebilir ve karşı koyanlara karşı cezâî işlem uygulayabilirdi. Bu yetkilere sahip olan makam sahiplerinin seçilmesinde 313 emir önemli rol oynardı. Öyle ki bu emirler, aralarından dört kişiyi beylerbeyi yapar ve bu beylerbeyiler arasından da bir kişi emîrû'l-ümerâ olurdu. Bağlı bulunan bütün beyler savaşta ve barışta emîrû'l-ümerânın tasarrufundaydılar.¹⁸⁷

¹⁸² İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 119-120.

¹⁸³ Hakkı Dursun Yıldız, “Emîrû'l-Ümerâ”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 158.

¹⁸⁴ Ando, *Timuridische Emire*, s. 227.

¹⁸⁵ Manz, *Timurlenk*, s. 234-235.

¹⁸⁶ Ando, *Timuridische Emire*, s. 228.

¹⁸⁷ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 98.

Bu makam, itibarda yüksek, bağımsız iktidar olma şansı açısından zayıf bir makamdı. Buldukları makam onlara ne toprak, ne asker, ne de ordunun herhangi bir bölümünde kesin kontrol sağlardı. Dolayısıyla hükümdara yakınlığı ile bilinen Kuçin emirlerinden seçilmesi gayet doğaldı.¹⁸⁸ Barlas kabilesi de hükümdarlığa yakın bir kabile olduğu için bu kabileden de emîrî'l-ümerâ rütbesi alanları görmek mümkündür. Tüzükât-ı Timur'da Emir Timur, Barlas ulusundan emîrî'l-ümerâlığa tayin ettiği kişileri sıralamıştır. Bedeşan ülkesini Emir Hudaydad'a vermiş, Emir Caku'nun yanı sıra Emir Egav Timur ve Emir Süleymanşah'a birer sınır vilayeti vererek onları emîrî'l-ümerâ makamına tayin etmişti. Yine Arlat ulusundan Emir Müeyyed'i kız kardeşinin nikâhlısı olduğu için bu makama tayin kılmişti.¹⁸⁹

Diğer makamlara nazaran daha güçlü olan bu makamın sahiplerine zaman zaman oldukça önemli vazifeler verilirdi. Bu vazifeler arasında en önemlileri ise bazen sağ, bazen de sol kol kumandasına geçirilmeleri idi. Ordu kumandanlığının yanı sıra bazı emirler de emîrî'l-ümerâ olarak vilayetlere tayin edilirdi. Nitekim Horasan bölgesine bu işi yapmak için Ak Buga Nayman görevlendirildi. Emîrî'l-ümerâ olarak atanan emirlerin bölgelerinde asker devşirerek ayaklanmaları, bu makamın gücünü gösteren önemli bir kanıttır. Nitekim 1387-1388' de vali Miranşah'ın yokluğunu fırsat bilen Ak Buga, Horasan vilayetinden ordular devşirerek isyan çıkarmış ve Kâbil'de çıkan isyanın bastırılması için de Cihanşah Barlas'a yardım etmişti. Manz'ın, Hâfız-ı Ebru'dan naklettiğine göre bu makam, eyaletlerde validen sonra gelen en üst makamdı. Ancak mâli işlere bakan ve askerî kişiliğe de sahip olan Emir Muhammed Sultanşah, Ak Buga'dan daha güçlü idi. Emîrî'l-ümerâlık makamı rütbece itibarlı bir makamdı. Ancak bu makamın görev ve sorumlulukları, gücü ve çapı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Kişiyeye göre değişen görevleriyle emîrî'l-ümerâlık makamı bu bilgilerle tam olarak netleştirilememiştir.¹⁹⁰

2.2.2. Emir

Timurlu ordusunu oluşturan üst zümre erbaplarının hepsi ya emir ya da bahadır idi. Timurlu tarihlerinde geçen emir terimi, Türkçe “*beg*” yani “*reis*” ya da “*kumandan*” yerine kullanılırdı. Bu unvan farklı kademelerdeki önderlere verilen

¹⁸⁸ Manz, *Timurlenk*, s. 164.

¹⁸⁹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 108.

¹⁹⁰ Manz, *Timurlenk*, s. 234-235.

unvandı. Nitekim Emir Timur'un da içinde bulundu ulus hükümdarlarına, kabile reislerine, Timurlu devlet erkânından olanlara hatta ordudaki en küçük bir asker grubunun komutanına dahi emir denirdi. Emir unvanı babadan oğula geçerdi. Emirlerin bazıları tümen, bazıları hazare, bazıları da koşun emiri olarak görev alırdı.¹⁹¹

Timurlu Devleti feodal bir devlet olması hasebiyle Emir Timur'un oğul ve torunlarının yönetimindeki feodal birlikleri ve feodallerin elinde bulunan göçebe kabileler il ve vilayetleri kapsıyordu. Bu feodal birlikler Kebek Han zamanından beri “tümen” olarak adlandırılırdı.¹⁹² Timurlu ordusu askerî teşkilatı Cengiz Han'ın kurduğu düzene bağlı kalmış ve Cengiz Han teşkilatının askerî terimleri Moğolca ve Türkçe olarak değişmeyip olduğu gibi kalmıştır.¹⁹³ Nitekim bu terimler tamamen açıklanıp yorumları yapılamamıştır. Timurlu Devleti'nde büyük kabile toplumlarını adlandırmak için “il” ve “ulus” tabirleri kullanılmaktaydı. Tümen kelimesi de aynı anlama gelip 10.000 kelimesine tekabül etmektedir.¹⁹⁴ 10.000 kişilik ordu çıkarabilen bölge anlamına gelen tümenden daima daha az asker alınırdı.¹⁹⁵ Tümen askerî birliğinin kumandanına “emir-i tuman” adı verilirdi.¹⁹⁶ Timurlu tarihlerinde geçen tümenlerin mevcut askerlerin tamamı oldukları kesin değildir. Yine de bir emirin maiyetinde bulunan tümen, hatırı sayılır bir kuvvet olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁷ “Hazare” ise çok eskiden Türkler ve Moğollara geçmiş ve binlik ile aynı anlama gelen tabirdi.¹⁹⁸ 1.000 kişilik bölük anlamına gelen hazareyi kumanda eden emire ise “emir-i hazare” adı verilirdi.¹⁹⁹ Daha küçük askerî birlikler ise “koşun” tabiriyle ifade edilirdi ki bu tabir Moğolcadır. Nitekim Moğolistan'da bin kişilik askerî birliğe koşun denilmektedir. Maverâünnehir'de koşun, 50'den 100 kişiye kadar askerden ibaret olan birlik olarak kaynaklarda geçmektedir.²⁰⁰ 100 kişilik koşun birliklerine “sade” de denilmektedir. Sade birliğinin kumandanına “emir-i sade” adı verilmekteydi.²⁰¹ Koşunlar ordu içerisinde en önemli birlikti. Bu koşun birliklerine 100'den fazla asker girerdi. Ancak bazı durumlarda 50 kişi girdiğini gösteren bilgiler de mevcuttur.

¹⁹¹ Manz, *Timurlenk*, s. 236-237.

¹⁹² Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 162.

¹⁹³ Nicolle, *The Age Of Tamerlane*, s. 12.

¹⁹⁴ Barthold, *Uluğ Beg*, s. 25.

¹⁹⁵ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 162.

¹⁹⁶ Şâmî, *Zafernâme* s. 150.

¹⁹⁷ Manz, *Timurlenk*, s. 108.

¹⁹⁸ Barthold, *Uluğ Beg*, s. 25.

¹⁹⁹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 150.

²⁰⁰ Barthold, *Uluğ Beg*, s. 25.

²⁰¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 150.

Emir rütbesi sadece tümen ve hazare kumandanlarına değil koşun kumandanlarına da verilirdi. Sefer esnasında “*mürçil*” adı verilen askerî düzen ile bu birlikler ilerlerdi. Kumandanların rütbelerine göre sıralama usulü olan mürçil uygulamasında emirler, emîr-i tumanlara, emîr-i tumanlar emîr-i hazarelere, emîr-i sadelere ve onbaşılara emirler verirdi. Dolayısıyla emirler büyükten küçüğe verilirdi. Yine mürçile uygun olarak emirlerin, emîr-i tumanların, emîr-i hazarelerin ve emîr-i sadelerin her zaman ait oldukları birliği ve yeri bilmesi gerekirdi. Tüm bu uygulamalar Cengiz Han İmparatorluğu’nda görülen askerî sistemin temel özellikleriydi.²⁰² Nitekim Cengiz Han yasasını benimseyen Emir Timur, yasayı askerî sistem üzerine temel edinmişti. Bu yasaya göre 10 kişilik, 100 kişilik, 1.000 kişilik birliklere ayrılan askerlerden biri başka bir birliğe geçemezdi. Böyle bir şeyin yapılmasında uygulanan cezalandırma ölümü.²⁰³ 1.000 kişinin sorumlusu olan bin başları, 100 kişiyi yöneten yüzbaşları ve 10 askerin başında olan onbaşları askerî sistemde yer almaktaydı. Böyle bir sistem askerî gelenekleri ile benzer Osmanlı ordusunda da görülmekteydi. Bu sistemin liderlerinin çoğuna tımar benzeri topraklar verilerek askerî düzenlemeler yapılmıştı. İktâ ve tımar sistemiyle benzer bir uygulama olan suyurgal uygulaması Timurlu ordusunda sıkça rastlanılan bir durumdu ancak suyurgali diğer uygulamalardan ayıran temel özellikler mevcuttu. Nitekim suyurgal yöneticilerin malı olarak kalır ayrıca vergi, yerel yönetim ve yargı üzerinde yöneticilerine yetki sağlardı.²⁰⁴ Böylece devlet, ordunun masrafları için fazla harcama yapmıyor, bu masraflar suyurgal sahipleri olan emirler tarafından karşılanıyordu.²⁰⁵

Tümen, hazare ve koşun emirleri muharebe zamanında her evden, her çadırdan birer atlı asker alabilirdi. Bu emirlere birer bayrak ve boru verilirdi. Savaşa çağrıldıkları zaman ise kendi paylarına düşen askerle birlikte toplanma yerinde hazır olmaları zorunluydu. Sefer çağrısı yapıldığı zaman tümen beylerine, hazare beylerine ve koşun beylerine kaç kişilik orduyla katılmaları gerektiği bilgisini ulaştırmak tımarcıların göreviydi.²⁰⁶ Uluğ Bey’in Moğollar üzerine sefere çıkması sırasında tımarcıları görevlendirilmişti.

²⁰² Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 163-164.

²⁰³ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi*, II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999, s. 479.

²⁰⁴ Nicolle, *The Age Of Tamerlane*, s. 12.

²⁰⁵ Ali Sinan Bilgili, “Emir Timur’un Azerbaycan Faaliyetleri”, *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası*, (Ed. Abdulvahap Kara, Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, s. 220.

²⁰⁶ Timurlenk, *Timur’un Prensipleri*, (Haz. A.Basad Kocaoğlu), (1. Baskı), İlgî Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011, s. 71.

Tavacılara Semerkand, Keş, Nahşeb ve Buhara askerlerinin hemen harekete geçirilmesi emrinin yanı sıra tümen ve binlik emirlerine tayin edilen yerde vaktinde bulunmaları emri verildi.²⁰⁷ Emîr-i tuman, emîr-i hazare, emîr-i sade ve onbaşılar saltanat sarayında teşrifat uygulamasınca saltanat tahtının sol tarafına oturlardı.²⁰⁸

Timurlu Devleti'nin kuruluş aşamasında Emir Timur'un sürekli olarak yanında bulunup fetihlerde önemli rol oynayan 313 kişi, bu sadakatin karşılığında emir olarak rütbe almışlardı. Bu 313 kişiden 100'ü onbaşı, 100'ü yüzbaşı, 100'ü de binbaşı yapıldı.²⁰⁹ Her ulus ve kabilenin ileri gelenleri emir olarak atanmış ve bu şekilde ulus ve kabilelerin bağlılığı kuvvetlendirilmişti. Kayda alınan 40 ulus içerisinde Barlas kabilesinden 100 kişi, Emir Timur zamanında binbaşı olarak Timurlu ordusunun hizmetine girdi. Tarhan ulusundan Emir Bayezid, Argun ulusundan Taş Hoca, Celayir ulusundan Tok Timur ve Şir Bahram, Tilkici ulusundan Olcaytu Berdi, Dulday ulusundan Taban Bahadır ve San Bahadır, Moğol ulusundan Timur Hoca Oğlan'a emir rütbesi verildi. Yine Sulduz ulusundan Elçi Bahadır, Tuğay ulusundan Ali Derviş, Kıpçak ulusundan Sarı Buğa, Arlat ulusundan Salaycı Bahadır, Tatar ulusundan Konak Han'a da emir rütbesi verilerek muti olmaları sağlandı. Damga verilmeyen 28 sekiz ulus reislerine ise ulus emirliği verilerek savaş anında atlı askerleriyle merkez orduya katılmaları sağlandı.²¹⁰

2.2.3. Daruga

Sözlüklerde ve Farsça metinlerde bu ıstılah “*dârûga*” şeklinde geçer. Moğolca'da bu terim “*basmak, sıkmak, daraltmak*” anlamına gelen ve mecâzi olarak da “*mühürlemek*” anlamına gelen “*daruhu*” kelimesinden türemiştir. Daruga kelimesi, terim olarak Türkçe'de “*yargan*”, “*baskak*” anlamında kullanılmış, Arapça ve Farsça'da ise “*hâkim*” ve “*şahne*” ile aynı anlamda kullanılmıştır. Darugalık müessesesi, XIII-XVIII. yüzyıllar arasında özellikle Moğollar ve onların halefleri olan devletlerde yaygın olarak kullanılmıştır.²¹¹ Babur'da daruga terimi vali, askerî vali, bir bölgenin idare ve inzibatını sağlayan memur olarak geçmektedir.²¹² Kaynaklarda vali, şehir yöneticisi, şehrin başı gibi anlamlara geldiği ifade edilmektedir.²¹³

²⁰⁷ Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 128-129.

²⁰⁸ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 112.

²⁰⁹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 48-49.

²¹⁰ Timurlenk, *Timur'un Prensipleri*, s. 71-72; Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 108.

²¹¹ Abdülkadir Yuvalı, “Daruga”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 505.

²¹² Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 601.

²¹³ Şakirov- Terez, “Tüzukat-ı Timur'un Farsça”, s. 47.

Timurlu Devleti'nde de varlığından haberdar olduğumuz daruga, yeni fethedilen bölgelere gönderilen ilk görevlilerdi. Hatta küçük devletler, yerel hanedanlıklar gibi zayıf olan bölgeler Emir Timur'dan darugalık isteyerek Timurlu hâkimiyetini kabul ettiklerini gösterirlerdi. Darugalık müessesesinin oldukça geniş yetkileri bulunmaktaydı. Düzeni korumak, ordu için asker toplamak, yerel birliklerini bakımını sağlamak gibi askerî yetkilere sahipti.²¹⁴ Adlî işleri yürütme görevinin yanı sıra darugalar istenildiği zamanlarda bölgenin askeri ile savaşa girerlerdi.²¹⁵ Darugalar taşra makamlarının en önemlisiydi ve emrinde Timurlu birliklerinden oluşan bir garnizonun yanı sıra yerel bir milis kuvveti de bulunurdu. Bu sayede hem merkez ordusuna birlikleriyle katılıyor hem de yerel milis kuvvetleri sayesinde bölgede çıkan karışıklıkları bastırabiliyordu.²¹⁶

Darugalık en fazla Barlas kabilesi mensuplarına, Kuçin emirlerine, ya da Horasan emirlerine verilirdi. Darugalık görevi en çok Kuçinler arasından çıkardı. Nitekim Yezd, Tebriz, Rey, Abarkuh, Harzem, Herat, İsfizar ve Avnik şehirlerinin hepsi sürekli olarak Kuçin emirleri tarafından idare edilmiştir. Kuçinlerin vali olarak görevde ne kadar kaldıkları belli değildir. Askerî bir sınıf da olan Kuçin emirlerinin maiyetinde büyük kıtalar yoktu. Darugaların ordu üzerinde çok az bir etkisi vardı ve Emir Timur'un maiyetindeki emirlere göre daha az askere komuta ederlerdi. Nitekim Horasanlı olup darugalık yapan emirler arasında önce Şuşter ve sonra Bağdad valiliği yapan Hoca Mes'ud Sebzevari, en kalabalık orduya sahipti ve bu ordunun sayısı muhtemelen 1.000 ilâ 3.000 arasında değişirdi. Horasanlı diğer emirler daha önemsiz olduğu için pek fazla isimleri geçmemektedir. Barlas kabilesinden darugalık yapan emirlerin başında da tümen kumandanı olan Yadigar Barlas ve Buhara valisi olup aynı zamanda Emir Timur'un kuzeni olan Tagay Buga'dır. Diğer Barlas emirleri çok az tanınırdı.²¹⁷

Timurlu Devleti'nde darugalık da diğer işlerde olduğu gibi maiyet sınıfına layık görülürdü. Daruga olarak atanan kişiler Emir'e yani merkeze sadakatlerini her fırsatta gösterirdi. Nitekim 1398 yılında Fars memleketinde daruga olarak görev yapan Emirzâde Şeyh Nureddin birçok ganimetle Emir Timur'un huzuruna gelmişti. Orduya yetişerek katar katar av hayvanları, muharebe atları, mükemmel silahlar, cins develer,

²¹⁴ Asker toplamak, düzeni korumak gibi askeri yetkilere sahip olan darugaların ayrıca tarımın teşviki, şehirlerin refahının sağlanması, mali işlerin düzenlenmesi gibi görevleri de bulunurdu. Daha fazla bilgi için Bkz. Alan, *Timurlular*, s. 286.

²¹⁵ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 115.

²¹⁶ Manz, *Timurlenk*, s. 230.

²¹⁷ Manz, *Timurlenk*, s. 164-166.

katırlar, mükemmel esvaplar, nadide cevherler, altın ve ziynet eşyaları, misk, amber gibi oldukça çeşitli hediyeler getirdi. Şâmî'ye göre bu hediyeler o kadar fazlaydı ki, muhasipler 3 gün onların hesabını defterlere kaydetmekle meşgul olmuşlardı. Şeyh Nureddin'in bu hareketi karşısında Emir Timur, ona birçok lütuf ve ihsanda bulunarak ödüllendirdi.²¹⁸ Yine Şâmî'nin eserinde, Şeyh Nureddin'in kardeşi, oğulları Şeyh Münevver, Şeyh Sa'd ahaliyi ve memleketi terk etmeye teşvik ettiğinden, ahali Batnir tarafına kaçmış olduğu anlatılmaktadır. Kalanlar ise Emir Timur'u karşılayarak ona bağlılıklarını bildirmişlerdi. Bunun karşılığında Emir Timur Mevlânâ'yı Âzam, Nasîruddîn Ömer'i ve Hoca Mahmud Şehab'ın oğlu Hoca Muhammed'i asker geçerken kendilerine bir zarar gelmemesi için şehrin darugası yaptı ve bu sayede ahali kurtuldu.²¹⁹ Burada dikkat çeken bir diğer önemli konu ise Hoca Mahmud Şehab'ın daruga olarak tayin edilmesidir. Nitekim askerî önderliği barındıran darugalık, Çağataylı alanına giriyordu. Ancak bazen bu mevkiye kâtipler veya din adamlarının da getirildiğini görmekteyiz. Nitekim din âlimi olan Hoca Mahmud Şehab, Ajudhan darugalığına atanmıştır.²²⁰

Timurlu Devleti şehirlere atadığı darugaların güvenliğine oldukça önem verirdi. Yerel halkın darugaya karşı ayaklanmaları karşısında sert önlemler alınırdı. Nitekim Tüzükât'ında Emir Timur, Isfahan ve halkını cezalandırmasındaki ana sebebin darugasının öldürülmesi olarak belirtmiştir. Emir Timur Isfahan ahalisine güvenerek kaleyi kendi ellerine vermiş ancak bölgeye vali olarak atanan daruga ve maiyetindeki 3.000 Timurlu askeri, halkın isyanı neticesinde öldürülmüştü. Bunun üzerine Emir Timur, Isfahan halkının cezalandırılmasına karar verdi ve büyük bir yıkım yaşandı.²²¹

2.2.4. Kutvâl

Bu ıstılah Hintçe "*kôt-vâlâ*" birleşik isminden gelmektedir. Kôt "*kale*", vâlâ "*bekçi, muhafız, kumandan*" demektir. Bu ıstılah ortaçağ boyunca Hindistan, Orta Asya ve İran'da kullanılmıştır. Daha sonra batıya geçen kutvâl²²² ıstılahı İran körfezi ve Irak

²¹⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 208.

²¹⁹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 219-220.

²²⁰ Manz, *Timurlenk*, s. 151.

²²¹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 56.

²²² Hintçeden gelen "*Ketbâul*" bazı kaynaklarda kale muhafızı anlamına gelen "*kutvâl*" ile bir tutulmuştur. Oysa Babur'da geçen kûtavul, kataul, ketaul "*bekçi, nöbetçi*" ketbaulun değişikliğe uğramış halidir ve kutvâl ile ilgili yoktur. Bkz. Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, s. 103.

bölgelerinde de yaygınlık kazanarak kullanılmıştır.²²³ Bu ıstılahın Gazneliler tarafından İran'a getirildiği tahmin edilmektedir.²²⁴ Timurlu Devleti'nde kutvâl, bir şehir veya kasabanın mahalli idarecisi anlamında kullanılmaktaydı.²²⁵ Kutvâller, kale komutanlığı vazifesini icra ederlerdi.²²⁶ Bölgesel idare âmirlerinden olan kutvâller, Timurlu devlet teşkilatında daha az itibara sahip olan kimselerdi. Nitekim kutvâllerden pek azının kaynaklarda adı geçmektedir. Geçen isimler de çok itibarlı kimseler değildir.²²⁷

Kutvâllerin merkez teşkilatına karşı sorumlulukları vardı. Kale adı verilen idarî ve askerî birimin en yetkin görevlisi olan kutvâlin emrinde birçok görevli bulunurdu. Kale muhafızları, nöbetçiler, kalenin onarım ve bakımından sorumlu olan mühendis ve ustalar bu zümrelerdendi. Kutvâl, kalede bulunan kadı, nâib, hatib, müezzin ve kethüda gibi memurların da âmiri idi. Kutvâllerin görevleri; gerekli savunma önlemlerini almak ve her türlü dış tehlikeye karşı kale ve halkını korumak, evlerin, ambarların, zahirenin, silahhâne'nin denetim ve gözetimini sağlamak, kaleyi savunan muhafızları denetlemektir. Nöbet tutan muhafızların nöbetlerini kontrol etmek, gerektiğinde kale dışına çıkılmasını engellemektir. Kalede yaşayanlara güvenli ve huzurlu ortam yaratmak, kaleye gelen devlet adamlarını karşılamak, kaleye yapılan giriş-çıkışları kontrol etmek, muhafızların maaşlarını düzenli olarak verilmesini sağlamak da yine kutvâllerin göreviydi.²²⁸ Cani ve haydutların takip edilmesi, asayiş ve nizamın sağlanması, evlerin ve çarşıların kaydı, esnaf zümrelerinin hileye başvurup vurmadıklarının araştırılması, ağırlık ölçülerinin denetlenmesinin sağlanması gibi işlerden de kutvâller sorumluydu.²²⁹

Timurlu Devleti'nde kutvâllerin fazla itibarlı kişiler olmadığını ve kaynaklarda çok nadir geçtiğini söylemiştik. Timurlu hükümdarlar fethedilen hisar veya kalelere kutvâller tayin ederek oranın idaresini onlara bırakırdı. Kale-i Sepid'e gelen Timurlu

²²³ Cevat İzgi, "Kûtûvâl", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 503.

²²⁴ Mustafa Uyar, *İlhanlı Devleti'nin Askeri Teşkilatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 168.

²²⁵ İzgi, "Kûtûvâl", s. 503.

²²⁶ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 115; Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 192.

²²⁷ Manz, *Timurlenk*, s. 229-231; Gazneli Devleti'nde de varlığını bildiğimiz kutvâller daha itibarlı kimselerdi. Nitekim bu kişiler belirli menzillerde hükümdarı karşılama imtiyazına sahiptiler. Gazneli Devleti'ndeki kutvâller ile ilgili daha geniş bilgi için Bkz. Güller Nuhoglu, "Gazneli Devlet Teşkilatı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, V, 298.

²²⁸ Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular-Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş-*, Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 50-51.

²²⁹ İzgi, "Kûtûvâl", s. 504.

ordusu büyük bir gayret göstererek kaleyi ele geçirebilmişti. Emir Timur, Melik Mehmed'i kutvâl olarak tayin ederek kalenin idaresini ona bıraktı.²³⁰

2.2.5. Tavacı/ Tuvaçi

Bu ıstılah Moğolca “*saymak, toplamak, hesaplamak*” anlamlarına gelen “*togaca*”dan gelmektedir. Çağatay Türkçesi’nde ise bu terim, “*sayı sayan, asker toplama müfettişi, haberci, zabıt, tellâl, muhbir*” gibi karşılıklara sahiptir.²³¹ Babur’da tavacı terimi, kıtaların zapt ve raptına nezaret eden ve kumandanın emirlerini ilgili yerlere ulaştırıran memur olarak geçmektedir.²³²

Cengizli ve İlhanlı Moğolları’nda da bu memuriyetin varlığı görülmektedir.²³³ Bu uygulama Timurlu Devleti’ne de yansdı. Tavacıların âmirine “*emir-i tavacı*” veya “*tavacıbaşı*” denirdi. Tavacıların bir divanı vardı ve bütün askerlerin kayıtları bunlar tarafından tutulurdu. Askerlerin hangi emire bağlı olduğu, isimleri, künye ve mevkileri bu defterlerde tutulurdu.²³⁴

Timurlu ordusunda mühim bir memuriyet olan tavacının birçok görev ve sorumluluğu vardı. Emir Timur askerlerin toplanması için emir verdiği zaman bu emirlerin ilgili yerlere ulaştırılması için büyük yetki sahipleri görevlendirilirdi. Bu kişilere “*tavacı*” veya “*tevaçi*” adı verilirdi. Özel yetkilerle donatılmış olan tavacılar emire veya diğer kumandanlara birliklerin durumu hakkında raporlar sunar, emirin buyruklarını birliklere ulaştırırdı. Asker toplamak, asker devşirmek de yine tavacının göreviydi. Büyük bir sorumlulukla desteklenen tavacılar askerlerin toplanması, verilen zaman dilimi içerisinde bu emrin yerine getirilmesi ile mükellefti. Ayrıca tavacılar başarılı savaşlardan sonra ganimetin dağıtılmasında büyük rol oynardı. Sefer zamanında av merasimi düzenlemek tavacının göreviydi. Emir Timur kendi tavacılarına sık sık inam ve ihsanlarda bulunur onları mükâfatlandırırdı. Tavacılar asker toplamaya çıkarken “*san*” adı verilen ve askerlerin sayısını gösteren cetveller taşırlardı. Ayrıca tavacılar hiçbir engele bakmaksızın Emir Timur’un emirlerini yerine getireceklerine

²³⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s. 161-162.

²³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 286; Hayrunnisa Alan, “Tavacı”, *DİA*, İstanbul 2011, XXXX, 177.

²³² Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 653.

²³³ Gazan Han tavacı emirlerini artırmış, hatta bunlara ikta vererek hudut vilayetlerinin muhafazasına memur tayin etmişti. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına*, s. 231.

²³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına*, s. 286.

dair bir takım senetler (müçilke)²³⁵ verirlerdi. Emir Timur, Toktamış Han'a karşı yapılacak olan sefer için tavacıları asker toplamaya gönderdiği zaman onlardan hiçbir engelle bakmaksızın istenilen miktarda asker toplayacaklarına dair senet almıştı. Müçilke, sadece tavacıların senetlerine verilmezdi. Bu tabir, askerî ve mülkî görevler alan memurların görevleri için de kullanılırdı. 1391 yılında Toktamış Han üzerine sefere çıkan Timurlu ordusunda kıtlık baş gösterince Emir Timur tümen, hazare ve koşun emirlerine yiyecek maddelerini ve unu ihtiyatlı bir şekilde kullanmalarını emretti. Ekmek, çörek, erişte, börek gibi unlu maddelerin yapılmasını yasaklayarak un çorbası (bulamaç) yapılmasını emretti ve bu emirlerden bu yolda müçilke aldı.²³⁶

Tavacıların bir diğer görevi ise sefer sırasında düşman ordugâhının yakınlarına karargâhın kurulmasını sağlamaktı. Nitekim 1395 yılında Emir Timur ve Toktamış Han'ın ordusu Terek kıyısı civarında karşılaşmıştı. Emir Timur tavacıları müstahkem ve güvenilir bir yere kamp kurulmasını ve o bölgeye güçlü bir ordu yerleştirmelerini emretti. Kampın çevresine hendekler kazılıp kazıklar çakıldı ve de çeperler yerleştirildi. Bunun yanı sıra ikinci bir hendek de kazılarak kampın güvenliği sağlandı.²³⁷

Tavacılar, bölgesel birliklerin orduya katılması için verilen emirleri yerine getirmekle mükellefti. Toktamış Han'a karşı yapılan ilk seferde Toktamış Han Savran'ı kuşatmıştı. Emir Timur bunu öğrenince tavacıları Endican'da bulunan Ömer Şeyh ve Herat'ta bulunan Miranşah'a giderek onların kuvvetleriyle gelmelerini emretti.²³⁸

Savaş sırasında yenilgiye yüz tutmuş olan düşman mallarının yağmalanması için dağılan askerlerin toplanıp tertip ve nizama sokulması, bazı savaşlarda her askerinin kesilmiş bir düşman başı getirmesinde de tavacılar önemli rol oynarlardı. Yine sefer sırasında kanalların açılması, konak yerlerinin düzenlenmesi, toy ve eğlence meclislerinin yapılması gibi işler bazen yasavul, bazen de mali işlere bakan muhassıl ile birlikte tavacıların kontrolünde yapılırdı. Sefere katılacak olan askerlerin listeleri de tavacılar tarafından tutulurdu. Çin seferinden önce Emir Timur'dan buyruk alan tavacılar sefere katılan askerleri 1.000 kişilik gruplar halinde sayıp tanzim etti ve asker sayısının arttırılmasına elverişli olan yerlerde sayıyı arttırıp defterlere kaydettiler. Ayrıca ulus emirleri ve vilayet hâkimleri de askerler için gerekli olan levazımâtı

²³⁵ Senet verilmesi Karaçar'ın çıkarmış olduğu bir adet olarak görülmektedir Bkz. Barthold, *Uluğ Beg*, s. 25.

²³⁶ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 162-163; Manz, s. 116.

²³⁷ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 176.

²³⁸ Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 15.

tavacılara bildirdiler.²³⁹ Meslekten asker olmayan tavacılar bu şekilde ordunun iaşesi ve bu iaşenin bakımından da sorumlulardı.²⁴⁰

Tavacılar ile ilgili önemli bir nokta da Ankara savaşında karşımıza çıkmaktadır. Ankara savaşı sonrasında Yıldırım Bayezid'in oğullarının akıbeti tavacılar tarafından araştırılmıştı. İdam cezaları da yine tavacının nezaretinde yapılırdı.²⁴¹ Ordunun resm-î geçit sırasındaki tanzim ve tertibinden de tavacılar sorumluydu. Uluğ Bey'in Moğollar üzerine sefere karar vermesi ile tavacılara emir verildi ve Termek, Nevendak gibi bölgelerin askerlerinin toplanılması, tümen, binlik emirlerine tayin edilen yerde toplanmaları emri verildi. Bu emir yerine getiren tavacılar orduyu nizama soktuktan sonra Uluğ Bey tavacıbaşına bir de askere resm-î geçit yaptırmayı emrini verdi.²⁴²

Seferlere katılan askerler ihtiyaçlarının birçoğunu yanlarında getirmek zorundaydılar. Askerin getirmesi gereken levazimat tavacılar tarafından tanzim edilirdi. Emir Timur 1391 yılında Toktamış Han'a sefer ilan edince tavacılara adet gereğince yaya veya atlı her bir askerin 1 yay, 30 adet ok, 1 ok sadağı, 1 kılıç ve kalkan, her iki askerden birinin 1 at, her 10 kişinin 1 çadır, 2 kürek, 1 kazma, 1 orak, 1 destere, 1 balta, 1 nacak, 100 adet iğne, 1 biz, 1 parça deri ve kazan getirerek teftiş sırasında göstermelerini emretti.²⁴³

Timurlu ordusu içerisindeki emirlerin görev dağılımını da tavacılar yapardı. Tikrit kuşatması sırasında tünellerin kazılması ve Timur ordusunun Azerbaycan'daki Aras Nehri'ne açılan bir kanal inşa etmesi sırasında yapılacak olan işleri emirler ve askerler arasında paylaştıranlar tavacılarıydı. Tekli veya gruplar halinde binaların yapımını denetler ve çalışan askerlerin nizam ve tertibini sağlardı. Böyle maharetler isteyen memuriyet, doğal olarak saygın ve otoriter kişilere verilirdi.²⁴⁴ Tavacılar, Timurlu hükümdarlarının güvenini kazanan, hükümdar maiyetinden olan kişilerden seçilirdi. Bu makam aynı zamanda babadan oğula geçen bir memuriyetti. Nitekim tavacı olan Emir Cakü, bu mevkii oğlu Cihanşah'a, o da kendi oğlu Burunduk'a devretti. Abbas Bahadır ve oğlu Şemseddin de birer tavacıydı.²⁴⁵ Hükümdarın maiyetinde

²³⁹ Alan, "Tavacı", s. 177.

²⁴⁰ Kazım Paydaş, "Akkoyunlularda Devlet Teşkilatı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VII, 217.

²⁴¹ Alan, "Tavacı", s. 177.

²⁴² Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 129.

²⁴³ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 111.

²⁴⁴ Manz, *Timurlenk*, s. 236.

²⁴⁵ Manz, *Timurlenk*, s. 163.

bulunanların tavacı tayin edilmesini ortaya koyan bir örnek de Hint seferi sırasında Horasan piyadelerinden sorumlu olan Çağatay emiri Ali Sultan Tavacı olmasıdır. Aynı şekilde Suriye seferinde ise yaya ordusunun tavacısı Abdurrahman adlı bir emirdi.²⁴⁶

2.2.6. Yasavul

Mu'izü'l-Ensab'da Timur ve mirzaların isimleri altında zikredilen görevliler arasında "*Yasavulan*" da vardır.²⁴⁷ Babur'da ise topların muhasara alanına götürülmesi sırasında görev alan bir memuriyet olarak geçmektedir.²⁴⁸ "*Yasavur*" veya "*Yasavul*" tabiri Şeyh Süleyman Efendi lügatinde yasakçı ve muhafaza memuru anlamında kullanılmıştır. Yasakçı, yasak memuru, muhafaza memuru gibi görevler yapan yasavul, Akkoyunlu, İlhanlılar ve Moğollarda da görülen bir memuriyetti. Orduda, kurultaylarda, toylarda görev alan ve askerinin tanzim ve mevkilerini tayin eden yasavul, ulema ve ümerânın rütbe sıralamasını, derece ve mevkilerini gözeterek hareket ve ikametlerini, askerinin sınıflarını belirler, ordunun harekâtı esnasında tertip ve nizamını bozmamalarını sağlardı. Harp zamanlarındaki konaklanacak yerin belirlenmesiyle askerinin konmasını temin ederdi. Ayrıca yasavulun, bakavul ile beraber kurultay ve toylarda her boyun teşrifat mevkisini belirlemek, bu husustaki ihtilafların doğmasını engellemek ve hükümdar adına verilen emirleri kurultaydaki kişilere iletmek gibi vazifeleri de vardı. Bu kurultaylarda görev alan yasavulların ellerinde "*Çopı Yasak*" denilen birer sopa bulunurdu. Dolayısıyla yasavul, töreye hâkim olan ordu müfettişi ve teşrifatçısı olarak kabul edilebilir. Dayak atma işi de yasavulun görevi idi. Muhtemelen çopı yasak ile ibret olması amacıyla hükümdarın önünde yapılan dayaklı cezalandırmalar bu görevlinin nezdinde yapılırdı.²⁴⁹

Emir yasavul'un maiyetinde kendisine bağlı görevli yasavullar bulunurdu. Yasavullar savaş zamanlarında askerinin geri dönmesini engelleyen bir birim olarak Osmanlılar'daki ordu alay çavuşlarına benzetilebilir.²⁵⁰ Saltanat sarayındaki teşrifat usulünde yasavulbaşı taht ayağı önünde dururdu. Şayet, özel yasavul ise bu kişi büyük çadır kapısı yanında taht payesinin önünde durmalıydı.²⁵¹

²⁴⁶ Manz, *Timurlenk*, s. 137.

²⁴⁷ Alan, *Timurlular*, s. 282.

²⁴⁸ Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 666.

²⁴⁹ Cüneyt Kanat, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, Küre Yay., İstanbul 2010, s. 40.

²⁵⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına*, s. 228-229.

²⁵¹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 113.

Yasavul bir yaver veya emir subayı veya da hükümdarlık fermanlarının takibini gözetleyen memurdu. “*Düsturü’l-Katib*”e göre yasavul tüm askerî birimlerin kaydını tutan, emir ve askerleri rütbelerine göre olması gereken yerlerine yerleştiren görevliydi. Ancak Timur dönemi tarihlerinde bu memuriyetten fazla bahsedilmemektedir. 1404-1405 yılındaki Çin seferinden hemen önce yapılan kurultayda ordunun iâşe işlerini tavacıların yanı sıra yasavullar da yürütmüştü. Timurlu Devleti’nde yasavulların savaş sırasında saldırı için yapılan davul vurma işini de yaptıkları bilinmektedir. Nitekim bir Gürcü kalesinin 1403 yılındaki fethi sırasında saldırı emri için davul vuranlar Timur’un yasavullarıydı. Timurlu Devleti’nde yasavullar çok itibarlı kişiler değillerdi. Ancak bazen emirlere de bu görev verilirdi. Öyle ki Timur devri yasavulluk memuriyetini icra eden hem Kuçin hem de Barlas emirleri vardı.²⁵²

Emir subayı, muhafızı olan yasavullar, Timur’un oğulları ve torunları döneminde taşra düzeyinde de sürdürülmüştür.²⁵³ Timurlu Devleti döneminde yasavulluk işlerini icra eden bilindik şahıslar; Mirza Ebubekir’in yasavulu olan Sevinç, Yasavul Şah Mahmud²⁵⁴, Mevlana Ahmet Yasavul gibi kimselerdi. Emir Timur’un Mahmut adında bir yasavulundan bahsedilmektedir ki bu durum, yasavulların gerek hükümdar ve gerekse mirza ve büyük beylerin maiyetinde bulunan kimseler olduğu anlaşılmaktadır.²⁵⁵ Yasavullar hükümdarın veya beyin şahsî hizmetlerine girerek, sarayda veya ordu hizmetlerinde bulunup, devlet işlerinde yüksek mevkilere gelebildikleri de görülmektedir. Askerî işlerle ilgili buyrukların Emir nezdinden muhataplarına duyurulması işinin yasavulun görevi olduğu bilinmektedir. Zira Uluğ Bey’in buyruklarını doğrudan yasavuluna vermesi bu durumu doğrulamaktadır.²⁵⁶

Emir Cihanşah’ın büyük yetkilerle Ömer Mirza’ya Atabeg olarak ataması karşısında Cihanşah, maiyetindeki beyler tarafından tuzağa düşürülmüştü. Bu kişilerce kandırılan Cihanşah, Ömer Mirza’nın otağına yürüdü. Bunun karşılığında Ömer Mirza kaçamayarak, inak ve yasavulları silahlandırıp asilere karşı koydu. Neticede Ömer Mirza asilerin kaçmasını yasavullar sayesinde sağladı.²⁵⁷

²⁵² Manz, *Timurlenk*, s. 236.

²⁵³ Manz, *Timurlenk*, s. 230

²⁵⁴ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 166

²⁵⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s. 337.

²⁵⁶ Barthold, *Uluğ beg*, s. 74.

²⁵⁷ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 43.

2.2.7. Yurtçi

Muizzü'l-Ensab'da Emir Timur ve emirzadelerin isimleri altında işaret edilen askerî görevliler arasında “yurtciyan” da vardır.²⁵⁸ Cengizli Devleti'nde ve İlhanlı Devleti'nde de görülen bu memuriyet Timurlu ordusunda da vardı. İlhanlılarda yazlık ve kışlık konup göçmelerde ve seferlerde hükümdarın, hatunların ve şehzadelerle noyanların, devlet ricalinin çadırlarının kurulacağı yerin tespiti ve mevkisini belirlemek yurtçilerin göreviydi. Ordunun konaklayacağı yeri tayin eden yurtçi, yaylak ve kışlağı, kafilenin konaklayacağı yeri, sulak ve otlak yerlerin belirlenmesi, su baskını ve tehlikelere karşı korunaklı yerlerin tespitini yapmakla görevliydi. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nde varlığından haberdar olduğumuz konakçıya benzetilebilir.²⁵⁹

Hükümdarın otağı, bu çadırların kurulması veya kaldırılması gibi işlerin yurtçi tarafından yapılıp yapılmadığı tam olarak bilinmeyen bir konudur. Ancak konaklamak için uygun yerin tespit edilmesi, yer tespiti gibi meselelerin bu görevli tarafından icra edildiğini biliyoruz. Yurtçiyan, sadece hükümdarın sefer esnasında konaklaması ile değil aynı zamanda genel itibarıyla hanedanın konup göçmelerinde de görev sahibiydiler.²⁶⁰ Bazı kaynaklar, yukarıda adı zikredilen tüm devlet ricalinin hükümdarın çadırını görececek bir şekilde yurtçi tarafından yerleştirilmeleri gerektiğini söylemektedir. Ayrıca yurtçi olarak orduda görev alan bu memurlar, konaklama yeri bilgilerini gizli tutmak, hükümdar ve devlet ricalinin konaklarının başkaları tarafından bilinmemesine dikkat etmekle yükümlüydüler.²⁶¹

19 Aralık 1391 yılında Emir Timur, askerî teftiş yaptı ve bu teftiş sırasında Cüci Han'a orduyu yürüyüş kollarına geçirmesini emrettikten sonra her yürüyüş koluna da bir yurtçi tayin edilmesini buyurdu.²⁶² Dimaşk üzerine harekete geçen Timurlu ordusunda görevli bulunan yurtçiler huzura gelerek, “*Birkaç günden beri ordunun karargâhı ittihaz edilen bu yerde ot kalmamıştır; Dimaşk'in şark tarafında ot çoktur, Dimaşkliler'in Atlamış'ı göndermek için mühlet istedikleri şu birkaç gün zarfında o tarafa göç edilse münasip olur; hayvanlar otlarlar, rahat ederler*” diye arz ettiler. Bunun üzerine ordu bu bölgeye kaydırılarak askerlerin ve hayvanların rahat etmeleri

²⁵⁸ Alan, *Timurlular*, s. 278.

²⁵⁹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 400; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına*, s. 186.

²⁶⁰ Alan, *Timurlular*, s. 282.

²⁶¹ Uyar, *İlhanlı Devleti'nin Askeri Teşkilatı*, s. 166.

²⁶² İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 130.

sağlandı.²⁶³ Yine Emir Timur Bağdad, Mardin, Gürcistan seferleriyle uğraşırken Toktamış Han'ın Şirvan'ın bir kısmını yağmaladığı haberi gelmişti. Bunun üzerine öncü birlikler onların çekilmesini sağladı. Emir Timur kışlamak için yurtçıyandan uygun bir yer bulunmasını istedi ve yurtçıyan, Mahmudabad'ın uygun olduğuna karar vererek ordunun burada kışlamasını sağladı.²⁶⁴ Gürcistan seferi sırasında da Emir Timur, yurtçileri görevlendirerek Gürcistan'da uygun bir kışlak yerinin tespitini emretti.²⁶⁵ Hint seferi sırasında Suvalek Dağı mevkiine yönelen Timurlu Devleti ordusunda ağırlıkların Emir Timur tarafına gönderilmesi için yurtçiler gönderildi.²⁶⁶ Ancak yurtçilerin bu ağırlıkları taşımakla mı yoksa muhataplara haber vermekle mi mükellef olduklarını tam olarak kestirmek mümkün değildir. Emir Timur'un Çin seferi sırasında Otrar'da konakladığı bilinmektedir. Otrar'a gelindiğinde Emir, yurtçi ve kılavuzlara Moğolistan yolu üzerindeki ilk menzilde otağın kurulmasını emrini verdi.²⁶⁷

Timur devrinde bu görevi yapan ve kimliğinden haberdar olduğumuz tek görevli, Şahrüh'un yanına katılan emirlerden biri olan Yezd darugası Temüğe Kuçin'in kardeşi Kebekçi'ydi.²⁶⁸

2.2.8. Gaçerçi (Kılavuz)

Sefer esnasında önemli bir role sahip olan gaçerçiler (kılavuzlar), yol güzergâhlarını bilen ehil kişilerdi. Ordunun harekâtı esnasında bu görevliler orduya bir nevi yol gösterici olarak görev alırlardı. Ordunun izleyeceği yolun tespiti, şehir veya kalelerin özellikleri, sefer güzergâhının coğrafyası hakkında gaçerçiler orduya geniş malumat sunarlardı. Emir Timur seferlerinde sürekli olarak gaçerçilerden yararlandığı için bu görevi çoğu defa ordunun büyük emirlerine verirdi.²⁶⁹ Nitekim Yezdî, Emir Timur'un Ak Ordu Han'ı Urus Han üzerine sefere karar vermesi üzerine Toktamış Han'ı gaçerçi olarak gönderdiğini ve 15 günlük bir takipten sonra düşmanla karşılaştığını, deve, koyun ve esir ele geçirildiğini ifade etmiştir.²⁷⁰

²⁶³ Şâmî, *Zafernâme*, s. 277.

²⁶⁴ Hayrunnisa Alan Akbıyık, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi", *Bilig*, Ankara (Güz) 2003, 27, 136.

²⁶⁵ Manz, *Timurlenk*, s. 236.

²⁶⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 240.

²⁶⁷ Alan, *Timurlular*, s. 82.

²⁶⁸ Manz, *Timurlenk*, s. 236.

²⁶⁹ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 164.

²⁷⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s. 91; Alan, *Timurlular*, s. 43.

Emir Timur devrinde gaçerçilerin kullanılmasına ilişkin bir diğ er örneğ i de Saray Ordum'daki kurultayda görmekteyiz. İrtiş'in alınmasından sonra Emir Timur göç ederek hiçbir yerde durmadan harekete geçerek Saray Ordum'da konakladı. Emirler, şehzadeler ve vezirleri toplayarak bir kurultay düzenlenmesini emretti. Ayrıca emir vererek bütün gaçerçilerin getirilmesini ferman buyurdu. Kurultayda gaçerçiler yollar hakkında elde ettikleri bilgileri emire sunmuş ve defterlere geçirmişlerdi. Yapılan müzakere neticesinde koşunun, emirler ve tümenlerle bütün askerlerin Yulduz bölgesinde toplanmasına karar verildi.²⁷¹ Yine Toktamış Han'ın birlikleri hakkında istihbarat elde etmek için Emir Timur, Ömer Şeyh Bahadır'ı monkulay ve Celal'i gaçerçi yaparak yola çıkarmıştı.²⁷²

Timurlu Devleti'nde ülkeye gelen elçiler bazen alıkonularak yapılacak olan seferler için gaçerçi olarak kullanılırdı. 1391 yılında Toktamış Han'la yapılan savaşın hemen öncesinde Toktamış, Emir Timur'a iki elçi göndermişti. Emir'e gelen elçiler büyük inam ve toylara müşerref oldularsa da Emir, bunları bırakmayarak bu elçileri gaçerçi olarak kullandı.²⁷³ Nitekim Toktamış Han üzerine gidilirken Emir Timur, Burhan Oğlan'ın gaçerçi olmasını ve Boyan Timur'un onunla beraber gitmesini emretti.²⁷⁴ 1391 yılında Deşt-i Kıpçak'a yani Toktamış Han üzerine sefere çıkarken Emir Timur'un merkez ordusuna ise Timur Kutluğ, Künçe Oğlan ve İdike Özbek gaçerçilik ediyordu.²⁷⁵

Gaçerçilerin orduda kullanılmasına dair diğ er bir durum da Herat seferi sırasında görülmektedir. Emir Timur Herat üzerine sefere çıkmaya karar verdiğ inde, Emir Ali Beg, Herat'a sefere çıkılması halinde kendisinin Timurlu ordusuna gaçerçi olarak katılacağına dair söz vermişti. Ancak Emir Ali, Emir Timur'un orduya katılması için gönderdiğ i elçiyi alıkoydu ve sefere katılmadı.²⁷⁶

Emir veya üst rütbeliler dışında memleket yollarını çok iyi bilen askerler de gaçerçi olarak görev alabilirdi. Şöyle ki Emir Timur, Emirzâde Pir Mehmed'i Van Gölü havzasına gitmesini emredince Emirzâde, emri yerine getirdi. Vilayetin askerlerinden biri kaçıp Emirzâde Pir Mehmet'e gelerek vilayet yollarını çok iyi bildiğini ve izin

²⁷¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 140.

²⁷² Şâmî, *Zafernâme*, s. 138.

²⁷³ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 170.

²⁷⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 140.

²⁷⁵ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 186; Nazım Tektaş, *Tanrının Askerleri -4-*, Çatı Yay., İstanbul 2010, s. 333.

²⁷⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 99.

verilmesi halinde orduya gaçerçi olmak istediğini söyledi. Emirzâde bu askere güvenerek hil'at verdi ve Şeyh Ali Bahadır'ı monkulay yaparak gaçerçiyle birlikte gönderdi. Fakat bu gaçerçi, bıçakla Şeyh Ali Bahadır'ı öldürdü ve yakalanan gaçerçi de cezalandırılarak idam edildi.²⁷⁷ Emir Timur, Mardin'e hareket ederken Musul valisi olan Yar Ali, Emir'in ordusuna gaçerçilik etmişti.²⁷⁸ Buradan da anlaşılmaktadır ki Emir Timur, gaçerçi olacak askerlerin başına üst rütbeli komutanlar tayin ederdi.

2.2.9. Bakavul/ Bekavul

Sarayda kraliyet tadıcısı olan "*bakavul*" bir askerî-idarî görevliydi. Cengiz Han döneminden itibaren ortaya çıkan bu memuriyet Timurlu Devleti'nde de görülmektedir. Celayirliler için kaleme alınmış olan "*Düstürü'l-Kâtib*" adlı eserdeki anlamı askerlerin yönetimi ve donanımına nezaret eden, onlara divandan çıkan emirleri anlatan ve ordudaki karışıklıkların önüne geçen memurdur. Geç Timurlu dönemlerin de ise bu terim orijinal anlamında yani medreselerin yemeklerini temin eden memur anlamında kullanılmıştır. Ancak Mu'izz el-Ensab dahi Timur devri için bakavul memuriyeti ile ilgili isim veya liste vermemektedir.²⁷⁹ Babur'da da askerî bir terim olarak ele alınmamıştır.²⁸⁰ Herat'a yönelen Cihanşah'ın etrafa elçilerin yanında bakavullar göndererek askerini toplanmasını ve hazırlıkların tamamlanmasını istemesi, bakavulun askerî görevini gösteren bir durum sayılabilir.²⁸¹ Ancak genel manada Timurlu ordusunda bu memuriyetle ilgili pek fazla bilgi kaynaklarda geçmemektedir.

2.3. ASKERİ EĞİTİM

Avı, ilk insanlar yiyecek olarak et ve giyecek için, post ihtiyaçlarını sağlamak için başlatmıştır. Daha sonraları ise medeniyetin gelişmesine paralel olarak bir geçim vasıtası olmaktan çıkarak bir spor ve eğlence halini almış, özellikle süreklilik avı şeklinde eskiçağ ve ortaçağ hükümdarlarının askerî talim yerine uyguladıkları bir sportif oyun durumuna gelmiştir.²⁸²

²⁷⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 158- 159.

²⁷⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 178.

²⁷⁹ Manz, *Timurlenk*, s. 233-234.

²⁸⁰ Babur'da da bu terim bavurçuluk'tan daha yüksek bir merteye olarak gösterilmiş ve yemek tadan, "*çeşnigir*" anlamında verilen unvan olarak açıklanmıştır. Daha fazla bilgi için Bkz. Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 590.

²⁸¹ Alan, *Timurlular*, s. 152.

²⁸² Sargon Erdem, "Av", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 100.

Eski Türklerin avcılığa merakı ve bu konudaki hüneleri bilinen bir gerçektir. Özellikle on binlerce kişinin katıldığı sürekl avları yüzlerce kilometrelik bir sahanın taranması sonucu gerçek bir savaş manevrası halinde geçerdi.²⁸³ Savaşa hazırlanma konusunda eğitici bir rolü olan avcılık özellikle bozkır Türk devletlerinin en önemli geleneklerden biriydi.²⁸⁴ Sürekl avları ise savaş ve çapul seferlerinde daimi bir meşgale idi. Bu avlarda hem ordunun iaşesi temin edilir hem de hazırlık manevralarının eğitimi yapılırdı.²⁸⁵ Türk orduları saldırı durumuna göre eğitilir ve bu doğrultuda ordu düzenlenirdi. Orduya verilen tüm eğitimler genellikle canlı ve hareketli hedefler üzerinde yapılırdı. Dolayısıyla sürekl avları bu eğitim için bir vasıta rolünü üstlenirdi. Hemen hemen tüm askerî birliklerinin katıldığı sürekl avları binlerce hayvanın vurulması ile sonuçlanır ve ordu böylece tatbikat yapardı. Bir savaş tatbikatı halinde yapılan sürekl avları Çin yıllıklarında da geçmektedir. Çin yıllıklarına göre M.Ö. 62 yılında Hun hükümdarının yaptığı sürekl avına 100.000 atlı birden katılmıştı.²⁸⁶

Av merasimi, Moğol Devleti'nde büyük bir meşgale idi ve av konusu büyük öneme sahipti. Çünkü Cengizli Devleti'ne göre savaş bir çeşit av, av ise bir çeşit savaştı.²⁸⁷ Cengizli Devleti'nde av merasiminin önemine örnek verecek olursak, Moğol bahadırları Cengiz Han'ı başbuğ olarak kabul ederken şöyle yemin ederlerdi: “*Sürekl avlarında biz başkalarından önce atılırız ve avladıklarımızı sana veririz.*”²⁸⁸ Moğol ordusu hizada boş durmayarak avla meşgul olurdu. Sürekl avındaki amaç, hayvan avlamak sebebiyle askeri, zahmete ve meşakatlere alıştırmaktı. Av esnasında çemberin içinden avı kaçıranlar ceza alır, dayak yerlerdi. Sürekl avları üç ay kadar sürebiliyordu. Bu nedenle Moğol ordusu bu sürekl avı sayesinde hem cesaret elde eder hem de sabırlı olmayı öğrenmenin yanı sıra meşakatlere göğüs germeyi öğrenirdi. Bu durum da, ordunun Han'a son derece bağlı olmasını sağlardı.²⁸⁹

Cengiz Han, yapmış olduğu yasalara av merasimini de koyarak ordunun eğitilmesi konusunda kurallar koydu. Moğol ordusunda yapılan av merasimi bu işlere

²⁸³ Gülçin Çandarlıoğlu, “Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, II, 211.

²⁸⁴ Erdem, “Av”, s. 102.

²⁸⁵ Viladimirtsov, *Moğolların İctimai*, s. 66.

²⁸⁶ Salim Koca, “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, II, 838.

²⁸⁷ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, I, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988, s. 98.

²⁸⁸ Viladimirtsov, *Moğolların İctimai*, s. 67.

²⁸⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına*, s. 230.

bakan bir komutanın yani tavaçların izniyle yapılırdı. Av sırasında ordu belirli bir tertip ve nizama göre hareket ederdi.²⁹⁰ Seferber edilen görevliler belirli nizamlar ile hareket ederdi. Onlar, yüzler, binler, tümenler teşkil edilir ve ordu savaş anında olduğu gibi sağ kol, sol kol ve merkez düzenini alırdı.²⁹¹ Av sırasında eğitilmiş olan askerler sürekli hareket ederek savaşa hazırlık yapar ve sürekli avı sayesinde ordu disipline olarak ok atmada ustalaşır. Ava çıkılacak gün önceden belirlenir ve Han, çevrede ve yol güzergâhında bulunan komutanlara emirler göndererek gerekli hazırlıkların yapılmasını emrederdi. Bu emirleri alan komutanlar Cengiz Han yasası gereği her 10 kişiden birini bırakarak geri kalanlar ile Han'ın düzenlemiş olduğu sürekli avına katılmak zorundaydılar. Tavaçlar bu avlarda ordunun levazimatını sağlamak, ordunun saf tertibini belirlemekle yükümlüydü. Çembere sıkıştırılan avlar merkeze sürülürdü. Bu kovalamaca da aylarca sürebiliyordu. Halka daralınca görevli olan komutanlar avın azlık veya çokluğu, cinsleri ve yerleri konusunda bilgi vermek için Han'a elçi gönderirlerdi. Halkanın daraltılmasından sonra ipler bağlanır kemerler hazırlanırdı. Ayakta muazzam bir nizam ile duran askerler bir duvar vazifesi görürdü. Sıkışan hayvanlar kaçışıp bağırmağa başlar ve av başlardı. Cüveynî'ye göre av sırasında aslanlar yaban eşekleriyle, kaplanlar tilkilerle, kurtlar tavşanlarla barış içerisinde olurdu.²⁹²

Cengiz yasasına göre muharebe zamanında asker yarı tok tutulmalıydı. Çünkü Cengiz Han'a göre tok köpekten av sırasında yardım beklenmezdi. Bunun için asker yarı aç bırakılmalıydı. Bu durum Cengiz Han, halefleri ve Emir Timur devrinde de görülen yağma faaliyetlerinin sebebini gösteren önemli bir unsur sayılabilir. Dolayısıyla hareket halindeki yarı aç bir ordunun iâşesi de av merasimi ile sağlanırdı.²⁹³

Çember daraldığı an teşrifat nizamı gözetilirdi. Önce hükümdar ve devlet büyükleri atları ile ortaya iner, belli bir süre avlanırdı. Sonra hükümdar veya han hâkim bir tepeye geçer, bu defa şehzadeler avlanmak üzere ortaya inerdi. Han veya hükümdar, şehzadelerini bu tepeden izlerdi. Şehzadelerin avlanmasından sonra ise büyük ve küçük rütbeli emirler ve daha sonra da askerler av sahasına inip avlanırlardı. Av partisi

²⁹⁰ Cüveynî, *Cihan Güşa*, s. 97.

²⁹¹ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 161.

²⁹² Cüveynî, *Cihan Güşa*, s. 97-98.

²⁹³ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 161.

bitiminde yaşlı ve hatırı sayılı kişiler kalan hayvanların serbest bırakılmasını rica ederlerdi. Öldürülen hayvanlar toplanır ve sayım yapılırdı.²⁹⁴

Timurlu ordusu da savaşta ve hizada hem askerî eğitim hem de ordu iaşesinin sağlanması amaçlı süreklilik avları yapardı. Emir Timur 1391 yılında Toktamış Han'ın üzerine sefere çıktığı zaman dört aylık yolculuktan sonra erzak stokları azalmıştı. Bunun üzerine Emir Timur bulamaç yapılarak yenilmesini emrederek, undan ekmek, çörek, erişte, börek gibi yiyecekler yapmayacaklarına dair askerden müçilke aldı. 200.000 kişilik bu yarı aç orduyu kurtarmak için Emir Timur, süreklilik avı yapılmasını uygun gördü ve 6 Mayıs 1391 yılında avın yapılacağını buyurdu. Tümen ve hazare emirlerine süreklilik avının şekli gösterilme amaçlı tavacılar gönderildi. Büyük bir halka oluşturan ordu, çemberi daralttı ve sıkışan hayvanlar halkanın içerisinde kaldı. Netice de aç kalan askerlerin eline birçok geyik, yaban keçisi ve avcılarının yurtlarında bulunmayan hayvanlar geçti.²⁹⁵ Hindu Mecusilerle yapılan mücadeleler sırasında yararlılık gösterenlere hediyeler dağıtan Emir Timur, bir de av âlemi yapılmasını emretti. Bu süreklilik avı sayesinde ordu süvarileri sayısız av yakaladı.²⁹⁶ Haleb'in yağmalanmasından sonra Emir Timur, Urfa üzerine yürümüştü. Yolda ordunun yiyecek ihtiyacını karşılamak ve askerî bir eğitim provası yapmak amacıyla Emir Timur bir av merasiminin yapılmasını emretti. Timurlu ordusu askerleri bu av sırasında ok ve mızraklarıyla türlü türlü avlar yakaladı.²⁹⁷

Emirzâde Şahrüh, Said Hoca üzerine giderken avlanmak istemiş ve bir süreklilik avı düzenlenmesini emretmişti. Bu süreklilik avında vahşi hayvanlar ve kuşları çember altına alan ordu, hayvanları yakaladı. Bu süreklilik avı sayesinde doyan asker, düşman üzerine rahat bir şekilde tekrar harekete geçti.²⁹⁸

Timurlu ordusunun eğitimi sadece av eğitiminden ibaret değildi. Nitekim Timurlu Devleti'nde güreş zaten popüler bir spordu. Bugünkü güreşlere benzeyen bu spor sayesinde Timurlu askerleri, askerî eğitim alırlardı.²⁹⁹

²⁹⁴ Cüveynî, *Cihan Güşa*, s. 98.

²⁹⁵ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 171.

²⁹⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 248.

²⁹⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 284.

²⁹⁸ Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, s. 67.

²⁹⁹ Nicolle, *The Age Of Tamerlane*, s. 14.

2.4. ASKERÎ DİVANLAR

Radloff'a göre divan, “*meclis, divan, şura, toplantı*” anlamına gelmektedir.³⁰⁰ Farsça menşeli olan divan, Arapça, Farsça, Urduca, ve Türkçe’de farklı anlamlara gelmektedir. Sâsânî Devleti’nde devlet idaresine ait bir teknik terim olarak Arapça’ya geçen divan, asıl olarak Ârâmîce’den gelmektedir.³⁰¹ Divan kelimesi devlet idaresindeki idarî, askerî ve mâli hizmetlerin yerine getirilmesinde kullanılan defterlere ve ayrıca bunların ve devlet nezdinde çalışan memurların buldukları yere verilen isimdir. Sasaniler’le alakalı olmak üzere divana neden böyle bir isim verildiğini izah eden iki ayrı rivayet vardır. Hemen hemen bütün kaynaklarda bu iki rivayet doğrultusunda divan kelimesinin Sâsânîler’den Araplar’a geçtiği belirtilmiştir. Bu rivayetlerden ilkinde göre; Kısra Enûşirevân (531-578) bir gün kâtiplerinin yanına gitmiş ve kâtiplerin kendi kendilerine mırıldanıp hesap yaptıklarını görmüş ve onlara “*deliler, mecnunlar*” anlamında “*Dîvâne*” demiştir. Bunun etkisiyle zamanla kâtiplerin bulunduğu yere “*dîvâne*” denilmeye başlanmış ve sonradan da kelimenin sonundaki “he” harfi düşerek “*dîvân*” şeklini almıştır. Bu rivayet pek inandırıcı değildir. Bir diğer rivayete göre ise; Farsça’da “*dîvân*” kelimesi “*şeytanlar*” anlamına gelmektedir. Kâtiplere de devlet işlerinden çok iyi anladıkları, her çeşit gizli ve açık şeylere çabuk vakıf olabildikleri ve karmaşık, dağınık rakamları çok iyi hesapladıkları için “*şeytanlar gibi*” bir manaya gelmek üzere “*dîvân*” denildiği anlatılmaktadır. Sonradan da divan kelimesi kâtiplerin oturdukları yere de denilmeye başlanmıştır. Divan terimi, Emevîler ve özellikle de Abbâsîler zamanında askerî, malî ve çeşitli devlet hizmetlerine bakan müesseselere verilen isim olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰²

Timurlu Devleti’nde divandan hareketle kullanılan teknik terimler tarih yazıcıları tarafından o kadar farklı biçimlerde kullanılmıştır ki bu terime tek bir anlam vermek oldukça zor bir iştir. Dolayısıyla Timurlu divanı, tarihçiler arasında hala bir bilmece gibidir. Ando’nun naklettiğine göre Hondmir’in bahsettiği divan-ı tavacı ve divan-ı mal terimlerinin Timur zamanında var olup olmadığı kanıtlanmış olmamasına rağmen, Timur egemenliğinin ilk zamanlarında yine de iki bölümlük bir divan düzeninden yola çıkmak gerekmektedir. Nitekim Emir Timur’un Keş şehrinde

³⁰⁰ Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 603.

³⁰¹ Abdülazîz Ed-Dûrî, “Divan”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 377-378.

³⁰² Mehmet Aykaç, *Abbâsî Devleti’nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar (132-232/ 750-847)*, TTK Yay., Ankara 1997, s. 39-40.

yaptırdığı büyük binaların yanında toplantı yani divan için kubbeli salon, ayrıca kendi toplantılarını yapmak için sağ tarafına tavacı beyleri için bundan daha küçük bir kubbeli salon, sol tarafa ise divan beyleri için geniş başka bir kubbeli salon bulunmaktadır. Emir Timur ayrıca tavacı beyleri ve divan beyleri için çeşitli odalar tahsis etmiştir. Bu da iki bölümlük divan sisteminin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰³

Timurlu Devleti askerî bir vasıf taşıdığı için “*Dîvân-ı buzurg-i emâret*” başta gelmektedir. Bu divana “*tavacı divanı*” da denmektedir. Tavacı divanının beyleri, Hans R. Roemer’in naklettiği dönemin tarih yazarlarından olan Hondmir’in ifadesine göre, Cengiz Han yasası ve Emir Timur’un töresi gereğince diğer bütün görevlilerden daha üstündü. Türk divanı olarak da bilinen bu divan, Türk ve Türkleşmiş Moğollardan meydana gelen ordunun işlerine bakıyordu. Türk divanının kâtiplerine ise “*bahşi*”³⁰⁴ veya “*Nüvisendegân-ı Türk*” denirdi.³⁰⁵ Hiçbir zaman vezir denmezdi. Vezirler de vardı fakat bu kişiler başka divanın yani anlaşılan “*divan-ı âli*”nin aynısı olan ve Türk divanından ayırt etmek için “*Sart divanı*” adı verilen “*divân-ı mâl*”ın vazifesine giren malî meselelerle uğraşırlardı. Tavacı divanının önemini en yüce divan olan “*divan-ı âlâ*” olarak da zikredilmesinden anlamak mümkündür.³⁰⁶

Nüvisendegân-i Türk başlığı altında zikredilen isimler “*bahşi*” nisbesine sahiptir. Bu kişiler Uygur ve muhtemelen Moğolca’yı da bilmekteydi. Örfî hukuk diye nitelendirilen yasanın uygulanmasında önemli rol üstlenirlerdi. Bu divan ile ilgili yazışmaları bahşilar düzenlerdi. Bahşilar ayrıca askerlerin adlarının listelendiği kayıtların tutulmasıyla da görevliydi. Şahruh zamanında bu görevi yapan Togaşah Bahşi, Bayantu Bahşi, Sultan Bayezid Bahşi gibi isimlerin varlığı bilinmektedir. Emir Timur’un ve Ebu Said’in Nüvisendegân-ı Türk’leri de bahşi nisbetini taşırlardı. Kelime olarak bahşi Sanskritçe “*Bihşu*”dan gelir ve Uygur devleti zamanında bu tabir, Budist rahipler için kullanılırdı. Cengiz Han zamanında ise bahşi, “*kâtip*” anlamında

³⁰³ Ando, *Timuridische Emire*, s. 224.

³⁰⁴ Bu ıstılah, en eski Uygur metinlerinden itibaren Türk lehçelerinde kullanılmıştır. Uygurlar’da “*bakşı*”, Çağatay Ulusunda “*bahşi*”, Türk bölgelerinin çoğunluğunda “*bahşi, bağşı*” Kırgız ve Kazaklarda “*bakşı, baksa*” şeklinde rastlanmaktadır. XIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar bu ıstılah tarihî bir terim olarak kullanılmıştır. Bahşi terimi Uygur metinlerinde “*Budist rahibi*” manasına gelmektedir. Ancak Moğol devletlerinin İslamiyeti kabul etmelerinden sonra Uygur harflerini ve edebî Türk ve Moğol dillerini bilen “*kâtip*” anlamında kullanılmıştır. XVI. yüzyılda ise artık bu ıstılah “*hekim, cerrah*” anlamında kullanılmıştır. Bkz. Orhan F. Köprülü, “Bahşi”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 520.

³⁰⁵ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 110.

³⁰⁶ Hans R. Roemer, “Timurlular”, *İA*, MEB Yay., Eskişehir 2001, 12/ I, 361-362.

kullanılmıştır. Dolayısıyla bu terim eski Türk geleneklerini, dil ve edebiyatını bilen bir zümre olarak görülebilir.³⁰⁷

Farsça kaynaklarda tavacı beyleri, “*ümerâ-i tavacı*” veya “*tavacıyan*” olarak geçmektedir. Nitekim 1370 yılında Emir Timur, bir ödül töreninde 8 kişiyi birden tavacı tayin etti. Yezdî de rütbe olarak Hondmir’in sözünü ettiği hiyerarşiye benzeyen en üst makam olarak tavacı divanını işaret etmiştir. Nitekim birçok bilgilerin ve şimdiye kadarki araştırmaların gösterdiği gibi tavacılar, askerî işlere bakarlardı. Ordu komutanı vazifesini üstlenen tavacılar ile ilgili garip olan şudur ki, Timur döneminde tavacıya verilmiş özel bir makam adı günümüze ulaşmamıştır.³⁰⁸ Tavacılar sadece ordu komutanlığı değil birçok vazifeyi üstlenmişlerdi. Geniş yetkilere sahip olan tavacı emirleri askerlerin toplanması, ordunun tanzim ve inzibatının sağlanması, ganimet ve malların paylaşılması, hükümdarın önünde askerî geçitlerin yaptırılması gibi önemli işlerle meşgul olurlardı.³⁰⁹ Ayrıca fetihçi bir devlet olan Timurlu Devleti’nin sürekli olarak iç ve dış tehditlere maruz kalması nedeniyle tavacı divanı, vazifeleri genişletilmiş bir çeşit erkân-ı harbiye nezareti gibiydi.³¹⁰

Ando’nun naklettiğine göre Yezdî, duruşmaların yapıldığı ve böylece askerî operasyonlarda başarısız olan ya da hatalar yapan emir ve şehzadelerin yargılandığı “*Divan-ı Buzurg*” adı verilen bir makamdan söz etmektedir.³¹¹ Nitekim 1372 yılında çeşitli kabile emirleri ve yerleşik emirler, Emir Timur’a karşı düzen kurdukları gerekçesiyle yakalanmış ve Divan-ı buzurg önüne çıkarılarak yargılanmışlardı. Yine 1399-1400 yılında Mirza Şahruh ve bazı isimleri bilinmeyen çeşitli emirlerin katıldığı Divan-ı Buzurg, Miranşah’ın Alancak kalesinde Gürcülerin önünden kaçan emirlerini yargılayarak cezalandırdı. Divan-ı Buzurg’ta iki mirza da yargılandı. 1400 yılında Pir Muhammed b. Ömer Şeyh ve 1401-1402 yılında İskender b. Ömer Şeyh yargılanarak her ikisine de divan ceza vermiş ve dayak cezasına çarptırılmışlardı. Divan-ı Buzurg, Timur’dan önceki Türk-Moğol devletlerinde görülen “*yargu*”nun yeni adı olduğu zannedilmektedir.³¹² Ando’ya göre bu divan, divan-ı tavacı ile eş değer tutulamaz. Çünkü yargı görevi Mirza Şahruh zamanında divan-ı tavacıdan bağımsız olan Divan-ı

³⁰⁷ Alan, *Timurlular*, s. 279-280.

³⁰⁸ Ando, *Timuridische Emire*, s. 224.

³⁰⁹ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 110.

³¹⁰ Roemer, “Timurlular”, s. 362.

³¹¹ Ando, *Timuridische Emire*, s. 224.

³¹² Manz, *Timurlenk*, s. 228-229

âlâ üstlenmiştir. Hatta divan-ı Buzurgun divan-ı tavacıle değil de daha çok divan-ı âlâ ile eş değer tutmak mümkündür.³¹³

2.5. ASKERİ MAAŞ VE ÖDEMELER

Göçebe toplumlarda para sistemi konusunda pek fazla bilgi olmadığından dolayı eşyanın değeri sahip oldukları atlar, sürüler, vesaire hayvanlarının değeriyle ifade edilirdi. Timurlu Devleti de askeriye sınıfına mensup olanların maaşını askerin hayvan kıymetine göre düzenleyip veriyordu.³¹⁴

Tüzükât-ı Timur'a göre bahadırların maaşı 2 at fiyatından 4 ata kadar çıkabiliyordu.³¹⁵ Onbaşı rütbesine sahip olanlar 10 askerin, yüzbaşı rütbesine sahip olanlar 100 askerin ve binbaşı rütbesine sahip olanlar ise 300 askerin almış olduğu değer kadar maaş alabiliyordu.³¹⁶ Sipahilerin almış oldukları maaşlar, savaş ve askerî konulardaki yetersizlikleri tespit edildiği takdirde onda bir oranında düşürülürdü.³¹⁷

Emirlerin maaşlarına gelince ordudaki değerleri ve şahsiyetleri de göz önünde tutularak 1.000'den 10.000'e kadar yükselirdi. Emirzâdeler 1.000'den 12.000'e kadar beygir değeri hesabından maaş alırlardı.³¹⁸ Beylerbeyilerinin maaşı da kendisine tâbi olanların aldıkları maaşın 10 katı idi.³¹⁹

Maaşların taksim edilmesi sırasında tanıklık uygulaması söz konusu idi. Nitekim askeriye sınıfının çoğu rütbelerinde maaş alımları, bir üst rütbedeki askerin tanıklığı nezdinde verilirdi. Onbaşı yüzbaşı tanıklığında, yüzbaşı binbaşı tanıklığında ve binbaşı da emirler emiri tanıklığında maaşını alırlardı. Beylerbeyiler maaşlarını divanbeyi ve vezirler tanıklığında alırdı.³²⁰

Vilayetlere vali olarak atanan emirzâdeler ve torunların da askere yani sipahiye maaş verme yükümlülüğü vardı. Vilayetlere vali olarak atanmış olan emirzâdeler ve emirin halefleri, derecelerine göre bulunduğu bölgedeki askere maaş verirdi. Nitekim vilayet valisi olarak atanan Emir'in büyük oğlu Muhammed Cihangir, 12.000 askere maaş vermekle mükellefti. Emir Timur'un ikinci oğlu olan Ömer Şeyh 10.000 askere, üçüncü oğlu Miranşah 9.000 askere ve dördüncü oğlu Şahruh 7.000 askere aylık

³¹³ Ando, *Timuridische Emire*, s. 224.

³¹⁴ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 108.

³¹⁵ Sahibkıran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 89.

³¹⁶ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 108.

³¹⁷ Timurlenk, *Timur'un Prensipleri*, s. 45.

³¹⁸ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 108.

³¹⁹ Sahibkıran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 89.

³²⁰ Timurlenk, *Timur'un Prensipleri*, s. 45.

vermekle yükümlüydü.³²¹ Torunlara da valilikler verilmesi karşılığında asker maaşı verme mükellefiyeti vardı. Kabiliyetlerine göre bu kişilere de 3.000'den 7.000'e kadar atlı sipahiye maaş verme yükümlülüğü vardı. Askerî bölgelere ayrılmış olan devletin valileri ve beyleri kendi bölgelerindeki askerin maaşını verirdi. Arazi gelirlerinden elde edilen hasılat askere dağıtılırdı. Ancak bu hasılatın yetmediği durumlarda mutasarrıflıkların ve şehirlerin gelirinden de aylıklar dağıtılabılırdı.³²²

Devlet eliyle verilen tüm maaşların kayıtları divanbeyi ve vezirler tarafından tutulur ve Emir'e rapor olarak sunulurdu. Verilen maaşların belgeleri tutularak arka kısmına aylığı “*değdi*” diye yazılırdı.³²³

Piyadeler, yasavullar ve diğer önemli memuriyetlerin bir yıllık maaşı hesaplanır ve bu meblağ, divanhâneye getirilerek ilgili kişilere dağıtılırdı. Sipahiler ve bahadırların maaşları ise 6 aylık olarak hesaplanır ve çıkım hazinesinden bu kişilere verilirdi. Memleket dâhilindeki vilayetlerin tüm hasılatı toplanır ve dağıtılırdı. Dağıtılan bu miktarlar, maaşlıların belgelerine artı eksi olarak yazılırdı. Sonra emirler, binbaşılar taksim edilen bu belgelerden birini alırdı. Maaşından fazla olursa başka birini kendine ortak ederdi. Ancak, aldığı belge meblağı, maaşından az ise o belgeyi koyup başka bir belge alırdı.³²⁴

Haraca tâbi tutulan memleketlere her mal toplanışı sırasında merkezden iki vezir tayin edilirdi. Bu vezirlerden birisi toplanan malları girdi defterine kayıt tutar ve ahalinin şikâyet ve arzu hallerini kaydedirdi. Diğer vezir ise toplanan malları çıktı defterine kaydeder, bu toplanan malların sipahi maaşlarına taksimini sağlardı.³²⁵

Divanhânedede hazır bulunması mecbur olan dört vezirden ikincisi sipahi veziriydi. Bu vezirin görevi asker maaşını düzenlemek, onların levazımâtını belirlemek ve askerin arz ve şikâyetlerini Emir'e bildirmektir.³²⁶ Her ülkeye 3 vali tayin edilir ve bu vezirlerden biri de sipahilerin işlerinden sorumlu olurdu. Memlekete gönderilen bu vezir, sipahilerin almış oldukları veya alacakları maaşları hesaplar ve bu hesapları kayda

³²¹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s.91.

³²² İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 108.

³²³ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 89-90.

³²⁴ Timurlenk, *Timur'un Prensipleri*, s. 46.

³²⁵ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 90.

³²⁶ Timurlenk, *Timur'un Prensipleri*, s. 69.

geçirirdi. Sipahilerin levazımatı ve askerın maaşı gibi bütün askerî işleri, o idare ederdi.³²⁷

Yapılan seferlerde elde edilen ganimetlerden çoğu zaman asker de payına düşeni alırdı. Emir Timur, ordunun seferler sırasında gösterdiği cihangirliklere karşılık onlara “*ulufe*” veya “*tağar*” verirdi. Tagar adı verilen bu maaş, ordunun çoğu defa sefere çıkışı sırasında askerlerin taltif edilmesi için verilirdi. Şâmî'nin eserinde çoğu sefere çıkış öncesi emirlere, askerlere bu bağlamda maaşların verildiğini görmek mümkündür. Emir Timur, Toktamış Han tehlikesini ortadan kaldırdıktan sonra İran'ı muhaliflerden temizlemek istemiş ve bölgeye yönelmişti. Mazenderan'a yöneldiği sırada Amul vilayetine gelince askerlere tagar verdi. Yine Emir Timur, Mazenderan'da kışlayıp oradan Irak ve Şiraz'a yöneldiği vakit Rey şehrine geldiğinde askere ulufe ve tagar dağıttı.³²⁸ Gürcü ve Ermeni askerlerinin Azerbaycan ve civarına tecavüzleri söz konusu olduğu zaman Emir Timur, Irak ve Azerbaycan'a yönelmiş, Tebriz Karabağlar'ına geldiğinde askerlerin tümüne ulufe ve yiyecek dağıtmıştı.³²⁹

Emir Timur sipahileri her zaman göz önünde tutarak onların aylık maaşlarını düzenli olarak verirdi. Hangi sipahi emekli olursa aylığı kesilmez ve mertebesi muhafaza edilirdi. Timurlu devlet anlayışına göre “*Can esirgemeyenlerden mal esirgemek insafsızlığın ta kendisiydi*”.³³⁰ Uluğ Bey'in Moğollar üzerine seferi sırasında atlı her askere, kendisi ve hayvanının ihtiyaçlarını görmek üzere para verilmiş, askerın tüm aylık ihtiyaçları karşılanmıştı.³³¹

Emir Timur bir ara para da darp ettirme yoluna gitti. Yerli halkın para sistemi hakkında bilgi sahibi olmasından dolayı maaşlar para ile verilmeye başlandı. Ancak para hakkında yeteri kadar bilgisi olmayan askerın maaşları da arpa ve arazinin hasılası değeri üzerinden verilirdi.³³²

Timurlu ordusu askerlerinin ödüllendirilmesi de sıkça rastlanılan bir durumdur. Bundan dolayıdır ki, emir ve emirzâdeler, savaşlarda başarı gösteren askerlerinin maaşlarına zam yapmak, ganimetten pay vermek, rütbe yükseltmek, bahadırılık vermek

³²⁷ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 122.

³²⁸ Şâmî, *Zafername* s. 155-158.

³²⁹ Şâmî, *Zafername* s. 254.

³³⁰ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 99.

³³¹ Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 129.

³³² İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 108.

gibi askerî ödüllendiren yollara başvurmuşlardı.³³³ Savaş sonrası ulcayın (harp ganimetleri) çoğunluğunun askere dağıtılırdı. Nitekim Emir Timur'un günlüğüne göre, Gürcistan kaleleri zapt edilince ele geçen ganimetler askere dağıtılmıştı.³³⁴

Timurlu ordusunun sefere çıkması hem Timur hükümdarının itibarını artırıyor hem de ele geçirdiği bölgelerden aldığı amân parası ile hazinesini dolduruyordu.³³⁵ Bu durum hem devletin hem de askerın müreffeh olmasını sağlıyordu. Ayrıca bazı seferler, bir sonraki sefere kaynak olma niteliğini taşıyan seferlerdi. Bunlara en güzel örneklerden birisi Hindistan seferidir. Beş yıllık sefer dönüşünde Emir Timur, doğuya yani Çin üzerine bir sefer düzenlemeyi planlamış, hatta hudut boylarında sefere hazırlık yapması için torunu Muhammed Sultan'ı doğuya göndermişti. Ancak Emir, birden fikir değişerek Hindistan'a yöneldi. Bunun nedeni daha sonraki yapacağı seferlere maddî kaynak sağlama amaçlıydı.³³⁶ Ancak Emir Timur'dan sonra gelen halefleri döneminde bu durum için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Nitekim Emir Timur'dan sonra yaşanan siyasî kargaşa ve bağımsız bölgeler elde etme amaçlı mücadeleler, ülke kaynaklarını kısıtladı. Bu durum karşısında emirzâdelar, halktan toplanan vergilerin ordu için yetersizliğini gördükçe talana başvuruyorlardı. Ömer Mirza 1405 yılında Sultaniye 'deki Ebubekir üzerine giderken, ordunun karşısına çıkan hayvan sürülerini talan etmişti. Ebubekir, Karakoyunlular ile savaşırken Vustaniye (Van) hâkimi Melik İzzeddin'den yardım görmüş olmasına rağmen ordusunun bir bölümünün Van Gölü havzasına akınlar düzenlemesine göz yummuştu.³³⁷ Yapılan tüm bu talan ve yağmalar haleflerin, tebaalarındaki askerın maaşlarını ödemek ve yapılacak olan seferler için askeri yanlarına çekmek amaçlıydı.

³³³ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 108.

³³⁴ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 64.

³³⁵ Manz, *Timurlenk*, s. 98.

³³⁶ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 22

³³⁷ Manz, *Timurlenk*, s. 192.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİMURLU ORDUSUNUN TEÇHİZATI

3.1. SİLAHLAR

3.1.1. Saldırı Silahları

3.1.1.1. Ok ve Yay

Taşınması kolay silah olduğu için ok ve yay hafif silahlı süvari ve piyade askerler tarafından kullanılırdı. Uzaktan ve yakın mesafeden çok rahat kullanıldığı için etkili bir silahtır. Bu silah yay ve yaya bağlanan ve kiriş yardımı sayesinde hedefe hızlı bir şekilde fırlatılan oktan oluşur.³³⁸

Ok ve yayın ilk kullanımı, atıcılıkla ilgili bazı kaynaklarda Hz. Âdem'e dayandırılır. M.S. IX. yüzyılda yaşamış olan Taberi'ye atfedilen bir rivayete göre³³⁹ Hz. Âdem, ektiği tohumları yiyen kargalarla mücadele etmekte zorlanması neticesinde Allah'a şikâyetinde bulunması ile Cebrail'in ona ok ve yay getirerek kullanımını öğrettiğinden bahsedilir.³⁴⁰

Türklerin başlıca silahı ok ve yay idi. Türkler, ok ve yayı savaşlarda etkin bir silah olarak kullanmışlar ve kendi muharebe taktikleri için bu silahı en iyi şekilde değerlendirmişlerdir.³⁴¹ Ateşli silahların kullanılmasına kadar geçen devrede Türklerin savaşlarda en etkin silahı şüphesiz ok ve yay olmuştur.³⁴²

Türklerin kullandıkları oklar arasında ıslıklı oklar, en bilineniydi. Düz, yivli veya çengelli olan temrenli³⁴³ oklar Türk ordularının vazgeçilmez unsuruydu. Kemik uçlu okların kullanılmasının yanı sıra demir, bakır ve bronzdan yapılmış oklar bunları kullanmada mahir olan Türkler tarafından etkin bir silah haline dönüşmüştür. Çelik uçlu

³³⁸ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 72.

³³⁹ Seray Özden, Gökhan Gündüz, Sadettin Murat Onat, "Türklerde Yay Yapımı ve Ağaç Kullanımı", *Düzce Üniversitesi Ormanlık Dergisi*, Haziran 2009, V/ I, 135.

³⁴⁰ Nebi Bozkurt, "Ok", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 333.

³⁴¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul 2011, s. 273.

³⁴² Muharrem Kesik, "Türkiye Selçuklularında Savaş Geleneği Hile ve Taktikleri", (Ed. Feridun M. Emecen), *Eski Çağdan Modern Çağa Ordular (241-266)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2008, s. 249.

³⁴³ "Temren" kelimesi okun ucunda yer alan ve demirden yapılan delici ve kesici özelliğe sahip bir parçadır. Ancak kemikten ve bronzdan da yapılabilirdi. Bu daha çok savaşçının coğrafyasıyla ilişkilidir. Çünkü demir çıkarılan bir coğrafyadaki savaşçılar temren kısmını demirden yaparken, bakırın yoğun olduğu coğrafyadaki savaşçıların oklarındaki temren kısmı bronzdan imal edilirdi. Bkz. Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 73.

oklar ise uygun mesafelerde kalkan ve zırhları hatta miğferleri delebiliyordu.³⁴⁴ Timurlu ordusunda da kullanılan bu okların menzili 660-846 metre arasında değişirdi.³⁴⁵

Timurlu Devleti ordusu diğer Türk orduları gibi ok atma konusunda çok hünerliydi. XIV. yüzyılın başında bir gözlemci, Tatarların yaptıkları savaşların diğer devletlere nazaran daha kanlı olduğunu, bunun nedeninin ise Timurlu Devleti ordusunun okçularından kaynaklandığını söylemiştir. Çünkü Timurlu okçuları, o kadar güçlü ve isabetli ok atıyorlardı ki her türlü zırhı delebilecek ustalığa sahiplerdi.³⁴⁶ XIII. yüzyılda seyyah Plano Carpini'nin tasvirine göre Timurlu ordusunun öncelikli silahları arasında bulunan oklar çok keskin, zırhı delebilecek ve kılıca benzer geniş kesici ağzı olan demir uçlu oklar kullanılırdı.³⁴⁷ Emir Timur, sipahilerin silah ve levazımat tüzüğünde hemen hemen bütün savaşçıların savaşa getirmesi gereken silah olarak ok ve yayı belirtmiştir.³⁴⁸

Türklerin kullandıkları ve geliştirdikleri yaylar; çift kavisli reflexe yaylar³⁴⁹, kompozit yaylar olan bileşik yay, katışık yaylar³⁵⁰ ve tatar karma yaylarıydı. Timurlu Devleti'nin ordusunda yay kullanan savaşçılar, daha ziyade karma yay kullanırlardı. Timur ordularının başlıca silahı olan tatar karma yayı İran, Türk ve Hintlilerin kullandıkları yaya göre daha uzun, daha müthiş bir silahtı. İngilizlerin uzun yayından daha üstün niteliklere sahipti.³⁵¹ Karma yay, Orta Asya'da kullanılan bir silahtı ve boynuz, ağaç ve sinirden yapılırdı. Karma yaylar, çok kısa olup 80 cm. ile 100 cm. arasında bir uzunluğa sahipti. Boyunun kısalığına rağmen kavsinin genişliğinden dolayı daha fazla gerilebilme özelliğine sahipti. Aynı ağırlıktaki ağaçtan yapılı yaylara göre 2 misli uzaklıktaki menzile oku daha hızlı atabilme özelliği de vardı. Karma yayın okçuya bakan kısmında büyük baskıları kaldıran ve sıgır gönünden bir tabakası vardı. Yayın ters tarafı ise gerilmeye dayanıklı olan sinirlerle kaplıydı. Bunlar tutkal ile yapıştırılıp,

³⁴⁴ Özdal, *Türklerin Savaş*, s. 70.

³⁴⁵ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 273.

Mehmet Altay Köymen ise Türklerin kullandıkları okun menzilini 1600 metre olarak ifade etmiştir. Bkz. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III, (Alp Arslan ve Zamanı)*, (5. Baskı), TTK Yay., Ankara 2011, s. 268.

³⁴⁶ Marozzi, *Timurlenk*, s. 121.

³⁴⁷ Johann de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyehatnâme*, (Çev. Ergin Ayan), Derya Kitapevi, Trabzon Tsz. ; Yuriy F. Buryakov, "Timur, Timurlular ve Bozkırın Türk Göçebeleri", (Çev. Alesker Aleskerov), *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 536.

³⁴⁸ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 104.

³⁴⁹ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 273-274.

³⁵⁰ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 74.

³⁵¹ İngiliz yayı ile Tatar karma yayın karşılaştırılması için Bkz. Marozzi, *Timurlenk*, s. 120.

üstü ağaç kabukları veya deriyle kaplandıktan sonra hava şartlarından korunması için boya yapılır veya cila sürülürdü. Timurlu ordusunun atlı okçuları, oku daha fazla gerebilmek için tunçtan yapılan yüzükleri parmaklarına takarlardı. Karma yay, çağdaş olan diğer yaylara göre daha hızlı ve daha avantajlıydı.³⁵²

Clavijo, Semerkand'ta bulunan Emir'in hazinelerinin bulunduğu kalede çalışan 1.000 kişinin çok iyi ustalar olduğunu ve bu ustaların bütün yıl boyunca orduya ok ve yayın yanında diğer savaş silahların imalatıyla uğraştıklarını belirtir.³⁵³ Ok ve yay gibi silahların yetersiz kaldığı durumlarda, ülke vergileri karşılığında vasal memleketlerden bu silahlar alınırdı.³⁵⁴ Ok ve yay gibi diğer silahlar sefere çıkılmadan önce dağıtılır, ordunun silah açısından sıkıntı yaşamamasına dikkat edilirdi. Nitekim Uluğ Bey, Moğollar üzerine giderken askere ok, yay ve diğer savaş aletlerini dağıtarak teçizatlı bir ordu vücuda getirmişti.³⁵⁵

Şâmî, Emir Timur'un savaşlarını tasvir ederken ok ve yayın savaşçılar tarafından hünerli bir şekilde kullanılmasına büyük ölçüde yer vermiştir. Toktamış Han ile yapılan savaşta, Timurlu oklarının gücü ve savaşçıların hünerlerini “...*düşmanların göğüsleri ve bedenleri, üzerlerinde bulunan siperleri ve zırhları süngüler ve oklar delip geçti*” diye betimlemiştir.³⁵⁶ Timurlu ordusunun vazgeçilmez unsuru olan tirendâzlar, Bağdad muhasarasında yoğun ok atışında bulunmuş ve Şâmî'nin ifadesine göre feryadı göklere ulaşan halkın bir kısmı kendilerini suya atmıştı. Ancak onlar köprüye geldiğinde orada bulunan Timurlu ordusunun tirendâzları okla bu kişileri öldürdü.³⁵⁷

Tirendâzlar, Timurlu ordusunda aktif görev alan filler üzerine oturtularak karşı tarafın ordusunda büyük bir korku ve endişeye sebep olurdu. Emir Timur ordusunun Yıldırım Bayezid ile yaptığı büyük Ankara savaşında filler üzerine oturtulan tirendâzlar muazzam bir şekilde teçhiz edilmişti.³⁵⁸

3.1.1.2. Kılıç

Bu ıstılah, hemen hemen bütün Türk lehçelerinde “*kılıç*”, nadiren de olsa “*kılınç*” ve “*kilic, kilis, kiliş*” gibi şekillerde görülür. Arkeoloji'de kılıçla kama ve

³⁵² Marozzi, s. 120; Yayın yapımında kullanılan malzemeler, yayın tarihi, yayın yapılış şekli için Bkz. Özden, Gündüz, Onat, “Türklerde Yay Yapımı”, s. 131-149.

³⁵³ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 244-245.

³⁵⁴ Rumlu, *Ahsenü't- Tevârih*, s. 189.

³⁵⁵ Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 129.

³⁵⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 152.

³⁵⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 286-289.

³⁵⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 305.

hançeri birbirinden ayıran uzunluk 40 cm.'dir. Yalnız 40 cm.'nin üstündeki ince uzun kesici silahlara kılıç denir.³⁵⁹ Bazı müelliflere göre kılıç, İran'ın efsanevi hükümdarı Cemşid tarafından icat edilmiştir. Kılıç, İslamî dönemlerde Farsça “*tiğ*” ve “*şemşîr*”; Arapça “*seyf*” ve “*hüsâm*” gibi adlarla isimlendirilmiştir. Kılıç, Türklerin ok ve yaydan sonra kullandıkları en önemli silahtır.³⁶⁰ Bahaeddin Ögel'e göre sonradan Japonya'ya da yayılan Türk kılıcının menşei Altay'dır.³⁶¹

Kılıç, orduların göğüs göğüse savaşları sırasında en çok kullandıkları silahtır. Ayrıca rüzgârlı havalarda ok veya mızrak gibi hedefinden şaşma olasılığı olmadığı için yakın dövüşlerde daha etkili bir silahtır. Bundan dolayıdır ki savaşçıların en fazla tercih ettiği silah kılıçtır. Nitekim ortaçağda Türk ve Müslüman unsurların kullandıkları kılıçlar genel olarak kabzaya yakın kısmı düz, uca yakın kısmı ise hafif kavisli idi.³⁶² Bazı kaynaklara göre eğri kılıçlar ilk defa Türkler tarafından yapılmıştır.³⁶³ Eğri kılıcın düz kılıca oranla farklarından biri bütün gücün, kılıcın uca yakın kısmındaki kaviste toplanmasıydı. Böylece kılıcın kesme gücü daha belirgin olurdu. Düz kılıçtan diğer bir farkı ise düz kılıçların iki tarafı keskindi. Eğri kılıçların ise sadece bir tarafı keskindi. Eğri kılıçlarda bileğin hareketi önem kazanırdı. Ancak düz kılıçlar ağır ve de kullanımı daha ziyade bilek gücüne dayanırdı. Dolayısıyla eğri kılıcı kullanmak özel bir maharet gerektirirdi. Türk kılıçlarının bir diğer önemli özelliği de ince olmalarıydı. Türk ordularının hafif süvari birliklerinden oluşması, uzun kılıç kullanmalarına sebebiyet vermiştir. Kısa kılıçlar daha çok ağır piyadelerin kullandığı silahtı. Dolayısıyla hızlı olmayı gerektiren süvari birliklerinin kullanabileceği kılıçlar uzun olması gerekirdi. Uzun kılıçların kullanılması da zaferlerin elde edilmesinde önemli rol oynamıştır.³⁶⁴

Kırgız çeliklerinin ortaçağ İslam âleminde rağbet gördüğü bilinmektedir.³⁶⁵ Ancak ortaçağ dünyasının en iyi kılıçları Hint demirinden yapılırdı. “*Mühenned*”, “*Hindî*”, “*Hinduvânî*” gibi isimlerle anılan Hint kılıçları, ortaçağ dünyasında en büyük hediyeler arasında yer alırdı. Ayrıca Yemen ve Dimaşk da kılıçlarıyla meşhur memleketlerdi. Dimaşk ustaları tarafından yapılan kılıçlar, ortaçağ

³⁵⁹ Nebi Bozkurt, “Kılıç”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 405.

³⁶⁰ Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yay., Ankara 2010, s. 318.

³⁶¹ Bahaeddin Ögel, “Türk Kılıcının Menşei ve Tekâmülü”, *DTCFD*, Ankara 1948, VI/ 5, 431.

³⁶² Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 319.

³⁶³ L. N. Gumilöv, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2000, s. 113.

³⁶⁴ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 319-320.

³⁶⁵ Kırgız çeliği ve işlenişi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Yay., İstanbul 2008, s. 221.

İslam âleminde çok rağbet görürdü. Dimaşk'ta çıkarılan silah yapımına elverişli cevher dolayısıyla gelişen ve üne kavuşan silah imalatı, Emir Timur'un Şam'a yaptığı sefer ve Dimaşk'taki ustaların Semerkand'a götürülmesiyle çöküntüye uğramıştır. Ancak bu durum Emir Timur lehine işlemiş ve bu kişiler bundan böyle Timurlu Devleti ordusunun hizmetine girmiştir. Kılıç imalatının yapıldığı yere “*kılıçhâne*” veya Dimaşk'ın bu konudaki şöhretinden dolayı “*dımışkîhâne*” denirdi.³⁶⁶

Timurlu ordusunda Hint kılıçlarının kullanıldığına dair bilgi Şâmî'nin eserinde görülmektedir. Şâmî, eserinde Hindistan seferi sırasında Hint kılıçları ile 2.000 Hindu'nun öldürüldüğünü ifade etmiştir.³⁶⁷ Yine Hindistan seferinde Küpele deresi denilen yerde Timurlu birlikleri, Hindular ile mücadeleye girişmişti. Bu mücadelede bahadırlar, Hinduları Hint kılıçlarıyla öldürerek birçok ganimet elde etti.³⁶⁸

Emir Timur, sipahilerin silah ve levazımatı tüzüğünde sefere çıkılırken askere yanında bulundurması gereken silahlar arasında kılıcı da belirtmiştir. Clavijo'nun Semerkand'da iken Emir'in hazinelerinin de bulunduğu kalede 7 yıl boyunca esirlerin yapmış oldukları silahlar arasında muhtemelen kılıçlar da vardı. Nitekim Şam'dan getirilen çelik ustaları kılıç yapımında maharetli olduklarından dolayı, Timurlu ordusunun önemli hizmetkârlarından olmuşlardı.³⁶⁹

Ordu, hafif süvari ağırlıklı bir niteliğe sahip olduğu için, kılıç kullanımı yaygındı. Emir Timur'un Yıldırım Bayezid ile karşılaşmadan biraz öncesinde Sivas sahrasında ordusuna yaptırdığı resm-î geçitte Şâmî'ye göre çini aynaların parlamasından her köşede bir güneş doğmuş, kılıç ve mızrakların parıltısından her tarafta şimşekler çakıyor zan olunmuştu.³⁷⁰

Timurlu Devleti'nde kılıcın eşsiz bir hediye olmasını gösteren bilgi ise Tüzükât-ı Timur'da görülmektedir. Nitekim Emir, hangi asker kılıçla dövüşerek bahadırılık gösterirse ona turna belli kılıç verilerek ödüllendirilmesini emretmiştir.³⁷¹

Ordunun kılıç ihtiyacı cebehâne veya kurhânedenden temin edilirdi.³⁷² Ordu sefere çıkmadan önce cebehâne veya kurhânedenden askere silah dağıtımı yapılırdı. Uluğ Bey'in

³⁶⁶ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 220.

³⁶⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 217.

³⁶⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 237-238.

³⁶⁹ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 247.

³⁷⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s. 301.

³⁷¹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 103.

³⁷² Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 189.

Moğollar üzerine seferi sırasında askere değişik türde silahların yanında kılıç da dağıtılmıştı.³⁷³

3.1.1.3. Mızrak

Bu ıstılah sözlükte “*dürtmek; atmak, fırlatmak; delmek*” gibi anlamlara gelen “*zerk*” kökünden türetilmiş bir alet ismidir.³⁷⁴ Mızrak, uzunluğuna göre “*kargı*” ve “*harbe*” adlarıyla da bilinmektedir. Mızrak aynı zamanda bayrak, sancak, süngü ve ciritle birlikte bir grup oluşturur.³⁷⁵ Dürtücü, delici bir yakın ve uzak dövüş silahı olan mızrak, sert ve esnemeyen uzun-ince ahşap bir gönder ile ucuna takılmış taş, boynuz, bakır, tunç veya demir hatta çelikten yapılmış bir temrenden oluşur. Mızrak, karşıdaki hedefe fırlatılarak veya doğrudan dürtülerek kullanılır. Bir av silahı olarak da kullanılmış olan mızrak, en eski silah türlerindedir. Kaynaklar mızrağın yontma taş devrinden itibaren kullanıldığına işaret etmişlerdir.³⁷⁶

Timurlu ordusunda da mızrağın kullanıldığına dair bilgiler mevcuttur. Hem süvariler hem de piyadelerin kullanabildiği bir silah olan mızrak, Timurlu ordusunda daha ziyade hafif süvari birliklerin kullandığı bir silahtı.³⁷⁷ Emir Timur sipahilerin silah ve levazımatı tüzüğünde, savaşa yürüyüş esnasında binbaşılardan yanına almaları gereken silahlar arasında mızrağı da belirtmiştir.³⁷⁸ Ordu disiplininden taviz vermeyen Timurlu Devleti’nin her bir askerî biriminin mızrakları, taşıdıkları sancağın rengindeydi.³⁷⁹ Timurlu ordusunda kullanılan mızraklar genellikle uzundu. Üç yıllık sefer olarak adlandırılan sefer sırasında Herat’a yürüyen Timurlu ordusunda 10.000 askerli tümenleri, uzun mızraklar taşıyordu.³⁸⁰ Deşti Kıpçak seferi sırasında Şâmî’nin ifadesine göre, Toktamış’ın askerlerinin zırhlarını Timurlu ordusunun süngü ve okları delip geçti.³⁸¹ Yıldırım Bayezid ile karşılaşmadan önce Sivas’ta resm-î geçit yaptıran Emir Timur’un ordusunda diğer hafif süvari silahlarının yanı sıra sahralar dolusu mızrak

³⁷³ Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 129.

³⁷⁴ Mustafa Zeki Terzi, “Mızrak”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 3.

³⁷⁵ Tülin Çoruhlu, “Türkler’de Mızrak”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 4.

³⁷⁶ Terzi, “Mızrak”, s. 3.

³⁷⁷ Alan, *Timurlular*, s. 288.

³⁷⁸ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur’un Günlüğü*, s. 104.

³⁷⁹ Marozzi, *Timurlenk*, s. 27.

³⁸⁰ Marozzi, *Timurlenk*, s. 27.

³⁸¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 152.

bulunuyordu.³⁸² Savaş nizamında mızrakçılar birinci çarpışma sırasında büyük naralar atarak hücum eder ve düşman askerinin hırvul birliğini kırardı.³⁸³

Muhtemelen düşman ordusunun moralini bozma amaçlı olarak, yapılan savaş esnasında öldürülen düşmanın başını mızraklara geçirme işi Timurlu ordusunda görülen bir olaydı. Nitekim Temimi kabilesinden Nusret adında birinin hisar yaparak muhalefete giriştiğini öğrenen Emir Timur, harekete geçerek onu cezalandırma yoluna gitti. Çarpışma esnasında öldürülen Hinduların başları mızraklara geçirildi.³⁸⁴

3.1.1.4. Gürz, Balta ve Diğer Saldırı Silahları

Bir yakın dövüş silahı olan Farsça “gürz”, Türkçede “topuz” ve “buzdoğan” isimleriyle de bilinir. Bu silah Arapça da ise “*debbûs*, *amûa*, ve *mitraka*” adlarıyla bilinir. Türkçede bu silah için buzdoğan isminin kullanılmasının nedeni, bazı gürz tiplerinin yırtıcı bir kuş olan buzdoğanın kafasına benzetilmesidir.³⁸⁵ Ortaçağ Türk-İslam devletleri bu silaha daha çok “*debbûs*” ve “*amûd*” derlerdi. Gürz, ucunda madeni bir topuz taşır ve sapı ağaç ya da madendir. Gürzlere etkisini arttırmak için topuz kısmına birkaç cm. uzunluğunda çivi ya da daha farklı metal çıkıntılar yaparak daha fazla tahrip gücüne sahip olması sağlanırdı.³⁸⁶ Gürz, ateşli silahların kullanılmasına kadarki süreçte kullanılan bir silahtı. Ezici, vurucu ve parçalayıcı bir özellik taşıyan gürz, biçim ve ağırlığına göre “*çekme gürz*”, “*kesme gürz*”, “*asma gürz*”, “*dikenli gürz*” gibi çeşitliliğe sahipti. Gürzün baş kısmı yuvarlak ve çivisiz olanlarına “*matrak*” ve en ağır olanlarına ise “*gürz-i girân*” denirdi.³⁸⁷ Gürz veya topuzun altı kanatlı olanına “*şesşper*” denir. Tesir gücü artırılmış olan “*salak*” veya “*salık*” diye adlandırılan topuz ise Türklere has bir gürz olarak bilinmektedir.³⁸⁸ Süvariler gürzü eğerin sol tarafına asardı. Piyadeler ise ellerinde tutar veya bellerine asarlardı.³⁸⁹

Timurlu ordusunda da gürzün kullanımı ile ilgili çok az da olsa bilgi vardır. Yıldırım Bayezid ile yapılacak olan savaş öncesinde resm-î geçit sırasında birliklerin aynı renkte gürzlerinden bahsedilir.³⁹⁰ Yine gürzün Timurlu ordusunda kullanıldığına

³⁸² Şâmî, *Zafernâme*, s. 301.

³⁸³ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 127.

³⁸⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 217.

³⁸⁵ Tülin Çoruhlu, “Gürz”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 327.

³⁸⁶ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 85-86.

³⁸⁷ Çoruhlu, “Gürz”, s. 327.

³⁸⁸ Özdal, *Türklerin Savaş*, s. 72-73.

³⁸⁹ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 240.

³⁹⁰ Marozzi, *Timurlenk*, s. 27.

dair bir bilgiye de Tüzükât-ı Timur'da rastlamaktayız. Nitekim savaş öncesinde yüzbaşılardan yanında alması gereken silahlar arasında topuz da yer almaktadır.³⁹¹ Uluğ Bey'in Moğollar üzerine seferi sırasında orduya diğer silahların yanında gürz de verilmişti.³⁹²

Timurlu ordusunda bıçak ve baltanın da kullanıldığı görülmektedir. Tüzükât'ta sipahilerin sefer sırasında yanlarında bulundurmakla mükellef olduğu bir silah da balta idi.³⁹³ Piyadelerin savaş esnasında hançer veya bıçak taşıdıkları bilinmektedir.³⁹⁴ Timurlu Devleti ordusunda böyle silahların varlığını gösteren çok az bilgi olsa da gerek cebehâne veya kurhâne, gerekse Semerkand'daki silah yapım yeri olan kalede bu tarz silahlarında yapıldığı muhtemeldir.

3.1.2. Kuşatma Silahları ve Makineleri

3.1.2.1. Mancınık ve Arrâde

Arapça'da “*mecnak, mancenîk, mincenîk*” şekillerinde kullanılan mancınığın Farsça “*men cî nîk, men ce nîk, mencek*”, Yunanca “*mekhanike*” (çark), “*monagkon*”dan geldiği konusunda farklı görüşler mevcuttur.³⁹⁵ İlk olarak M.Ö V-IV. yüzyılda Çin'de yapıldığı bilinen bu silah, buradan Türkler ve Müslüman Arap unsurları tarafından Ön Asya'ya ve buradan da Bizans ve Avrupa'ya ulaşmıştır.³⁹⁶ İslam kaynaklarında ise mancınığın Hz. İbrahim'i ateşe atmak için Nemrud'un adamlarından olan “*Heyzen*” adlı bir kişi tarafından icat edildiği söylenmektedir. Bugün Urfa'nın güneyindeki kalenin bulunduğu tepedeki iki sütun, halk arasında mancınık olarak anılmaktadır.³⁹⁷

“*El-Anîk fi'l-Menâcinîk*”i neşreden İhsan Hindi, eserin giriş bölümünde mancınığı atılan maddenin cinsine göre 6 kısma ayırmıştır. Bu mancınık çeşitleri şunlardır; taş atan mancınıklar, ok atan mancınıklar, nefis veya ateş topu atan mancınıklar, bakır, cam ve gazdan yapılan bombaları atan mancınıklar, yılan ve akrep atan mancınıklar ve pis, hastalıklı insan ve hayvan cesetleri atan mancınıklardır. Ayrıca kaynaklarda mancınık-ı ‘arûs, mancınık-i dîv, mancınık-ı Gûrîvâr, mancınık-ı revân,

³⁹¹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 104.

³⁹² Aka, *Mirza Şahruh*, s. 129.

³⁹³ Timurlenk, *Timur'un Prensipleri*, s. 65.

³⁹⁴ Marozzi, *Timurlenk*, s. 120.

³⁹⁵ Nebi Bozkurt, “Mancınık”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 564.

³⁹⁶ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 320.

³⁹⁷ Bozkurt, “Mancınık”, s. 565.

mancınık-ı gâv, el-Arabî, el-Fârisî, et-Türkî, er-Rûmî, el-Francesî/el-ifrencî; eş-şeytânî, karabuğra, el-mansûrî, el-mağribî, el-garbî/el-garbiyye, el-harbî, kavsü'l-ziyâr/ ez-ziyâr, es-sultanî, keskencîl, keskencîr, köşkencîr ve el-lu'ub gibi birçok mancınık çeşitlerinden de söz edilmiştir.³⁹⁸

İlk mekanik savaş aracı olarak bilinen mancınık, muhasara aletlerinin başında gelir. Mancınık, germe, bükme ya da çekme suretiyle bir direğin mihveri etrafında dönmesiyle işleyen veya dengeli bir hareket ile oldukça güçlü bir şekilde taş, ok, nefit gibi sert cisimler fırlatan muhasara aletidir. Mancınıklar sadece taş, ok veya nefit atılmak için değil aynı zamanda hastalıklı hayvanlar, insan cesetleri atma amaçlı da kullanılmıştır. Hayvan ve insan cesetlerinin şehir ya da kale içlerine atılmasındaki amaç, hem karşı taraf ordusunun maneviyatını bozmak hem de salgın hastalık çıkarmaktır. Atılan bu cesetler, şehir veya kaleleri savunan kişilerin direncini azaltıyor ve teslim olmaya sevk ediyordu. Yine mancınıklar, şehir ve kale içlerine akrepler veba veya diğer bulaşıcı hastalıklar taşıyan fareler, at ölüleri de atılmak suretiyle de kullanılırdı.³⁹⁹ Kavanozlar içindeki akrepler fırlatılır, kırılan kavanozlardan çıkan akrepler düşman içinde korku ve paniğe neden olurdu.⁴⁰⁰ Ancak Timurlu ordusunda böyle bir uygulamanın olup olmadığına dair bilgimiz yoktur.

Mancınık daha ağır taşlar atan bir silahtı. Küçük taşların atıldığı alet ise arrâde olarak adlandırılırdı. Mancınık ile arrâde arasındaki fark tam olarak bilinmese de bundaki ayrımın attıkları taşın büyüklüğü ve yapılış tarzı olduğunu söylemek mümkündür. Arrâdelerin tek yönlü (arrâde-i yek rûy), dönen (arrâde-i gerdân), sabit veya uyuyan (arrâde-i huft) ve yürüyen (arrâde-i revân) olmak üzere çeşitleri vardı.⁴⁰¹ Kullanılan mancınıkların atış menzili yaklaşık olarak bir okun atış menzili kadardı. 300 metreden başlıyor ve büyük olasılıkla 1600 metreye kadar çıkabiliyordu. 90 kiloluk taşlar fırlatabilen mancınıklara karşılık arrâdeler insan başı büyüklüğünde taşlar atabilirdi.⁴⁰²

Mancınık sayesinde ordu şehir veya kalelerin surları dövülür ve düşman ordusunun savunma hattı bu şekilde delinirdi. Kale surlarının dövülmesi yanında kurulan mancınıklardan ayrıca kale, şehir içlerine de taş, gülle, demir ve nefit gibi yakıcı

³⁹⁸ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 322-324.

³⁹⁹ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 347.

⁴⁰⁰ Nebi Bozkurt, "Mancınık", s. 566.

⁴⁰¹ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 322.

⁴⁰² Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 272-274.

maddeler atılırdı. Böylece kalenin içindeki insanlar, mühimmatlar, evler ve erzaklar tahrip edilerek etkisiz hale getirilirdi.⁴⁰³

Timurlu Devleti'nin sürekli hareket halinde olan ordusu da savaşlarda özellikle de şehir ve kale kuşatmalarında mancınık ve arrâdelerden istifade ederdi. Nitekim o dönem kaynaklarında mancınık ve arrâdelerin kullanılmasına dair birçok kayıtlar mevcuttur. Emir Timur, Harezm'de âsi bir faaliyet içerisine giren Yusuf Sofi üzerine giderek şehri her taraftan kuşatmıştı. Yusuf Sofi hisara sığınınca Emir, mancınığın kurulmasını emretmiş ve mancınık taşı ile hisarın burcunda olan Yusuf Sofi'nin köşkünü yıktırmıştı. Hisarın muhasarası üç ay sürmüş, nihayet Emir, Yusuf Sofi'yi bu mancınıklarla yenilgiye uğratarak bölgedeki hâkimiyetine son vermişti.⁴⁰⁴

Mancınığın yıkıcı ve tahrip gücünün en belirgin örneklerinden biri de Dımaşk kalesinin muhasarasında görülmüştür. Dımaşk halkının amân malını vermeyi kabul etmesine rağmen Dımaşk'ın emir ve askerleri kalenin sağlamlığına güvenerek emirin ordusuna karşı koymuştu. Zor bir kale olan Dımaşk'ın muhasarası için Emirzâde Miranşah, Emirzâde Şahrüh Bahadır, Emirzâde Sultan Hüseyin Bahadır, Emirzâde Pir Muhammet Bahadır, Emirzâde Halil Sultan Bahadır ve diğer büyük emirlerden olan Şeyh Nureddin, Emir Şahmelik gibi isimlerle kaleye doğru inerek delik açmak ve mancınık yapma emrini verdi. Bu emirzade ve emirler ağaç ve turlardan hendeğin etrafına hisar yaptı. Bunun üzerine mancınıklar kuruldu ve atılan her taş insanları öldürdüğü gibi binaları da yıkıyordu.⁴⁰⁵

Timurlu Devleti ordusu kale veya şehir kuşatması sırasında da mancınık yapıyordu. Emir Timur Anadolu seferinde Sivas şehrine geldiğinde bu şehri Yıldırım Bayezid'in emrinde olan Malkoçoğlu Mustafa 4000 kişi ile savunuyordu. Sivas kalesi yüksek ve korunaklı olması hasebiyle Emir Timur, hisarın etrafına mancınık ve arrâdeler kurulmasını emretti. 18 gün böyle geçti. Emir Timur'un ordusu hisarın etrafını kısım kısım ayırarak delikler açtı. Bu delikler açıldıktan sonra Emir Timur, deliklerden ateş verilmesini emretti. Ayrıca mancınık ve arrâdelerle hisar dövülünce hisarın bütün burçları yıkıldı ve kale kuşatıldı. Şehri savunan Mustafa şehirden çıkıp amân dilemek zorunda kaldı.⁴⁰⁶ Gürcülere ait olan Berts kalesinin muhasarasında Emir, Gürcülerin

⁴⁰³ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 91.

⁴⁰⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 95-97.

⁴⁰⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s. 281.

⁴⁰⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 261-262.

kalesine karşılık üç gün gibi kısa bir zaman zarfında 3.000 kişilik bir kale inşa ettirdi. Bu kalenin arkasına geçen Emir, arrâdeler ve mancınıklar yapılmasını emretti ve kurulan mancınık ve arrâdeler tertibe konularak kale muhasara edildi.⁴⁰⁷

Mancınık ve arrâdelerin kullanılmasına karşılık, kale ve şehirleri savunanlar da bu saldırılara mancınıkla yakıcı veya demir, taş, nefit gibi cisimler atarak karşılık verirdi. Nitekim Behisni (Besni) kalesine gelen Şahruh ve Emir Timur, burasını bir halka gibi kuşatmıştı. Ancak Behisni çok muhkem bir kale olup yüksek bir dağ üzerine kuruluydu. Etrafında burç ve barular yapılmıştı. Ayrıca bir dervâze ve hisar ile tahkim olunmuştu. Kalenin ortasında ise döner mancınık kuruluydu ve bununla her bölgeyi dövebilirdi. Ancak Emir Timur onların mancınığından daha büyük bir mancınık kurdurttu. Emir, açılan deliklere ateş verilmesini ve mancınığın işletilmesini emretti. Mancınığın kullanılması sayesinde evler, burçlar yıkıldı ve kale bu şekilde alınmış oldu.⁴⁰⁸ Yine atılan mancınıklara karşılık olarak karşı tarafın bir diğer müdafaa şekli de surların yumuşak bir madde ile kaplanmasıdır. Bu şekilde karşı taraftan gelen mancınık taşının tahrip oranının düşürülmesi sağlanırdı.⁴⁰⁹

Mancınıkların kurulduğu yerler korunaklı ve sağlam bir yer olmalıydı. Çünkü kale ve şehir muhasaralarının en büyük ve en kudretli silahı mancınıklar ve arrâdelerdi. Bunun için bu silahların kurulduğu yer güvenilir olmalı ve düşman tarafından gelecek saldırılara karşı korunmalıydı. Nitekim Timurlu Devleti bu duruma oldukça özen gösteriyordu. Behisni kalesinin muhasarasında Emir Timur ordusunun mancınıkları ile atılan taş, tesadüfen Behisni kalesinin savunmasında önemli rol oynayan döner mancınığa isabet etmişti. Bunun neticesinde Emir'in ordusu mancınık ve arrâdelerle surları, kale içini döverek Behisni kalesini kolayca muhasara edebildi.⁴¹⁰

Timurlu ordusunun kale veya şehir muhasaralarında, muhasarayı uzun tutmamak için bir an önce kalenin veya şehrin alması amaçlanırdı. Muhasara uzun sürecek olursa ya da mancınık ve arrâdelerin surları ve kale içlerini dövmeye muktedir olamayacağı anlaşılırsa, kale veya şehir etrafı tahrip edilerek kaledekilerin teslim olması beklenirdi. Sultaniye'de esir olan Mardin Melik'ini Emir Timur, Mardin'e göndererek mükâfatlandırmıştı. Mardin'e gelen Emir, ondan itaat bekledi ancak o, Emir'in

⁴⁰⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 334-335.

⁴⁰⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 266-267.

⁴⁰⁹ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 275.

⁴¹⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s. 266-267.

ordusuna cephe aldı. Kale çok sarp ve metin olduğu için kale surlarında delik açmak ve mancınık ile kaleyi dövmek mümkün değildi. Bunun üzerine Emir o şehrin binalarını, pazarını yakıp yıktırdı. Hal böyle olunca da kaleyi savunanlar amân dilemiş ve kale anahtarını teslim etmişlerdi.⁴¹¹

Mancınıklar, kuşatma alanlarına öküzler tarafından çekilen araçların üzerinde götürülürdü. Mancınıklar parça parça halinde taşınır, kuşatma alanına gelindiğinde birleştirilerek tahkim edilirdi. Mancınıkların kullanılması ustalık gerektirdiği için bu işi, özel bir birlik yapardı. Mancınığın kullanılacağı kale veya şehir, atış menzili hizasına getirilir ve mancınığın kale ve surları görebilmesine dikkat edilirdi. Ayrıca mancınık kurulduktan sonra bu işin erbabları olan usta askerler, matematiksel hesaplar yaparak mancınığı kullanırlardı.⁴¹²

3.1.2.2. Neft

Ortaçağ dünyasında kullanılan en etkin savaş aletlerinden biri de yanıcı –yakıcı maddelerdi. Bu yanıcı- yakıcı silahların genel adı “*neft*” idi. Neft adı verilen silah, muhtelif kimyasal maddelerin karışımı ile elde edilirdi. Bu karışım, kömür, kükürt, petrol, yağ, reçine ve güherçile gibi maddelerin karıştırılmasıyla elde edilirdi. Neftler bazen sıvı halde, bazen fiçı, şişe vesaire kaplara konulmak suretiyle, bazen de mızrak veya oklarla birlikte kullanılırdı.⁴¹³

Neftin kullanılmasındaki temel amaç, sur ve binaları, kale kapılarını, mancınık gibi kuşatma silahlarını yakıp tahrip etmek ve muhasara edilen şehir veya kalede yangın çıkarmaktı. Neft, bakır borulardan veya özel hazırlanmış kaplardan atılırdı. Ayrıca bu silah “*neffât*”, “*neffâtûn*”, “*neft-endâz*” ve “*karûrendâz*” gibi isimlerle adlandırılan seçkin birlikler tarafından kullanılırdı.⁴¹⁴ Neftlerin kale ve şehir muhasaralarında kullanılması ile kaleler veya şehirlerde büyük yangınlar çıkardı. Bu da kaleyi veya şehri savunan savaşçıların amân dilemesi veya teslim olması için haklı bir sebep olurdu.

Timurlu ordusunun savaşlarda ve muhasaralarda neft kullandığına dair kaynaklar mevcuttur. Nitekim 1402 yılında Ankara savaşında Yıldırım Bayezid ile karşı karşıya gelen Emir Timur’un ordusunda filler üzerine teçhiz edilmiş olan ateşbazlar ve neft-endâzlar (neft atan savaşçılar) vardı. Şâmî’ye göre bu neft-endâzlar ve ateşbazlar

⁴¹¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 285-286.

⁴¹² Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 91.

⁴¹³ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 360-361.

⁴¹⁴ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 361.

öyle muazzam teçhiz edilmişti ki, düşman gördüğü vakit göğsünde yüreği oynar ve canı ağzına gelirdi.⁴¹⁵

Atıldığı alanda yangın çıkaran yanıcı-yakıcı silahların en meşhuru şüphesiz Grek ateşi (yunan ateşi) idi. Timurlu ordusunun en önemli silahlarından birisi de işte bu silahtı. VII. yüzyılda icat edilen Grek ateşi, tunçtan yapılmış bir boru ile düşman üzerine harlanan, jelatine benzer bir yanıcı maddeler karışımından yapılırdı. Bu silahın yapımı Bizans İmparatorluğunun kralları arasında bir sır gibi saklanmıştı. Genelde kükürt, naftalin, sönmemiş kireç ve zift gibi çok kolay bir şekilde alev alan maddelerin petrol tabanlı bir karışımdı. Kendi kendine yanan ve su ile de sönmeyen bir silah olduğu için doğal olarak düşman ordularında büyük korku ve dehşet uyandıran bir silahtı.⁴¹⁶ Kaleleri ve şehirleri ele geçirmek için Emir Timur, Romalılar ve Rumlar tarafından kullanılan tüm malumata sahipti. Emir Timur, Sultan Bayezid'e karşı yaptığı Ankara muharebesinde filler üzerine oturtulmuş muhاریpleriyle Grek ateşini iyi sevk ve idare etmişti. Filler üzerinde bulunan bu askerler Grek ateşini de Bayezid'in ordusuna karşı kullanmıştı.⁴¹⁷

Ateşli silahlar, XIV. yüzyılın sonunda Doğu'da yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştı.⁴¹⁸ Timurlu Devleti ordusu İzmir'i kuşatırken Grek ateşinin yanı sıra gülle atan ateşli silahlar da kullandı.⁴¹⁹

Erkan Göksu'nun ortaçağ İslâm tarihi açısından önemli bir kaynak olan *Mardî Et-Tarsûsî*'den naklettiğine göre, *Tarsûsî* bir ay yanabilen bir yanıcı maddeden bahseder. Fakat bu silahın Timurlu Devleti veya o dönemin diğer Türk devletleri tarafından kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir.⁴²⁰

3.1.2.3. Tûra- Çeper- Gavsiper

Timurlu devri kaynaklarında adlarından çok fazla bahsedilmese de “*tûra*”, “*çeper*” ve “*gavsiper*”ler de kale muhasaralarında kullanılan silahlar arasındaydı.⁴²¹ Tûra, bir müdafaa aleti olarak devrin kaynaklarında zaman zaman çeper

⁴¹⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s. 305.

⁴¹⁶ Marozzi, *Timurlenk*, s. 120-121.

⁴¹⁷ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 105.

⁴¹⁸ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 168.

⁴¹⁹ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 147.

⁴²⁰ Erkan Göksu, “Mardî Et-Tarsûsî'nin “Tabsıratu Erbâbi'l-Elbâb Fî Keyfiyyeti'n-Necât Fî'l-Hurûb” Adlı Eseri ve Ortaçağ İslam Tarihçiliği Bakımından Önemi”, *TAED*, Erzurum 2010, 43, 298.

⁴²¹ Alan, *Timurlular*, s. 288.

ile birlikte kullanılırdı.⁴²² Bu silahların Timurlu ordusunda kullanıldığına dair bilgilerin çoğu Şâmî'nin eserinde geçmektedir. Emir Timur'un, Emir Hüseyin ile mücadelesi esnasında Cihan Melik'in birlikleri dağın üzerine çıkararak Timurlu ordusuna karşı gavsiperler ve tûrlar yapmışlardı.⁴²³ Herat'ın alınması sırasında her iki taraf da sabaha kadar beklemişlerdi. Şâmî'ye göre ordunun bahadırları, tûralar ve siperleri tutarak düşman ordusunu buradan gözetlemeye başlamışlardı.⁴²⁴

1391 yılında Toktamış Han üzerine sefere çıkan Emir Timur, askerlerini tanzim edip onlara inam ve ihsanlarda bulunduktan sonra düşman saldırılarına set çekmek amaçlı tûra ve gavsiperlerin hazırlanmasını emretmişti.⁴²⁵ Hindistan'ın fethi sırasında da Cemu bölgesine gelen Emir Timur birlikleri, burada Hindulara karşı çeperler kaldırarak hücum etmişlerdi.⁴²⁶

Gavsiperlerin kullanılması Dımaşk şehrinin alınması sırasında da görülmektedir. Nitekim Dımaşk bağlarına yaklaşan orduya Emir Timur, gavsiperlerden hisar yapılmasını ve dere suyundan hendeğin doldurulmasını emretmişti. Ağaçtan ve turlardan hendeğin etrafına hisar yapıldı, ameleler muazzam bir gayret içerisine girmişlerdi.⁴²⁷

Çeper de, balçık ve ağaçlardan meydana gelen bir burcu kuşatanların mücadele esnasında siper olarak kullandıkları duvardı. Savaş esnasında kurulan ordugâhların önüne Timurlu ordusu siperler açarlar ve bu siperlere çeperler (çapar) ve tûra adı verilen bir takım savunma topları yerleştirirlerdi. Dolayısıyla çeper bir savunma seddi olarak kullanılırdı.⁴²⁸ Kale muhasaralarında huruç harekâtını kırmak için çok önceleri korkulukların (mitres) kullandıkları bilinmektedir. Huruç hareketlerini engellemek için Moğollar da muhtemelen barikat yani çeper kurarlardı.⁴²⁹ Emir Şah Melik'in Ceyhun kıyısında gemilerini Süleyman Şah'a kaptırması sırasında Emir Şah Melik ve adamları büyük bir mücadele örneği göstermişlerdi. Nitekim bu sıkışık durumda askerler, vuruşmalar sırasında kendileri için siper görevi gören iki çeperin önünü tutarak onu

⁴²² Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, s. 56.

⁴²³ Şâmî, *Zafernâme*, s. 63.

⁴²⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 100.

⁴²⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s. 147.

⁴²⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 244.

⁴²⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 279-281.

⁴²⁸ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 164.

⁴²⁹ Uyar, *İlhanlı Devletinin Askeri*, s. 191.

korumuşlardı. Emir Şah Melik ise bu askerlerine bağırarak çeperi bırakıp saldırmalarını istemişti.⁴³⁰

3.1.2.4. Tîr-i çarh/ Çarh

Timurlu ordusunda kale veya şehir muhasaralarında kullanılan bir diğer silah ise “tîr-i çarh” veya “çarh” idi. İbni Bibi’ye göre mancınık çeşidinden olan çarhın bir diğer adı da “zenbûrek” veya “zemberek”tir. Osmanlı ordusunda da kullanılan bu silah, kale muhasaralarında düşmana ok atan bir alettir. Zenbûrek veya çarh, bir okun adıdır. Dört yüzlü olan silah, başparmak kalınlığında ve bir dirsek uzunluğunda bir silahtır. Çarh, arka arkaya duran iki kişiyi delip geçme özelliğine sahip olup, isabet ettiği askerin hem zırh hem de esvabını kolay bir şekilde deler ve bedenine girerdi. Tîr-i çarhın duvar taşlarına dahi nüfuz edebilen bir silah olması, onun savaşlarda etkin bir şekilde kullanılmasına sebep olurdu.⁴³¹

Timurlu Devleti devrinde de tîr-i çarhın kullanımı mevcuttu. Nitekim Yusuf Sofi’nin cezalandırılması amacıyla çıkılan ilk Harezm seferi sırasında Şâmî’ye göre Yusuf Sofi, ordusuna kaleyi tahkim ettirip arrâde ve tîr-i çarh koydu.⁴³²

Kullanıldığı devrin mitralyözü denilebilecek olan tîr-i çarh, her atışta “eşek arısı sürüsü” gibi çok sayıda ok atabilirdi. Çarhtaki oklar iki dik yüzeye geçirilir ve uçları düşmana doğru çevrilirdi. Çarhın makarasını 2 kişi çevirir, bu makara içteki makarayı hareket ettirerek birbirine bağlı olan diğer makaraları harekete geçirirdi. Bu işlem sayesinde çarhın oklara çarpmak suretiyle okları fırlatacak olan bölümü arkaya doğru gerilirdi. Deri veya demirden zemberek ile birbirine bitleştirilmiş birkaç parçadan oluşan bu bölüm, istenen gerginliğe ulaşıktan sonra salıverilir ve şiddetle oklara çarparak onları uzun mesafelere atardı.⁴³³

3.1.2.5. Merdiven ve Kement

Merdiven ve kement de yine muhasaralarda kullanılan aletlerdendi. En eski muhasara aletlerinden olan merdiven ve kementin kullanılması mevcut bilgilere göre M.Ö 2400 yılına dayanmaktadır.⁴³⁴ Merdiven, surlara tırmanmak için kullanılan kuşatma aletlerindendir. Mübârekşâh, “*Âdâb el Harb ve el-Şecâ’a*” adlı eserinde bu

⁴³⁰ Tacü’s-Selmânî, *Tarihnâme*, s. 55.

⁴³¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına*, s. 108; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 93-94.

⁴³² Şâmî, *Zafernâme*, s. 79.

⁴³³ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 350-351.

⁴³⁴ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 367.

merdivenlerin genel olarak halat veya liften yapılma olduklarını belirtir.⁴³⁵ Kement ise askerlerin kuşatma sırasında tutunmak için surlara fırlattıkları ucu daire şeklinde düğümlemiş olan sağlam ve dayanıklı iplerdir. Kementler sayesinde kuşatma anında askerlerin kalelere tırmanmaları sağlanırdı. Kementler ayrıca kaçan düşman birliklerinin takibinde kement atılarak düşman askerinin düşürülüp etkisiz hale getirilmesinde önemli rol oynardı.⁴³⁶

Merdiven ve kementin kullanımı Timurlu ordusunun muhasaralarında da görülmektedir. Tüzükât-ı Timur'da Emir Timur, Karşı kalesini muhasara ederken birkaç ekleme merdiven hazırlatılmasını emrettiğini belirtmiştir. Ancak Emir Caku yalvararak arkadan gelmekte olan askerlerin beklenmesini bildirdi. Emir Timur bu sözlere aldırış etmeyerek kaleyi gözden geçirmek amacıyla 243 kişilik bir birliği ile hendek boyuna geldi. Hendeğin üzerinden kaleye geçen suyun aktığı oluktan içeri giren Emir Timur, kale kapısında uyuyan askerleri görünce kale duvarını dolaşip merdiven konabilecek duvarı belirledi. Geri dönen Emir, arkadan yetişen askerlerinin de katılımıyla merdivenleri tutarak oluğu kullanıp hendeği geçti. Belirlenen yerlere merdivenler kuruldu ve 40 bahadır bu merdivenlerden içeri girdi. Emir Timur da bu bahadırların ardından merdivenden çıktı ve bu 243 kişi ile Karşı kalesini aldı.⁴³⁷

Timurlu devri kaynaklarında kemendendâzlardan bahsedilir ki bu görevliler, merdiven ve kement işinde ehil kişilerdi. Gürcülere ait bulunan Berts kalesinin muhasarası, Timurlu ordusu için kolay olmamıştı. Çünkü kale çok sarptı ve Gürcüler buna güvenerek Timurlu ordusuna karşı koyuyordu. Kalenin güneyinde yüksek bir taş vardı ve Gürcüler kalenin içinden bu taş üzerine merdiven kurarak ipler atmıştı. Oraya çıkmak istedikleri vakit o merdiven ve ip sayesinde kolayca çıkabiliyorlardı. Ancak Emir'in ordusundan bir kişi, hile ile o taşın üzerine çıkıp kaleye girdi. Bundan Gürcülerin haberi olmamıştı. Bu durumdan ertesi gün haberi olan Emir, ordusundan bazı kişileri görevlendirerek o taşın ele geçirilmesini ve düşmanların öteki taraftan attıkları ipi kesip, merdivenleri çekmelerini emretti. Görevlendirilen kişiler onun üzerine gidebilmek için oldukça büyük bir kemente ihtiyaç duyduklarını, ayrıca taşın üzerinde bir ağacın olduğunu, bu ağaca atılacak bir kement ile şayet kement ağaca

⁴³⁵ Mustafa Uyar, "Âdâb el Harb ve el-Şecâ'a'ya Göre "Hisar ve Kuşatma Geleneği", *TAD*, Ankara 2006, XXV/ 40, 220.

⁴³⁶ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 94.

⁴³⁷ Sahibkıran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 49-50.

sarılıp bağlanırsa, taşın üzerine çıkmanın çok kolay olacağını söylediler. Bunun üzerine atılan kement, ilk denemede başarılı oldu ve ağaca kolay bir şekilde sarıldı. Emir Timur 4 kişiyi görevlendirerek, taşın üzerine çıkıp, bahadırlardan bir bölüğün aşağıda durmasını ve o görevlendirilen 4 kişinin ilk olarak ipi kesip merdivenleri çekmelerini emretti. Aşağıda duran kişilerin bu işlem halledildikten sonra yukarı çıkmalarını emir buyurdu. Emir yerine getirilerek cesur, bahadır kemendendâzlardan 4 kişi yukarı çıkararak Gürcülerin merdivenlerini çekti. Askerlerden 5 kişi de taşın üzerine çıkarıldı. Tüm bunlar yapılırken Gürcü askerler uykudaydılar. Haber aldıklarında ise hazırlıksız oldukları için çok geç oldu. Nitekim Emir Timur'un ordusu bu kaleyi bu hile yolu ile muhasara etti.⁴³⁸ Yine Gürcülere ait bulunan Berts kalesinin muhasarası sırasında mancınıklar ve arrâdelerin kurulmasından sonra Emir'in ordusu merdivenler kurmuş, kalenin üstünde taş ve ağaçtan siperler yapmışlardı.⁴³⁹

3.1.3. Savunma Silahları

3.1.3.1. Miğfer

Bu ıstılah sözlükte “örtmek, gizlemek, korumak” olan “*gafr*” kökünden gelmektedir.⁴⁴⁰ Miğfer, eski Türkçede “*tugulga*”, “*tulga*” olarak geçmektedir. Orta Asya ve İran kökenli bir teçhizatdır ve savaşçının başını koruma amaçlı giydiği demir başlıktır.⁴⁴¹ Savaşlarda askerin alın, ense, burun gibi uzuvlarını dışarıdan gelecek kılıç, mızrak vesaire darbelere karşı koruma amaçlı yapılan miğferler, genellikle demir vb. dayanıklı metallere veya kalın, dayanıklı derilerden yapılırdı.⁴⁴²

2001 yılında kasım ayında Taşkent ili Şehrkiye harabelerinde yapılan kazılarda Timurlu dönemine ait çelik zırh takımları içerisinde miğfere de rastlanmıştır. Ayrıca XIII. yüzyılın misyonerlerinden olan Plano Carpini'ye göre, Timurlu ordusundaki askerler başlarına demir veya bakır miğferler giyerdi.⁴⁴³ Yine Emir Timur, sipahilerin silah ve levazımat tüzüğünde askerin savaşa getirmesi gereken savaş aletlerini sıralarken miğfere de yer vermiştir. Tüzükât'ta bahadırlardan her 5 kişinin bir çadırı olmasını ve her birinin yanına alması gereken silahlar arasında miğferin de bulunmasını emretmiştir.

⁴³⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 334-337.

⁴³⁹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 335.

⁴⁴⁰ Tülin Çoruhlu, “Miğfer”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 21.

⁴⁴¹ Bahattin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, I, (1.Baskı), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 111; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 338.

⁴⁴² Çoruhlu, “Miğfer”, s. 21.

⁴⁴³ Buryakov, “Timur, Timurlular”, s. 536.

Binbaşılardan ise savaşa götürebilecekleri kadar miğfer ve diğer silahların götürülmesini emretmiştir.⁴⁴⁴

Emir Timur'un, Yıldırım Bayezid ile karşılaşmasından biraz önce Sivas sahrasında yaptırdığı resm-î geçit sırasında ordunun tüm teçhizatlarının yanında, dünyalar dolusu miğferin askerin üzerinde olduğu kaynaklarda geçmektedir.⁴⁴⁵

Clavijo, Semerkand'daki kalede esirlerin miğferler de yaptığını belirtmiştir. Nitekim onun verdiği bilgilere göre Emir Timur, kalenin 7 yıl gibi bir süre sonra açılmasından sonra esirlerin yaptığı silahları görmek istedi. Miğferlerin de bulunduğu bu silahlar aynı gün ordu emir ve askerlerine dağıtıldı. Yapılan bu miğferler yuvarlaktı. Uzun olan bu silahlar ön tarafında iki parmak genişliğinde bir levha çeneye kadar iniyordu. Bu levhalı olan kısım aşağıya, yukarıya doğru hareket ettirilebiliyordu. Bu kısmın yapılmasındaki temel gaye ise şüphesiz yüzü kılıç veya diğer savaş aletlerinin darbelerinden koruma amaçlıydı.⁴⁴⁶

Türk miğferleri koruyucu silah olma vasfını taşımakla birlikte dikkat çekici görünüşleriyle de devlet törenlerinde, resm-î geçitlerde ihtişamı artırıcı bir olgu olarak da kullanılmıştır. Türk sanatının birer unsuru olan miğferler, malzemeleri, yapım ve süsleme teknikleri ile de dikkate şayan silahlardır. Çoğu kez kakma tekniğiyle süslenen miğferlerin üzerinde genellikle koruyucu ayetler, dualar işlenirdi.⁴⁴⁷ Miğfer, XVII. yüzyılda ordularda ateşli silahların kullanılmaya başlanması sonucu fonksiyonunu kaybetmiştir.⁴⁴⁸

3.1.3.2. Zırh

Türklerin savaşlarda savunma amaçlı kullandığı silahlardan birisi de zırhtı. Zırhın Türk ordularında kullanımı çok eski devirlere kadar dayanmaktadır.⁴⁴⁹ Eski Türkçede “*yarık*” veya “*kübe*” olarak ifade edilirdi.⁴⁵⁰ Hızlı hareket etme kabiliyetine sahip, daha çok uzaktan ok atmayı seven, süratiyle şöhret olan Türk orduları zırhı daha nadir kullanılırdı. Çünkü hafif silahlarla donatılmış atlı süvarilerinin müthiş hızını

⁴⁴⁴ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 104.

⁴⁴⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s. 301.

⁴⁴⁶ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 247.

⁴⁴⁷ Özdal, *Türklerin Savaş*, s. 74.

⁴⁴⁸ Çoruhlu, “Miğfer”, s. 23.

⁴⁴⁹ Eski Türklerde zırhın kullanımı için Bkz. Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 267-283.

⁴⁵⁰ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 267.

demir, tahta veya deriden yapılmış olan zırhlar etkilerdi. Türkler, zırhları genellikle yakın dövüşlerde düşman ordularının silahlarından korunma amaçlı kullanırlardı.⁴⁵¹

Timurlu Devleti'nde zırhın kullanıldığına dair kaynaklar mevcuttur. Nitekim Taşkent-Şehrukiye harabelerinde 2001 yılında yapılan kazılarda Timurlu dönemine ait savaşıların çelik zırh takımlar çıkarılmıştır. Kazılarda zırhlı gömlek, miğfer ve deri gömlek bulunmuştur. Zırhlı gömlekler birkaç levha takımından oluşuyordu. Daha büyük levhalar birbirine lehimli ve bağlanabilmesi için köşelerinde iki sıralı üçer delikliydiler. Ebatları 10-11x7-8,5 cm idi. Bu levhalar savaşçının göğsünü koruma amaçlıydı. Ayrıca yapılan bu levhalar ordu savaşçıları zırh delen ok ve mızraklara karşı gayet dayanıklıydı.⁴⁵²

Koruyucu olan zırhlar sadece askerler için değil atlar içinde geçerliydi. Bu zırhlar daha ziyade deri cebelerden oluşuyordu. Buryakov'un, Timurlu devri zırhları hakkında bilgi veren XIII. yüzyıl seyyahlarından Plano Carpini'den naklettiğine göre, zırhların hazırlanması şöyleydi: bir el genişliğindeki öküz derisi üzerine 3 ilâ 4 şerit katran dökülür ve bu, kalın iplerle de iki-üç defa dikilirdi. Cebeler 4 kısma ayrıldıktan sonra ipler sayesinde demir omuzluklar ile bağlanırdı. Ayrıca yenler üzerinde de demir şeritler bulunuyordu. Bunun yanı sıra daha ağır olan zırhlar ise parmak genişliğinde ve bir el boyunda olup, ince demir şeritlerden ibaretti. Üzerlerine şeritlerin birbirinden ayrılmaması amaçlı delikler yapılırdı. Bu tarz hazırlanan zırhlar hem savaşan kişiler için hem de atlar için kullanılıyordu.⁴⁵³ Arkeologlar tarafından yapılan kazılarda rastlanan böyle zırhlar, katmerli zırhlar olarak adlandırılmıştır. Atların zırhları yanlardan kuyruktan başlayıp başa kadar, sırtında, göğsünde ve başında olmak üzere 5 şeritten oluşurdu ve ayrıca demirle de kaplanıyordu.⁴⁵⁴

Clavijo, Semerkand'da iken Emir'in hazinelerinin bulunduğu kaleye⁴⁵⁵ 7 yıl girilmemek üzere verilen andın miadı tamamlanınca büyük bir şenlikle girilmişti. 7 yıl boyunca esirlerin yapmış oldukları silahlar, Emir'in huzuruna getirilmişti. Bunları görme fırsatı bulan Clavijo'ya göre, bu silahlar arasında kırmızı kumaşla süslenmiş olan 3.000 zırh bulunuyordu. Ancak ustalar demiri tavlamaı tam olarak bilmedikleri için bu

⁴⁵¹ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 335.

⁴⁵² Buryakov, "Timur, Timurlular", s. 537.

⁴⁵³ Carpini, *Moğol Tarihi*, s. 77-78.

⁴⁵⁴ Buryakov, "Timur, Timurlular", s. 536.

⁴⁵⁵ Hayrunnisa Alan bu kaleyi Gök Saray olarak adlandırmıştır. Bkz. Alan, *Timurlular*, s. 282.

zırhlar çok sağlam değildi. Ona göre zırhlar, üzerlerinden gömlek tarzı uzun kumaş parçalarının sarkması dışında diğer zırhlara benzer zırhlardı.⁴⁵⁶

Emir Timur, sipahilerin silah ve levazımatı tüzüğünde savaşa çağrıldıkları zaman her bahadırdan, onbaşılardan, yüzbaşılardan ve binbaşılardan diğer silahların yanı sıra zırh da getirmelerini emretmiştir. Yine aynı tüzükte kaskan ve baktır geçmektedir. Kaskan, miğferin altına örtülen demir saç dokumaydı, baktır veya baktar ise demir saçtan dokunulan askerî yelekti.⁴⁵⁷

Timurlu ordusunda her birimin silahları ve zırhları rengi ve parçalarına göre farklılıklar gösteriyordu.⁴⁵⁸ Bu da ordu içerisindeki ihtişamın bir göstergesi olarak dikkate değer bir unsurdur. Emir Timur'un Gürcistan ülkelerinin fethi ile ilgili bilgi verdiği Tüzükât-ı Timur'da savaşa giderken davûdî zırhı giyindiğini, pulat miğferi taktığını söylemesi devlet hükümdarlarının da savaşlarda bu tarz silahlar taşıdığını göstermektedir.⁴⁵⁹

3.1.3.3. Kalkan

Dîvân-ı Lugâti't-Türk'te "*kalkang*" olarak geçen bu ıstılah, Moğolca'da koruma, kollama, müdafaa, himaye anlamını taşır ve Moğolca olan "*kalka*" kelimesinden türediği kabul edilmektedir. Kalkan, ateşli silahların kullanımından önce savaşçıların ok, kılıç, gürz, mızrak gibi silahlardan kendilerini korumak için kullandıkları savaş aletidir. Savaşçılar bu silahı sol kollarına takarak karşı tarafın kullandığı silahlardan kendini korurdu. İlk kullanılan kalkanlar, arkalarında basit bir tutamağı olan ağaçtan yapılmış kalkanlardı. Ancak daha sonra deriden yapılan kalkanlar ortaya çıkmıştır. Bu kalkanlar fil, gergedan, su aygırı, yaban sığırı, deve gibi hayvanların sağlam ve dayanıklı derilerinden yapılırdı. Deri kalkanlar yuvarlak veyahutta elips şeklinde yapılırdı. Bu kalkanların önyüzünde tam ortasında sivri bir uç, arkalarında ise savaşçının tutabilmesi için dayanıklı bir çubuk bulunurdu.⁴⁶⁰

Türkler ağaç dalından yapılan kalkanları yaygın olarak savaşlarda kullanmışlardır. Ağaç dalından yapılan bu kalkanlar, ağaç çubukları yan yana getirilip bükülerek ibrişimlerle birbirine bağlanan dalların göbek kısımlarına perçin vazifesini

⁴⁵⁶ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 247.

⁴⁵⁷ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 104.

⁴⁵⁸ Marozzi, s. 27; Buryakov, "Timur, Timurlular", s. 537.

⁴⁵⁹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 64.

⁴⁶⁰ Tülin Çoruhlu, "Kalkan", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 260.

gören yuvarlak metal bir levha bağlanmasıyla yapılırdı. Ayrıca içi deri veya çuha ile kaplanırdı.⁴⁶¹ Hazarda kalkan, omuzda veya atların terkinde taşınırdı. Kalkanın arkasında bulunan ip, vücuda yakın tutulmak için kısa düğümlenirdi.⁴⁶²

Kalkanların kullanımını uzaktan ok atarak savaşan hızlı ve hünerli Türk süvarileri tarafından kullanılması çok yaygın olmasa da yakın dövüşlerde kullanılırdı. Türk kalkanları sadece hayvan derisi veya ağaçtan yapılmış kalkanlar değildi. Bunların yanı sıra demirden ve bakırdan yapılan kalkanlar da kullanılıp, görecekleri işe göre yuvarlak dikdörtgen, göbekli veya düz olarak yapılırdı. Üzerine birçok süsleme yapılan Türk kalkanlarının iki yanına deri kaplanırdı. Ayrıca daha hafif ve boyut olarak daha küçüktü.⁴⁶³ Dikdörtgen kalkanlar savaşçıyı oktan korurken, ortası kubbeli ve etrafı eğri olan kalkanlar kargı darbelerine karşı savaşçıyı koruyamazdı. Bunun nedeni ise kargı bu kalkanla saplanır kalırdı. Bu tür kalkanlar savaşçıyı ok, taş ve kılıç darbesine karşı korurdu.⁴⁶⁴

Ortaçağ Türk-İslâm toplumlarında her memleketin kendine has kalkanları vardı. Türkler tarafından kullanılan Frenk, Gürcü ve Gil (Gilan) kalkanlarından bahsedilse de bunların her birinin kendine özgü yağı, tekniği ve şekil özellikleri vardı.⁴⁶⁵ Timurlu ordusunda piyadeler, kalçalarına kenar kısımları demirle çevrili, küçük, yuvarlak tahtadan bir kalkan taşırlardı.⁴⁶⁶ Timurlu ordusunun Sivas sahrasında yaptığı resmî geçitte Şâmî'ye göre askerlerde sahralar dolusu kalkan vardı.⁴⁶⁷

3.2. CEBEHÂNE/ KURHÂNE-İ HÜMAYUN

Moğolca olan “cebe” kelimesi “silah, zırh” anlamına gelmektedir.⁴⁶⁸ “Kur” da yine “silah” anlamına gelmektedir.⁴⁶⁹ “Cebehâne” veya “kurhâne-i hümayun” denilen kurum, Timurlu Devleti'nin ordu ihtiyaçlarını karşılayan bir kurumdur. Ordunun bütün silah ihtiyaçlarını karşılayan bu kurumun başında “kurbeyi” adı verilen görevli bulunurdu.⁴⁷⁰ Şahrüh'un I. Azerbaycan seferine (1420) karar vermesinden sonra

⁴⁶¹ Özdal, *Türklerin Savaş*, s. 74.

⁴⁶² Aydın Taneri, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri(Kuruluş Devri)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s. 40-42.

⁴⁶³ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 291.

⁴⁶⁴ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 340.

⁴⁶⁵ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 340.

⁴⁶⁶ Marozzi, *Timurlenk*, s. 120.

⁴⁶⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 301.

⁴⁶⁸ Yasemin Kılıçarslan, “Cebeci”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 182.

⁴⁶⁹ Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 625.

⁴⁷⁰ Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 189.

cebedârlar, sultana kurhâne-i hümayunda 30.000 adet silahın bulunduğunu arz etmişlerdi. Bunun üzerine Şahrüh, bu sayıyı yetersiz bularak 10.000 adet daha eklenmesini emretti.⁴⁷¹

Emir Timur, tüzükâtı'nda saltanat işlerini töreye bağladığını ve onu 12 taife ile sağlamlaştırdığını belirtirken dördüncü taife olarak hüner ve zanaat sahiplerini göstermiştir. Bu seçkin kişilere inam ve ihsanda bulunulmuş, buldukları yerlerden devlet merkezine getirilerek görevlendirilmişlerdi. Bu kişiler seferde ve hazarda askerin her türlü levazımâtını sağlayan görevlilerdi.⁴⁷²

Ordunun silah ihtiyacının karşılandığı bir diğer unsur ise Semerkand'da Emir Timur'a ait olan ve hazinelerin saklandığı kale idi. Clavijo, Semerkand şehrini anlatırken bu şehrin kalesinin çok korunaklı ve güçlü olduğunu ve Emir'in hazinesinin burada saklandığını belirtmiştir. Kale memurları ve vali dışında kimse bu kaleye giremiyordu. Bu kalede Emir'in hizmetinde 1000 kadar esir bulunmaktaydı ve bu kişiler silah yapma konusunda gayet yetenekli, ehil kişilerdi. Silah ustaları olan bu esirler bütün yıl boyunca miğfer, ok, yay gibi ordunun ihtiyacı olan silahları yaparlardı.⁴⁷³ Emir ayrıca fethettiği ülkelerden silah ustalarını alarak ülkesine götürürdü. Timur devri kaynaklarının da değindiği bu konuda en fazla silah erbabının taşındığı yer olarak Şam gösterilmiştir. Nitekim Şam'ın çelik ustaları silah yapma konusunda oldukça yeteneklilerdi.⁴⁷⁴

Timurlu Devleti'nde silah ihtiyacının karşılanamadığı zamanlarda vasal ülke ve memleketlerden vergilere karşılık olarak silahlar alınırdı. Nitekim Şahrüh'un 1420 yılında I. Azerbaycan seferinde vasal memleketler olan Kaşgar, Türkistan, Maveraünnehir, Horasan, Kabil, Toharistan, Irak, Fars, Huzistan, Taberistan, Kirman, Umman sahillerine emirler göndererek ülke vergileri karşılığında kılıç, mızrak, ok gibi silahların padişah ordugâhına getirilmesi emredilmişti.⁴⁷⁵

3.3. ORDUDA ETKİN OLARAK KULLANILAN HAYVANLAR

En eski devirlerden itibaren hayvanlar da savaşların etkin zümreleri arasında yer almıştır. At, fil, deve gibi hayvanlar savaşlarda birer silah olarak kullanılmasının yanı

⁴⁷¹ Rumlu, *Ahsenü'üt- Tevârih*, s. 122-123; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, s. 189.

⁴⁷² Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 82-84.

⁴⁷³ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 244-245.

⁴⁷⁴ Buryakov, "Timur, Timurlular", s. 537.

⁴⁷⁵ Rumlu, *Ahsenü'üt- Tevârih*, s. 122-123.

sıra aynı zamanda ordu levazımâtının ve iaşesinin taşınmasında da büyük önem arz ederlerdi.

3.3.1. At

Tarihin en eski devirlerinden itibaren Asya ve Avrupa’da yabanî bir yaşam süren çok farklı at türlerinin evcilleştirilmesi ve insan hizmetine sunulması önemli bir olaydır. At, ot yiyen hayvanlar arasında adale olarak en güçlü, doğal şartlara en dayanıklı, farklı coğrafyalara uyum sağlamada en hünerli hayvandır. Ayrıca sahip olduğu sürat da onu diğer binek hayvanlarından ayıran en önemli özelliktir. Sürati sayesinde mesafelerin kısılması ve zaman kazandırma açısından önemini ortaya koyan at, kullanıcıya yaya olana karşı büyük bir maddî ve manevî hâkimiyet üstünlüğünü kazandırmıştır.⁴⁷⁶ Türk ve Moğol unsurlarının başarılı olmasında en önemli etkenlerin başında şüphesiz çok iyi atlı olmaları gelmektedir.

Türk ve Moğollardan müteşekkil orduların bel kemiğini atlı süvariler oluştururdu.⁴⁷⁷ Piyadeler de uzun step seferlerinde atlarla teçhiz edilirdi.⁴⁷⁸ Türk ve Moğollardan müteşekkil orduların atlarının en belirgin özelliği, orta ve biraz küçük boya sahip olmalarıydı. Ayrıca küçük kulaklara ve tesir edici, canlı gözlere sahipti.⁴⁷⁹

Bozkır kavimleri savaşçıların en büyük silahı süratli atlarıydı. Tüzükât-ı Timur’da sipahilerin silah ve levazımâtı tüzüğünde Emir, her askerin savaşa veya sefere katılırken yanına 2 at alması gerektiğini belirtmiştir. Onbaşılardan 5 at getirmesi emredilirken, birinci emirden 110 at, ikinci emirden 120 at, üçüncü emirden 130, dördüncü emirden 140 at getirmesi istenirdi. Emîrû’l ümerâ’ya kadar bu zincir takip edilir ve en son olarak emîrû’l ümerâ 300 at getirmekle yükümlü tutulurdu.⁴⁸⁰ Bu da at ihtiyacının devlet tarafından karşılanması yanı sıra bağlı bulunan beylerden de tedarik edildiğini gösteren önemli bir bilgidir.

Çok iyi at binen Timurlu savaşçıların at eğitimindeki hünerleri de dikkat çekici bir konudur. Köymen’in atların eğitilmesi ile ilgili bir kaynak olan Mübarek Zengî’nin “*Feresnâme*”sinden naklettiğine göre yetiştirilecek olan at, tay iken alınır. Küçük yaşta iken üzerine çocuklar bindirilir, çevgan ve mızrak oyunları oynatılarak bu tür

⁴⁷⁶ İbrahim Kafesoğlu, “At”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 26.

⁴⁷⁷ Mustafa Kafalı, “Altın Ordu”, *DGBİT*, Çağ Yay., İstanbul 1987, IX, 164.

⁴⁷⁸ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 105.

⁴⁷⁹ Özdal, *Türklerin Savaş*, s. 75.

⁴⁸⁰ Timurlenk, *Timur’un Prensipleri*, s. 65; Sahibkiran Emîr Timur, *Timur’un Günlüğü*, s. 104.

silahlardan korkusu yok edilmeye çalışılır. Daha sonra sudan atlama, duvarlardan atlama, yokuş aşağı ve yokuş yukarı koşturulma, taşlı bölgelerde koşturulma gibi manevralar öğretilir. Yalnızlığa alıştıran at, kalabalık olan yerlere (çarşı- nalbant, demirci gibi gürültünün yoğun olduğu yerler) götürülerek böyle ortamlara da alıştırmalıdır. Ayrıca deve, fil gibi muhtelif hayvanlardan korkmasının da eğitimi verilmelidir. Filden korkan at, korkmayan birkaç at ile birlikte korkusunu yenene kadar filin karşısında tutulur. Bu eğitim sırasında at okşanarak sükûnetle yapılmalıdır. Deve korkusu için de deve geçen yol üzerine bağlanması gerekir.⁴⁸¹ Nitekim atların bu konudaki eğitiminin önemini Malu Han ve Sultan Mahmud ile yapılan savaşta gözlemlemekteyiz. Hint ordusunda bulunan 120 savaş fili savaş teçhizatlarıyla süslenmişti. Fillerin karşısında Emir Timur birliklerinin atları ürkmüştü. Atı eğitme konusunda hünerli olan Timurlu savaşçılar bu filleri ustaca kullandıkları silahların da etkisiyle yok etmeyi başaramışlardı.⁴⁸²

Atlar sadece savaşlarda süvarilerin kullandıkları bir silah değildi. Timurlu Devleti'nin posta teşkilatında da büyük bir öneme sahip olan atlar sayesinde haberler çok kısa bir zamanda merkeze ulaşırdı.⁴⁸³ Dolayısıyla atlar, özellikle bozkır kökenli olan Timurlu Devleti'nde süvari birliklerinin ve posta teşkilatının en önemli unsuru olarak göze çarpılmaktadır.

Timurlu Devleti'nde atların kullanıldığı bir diğer yer ise savaşlarda iâşe ve levazımata taşınması sırasındadır. Ordunun gerisinden harp alanına doğru az miktarda insanın yanı sıra at sürüleri götürülürdü. Asya'nın uzak seferleri sırasında onlarca göçebe kabileleri ve askerî ağırlıkların taşınması için daha elverişli olan atların da harekâta katılması Timurlu ordu yapısının bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁸⁴ Yine kaynaklarda geçen yağma ve talanlarda ele geçirilen atlar da muhtemelen hem ordunun ihtiyacını karşılıyor hem de bu amaçlarla kullanılıyordu.

3.3.2. Fil

Aslı Akadca “*pîru*” olan kelime, Arapçada “*p*” sesi olmadığından dolayı “*fil*” biçimini almıştır. Karada yaşayan hayvanların en büyüğü olan fil, Asya veya Hint fili ve

⁴⁸¹ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 284-286.

⁴⁸² Şâmî, *Zafernâme*, s. 229-230.

⁴⁸³ Harold Lamb, *Emir Timur*, (Çev. A. Göke Bozkurt), (2. Baskı), İlgü Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009, s. 205.

⁴⁸⁴ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 150.

Afrika fili olmak üzere ikiye ayrılır. Türk-İslâm devletleri tarafından da kullanılan Asya filleri zeki, sabırlı, sahibine sadık ve kincidir.⁴⁸⁵

Fil özellikle meydan muharebelerinde en eski devirlerden beri kullanılıyordu. Ordunun en ön safında savaşa sürülen Asya fillerinin koşar adımlarla düşman hattına saldırması, karşı tarafta büyük bir korku ve endişeye neden olurdu. Filler sayesinde düşman atlarının ürkütülmesi, ordu komutanlarının fillerin üstüne binerek savaşın seyrini izlemesi, iaşe ve levazımata taşınması, ormanlık arazilerde ilerlerken orduya yol açılması sağlanırdı.⁴⁸⁶ Müslüman Türk devletleri arasında en çok Gazneli⁴⁸⁷ ordusunda görülen filler, ağır ve ezici özellikleriyle o çağın tankları olarak görülebilir.⁴⁸⁸ Timurlu ordusunda kullanılan filler, bir bakıma ağır süvari olarak orduya katılırdı. Bu filleri güden kişilere “*filban*” denirdi. Fillerin nazik kısımları koruma amaçlı zırhlarla örtülürdü.⁴⁸⁹

Sultan Mahmut ve Malu Han ile yapılan muharebede İbni Arabşah’a göre Hint ordusunda 120 adet fil vardı.⁴⁹⁰ Şâmî’ye göre bu filler köpüren deniz ve boşalan bir bulut gibi askerî teçhizatla süslenmişlerdi. Fillerin üzerinde tahtlar vardı ve bu tahtlar üzerine oturtulmuş olan askerler vardı. Her filin üzerinde ok atan savaşçılar mevcuttu. Dolayısıyla bu savaş esnasında Timurlu ordusu biraz daha ihtiyatlı olması gerekmişti ki Emir Timur, bu durum karşısında bilge ve tecrübesi ile bu ordu karşısında zafere ulaştı.⁴⁹¹ Hindistan seferi sırasında Emir Timur pek çok ganimetin yanı sıra fillerle birlikte 29 Nisan 1399 yılında Semerkand’a dönmüştü.⁴⁹² Semerkand’a 90 fil getirildi ve büyük gösterişli binaların yapımı için taş ocaklarından taş taşımada kullanıldı.⁴⁹³

Timurlu ordusu fillerinin kullanıldığı savaşlardan biri de Osmanlı devletine fetret devri yaşatacak olan Ankara savaşıydı. Şâmî, bu fillerin Ankara savaşındaki heybetini, “*Hortumunun ucu ile bebr’in canına okuyan ve dişi ile düşmanın göğsünü*

⁴⁸⁵ Tahsin Yazıcı, “Fil”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 67. Afrika fili daha ziyade vahşi bir tabiata sahiptir. Bugün dahi bu hayvanların evcilleştirilememesi bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Asya ve Afrika fillerinin fiziki özellikleri hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Tahsin Yazıcı, “Fil”, s. 67-68.

⁴⁸⁶ Özdal, *Türklerin Savaş*, s. 75.

⁴⁸⁷ Gazneli Mahmud’un on ikinci Hind Seferi’nde 350 fil ile on beşinci Hind Seferi’nde ise 300 fil ile döndüğü görülmektedir. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 16-28; Şahbar düzlüğünde yapılan geçit resminde tam teçhizatlı 1.300 fil katılmıştır. Bkz. Tahsin Yazıcı, “Fil”, s. 68.

⁴⁸⁸ Erendil, “1402 Ankara Savaşı”, s. 7.

⁴⁸⁹ Erendil, “Türklerde Askerlik”, s. 37.

⁴⁹⁰ Arabşah, *Acâibu’l- Makdûr*, s. 167.

⁴⁹¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 229.

⁴⁹² Aka, *Timur ve Devleti*, s. 22.

⁴⁹³ Clavijo, *Kadiz’den Semerkant’a*, s. 226.

paralayan birkaç zincir fili de silahlar ve ceybelerle teçhiz ederek tirendazları, ateşbazları, neft-endazları bunların üzerine oturtular, bunları öyle bir tarzda teçhiz ettiler ki, düşman gördüğü vakit göğsünde yüreği oynayacağı ve canı ağzına geleceği muhakkaktı.” şeklinde belirtmiştir.⁴⁹⁴ Sayıları hakkında farklı görüşler olmasının yanı sıra savaş nizamını belirleyen Emir Timur’un ordusunun hemen önünde 30 fil sıra halinde tertiplendi.⁴⁹⁵ Bu filler üzerinde ateşli silahlar kullanan ve Grek ateşi atan savaşçılar yerleştirildi.⁴⁹⁶

Timurlu ordusunda kullanılan fillerin tasvirini Clavijo oldukça ilginç bir şekilde tasvir etmiştir. Seyahatnamesinde fillerin fizikî yapıları, savaş esnasındaki hünerleri, eğitimi gibi konuların aydınlanmasında önemli bilgiler vermiştir. Filler ayrıca yapılan toy ve eğlence meclislerinde de gösteri yaparlardı. Clavijo’ya göre büyük otağın bulunduğu yerde Emir’e ait 14 fil vardı. Her filin üzerinde 4 sarı ve yeşil sancağa sahip ipekle kaplanmış olan tahta kaleler vardı. Bu kalelerin içinde 5 veya 6 adam bulunurdu. Ayrıca her filin boynunda bir kişi oturur, elinde sopasıyla fillerin koşmasını ve numaralarını sergilemesini sağlardı. Çok büyük olan fillerin eğitimi de verilirdi. Filleri dövüştürdükleri zaman hortumları demir çubuklarla bağlanır ve üzerlerine kılıç tutturulurdu. Rehberin her istediğini filler uygulardı. Onu yönlendiren savaşçı veya rehber elindeki sopasıyla hayvanın kafasına vurur ve istediği yöne gitmesini sağlardı. Fil, savaş esnasında veya dövüş esnasında bir ayı gibi yürür ve her sıçrayışında kılıçlarla birilerini yaralardı. Fillerin savaş esnasında rehberleri tarafından sopayla alınma vurularak yaralar açılırdı. Canı yanan filler gürültülü bir şekilde homurdayarak savaşçı veya rehberin istediği yöne hareket ederdi. Bu da savaş esnasında karşı tarafın korku ve dehşetli anlar yaşamasına neden olurdu. Filleri kullanan rehberler yerden ne isterlerse filler hortumlarıyla onları kaldırır ve kalede bulunan savaşçılara verirdi. Kaledekiler yere inmek istedikleri zaman ise fillere işaret vererek eğilmesini sağlardı. Clavijo’nun da katıldığı toy meclisinde filler, atlar ve insanlarla koşturulmuş ve onun deyimiyle yeryüzü adeta titremiştir. Ona göre bir fil, savaş sırasında 1.000 savaşçıdan daha verimli olurdu. Nitekim filler, koşarken çoğu insanı yaralayarak geçerdi.

⁴⁹⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 305.

⁴⁹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 311; Bazı eserlerde Ankara savaşı sırasında Emir Timur ordusunda 32 filin varlığından bahsedilmektedir. Bkz. İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 145; Yusuf Halaçoğlu ise Ankara savaşında Timurlu ordusunda 30’dan fazla filin varlığına işaret etmiştir. Bkz. Halaçoğlu, “Ankara Savaşı”, s. 211.

⁴⁹⁶ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 145.

Yaralanan filler daha hırçın bir halde kalabalık grupların üzerine gider, bu da daha fazla insanın ölümüne sebep olurdu. Dişleri kimseyi yaralamayacak kadar yüksekte olduğu için fili kullanan rehberler uçlarına kılıç tuttururdu. Bu sayede aşağıdaki insanların yaralanması veya ölmesi sağlanırdı.

Fillerin Timurlu ordusunda kullanılmasının en büyük nedenlerinden biri de bir-iki gün yemek yemeden yürüyebiliyor olmasıydı. Hatta bazı şartlarda bu hayvanlar 3 gün boyunca hiç yemek yemeden de hareket ettiği bilinmektedir. Bu da uzun seferler sırasında Timurlu ordusunda fillerin kullanılmasına sebep olarak görülebilecek bir durumdur.⁴⁹⁷

Hindistan seferleri sırasında Timurlu ordusuna katılan filler, Emir Timur'un halefleri tarafından da orduda kullanılmıştır. Nitekim 1413 yılında ekim ayında Şahruh'un Herat'tan Mazenderan'a hareket ettiği sırada Uluğ Bey, ordunun takviyesi için Semerkand'dan filler gönderdi.⁴⁹⁸ Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'in de kışkırtması ile Karakoyunlular üzerine giden Şahruh'un ordusunda bulunan filler, Türkmenlerin korku ve endişe yaşamasına sebep oldu. Nitekim Türkmenleri korkutan ve düşündürten tek şey Timurlu ordusunda bulunan fillerdirdi. Karakoyunlu Türkmenler, atlarına bu fil korkusunu yenebilmeleri için türlü çarelere başvurmuşlardı. Öküzleri fillere benzetmek istemişler, üzerine silahlı savaşçıların bindiği çamurdan fil heykelleri yapmışlardı. Bunların üzerine atları sürerek atları fillere karşı alıştırmışlardı. Saman çuvalları ile filler iri sığırları benzetilmeye çalışılmıştı. Ancak yapılan savaşta her ne kadar İskender, fillerin üzerine yürüyüp hortumlarını kesse de yenilmiş ve kaçmak zorunda kalmıştı. *"Filin sırtına sandık koydular; yer, tamamen mavi deniz gibi oldu."* dizeleri bu savaşta Timurlu ordusu fillerinin savaş meydanındaki azametini gösteren güzel bir örnektir.⁴⁹⁹

3.3.3. Deve - Sığır ve Diğer Hayvanlar

Ordu arkasından gelen ve türlü teçhizat ve iaşelerin naklini sağlayan unsurlar arasında deve, öküz, sığır gibi hayvanlar da yer alırdı. Bu eşya ve ağırlıkların orduyu takibi işinde semerli atların yanı sıra deve sığır gibi hayvanlar kullanılırdı. Savaşlara ordu gerisinden öküz ve sığır sürüleri yanı sıra step hayvanları, hatta kışa dayanıklı

⁴⁹⁷ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 228.

⁴⁹⁸ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 63.

⁴⁹⁹ Rumlu, *Ahsenü't- Tevârih*, s. 139-140; Aka, *Kara Koyunlular*, s. 17; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 56.

hayvanlar da götürülürdü.⁵⁰⁰ Clavijo Semerkand'da iken etle dolu küfelerin develerle taşındığını belirtmiştir.⁵⁰¹

3.4. ASKERÎ MUSİKÎ TAKIMI

Savaşlarda askerin cesaretlendirilmesi ve düşmanın korkutulması maksatlı çalınan müziklerin varlığı bütün eski kavimlerde görülen bir olaydır. Aristo'ya ait olduğu belirtilen “*Kitâbü's-Siyâse*”de seslerin, insan ruhu üzerinde etkisi olduğu vurgulanmış ve bu nedenle de savaşlara müzik aletleri ile gitmenin düşmanı korkutmaya yönelik olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu eserde, bu işi yapacak olan teşkilatların ordu içerisinde yer aldığına da işaret edilmiştir.⁵⁰² Türk ordu geleneği birkaç bin yıllık mirastır. Müzik aletleri sadece sanat için veya neşe, eğlence için çalınmamıştır. Müzik yani mehter, orduyu ve toplumu düzene ve disipline sokan bir unsurdu ve sesle verilen emir gibiydi.⁵⁰³ Nizamüddin Şâmî'nin “*Zafernamesi*”nde ve diğer çoğu kaynakta geçen gürga, nefir, borgu, kös, nakkâre gibi müzik aletleri Timurlu ordusunda da askerî musiki takımının, ordunun önemli bir parçasını teşkil ettiğini göstermektedir. Askerî musikî takımları birer ordu birliği olarak algılanması gerekir. Barışta askerî disiplinin sağlanmasında ve eğitimi düzene koymasında büyük bir role sahipti. Savaşlarda ise ordunun harekâta geçmek için çıkışlarında, harekât esnasında ve duruşu sırasında askerî nizamın vazgeçilmez bir parçası, alameti ve sembolüydü.⁵⁰⁴

Farsça olan “*kûs*” kelimesi günümüz Türkçesi'nde “*kös*” şeklinde söylenmektedir ve “*vurma, çarpma, dövme*” gibi anlamlara gelmektedir. Kös, Eski Moğolca'da “*kö'ürge*”, Çağatay- Türk kültür çevresinde “*keürge*”, Kaşgarlı Mahmud'da “*kövrüg*”, Ali Şir Nevai'de “*körge*” adıyla anılır.⁵⁰⁵ Bütün Farsça tarih kaynaklarına göre “*Körge*”, “*köhürge*”, ortaçağda İlhanlı ve Cengiz Han oğullarının hakanlık sembolü ve büyük kösüydü. Kösun Emir Timur tarafından doğu dillerine yayıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu yayımda Çağatay Devleti ve Cengiz Han tesirleri altında bulunan Timurlular'ın rolleri büyük olmuştur.⁵⁰⁶

⁵⁰⁰ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 150-151.

⁵⁰¹ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 228.

⁵⁰² Nuri Özcan, “Mehter”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 545.

⁵⁰³ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1984, s. 332.

⁵⁰⁴ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 101.

⁵⁰⁵ Haydar Sanal, “Kös”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 270-271.

⁵⁰⁶ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 200-201.

Hakanlık kösleri tek ve büyüktü. Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Gurlu-Türk hakanlık kösleri, bir adam boyundaydı ve gümüşten yapılmışlardı. Arabalarla taşınan bu kösler çiftti. Timurlu Devleti’ndeki büyük kösler de çift olarak görülüyorlardı.⁵⁰⁷ Hakanlık kösleri olan büyük kazanlı davullar Türk hakanlık sembolüydü. Vurulmalarındaki gaye, savaşta ordunun hareketini düzenlemektir. Hazarda ise nevbet, zafer veya müjde haberlerini duyurmak amacıyla vurulurlardı.⁵⁰⁸ Özellikle zafer kösleri, elde edilen bir zaferin belirli protokoller göz önüne alınarak çalınması ve halka haber verilmesi olayıydı.⁵⁰⁹

Kösler tokmaklarla vurularak çalınırdı. Daha ziyade deve derisi gerilerek yapılan kösler, bakır gibi madenlerden yapılmış, büyük ve derin kazandan ibarettir. Kaidesi ve deri çekilmiş olan tarafı genellikle daire şeklindedir. Kaideden yukarıya doğru genişleyen köslerin karakteristik özellikleri ve sabit ölçümleri tam olarak tespit edilememiştir. Köslerle ilgili önemli bir nokta kösün “*davul, büyük davul, tek taraflı büyük davul*” gibi tanımlamalarla izah edilerek davulla karıştırılması meselesidir. Hâlbuki davulun her iki tarafı da derilerle gerilmiş ve her iki taraftan da seslendirme olanağı mümkün hale getirilmiştir. Ancak köslerin seslendirmesi tek derinin gerilmesinden dolayı tek taraflıdır. Ayrıca kösleri davullardan ayıran en büyük özelliklerden birisi de davulun ahşaptan, kösün ise bakırdan yapılmasıdır. Kös çalan görevliye “*köszen*”, başlarında bulunan reislerine ise “*kôsî*” adı verilirdi.⁵¹⁰

Timurlu Devleti ordusunda çalınan müzik aletlerinden biri de “*nefir*” idi. Nefir, Arapça ’da “*topluluk*” anlamına gelir ve bütün sözlüklerde “*boynuzdan yapılan bir müzik aleti*” olarak tanımlanır. Bir mehter çalgısı olarak kullanılan nefir, boynuz, bronz ve gümüş yapıları ağızlıkları olup, alttan yukarıya doğru genişleyen ve dar ucundan üflenerek çalınan, üzerinde perde delikleri olmayan bir borudan ibarettir. Bu sebeple bazı araştırmacılara göre “*borguy*”un nefir ile aynı saz olduğunu söylerler. Melodi çalmaya elverişli olmayan nefir ile ancak bir temel ses elde edilebilir. Ortaçağ İslam dünyasının hemen hemen bütün ordularında var olan nefir, XIII. yüzyıldan itibaren Haçlı Seferleri neticesinde Avrupa’ya geçmiştir. Timurlu ordusunda da kullanılan nefir,

⁵⁰⁷ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 176.

⁵⁰⁸ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 158.

⁵⁰⁹ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 7.

⁵¹⁰ Sanal, “Kös”, s. 271.

eskiden bir şehrin düşman saldırısına uğrayacağı haberini aldıkları zaman çalınır, bu sayede halk uyarılır ve erkekler savaşa çağrılırdı.⁵¹¹

Kaynaklarda geçen “*nakkâre*”, “*vurmak*” anlamındaki “*nakr*” kökünden türemiştir. Müzik aletleri ile ilgilenen ilim adamları tarafından derisi sesliler sınıfının kâse davullar kategorisini oluşturan çalgılar için kullandığı genel bir addır. Nakkâre, yüzüne deri çekilmiş yarım küre biçimindeki dövme bakırdan bir gövdeye sahip olan küçük bir çift davuldur. “*Zahme*” veya “*tokmak*” adı verilen ahşap çubuklarla çalınır. Kâse olarak da görülebilecek olan bu davullardan birisi küçük olup derisi daha incedir. Dev kâse olarak nitelendirilebilecek davullara kôs denir. Küçük kôs olarak tanımlanan nakkâreleri çalan kişilere “*nakkarezen*” veya “*nakkarei*” denir.⁵¹²

Timurlu Devleti ve Babür- Türk kültür çevrelerinde görülen nakkâre tabiri hem büyük çift kôsler hem de orta boy nakkâreler için söylendiği bilinmektedir. Nakkâre adı verilen çift kazanlı davullar Timurlu- Türk kültür çevrelerinde özellikle savaşlarda ve yarışlarda kullanılırdı. Timurlu Devleti ordusunun savaşlarında çift nakkâre kullanılıp kullanılmadığına dair bilgimiz yoktur. Ancak çift orta boy nakkârelerin polo oyunu mehterleri içinde görüldüğünü elimizdeki kaynaklardan öğrenmekteyiz.⁵¹³ Şâmî'nin, “*Zafernâmesi*”nde nefir ve nakkârelerin çalındığını söylemesi, hakanlık kôsü ile nakkâreyi birbirinden ayırdığını gösteren önemli bir delil niteliğindedir.⁵¹⁴

Timurlu Devleti'nde de *nevbet*, hâkimiyet alametlerindendi. Nevbetin çalınması için gerekli olan aletlerin bulunduğu yere “*tablhâne*” veya “*nekkârehâne*” adı verilirdi.⁵¹⁵

Timurlu ordusunda savaşlarda “*boru*” (burgu) da çalınırdı. XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud burguyu⁵¹⁶ üflenerek çalınan bir çalgı olarak tanımlamıştır.⁵¹⁷ Timurlu Devleti'nde hücum borularının varlığı kesin olarak bilinmektedir. Burgular kôsler ve davullar ile birlikte vurulurdu. Timurlu hükümdarları savaş başlamadan hemen önce burgu yani boru çaldırırdı.⁵¹⁸

⁵¹¹ Fikret Karakaya, “Nefir”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 525.

⁵¹² Fikret Karakaya, “Nakkare”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 326.

⁵¹³ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 238-240.

⁵¹⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 305-306; Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 244.

⁵¹⁵ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 115-116.

⁵¹⁶ Burgu kelimesi Azerbaycan Türkçesinde “kerenay” olarak geçmektedir. Bkz. Ramiz Asker-Leyla Asker, “Kaşgarlı Mahmut ve 11. Yüzyıl Musikisi Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir (Yaz) 2008, VIII/ I, 33.

⁵¹⁷ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 467.

⁵¹⁸ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 337.

Tüzükât'ta bir de boru olarak geçen uzun, bakırdan yapılmış bir müzik aleti daha vardır ki bu müzik aletinin adı “karney”dir. Muhtemelen zafer müjdeleri için çalınırdı. Nitekim Karşı kalesinin muhasarası esnasında kalenin üstüne çıkan bahadırlar karney çalarak zaferi müjdelemişlerdi.⁵¹⁹

Şâmî'nin “Zafername” adlı eserinde geçen bir diğer müzik aleti de “gürkâ” adlı alettir. Şiraz'a doğru hareket eden Emir Timur, Kale-i Sepid'e varınca buranın alınmasını emretmişti. Şâmî'nin ifadesiyle ordu, “Nakkâre, gürkâ, nefîr sesleriyle dağları inlettiler.”⁵²⁰ Yıldırım Bayezid ile yapılan savaş öncesinde de bu aletin çalındığını bilmekteyiz.⁵²¹ Yine 1391 yılında Toktamış Han ile yapılan savaşta sahraları, nefîr ve nakkâre sesleri titretmişti.⁵²² Deşt-i Kıpçak seferine çıkan Emir'in ordusunun büyük kolu ve merkezi gürkâ, nefîr, nakkâre, borgu çalarak şevket ve azametini sergilemişti.⁵²³

Timurlu ordusunda çalınan bu müzik aletlerinin düşman ordusunu korkutması ve kaçırmasına en iyi örneklerin belki de başında Hindistan seferi sırasında rastlanmaktadır. Hint racalarından olan Raca Reten ile yapılan savaşı Şâmî çok iyi tasvir etmiştir. Raca Reten, ordusunu sağ ve sol kol olmak üzere tertip ve düzene sokmuştu. Fakat Raca'nın askerleri Timurlu ordusunun heybet ve azametini gördüklerinde bozulmaya yüz tuttu. Raca'nın askerleri Timurlu ordusunun kös, nakkâre, nefîr ve burgu seslerini işitince titremeye başladı. Askerin takatı kalmadı ve ordu bozularak dağıldı.⁵²⁴ 1402 Ankara savaşında Emir Timur'un emriyle gürkâ, nefîr, burgu, nakkâre, kös ve keranay çalınmış, Şâmî'nin ifadesiyle Sûr-i İsrâfil gibi bu sesler âlemi kaplamıştı.⁵²⁵ Şahruh'un Azerbaycan fetihleri sırasında da Emir Şah Melik'in buyruğu üzerine müjde nakkâresi çalınmıştı.⁵²⁶

Timurlu Devleti'nde bu müzik aletleri rütbe ve hediye şeklinde de verilirdi. Nitekim memleketler fetheden ordudaki rütbelilere verilen hediyeler arasında nakkârelerin verildiğini görmekteyiz. Emir Timur, bahadırlarından kim bir memleketi fethederse veya düşman ordusunu kırarsa, ona nakkâre verilmesini emretmiştir. Emir

⁵¹⁹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 49-50.

⁵²⁰ Şâmî, *Zafername*, s. 161-162.

⁵²¹ Şâmî, *Zafername*, s. 305.

⁵²² Şâmî, *Zafername*, s. 152.

⁵²³ Şâmî, *Zafername*, s. 194.

⁵²⁴ Şâmî, *Zafername*, s. 241.

⁵²⁵ Şâmî, *Zafername*, s. 305-306.

⁵²⁶ Rumlu, *Ahsenü't- Tevârih*, s. 144.

Egav Timur'u, Urus Han üzerine yollayan Emir Timur, onun bu başarısı karşısında ödüllendirdi. Ödüller arasında tümen ve bayrağın yanı sıra nakkâre de verildi. Nakkâre verilen kişiler aynı zamanda bahadır unvanına da sahip olurdu.⁵²⁷ İlhanlı Devleti'nde tümen komutanlarına kös ve davul verilirken bu durum Timurlu Devleti'nde biraz daha farklıdır. Nitekim Memlûk ve Timurlu devletlerinde daha küçük davulların 2.000, 1.000 hatta 100 atlı birliklere verildiğini görmekteyiz.⁵²⁸ Yine Emir Timur'un emri ile 12 emirin her birine 1 davul verilirdi. Emîrî'l ümerâya bayrağın yanı sıra nakkâre de verilirdi. Binbaşılara karney, yüzbaşı ve onbaşılara birer davul verilirdi. Oymak emirlerine de burgu verilirdi. Ayrıca 4 beylerbeyine bayrağın yanı sıra nakkâre ve burgu verilirdi.⁵²⁹ Bu, onun beylerbeylik alameti olarak sayılırdı. Ancak beylerbeyine verilen nakkâre ile kasıt kös olmalıdır. Çünkü üst rütbeli kumandanlar kös yani büyük kazan davul kullanırdı. Bu kişilerin dışında başka hiç kimseye böyle bir nişan veya sembol, alamet verilmezdi.⁵³⁰

⁵²⁷ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 101.

⁵²⁸ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 42.

⁵²⁹ Timurlenk, *Timur'un Prensipleri*, s. 63; Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 103; Mahmut Esat Bozkurt, *Aksak Demirin Devlet Politikası*, Gün Basımevi, İstanbul 1945, s. 31.

⁵³⁰ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 335-336.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ ÖNCESİNDE YAPILAN HAZIRLIKLAR - SAVAŞ SIRASINDA KULLANILAN TAKTİK VE HİLELER

4.1. SAVAŞ ÖNCESİNDE YAPILAN HAZIRLIKLAR

4.1.1. Savaş Öncesi Elçi ve Mektup Gönderme

Elçi (ilçi) kelimesi “*halk, ülke, devlet*” anlamına gelen Türkçe “*el*” (il) kökünden türetilmiş ve bu şekliyle ilk defa Uygur metinlerinde rastlanmıştır. Elçi kelimesi aynı zamanda “*haberci, peygamber*” anlamına da gelmektedir. Bu manada Arapça karşılığı *resul* olan elçi kelimesi, “*sefir*” kelimesiyle de özdeşleştirilmiştir.

Elçilik müessesesinin tarihi İlkçağa kadar uzanır ve bu müessese zamanla sağlam bir gelenek ve hukukî statü kazanmıştır. Bu statü Türk atasözü olan “*Elçiye zeval olmaz*” vecizesi ile ifade edildiği gibi aynı zamanda “*milletlerarası imtiyazlara ve dokunulmazlığa sahip olmak*” şeklinde de özetlenebilir.⁵³¹ Devletler tarih boyunca birbirleriyle olan münasebetlerini karşılıklı olarak gönderdikleri elçiler vasıtasıyla düzenlemişlerdir.⁵³²

Timurlu Devleti de elçilik müessesesine büyük önem vermekteydi. Elçi göndermek peygamber efendimiz Hz. Muhammed’in sünneti olduğu için Müslüman-Türk devletleri bu müesseseye büyük önem vermiş, savaşta ve hazarda devletlerle olan münasebetler elçilik ile düzenlenmiştir.⁵³³ Elçilere dokunulmaz, onlara türlü türlü hediyeler ikram edilirdi. Elçilerle gönderilen mektuplarda yine diplomasi açısından değer taşıyan bir unsurdu.

Mektup veya nâmelerin gönderilmesi Timurlu Devleti’nde görülen bir uygulamaydı. Horasan vilayeti alındıktan sonra emirler Sistan, Kandahar, Afganistan ülkelerinin fethi için asker gönderilmesini istiyorlardı. Fakat Emir, ileriye yönelik işlerinin olması hasebiyle bu bölgelere asker yerine mektuplar göndermeyi uygun buldu. Bu mektuplarda “*Eğer bana katılırsanız kurtulursunuz, eğer güreşirseniz yıkılırsınız. O halde ne olacağını görünüz*” ibaresi yer alıyordu. Bu mektuplar sayesinde Emir’e karşı

⁵³¹ Mehmet İpşirli, “Elçi”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 3.

⁵³² Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 131.

⁵³³ Şâmî, *Zafernâme*, s. 298.

koyamayacağını anlayan bölge yöneticileri, Emir'e boyun eğerek kıymetli hediyelerle elçiler gönderdi.⁵³⁴

Mektup ve nâmeler savaş öncesinde gönderilir ve düşman memleketin veya devletin mutî olunması istenirdi. Savaş ise en son düşünülen çareydi. Nitekim Gilan, Cürcan, Mâzenderân, Şirvan, Fars ve Irak ülkelerinde hüküm süren Muzafferîler üzerine gitmeyi planlayan Emir Timur, kurultayı toplamıştı. Emirler ordunun tertip edilmesini ve savaşa hazırlıklı olarak gidilmesini istemişlerse de Emir Timur, kendi bildiğini doğru bularak bu memleketlere mektuplar gönderdi. Nitekim Mazenderan hâkimi Emir Ali, bu çağrıya uyarak bağlılığını bildirdi. Mektuplara cevap vermeyen Gilan ve Cürcan'a ise Emir, asker göndererek bu bölgeleri itaat altına aldı.⁵³⁵

Timurlu Devleti elçilerin alıkonması veya öldürülmesine karşı çok sert önlemler alırdı. Elçilerin öldürülmesi ve barışın bozulması, savaş sebebi de sayılabilirdi. Yusuf Sofi'nin, ordusunu Buhara'ya göndererek bazı vilayetleri yağma etmesi karşısında Emir Timur, Celalüddin Bahadır'ı elçi olarak göndermişti. Elçi vasıtasıyla Yusuf Sofi'ye "*Aramızdaki bu ittifak ve dostluktan sonra bu muhalefet neden icab ediyor?*" diye buyurduysa da Yusuf Sofi, hiç cevap vermeden elçiyi tutuklayarak bağlattı. Bunun üzerine Emir Timur, güzel bir lisan ile yazılmış olan mektubu gönderdi. Bu mektubunda Emir Timur, "*Elçi öldürmek ve bağlamak yoktur. Elçimi geri gönder.*" diyordu. Yusuf Sofi, bu mektuba karşılık vermediği gibi Toy Boga adlı bir kumandanı da ordu ile Buhara'ya gönderdi. Toy Boga ve emrindekiler, Buhara'nın civar memleketlerini, Türkmenlerin deve sürülerini yağmaladı. Bunun üzerine Emir, Yusuf Sofi'nin söz ile yola gelmeyeceğini anlayınca Harezmi seferi için ordusunu topladı ve Harezmi'ye yöneldi. Nitekim başlayan bu harekât Harezmi bölgesini Timurlu topraklarına kattı.⁵³⁶

Toktamış Han'ın anlaşmayı bozup Miranşah komutasındaki Timurlu kuvvetlerine saldırmasına çok kızan Emir Timur, Emirzâde Miranşah'a kuvvetleriyle harekete geçmesini ve gelen ordu şayet Toktamış Han'a ait ise savaşılmadan geri dönülmesini emretmişti. Miranşah, ordunun Toktamış Han'a ait olduğunu görünce geri dönmek istedi. Ancak Toktamış Han'ın ordusu arkadan yetişerek muharebeye tutuştu. Esir edilenler huzura getirilince Emir onlara elçi gibi davranıp dokunmayarak inam ve ihsanlarda bulunup "*Bizim aramızdaki hukuk baba oğul arasındaki hukuk gibidir;*

⁵³⁴ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 54.

⁵³⁵ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 55-56.

⁵³⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 95.

birkaç cahil adamın yüzünden orada niçin bu kadar insan helak olsun, biz eski ahdü peymanımız üzerinde kalmalıyız; uyumuş bir fitneyi uyandırmayalım...” mesajını Toktamış Han’a iletmelerini istedi.⁵³⁷ Dolayısıyla Emir Timur, Toktamış Han ile aralarındaki bu ilişkiden ötürü onunla karşı karşıya gelmek istemiyordu. Ancak Toktamış Han’ın bu mesaja da aldirmaması üzerine Emir Timur, Deşt-i Kıpçak’a yürüme kararı aldı. Toktamış Han, elçi göndererek bazı kendini bilmezlerin sözüne kandığını ve af dilediğini bildirmesi üzerine Emir, Toktamış Han’ın düşmanlardan kaçınca kendisine sığındığını, onun yüzünden Urus Han ile arasının açıldığını, emrine sayısız asker verdiğini ama Toktamış Han’ın bunları hiçe sayıp asker gönderdiğini ve memleketin bazı yerlerini tahrip ettiğini söyledi. Artık ona güvenmediğini ve ordusuyla harekete geçeceğini elçilere bildiren Emir Timur, yaptığı kurultaydan sonra elçilere izin vermeyerek alıkoydu.⁵³⁸

1394 yılında Irak-ı Arab’a hâkim olan Emir Timur, Bağdad hâkimi Ahmed Celayir’i himaye eden Türk Memlûklu sultanı Berkuk’a, Şeyh Save’nin başkanlığında bir elçilik heyeti göndermişti. Bu elçilikle birlikte Timurlu ve Memlûklu devletlerinin artık sınır devletler olduğu, dostane ilişkilerin kurulması gerektiği, elçilerin gidip gelmesi ve ticaretin serbestçe yapılması gerektiği vurgulanıyordu. Ancak Berkuk, bu elçilik heyetinin bir kısmını Rahba’da öldürtüp bir kısmını da tutuklattı.⁵³⁹ Bu durum karşısında Arap kaynaklarının verdiği bilgilere göre elçileri öldüren Berkuk’a mektup gönderen Emir, kendi ve maiyetindeki ordusunu Allah’ın öfkesinden yarattığı askerler olarak tanımladıktan sonra teslim olanın kurtulacağını, savaşanların ise pişman olacağını bildirdi. Savaş başlamadan da bir an önce mektubuna cevap istedi.⁵⁴⁰

Emir Timur Şam’a doğru giderken Malatya’ya bir elçi göndererek onların muti olmasını emretmişti. Ancak Malatya hâkimi olan Mustafa’nın oğlu, Yıldırım Bayezid tarafından görevlendirilmiş olup ileriye düşünmemesi ve Timurlu ordusunun gücünü dikkate almamasından dolayı elçiyi yakalayarak hapsetti. Bu durum üzerine Emir, Malatya’yı cezalandırmak için harekete geçince kaçtı ve Emir Timur ordusu kolay bir şekilde Malatya’yı aldı.⁵⁴¹

⁵³⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 123.

⁵³⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 143.

⁵³⁹ Yaşar Yücel, “Timur Tarihine Dair Araştırmalar”, *Bellekten*, TTK Yay., Ankara (Nisan) 1978, XLII/166, 258.

⁵⁴⁰ Yüksel, “Arap Kaynaklarında Timur”, s. 94-95.

⁵⁴¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 263.

Emir Timur'un Anadolu'nun doğusunu fethetmeye karar vermesi üzerine ilk olarak diplomatik teşebbüslere başladığını biliyoruz. Nitekim Tikrit'e geldiğinde El-Cezire hâkimleri ile Erzincan hâkimi Mutahharten'e, Karamanoğulları beyi Alâaddin, Dulkadiroğlu Suli Bey, Karakoyunlu ve Akkoyunlu beylerine nâmeler göndererek kendisine itaat etmelerini istedi.⁵⁴²

Timur'un diplomatik yollarla savaşın zeminini hazırlamak veya barış sağlamak amaçlı elçilik heyetini kullanmasına bir diğer örnek ise Kadı Burhaneddin Ahmed'e gönderdiği elçi ve mektubudur. Emir Timur'a karşı oluşturulan Kadı Burhaneddin Ahmed, Yıldırım Bayezid, Toktamış Han ve Berkuk ittifakını parçalamak isteyen Emir, ilk hedef olarak Kadı Burhaneddin Ahmed'i seçti. 1394 yılında Emir tarafından gönderilen elçi ve mektupta Emir Timur, daha önce elçilik sıfatıyla Sivas'a gönderilen Kutluşah'ın iadesini ve Kadı Burhaneddin Ahmed'in de bu ittifaktan ayrılmasını istiyordu. Ancak Kadı Burhaneddin Ahmed ittifakın vermiş olduğu cesaretle bu isteği reddetti ve gerekirse savaşa hazır olacağını bildirdi. Bu kesin karar karşısında Emir Anadolu içlerine yürüme kararı aldı.⁵⁴³

Tortum kalesini muhafaza eden Gürcük adında biri, yanındaki 200 civarındaki Gürcü ile bu kalede bulunuyordu. Bu kişiler Müslümanlara zulmediyordu. Bunun üzerine Emir Timur, elçi göndererek kendilerine muti olmalarını ve cizye vermelerini istedi. Ancak kalenin müstahkem olmasına güvenen Gürcüler buna rıza göstermeyince Emir Timur bu kaleyi zapt ile kale içerisindeki tüm düşman ordu ve halkını öldürttü.⁵⁴⁴

Emir Timur, Ankara savaşı öncesi Yıldırım Bayezid'e bir mektup göndererek Karakoyunlu Kara Yusuf'un teslim edilmesini veya ülke dışarısına çıkarılmasını, Kemah kalesinin kendisine bırakılmasını, bunların karşılığında Osmanlı Devleti'nin düşmanlara karşı yapmış olduğu gazalarda her türlü desteği sağlayacağını sözünü veriyordu.⁵⁴⁵ Bu mektubun yazılması ve bu isteklerin sıralanması şüphesiz savaşın hazırlanması amaçlı idi. Nitekim bu isteklerle dolu mektubun olumlu karşılanmasını Emir Timur zaten bekleyemezdi. Mektuba olumlu bir cevabın gelmesi Osmanlı Devleti'nin Timurlu Devleti'ne muti olması demek olurdu ki bu da Osmanlı Devleti'nin asla kabul etmeyeceği bir durumdu.

⁵⁴² Yaşar Yücel, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Bellekten*, TTK Yay., Ankara 1973, XXXVII/ 145-148, 167.

⁵⁴³ Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu*, s. 18.

⁵⁴⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 299.

⁵⁴⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s. 298-299.

Elçi göndermedeki amaçlar arasında kâfirlerin İslam'a davet edilmesi de vardı. İslam'a davet, şayet olumlu olursa o memleket ve ahalisine dokunulmazdı. Davet kabul edilirse can ve malları bağışlanırdı. Kabul edilmediği zaman ise cizye vermeleri istenirdi. Cizyenin de verilmediği zamanlar son çare olarak savaşılır ve düşman ordusu cezalandırılırdı. Bu durumu örnekleyen önemli bir olay İzmir'in fethi idi. Anadolu'nun fethi sırasında Emir Timur'a, İzmir kalesinin bugüne kadar Müslümanlarca hiç fethedilmediği, burada yaşayan Frenklerin bu kaleyi kendilerine şeref ve namus saydıkları ve kaledekilerin cizye de ödemedikleri haberi gelmişti. Bu durum karşısında Emir'in dini duyguları kabarak, derhal torunu olan Pir Muhammed'i görevlendirip ona, *"İlk önce kendilerine elçi gönder ve onları islama davet et. Müslüman oldukları takdirde kendilerine lütuf ve ihsanda bulunulacağını söyle. Aksi takdirde cizye vermelerini bildir."* talimatını verdi. Fakat bu istekleri Frenklerce kabul edilmeyen Emir, İzmir kalesini kuşatarak fethetti ve buradaki kâfirler kılıçtan geçirildi.⁵⁴⁶

Ticari değeri yüksek olan Sultaniye ve Kazvin'in Karakoyunlular tarafından ele geçirilmesi ve Şahruh'un bu bölgeleri tekrar geri almak istemesi üzerine Şahruh, savaşmadan bu işi halletmek istiyordu. Karakoyunlu hükümdarına elçi göndererek kendisine tabi olmasını, Sultaniye ve Kazvin'in iade edilmesini istedi. Ayrıca Miranşah'ın öldürülmüş olmasından dolayı diyeti, Miranşah'ın hanımı ve kızını da istedi. Şahruh, bu istekler yanında kendi adına sikke kesilip hutbe okunmasını da istedi. Ancak bunları iletip dönen elçi, Karakoyunluların bu isteklere olan tepkilerinin olumsuz olduğunu ve onların sözle yola gelmeyeceklerini söylemesi üzerine Şahruh, 200.000 kişilik ordu ile askerî harekât başlattı.⁵⁴⁷

4.1.2. Casuslardan Haber ve Raporlar Alma

İstihbarat, yabancı bir ülkenin bir veya daha fazla yönüne ait sağlanan bilgilerin bir araya toplanarak kıymetlendirilmesi, birleştirilmesi tahlil ve yorumu sonucu elde edilen hâsıladır. İstihbarat, savaşların en önemli ön hazırlığıdır. Nitekim günümüzden yaklaşık olarak 2500 sene evvel yaşayan Çinli bilge Sun-Tzu, *"...İstihbarat savaşın en önemli unsurudur. Çünkü ordunun kazanması, sağlam bilgiler almasına bağlıdır... Bu yüzden ordunun iyi işleyen beyinlerinden casusluk amacıyla yararlanmak ve onlar*

⁵⁴⁶ Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, TTK Yay., Ankara 2009, s. 64-65.

⁵⁴⁷ Aka, *Kara Koyunlular*, s. 13-14.

aracılığı ile önemli sonuçlar elde etmek, ancak akıllı bir devlet adamının, ileri görüşlü bir generalin başarabileceği şeydir” demiştir.⁵⁴⁸

Casusluk ise, Arapça “ces” kökünden türemiştir. “Gözetleyen, araştıran” manasında isim olan casus tabiri, “düşmanın sırlarını araştırıp bilgi sızdıran, düşman içinde çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi” anlamına gelir.⁵⁴⁹ Moğolca “tingçi” tabiri casus anlamına gelmektedir.⁵⁵⁰ Yine “habergir” tabiri de casus anlamına gelmektedir. “Dil” tabiri de casus anlamında kullanılırdı.⁵⁵¹

Bütün milletlerde varlığına rastladığımız istihbarat ve casusluk eski Türklerde de mevcuttu. Türkler, devletlerinin düzenini yıkmaya, devleti ortadan kaldırmaya, milleti esir etmeye çalışan casuslara “çaşıt-çaşut” diyorlardı. Ayrıca ihbar işine ise “çaşutlama” diyorlardı.⁵⁵² Nizamü’l Mülk, “Siyasetnâme” adlı eserinde casusluk için de farklı bir fasıl tahsis etmiştir. Nitekim o, memleketin her bir tarafına tüccar, seyyah, sofî, ilaç satıcısı ve fakir kılığında casusların gönderilmesini ve bu kişilerden devlet lehine raporlar alınmasını tavsiye etmiştir.⁵⁵³

Arap kaynaklarına göre hiçbir işi tesadüfe bırakmayan daima tedbirli hareket eden Emir Timur’un kendi topraklarında sırdaşları, ele geçirdiği veya geçiremediği memleketlerde ise casusları bulunurdu. Bu casuslar arasında emirler, divandaki kişiler, Dımaşk’taki “Sumeysatiyye” tekkesindeki sufilerden bazıları ile tacirler, pehlivanlar, dilenciler, sanatkâr ve müneccimler, ozan Kalenderîler, gezgin Haydarîler, denizciler ve cincilerden ihtiyar cadılara kadar birçok kişi bulunurdu. Emir Timur, kendi casusları ve sırdaşları sayesinde yapılan her türlü şeyden haberi olurdu. Kendi ordusundaki yabancı casusları tanırırdı.⁵⁵⁴ Emir Timur hiçbir şeyi tesadüfe bırakmaz, harekete geçmeden önce casusları ile yazışarak her türlü tedbiri alırdı. Sadece hareket edilecek yön değil, diğer yönler de mutlaka emniyet altına alınırdı. Hareket sırasında hedef saptırmayı çok iyi beceren, düşmanı casuslarını ve gözcülerini yanıltmada çok başarılı olan Emir Timur, önce öncü kuvvetleri kararlaştırılan yere gruplar halinde yollar, ardından ana orduyu başka bir yöne gönderir, zarureti olmadıkça gidilecek yerin sırrını kesinlikle hiçbir

⁵⁴⁸ Hamit Pehlivanlı, “Eski Türkler ve Selçuklularda İstihbaratçılık”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, V, 279.

⁵⁴⁹ Cengiz Kallek, “Casus”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 163.

⁵⁵⁰ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur’un Günlüğü*, s. 42.

⁵⁵¹ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 167.

⁵⁵² Pehlivanlı, “Eski Türkler ve Selçuklularda İstihbaratçılık”, s. 280.

⁵⁵³ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 139-140.

⁵⁵⁴ Yüksel, “Arap Kaynaklarında Timur”, s. 98-99.

kimseye vermezdi. Askerlerini bir doğuya bir batıya götürür, çok kalabalık ordusu bir görünür, bir kaybolur, bir düzene girer, bir bozulurdu. Onların geldiğini gören gözcüler ve öğrenen casuslar hemen efendilerine gördüklerini ve bildiklerini haber verirler ve Emir Timur'un yöneldiği yerin ahalisine, gelen bu tehlikeye karşı hazırlanmaları haberi verilirdi. Ancak hiç kimse hiçbir şey anlamadan Emir Timur'un ordusu gelerek orayı anında yerle bir eder veya başka bir yönde başka bir bölgeye ulaştırdıkları haberi alınırdı.⁵⁵⁵

Timurlu Devleti'nde casuslar önemli bir yer tutardı. Nitekim bu kişiler getirdikleri haber ve sundukları raporlar sayesinde seferin ön hazırlığını sağlıyorlardı. Sınır şehirlerde bu görevi üstlenenler, düşman ordusundan haber yazan kâtiplerdi. Tayin edilen bu görevliler, hâkimler, raiye, sipahiler, şehir ve bölgelere giren mallar, her çeşit memleketten gelen mallar, komşu ülke padişahlarının Timurlular hakkındaki görüşleri, sözleri ve işleri gibi konuları Emir'e bildirmek ve rapor etmekle yükümlüydü. Bu kişiler sundukları raporları değiştirip yazarsa veya ihanet ederlerse, ispat edildiği anlaşılırsa, tingçinin veya yazıcının parmakları kesilirdi. Askerî işleri gizleyip yazmaz ise kolu kesilirdi. Yalan yazmış ise de öldürülürdü. Yine bu casuslar, günlük haberleri merkeze bildirmek zorundaydı. Haftalık haberleri aylık ve yıllık haberleri yetiştirmekle mükellef kişilerdi. Timurlu ordusunda 2.000 kişilik çapkuncu görevlendirilmişti. Bu kişilerin 1.000'i ata binen diğer 1.000'i ise deveye binen çapkunculardı. Bu kişiler haberleşmeye tayin edilmişti. Görevleri, komşu ülkeler ve padişahların maksatlarını öğrenip devlete hızlı bir şekilde iletmektir.⁵⁵⁶

Timur devrinde görevlendirilen casuslar genellikle iki koldan hareket ederlerdi. Bunlardan ilki Osmanlı hâkimiyeti içerisinde bulunan Anadolu beyliklerini Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak için görevlendirilmiş casuslardı. İkincisi ise Moğol hâkimiyeti altında yaşayan Batınîleri, Sünnîler arasına sokarak inanç karışıklığı çıkarmak için görevlendirilmiş casuslardı. Burada özellikle Alevîleri, Anadolu'nun doğusundan başlamak üzere Güneydoğu'ya ve Orta Anadolu'ya doğru ilerletmek amaçlanıyordu. Emir Timur, bu amacında bilindiği üzere başarılı oldu ve casusları sayesinde Anadolu'da kurulan siyasî birliği Ankara savaşıyla parçaladı.⁵⁵⁷

⁵⁵⁵ Yüksel, "Arap Kaynaklarında Timur", s. 99.

⁵⁵⁶ Timurlenk, *Timur'un Prensipleri*, s. 87.

⁵⁵⁷ Kallek, "Casus", s. 167.

Timurlu Devleti'ndeki casusların kullanımı o kadar etkin ve başarılıydı ki özellikle Emir Timur zamanında bunu daha belirgin olarak görmek mümkündür. Alınan haberler sayesinde kolayca fethedilen yerlerde Emir Timur, o memleketin ileri gelenlerini huzuruna çağırınca, o memleket ile ilgili sorular sormaya veya isimler vererek onların akıbetini sormaya başlayınca bu durum büyük bir şaşkınlık ve hayrete yol açardı.⁵⁵⁸

Emir Timur'un casuslara verdiği önem ve onları kullanmasındaki hüneri Timurlu kaynaklarında sıkça değinilen bir konudur. Yolda rastlanılan kervan ile düşman içerisine casus sokma olayı Emir Timur'un hilelerinden biriydi. Nitekim Emir Timur, Karşı kalesi'ni almak için yanına aldığı bir kıta asker ile yanıtma amaçlı Horasan'a yönelmişti. Yolda karşıdan geçecek olan bir kervana rastladı ve kervanın içine kendi adamlarından birini casus olarak tayin etti. Kervan, Karşı kalesine gelip Emir Timur'un Horasan'a yöneldiğini söyleyince, Karşı muhafızları ihtiyatı elden bırakıp rahata dalmışlardı. Casusun bu durumu dönüp Emir Timur'a anlatması üzerine Emir Timur 240 kişilik bir kıta ile kaleye hücum etti ve kale kuşatılarak zapt edildi.⁵⁵⁹

Casusların kullanılmasına bir diğer örnek de Hatlan bölgesinde görülmektedir. Emir Timur, Hatlan bölgesine ilerlerken düşman ordusu hakkında bilgi almak için birkaç tingçiyi yolladı. Bu sırada Kuç Timur Bekçikoğlu, Timur Nopken, Sarık Bahadır, Şünkum Bahadır ve Tuğluk Hoca 20.000 atlı asker ile Taşköprü'ye mevzilenmişlerdi. Bunu öğrenen tingçiler, durumu Emir Timur'a bildirince Emir ordusuyla harekete geçti. Yine önceleri Timur'a bağlı olan Tuğluk Sulduz ve Keyhüsrev'in 6.000 askerle Emir Timur üzerine yürüdüğünü tingçiler emire haber vermişti.⁵⁶⁰ Toktamış Han'ın Urus Han'a yenildiğini de casuslardan öğrenen Emir, Toktamış Han'ın kendisine gelerek yardım edeceğini bu sayede kestirebiliyordu.⁵⁶¹

Timurlu Devleti'nde görevlendirilen casuslar önemli şahsiyetlerdi. Nitekim casuslar hükümdarların çok güvendiği kişiler olup divanda bulunan ve bu konuda becerikli, hünerli kişilerdi. İstihbarat ve casusluk görevi için bahadırlar seçildi. Bahadırlar Şeyh Davud, Mübeşşir gibi yararlık göstermiş tecrübeli kumandanların emri altında bulunurdu. İstihbarat servisine çoğu defa "*dil getirme*" yani düşman ordusundan

⁵⁵⁸ İsmail Aka, "Timurlular Devleti", *DGBİT*, İstanbul 1987, IX, 275.

⁵⁵⁹ Yusuf Ziya Özer, "Timurun Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", *Belleten*, TTK Yay., Ankara 1945, (IX/33, 34, 35, 36), 456-457.

⁵⁶⁰ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 42.

⁵⁶¹ Timurlenk, *Timur'un Prensipieri*, s. 87; Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 118.

haberler getirme görevi verilirdi.⁵⁶² Emir Timur döneminde casusluk faaliyetleri yürüten kişilerden en önemlileri Atlamış ve divanında yer alan Mesud Guhsecani gibi isimlerdi.⁵⁶³ Avnik emiri olan Atlamış, Timur'un çok yakın adamlarından biriydi. Kara Yusuf ile kardeşi olan Yar Ali'nin baskınında esir edilmiş ve esir olarak Memlûklü sultanına gönderilmişti.⁵⁶⁴ 1391 yılında Toktamış Han ile yapılan savaş öncesinde Emir Timur, karavuldan gelen düşman ordusunun üç koşunu görüldüğü haberini alınca Sevincek Bahadır ve Ergunşah Bahadır'ı casusluk yapmaları ve düşman ordusu hakkında bilgi toplamaları için görevlendirdi. Fakat bu kişiler her ne kadar uğraşılsa da bir haber getirememişlerdi. Bunun üzerine Emir Timur, bu göreve Mübeşşir'i tayin ederek bir haber almadan dönmemesi emrini verdi. Mübeşşir, emrindeki kişilerle zahmetli bir yol kat ettikten sonra bir ormana geldi. Burada toz bulutları görüp sesler işitince Mübeşşir, bunun düşman olduğunu gördü ve 40 esir alarak Emir'e götürdü. Emir bu durum karşısında Mübeşşir'e birçok inam ve ihsanda bulunarak onu ödüllendirdi.⁵⁶⁵

Emir Timur, Toktamış Han üzerine 1391 yılında çıktığı seferde haber almak için Şeyh Davud'u çağırarak bahadırlardan oluşan bir heyeti yanına almasını ve düşman hakkında bilgi toplamasını emretti. Şeyh Davud, bu casusluk işi boyunca birçok cefa çekip türlü tehlikeler atlattı. Ancak cesur ve bahadır bir niteliğe sahip olduğu için bu durumdan kurtuldu. Şeyh Davud, emrindeki heyetle 2 gün boyunca yol alarak birkaç obaya rastlamıştı. Tepenin arkasına saklanarak sabah önemli bir haber taşıyan düşman ordusundan bir kişiyi yakalayıp Emir Timur'a getirdi. Bu olay karşısında Emir Timur, Şeyh Davud'a türlü inam ve ihsanlarda bulundu. Nitekim bu olay sonrasında bu kişiden alınan bilgiler doğrultusunda Toktamış Han adına casusluk için ormana sığınan on kişi yakalandı ve cezalandırıldı.⁵⁶⁶

Emir Timur'un Hindistan'ı fethinde de bu casusların önemli rolü oldu. Nitekim casuslar, gönderdikleri raporda Hindistan iklimindeki her vilayette kendi başına hüküm süren hâkimlerin olduğunu iletmişlerdi. Kanuc vilayetinde Mübarek Han isyan etmişti. Malu Han'ın kardeşi Sarang Moltan ülkesinde Sultan Mahmud Han ise Dehli'de hüküm

⁵⁶² Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 164.

⁵⁶³ Kazım Paydaş, "Emir Timurun Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatının Önemi", *TAD*, Ankara 2009, XXVIII/ 46, 37.

⁵⁶⁴ Faruk Sümer, *Kara Koyunlular(Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar)*, I, (3. Baskı), TTK Yay., Ankara 1992, s. 59.

⁵⁶⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s. 147-148.

⁵⁶⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 145-146.

sürüyordu. Bu saltanat kavgalarının casuslar tarafından merkeze bildirilmesi sayesinde Emir Timur, bölgeyi kolayca feth ve istila etti.⁵⁶⁷

Memlûk Devleti içerisinde de Timurlu Devleti'nin casusları faaliyetlerini yürütüyorlardı. Bağdad'ın alınmasından sonra Emir Timur Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağ'a geldi. Burada Memlûklü siyasetini izliyor ve gelişmeleri takip ediyordu. Ayrıca Halep ve Kahire'deki casusları vasıtasıyla Memlûk Devleti'ne yapacağı sefer için bilgiler topluyordu.⁵⁶⁸ Memlûk ümerâsı, yaklaşan Timurlu tehlikesi üzerine mecliste toplanınca sulh ve savaş konularında farklı görüşlerin çatışması söz konusu oldu. Ancak iyi bir haber alma teşkilatına sahip olan Emir Timur bu durumdan şüphesiz haberdardı.⁵⁶⁹

Bir cezalandırma şekli olan uzak ve zor bölgelere emir olarak atama işinde bazen casusluk amacı da gözetilirdi. İbni Arabşah'a göre Emir Timur, Suriye seferinde iken Allahdad'a öfkelenerek onu ülkenin en ücra bölgesine sürmek için Aşpara'ya gönderdi. Maksudı hem onu cezalandırmak hem de hücum ve talan yaptırmaktı. Daha sonra ona o memleketlerin yol, geçit, şehir, köy, suları, ahalisi, menzilleri ve bunlar arasındaki uzaklıkları yazarak rapor etmesini emretti. Allahdad da buraların haritalarını Emir Timur'un istediği titizlikle çizerek merkeze bildirdi.⁵⁷⁰

1402 Mayısında Kemah'ı alan Emir Timur, bundan sonra Yıldırım Bayezid'in himayesinde bulunan Kara Tatarlar ile ilgilenmeye başladı. Her sefer sırasında yaptığı gibi onları kendi safına çekmeyi amaçlıyordu. Sivas, Kayseri ve Malatya bölgelerindeki Kara Tatarlar'ı⁵⁷¹ kendi safına çekmek amaçlı bütün doğu dillerini bilen eğitimli, zeki Emir Fazıl'ı bir heyetle gönderdi. Bu heyetin amacı, Kara Tatarlar'ın Bayezid ile birlikte hareket etmemesini sağlamak, onları Timur kuvvetlerine bağlamaya çalışmaktı. Bu da mümkün değilse, muharebe alanında Timur ordusuna yardım edecek şekilde hareket etmelerini sağlamaktı. Emir Timur'un 1402 Ankara savaşı öncesi casusluk amaçlı gönderdiği Emir Fazıl, ayrıca mülk olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanmış olan ancak henüz Osmanlı Devleti yönetimine sıcak bakmayan beyliklere de telkinlerde

⁵⁶⁷ Sahibkiran Emir Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 118.

⁵⁶⁸ Kanat, "Orta Doğu'da Hakimiyet Mücadelesi", s. 135.

⁵⁶⁹ Yücel, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar", s. 267.

⁵⁷⁰ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 325-327.

⁵⁷¹ Kara Tatarların Timur safına geçmesi ile ilgili daha fazla bilgi için Bkz. Musa Şamil Yüksel, "Arap Kaynaklarına Göre Timur ve Din", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir (Temmuz) 2008, XXII/ I, 247.

bulunarak sefer öncesi bu zümrelerin gönlünü almaya çalıştı.⁵⁷² Nitekim Osmanlı ülkesine sürekli gidip gelen Emir Fazıl ve yönetimindeki çaşıtlar, devlet ve ordu hakkında birçok şeyi öğrenip emire bildirmişlerdi. Emir Timur'un savaş öncesi tereddütlü bir hal takınmasına rağmen kendine güvenerek Ankara savaşında Yıldırım Bayezid ile çarpışmasındaki bu güven casusların haberlerine inanması sayesindeydi.⁵⁷³

Timur devrinden sonra onun halefleri de casusluk faaliyetlerine büyük önem vermişlerdi. Kaldı ki Emir Timur'un oluşturmuş olduğu bu askeri yapının temel prensiplerinden biri casusluk faaliyetleriydi. Mirza Şahruh'un III. Azerbaycan seferinde Tebriz civarına geldiğinde görevlendirdiği casuslar, İskender'in Alıncak⁵⁷⁴ kalesinde olduğunu bildirmişlerdi. Yönünü Aladağ'a çeviren Şahruh, bu haber neticesinde şehre girdi. Bundan haberdar olan İskender Anadolu'ya kaçtı. Casuslar sadece Alıncak'ta olduğu haberini değil, orada birçok inşaatta bulunup atları için ahır yaptığı, her yerde barınağı bulunduğu haberini de getirmişlerdi.⁵⁷⁵ Yine Baysungur oğlu Sultan Muhammed'in isyan etmesi üzerine Şahruh onun üstüne yürüdü. Şahruh İsfahan'a geldiğinde şehzadenin Kenduman taraflarına kaçtığını, İsfahan'dan Şiraz'a doğru gönderdiği diller sayesinde öğrendi.⁵⁷⁶

Selmas savaşından sonra Karabağ'da kışlayan Mirza Şahruh'a gelerek bağlılığını bildiren Ebu Said'in saltanatı birkaç ay sürdü. Bu saltanatın kısa sürmesinin nedeni İskender'in Ebu Said'i öldürmesiydi. İskender'in Ebu Said'i öldürerek bölgeye hâkim olduğunu casuslar, 1431 yılında Mirza Şahruh'a anında rapor etmişlerdi.⁵⁷⁷

Casusluk konusunda tüccar ve elçilere farklı bir parantez açmak gerekmektedir. Nitekim tüccar ve elçiler, casusluk faaliyetlerinde diğerlerine nazaran daha farklı bir yer tutmaktadır. Ortaçağ dünyasında tacirler, aynı zamanda devletleri adına gözcülük yaparlardı. Ülkeler hakkında bir şeyler öğrenmek isteyen hükümdarlar, genellikle tacirlere başvururlardı. Çünkü tacirler, ticaret ettikleri memleketlerin genel özelliklerini

⁵⁷² Erendil, "1402 Ankara Savaşı", s. 7-8.

⁵⁷³ Özer, "Timurun Yaptığı İşlere Toptan", s. 453-454.

⁵⁷⁴ Alıncak (Elince) kalesi Emir Timur'un belki de kuşatmada en zorlandığı kaledir. 1387 ve 1399 yılları arasında 12 sefer düzenleyen Emir Timur her defasında başarısız oldu. Öyle ki belki de ilk defa, ordusu için yardım isteyerek Miranşah'ın takviye birliklerle harekete geçmesini emretti. 10 Ekim 1399 yılında Emir Timur kaleye mukavemetsiz girdi. Alıncak kalesi ile ilgili daha geniş bilgi için Bkz. Metanet Aziz Aliyeva, "Emir Timur'u Şaşırtan Azerbaycan'daki Elince Kalesi", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahap Kara, Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, s. 189-192.

⁵⁷⁵ Aka, *Kara Koyunlular*, s. 23.

⁵⁷⁶ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 164-167.

⁵⁷⁷ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 70.

bilirdi ve bunları istendiğinde hükümdarına anlatırdı. Dolayısıyla tacirler diplomatik vazifeler de alabiliyordu. Onlar devletler arasında bir nevi elçilik vazifesi yürütüyordu. Tacirlere de elçilik müessesesinde görülen dokunulmazlık hakkı tanınmıştı.⁵⁷⁸

Emir Timur'a göre tacirler, memleketleri gezip gören sefer ehliydi. Dolayısıyla Emir, bu tacirlerin kendisine casusluk yapmalarını ve haber getirebilmeleri için onları sürekli desteklerdi. Tacirlere, kervanbaşılara, yolculara kılavuzlar tayin ediyordu. Hotan (Doğu Türkistan'da), Çin, Güney Çin, Hindistan, Arabistan, Mısır, Suriye, Rum, Cezayir, Frengistan (Avrupa)'a gidip, oralardan kendisine bilgiler getirmelerini istiyordu.⁵⁷⁹ Nitekim tacirler de bir yandan ticaret yaparlar, diğer yandan buralarda yaşayanların adetlerinden, hükümdarların tebaaları hakkında hal ve hareketlerinden Emir Timur'a haberler getirirlerdi.⁵⁸⁰

Emir Timur, sınır olan memleketlerin hal ve vaziyetleri hakkında bilgi toplamak için step arazisinden, susuz kurak mahallerden develer üzerinde bir nevi süvari ve hafif piyadeden ibaret biner kişilik kuvvetli birlikler toplardı. Bu birlikleri Emir Timur, türlü hileler yolu ile sınır ülkelere geçirip o bölgenin arazisi, maksadı hakkında yığınla bilgiler edinirdi. Emir Timur, bu bilgileri toplarken şu tedbirlere başvururdu:

Cengiz Han'ın da yaptığı gibi ticarî münasebetlerle Orta Asya'nın hükümdarlarına, Çine, Hindistan'a, Arabistan'a, Mısıra, Gürcistan'a ve Avrupa hükümdarlarına kervanlarla ticaret malları göndererek bilgiler toplardı. Bu coğrafyaları gören tüccar, anında Emir'e bu bilgileri rapor ederdi. Önemli olsun veya olmasın bu bilgilere değer verilir netice çıkarılırdı. Tacirlerin verdiği bilgiler şayet yetersiz bulunursa bu coğrafyalardaki hükümdarlara elçi ve sefirler gönderilirdi. Emir, gereken bilgileri tamamlamak için bazen dervişleri de istihdam ederdi.⁵⁸¹

Emir Timur'un Çin seferi için başvurduğu hileler arasında tüccarları kullanması vardı ki bu teşebbüsü çok ilginçtir. Çin ile anlaşmazlığa düşen Emir Timur, Çin hakkında bilgiler toplamaya başladı. Çin halkı ve bu halkın özellikleri, Çin'in zenginliği ile ilgili geniş bilgiler elde etmek için her yola başvurdu. Bu amaç doğrultusunda bir Tatar taciri görevlendirerek Çin'in başkentine yolladı ve bu tacir 6 ay burada kaldı. Bu tacir daha sonra dönünce Çin'in başkentinin denize yakın olduğunu ve Tebriz şehrinin

⁵⁷⁸ Altan Çetin, "XIII-XV. Yüzyıllarda Yakın Doğu'nun Sosyo-Ekonomik Hayatında Tüccarlar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, V, 456.

⁵⁷⁹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 85.

⁵⁸⁰ Mahmut Esat Bozkurt, *Aksak Demirin Devlet Politikası*, s. 22-23.

⁵⁸¹ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 119.

20 katı büyüklüğünde olduğunu haber etti. Tatar tacir, ayrıca Çin hakanının sefere çıktığı zaman geride 400.000 atlı asker bıraktığını, memleketi bunların koruduğunu anlattı. Yine Çin’de gerekli olan âdete göre bir asilzâdenin bir süvarisi bulunmadıkça hiçbir yerde at üzerinde dolaşmadıklarını ve burada anlattıklarına göre Hakan’ın, putperest olarak doğduğu halde sonradan Hristiyan olduğunu Emir Timur’a bildirdi.⁵⁸²

Elçilik müessesesi de casusluk faaliyetlerinde önemli rol oynardı. Nizamü’l-Mülk, “*Siyaset-nâme*” adlı eserinde elçilerin memleketlere ne maksatla gönderildikleri ve nelere dikkat ettikleri hakkında geniş bir malumata yer vermiştir. Ona göre hükümdarların birbirlerine elçiler göndermelerinin maksadı, sadece herkesin içinde haber iblağından ve mektup göndermekten ibaret değildir. Bunların dışında elçi göndermenin yüzlerce maksadı vardır. Elçiler, yolların, boğazların suların, otlakların, ordunun nereden geçip nereden geçemeyeceği, her yerde memurların kimler oldukları, hükümdarın ne kadar askere sahip olduğu, silah ve teçhizatının ne kadar olduğu konularında gözlemlerde bulunur ve hükümdarına bunları iletirdi. Yine elçiler hükümdarların meclisinin, sarayının, oturup kalkışının, avlanışının, huyunun ve tabiatının çalışmasının, çehresinin ve işinin nasıl olduğuna dikkat ederdi. Zalim mi adil mi; genç mi ihtiyar mı; memleketinin mamur mu harap mı; reayası zengin mi fakir mi; hükümdarın kendisi devlet işlerinde uyanık mı gafil mi; vezirleri kabiliyetli mi değil mi; kumandanları iş bilir ve tecrübeli mi değil mi gibi konular da elçilerin dikkat ettiği hususlardı.⁵⁸³ Elçiler bu gibi durumlara dikkat ederek hükümdara bildirirler ve bu sayede o memleketlerle ilgili değerlendirmeler yapılırdı. En ince ayrıntılar dahi gözden geçirilir, kıymetlendirilir ve sefer öncesinde bu bilgiler seferin ön hazırlığını teşkil ederdi.

Emir Timur haber alma teşkilatına büyük önem verirdi. Emir, eski kervansarayları tamir ettirdi ve yeni birçok kervansaray yaptırdı. Ayrıca yollar boyunca her birinin arası belirli mesafe uzaklıkta olan yol bekçisi postaları dikti. Buralara tayin edilen subaylar kervanların güvenliği ve atların muhafazasından sorumluydu. Emir Timur tarafından oluşturulan posta yolları boyunca atlılar, Emir Timur’a her taraftan haber taşırlardı. Sınır boylarında bulunan deve kollarından raporlar, askerî harekâtlarda bulunan tümen emirlerinden mektuplar ve şehirlerde görev yapan darugalar tarafından haberler sürekli olarak merkeze gelirdi. Her eyalette veya memleket dışındaki kervan

⁵⁸² Paydaş, “Emir Timur’un Fetihlerinde Haber Alma”, s. 49-50.

⁵⁸³ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 133-134.

duraklarında gizli haber alma teşkilatına hizmet veren kişiler, belirli zaman dilimlerinde düzenli olarak Emir'e haberler göndererek, olup bitenden haberdar ederlerdi. Yoldaki kervanların sayısı, yaşanan tüm olaylar merkeze bildirilirdi. Yalan haber veren kişiler öldürülürdü. Dolayısıyla gelen bilgiler genellikle doğru bilgiler olurdu. Emir Timur'un haber alma teşkilatı bu yolda yapılmış olan bütün teşkilatlardan daha mükemmel ve çok muhtemeldir ki daha sürati idi.⁵⁸⁴

Posta birimlerindeki atlara bakan görevlilere “*Anchos*” (ankas) adı verilirdi. Ulaklar veya elçiler gelince ankaslar, atlarının eyerlerini dinç olan atlara yüklüyorlardı.⁵⁸⁵ Görevlendirilen ulaklar, atlarını gece gündüz ve doludizgin sürerlerdi. Emir Timur'un çöllerde atları ve böyle posta birimleri vardı. Yolda ankaslardan biri veya ikisi elçi ya da ulağa eşlik eder, bir sonraki menzile varılınca geri dönerlerdi. Emir Timur'un posta subayları, yolda karşılaştıkları ilk atla kendi atını değiştirebilme gibi bir imtiyaza sahipti. Bu imtiyaza sahip olan subaylara her kim olursa olsun itiraz etme hakkı yoktu ve atlarını vermeyen kişinin cezası tereddütsüz ölümdü.⁵⁸⁶ Bu konuda Timurlu devlet yapısı o kadar titizdi ki, Clavijo'ya göre Emir Timur'un en büyük oğlu bile, büyük Emir'e giden elçilere atlarını vermek zorunda kalmıştı.⁵⁸⁷

4.1.3. Kurultay ve Danışma

“*Kurultay*” kelimesi Türkçe “*kurul*” ile Moğolca “*toy*” ekinin birleşmesinden oluşmuş bir kavramdır. Danışma meclisi anlamına gelmektedir.⁵⁸⁸ Eski Türk devletlerinde askerî, siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel konulardaki meselelerin konuşulup karara bağlandığı meclisler vardı. Bu meclislere “*toy*”, “*kengeş*”, “*ternek*”, ve “*kurultay*” adı verilirdi. Moğolca olan kurultay (khuriltai) da bu görevi üstlenen kurumdu.⁵⁸⁹

En üst seviyede mühim meselelere karar veren kurultay, devletin mühim kararlar aldığı yüksek bir meclis durumundaydı.⁵⁹⁰ Kurultayın toplanması için verilen buyruklar, tavacılar tarafından bildirilirdi.⁵⁹¹ Cengizli Devleti'nde de var olan kurultaya daha çok

⁵⁸⁴ Lamb, *Emir Timur*, s. 205.

⁵⁸⁵ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 175.

⁵⁸⁶ Lamb, *Emir Timur*, s. 204.

⁵⁸⁷ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 176.

⁵⁸⁸ Osman Kaşıkçı, “Eski Türklerde Devlet Başkanlığı-Hakanlık”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, II, 891.

⁵⁸⁹ Koca, “Eski Türklerde Devlet Başkanlığı”, s. 832.

⁵⁹⁰ Mustafa Kafalı, “Altın-Orda Hanlığı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 407.

⁵⁹¹ Barthold, *Uluğ Beg*, s. 25.

bürokrat sınıfı katılabilirdi. Seçimler, savaşlar, tayinler ve ekonomik düzenlemeler ve yargılar kurultay tarafından karara bağlanırdı. Türklerde yeni bir devlet kurulunca o devletin töresini tespit etmek için kurucusunun adı ile anılan yasa (Cengiz Han yasası gibi) oluşturulurdu ki bu yasanın oluşturulması, kurultay tarafından gerçekleştirilirdi.⁵⁹² Timurlu Devleti de Türklerde ve Moğollarda var olan bu müesseseyi benimsedi ve tatbik etti. Kurultay kararlarının Timurlu hükümdarlar tarafından önemsenmemesi olayını anlamak için Cengizli Devleti'nin hâkimiyet anlayışını bilmek gerekmektedir. Nitekim Cengiz'in ilahi hâkimiyet anlayışını Uygurlar'dan aldığı tahmin edilmektedir. Ancak Moğolların, kağanın mutlak gücüne inandıklarını gösteren önemli deliller vardır. Bir Moğol kağanının, “*Gökyüzünde yalnızca bir tane güneş ya da ay olabilir; öyleyse yeryüzünde nasıl iki tane efendi olabilir?*” sözleri bu tezi doğrular nitelikte bir bilgidir. Emir Timur'un mutlak hâkimiyete olan inancını ise, “*Bu dünya iki hükümdara az gelir: Allah birdir, o halde Allah'ın yeryüzündeki vekili de bir tane olmalıdır.*” ifadelerinden anlamak mümkündür.⁵⁹³ Yine Emir Timur'a göre “*Bir kadının iki kocası olamayacağı gibi bir devletin de iki hâkimi olamaz*” idi.⁵⁹⁴

Emir Timur, Semerkand'da hâkimiyetini ilan ettikten sonra ilk yaptığı iş kurultayı toplamak olmuştu. Bu kurultayda bütün baş reisleri, tümen ve hazara kumandanlarını topladı ve imparatorluğun işlerini düzenlemeye koyuldu.⁵⁹⁵ Asillerden oluşan bu kurultaylarda katılımcıların içten rızalarını elde etmek üzere hazırlanmış bir konuşma ile hitap eder ve bunlar aracılığıyla da devlet adamlarının cesaret ve şevklerini artırmaya çalışırdı.⁵⁹⁶ Han tayininin de kurultayda yapıldığını görmekteyiz. İlyas Hoca'yı Maverâünnehir'den atan Emir Timur, han soyundan olmadığı için bir kurultay toplamıştı. Cengiz Han soyundan gelen Kabul Şah, bu kurultayda kukla han olarak seçildi.⁵⁹⁷

Mutlak hâkimiyetin ateşli bir savunucusu olan Emir Timur ve halefleri kurultaya gereğinden fazla önem vermezdi. Onun, kendi kararları kesin ve açıktı. Emir Timur, hangi işi yapmak istiyorsa kendisini haklı çıkarmak için Kur'an-ı Kerim'den âyetler

⁵⁹² Bahaeddin Ögel, “Devlet Meclisi ve Kurultay”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, II, 876-877.

⁵⁹³ Mansura Haider, “Timurlular Devletinde Hakimiyet Anlayışı”, (Çev. Ekrem Memiş) , *Türk Kültürü-Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara (Eylül) 1984, XXII/ XXV, 622.

⁵⁹⁴ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 107.

⁵⁹⁵ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 31.

⁵⁹⁶ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 31.

⁵⁹⁷ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 100.

sunar ve bu işi böyle izah ederdi.⁵⁹⁸ Timurlu hükümdarı, sefere çıkmadan önce devlet erkânını toplar ve kurultaydaki herkesin sözünü dinler onlarla istişare yapardı. Bunu her zaman yapan Emir, istişare meclisinde herkesin istediği kadar konuşmasını, fikirlerini beyan etmelerini isterdi. Kurultaydan çıkan kararlar kendi kararını birleştiren Emir, alınan kararların bu şekilde kendine uygun olmasını isterdi. Bu karardan sonra Emir, kendine özel olan ve Süleyman Şah, Kumari, Seyfettin, Allah Dad, Şah Melik ve Şeyh Nureddin gibi beylerden oluşan meclisini toplayarak durum bir daha istişare edilir ve nereye, nasıl ve ne zaman hareket edileceği kararlaştırılırdı. Kendisine muhalefet edenlere karşı çok sert olan Emir, her sözünün bir emir olarak algılanmasını isterdi.⁵⁹⁹

Emir Timur her ne kadar kurultayda emirlerini dinlese de kendi fikirlerinin doğruluğuna inanırdı. Mısır'a elçi göndererek Emir-i hümayunun bendelerinden olan Atlamış'ın serbest bırakılmasını istemişti. Ancak elçiye ikramda bulunulmadığı gibi Emir'in talebi de dikkate alınmamıştı. Bunun üzerine Emir Timur, Şam'a sefer yapma kararı verdi. Ancak emirler, vezirler bunun doğru bir karar olmadığını, Hindistan'a sefer yapıldığını, Gürcistan'ın ve Rum diyarının fethedildiğini söyleyerek yorgun düşen ordunun dağıtılmasını ve yeniden silahlandırıldıktan sonra bu sefere gidilmesini teklif etmişlerdi. Emir Timur, onlara galip gelmenin asker sayısı ile mümkün olamayacağını aksine yüksek himmet, azim ve merdâne kuvvet ile elde edileceğini yüreklerini Allah'a bağlamalarını söyleyerek yapılacak olan sefer için onların gönüllerini aldı.⁶⁰⁰ Dolayısıyla böyle bir hükümdar ile sohbet ederken ulemanın daima dikkatli olması gerekirdi.⁶⁰¹ Nitekim Emir Timur için ulemâdan çok askerin, emirlerin bağlılığı önemliydi. Fetihçi bir karaktere sahip olan devlet bunu başarıyordu. Timurlu ordusu askerleri, aldıkları emirleri sessiz sedasız çalışkan karıncalar gibi ifa ediyordu.⁶⁰²

Kurultay'da bölge yönetimlerinin emirlere, mirzalara verilmesi karara bağlanırdı. Nitekim İran'ın fethi tamamlandıktan sonra 1389 yılında yapılan fetihler ve zaferleri bildirmek ve kutlamak amaçlı Keş yakınlarındaki Akhisar'da bir kurultay toplanmıştı. Emirler, tümen ve hazara reislerinin katıldığı bu kurultayda Miranşah ve

⁵⁹⁸ Haider, "Hakimiyet Anlayışı", s. 622

⁵⁹⁹ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 434; Yüksel, "Arap Kaynaklarında Timur", s. 99-90.

⁶⁰⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s. 265-266; Manz, *Timurlenk*, s. 102.

⁶⁰¹ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 107.

⁶⁰² Mustafa Daş, "Bizans Kaynaklarında Timur İmajı", *TİD*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir 2005, XX/ II, 51.

Ömer Şeyh'e Horasan ve Endican bölgelerinin idaresi verildi.⁶⁰³ Kurultay'da askerî kararların ve tedbirlerin alınması da bu kurumun önemini ortaya koymaktadır. 1391 yılında Toktamış Han'a karşı yapılan savaşta ordusuyla Saray Ordum'da konaklayan Emir Timur, burada emirlerin, vezirlerin ve mirzaların katıldığı bir kurultay toplamıştı. Kurultaya gaçerçileri de davet eden Emir Timur, onlardan yollar hakkında elde ettiği bilgileri kurultaya sundu ve bu bilgiler kayıt altına alındıktan sonra koşunun, emirler ve tümenlerle Yulduz bölgesinde toplanılmasına karar verildi.⁶⁰⁴

Kurultayda alınan kararlar doğrultusunda elçilerin alıkonulması da görülen bir olaydı. Nitekim Toktamış Han'ın elçi göndererek amân dilemesi üzerine Emir, gelen elçi için toy düzenlemişti. Ancak 2 gün sonra yapılan kurultayda bu elçinin alıkonulması ve sefer sırasında kılavuz olarak kullanılması kararlaştırıldı. Yine kurultayda savaşta izlenilecek politikaları duyurmak, emirlerin maksatlarını öğrenmek ve beylerin himmetini kazanmak da amaçlanırdı. Bayezid'le yapılan Ankara savaşı öncesi Emir, Kırşehir'de kurultay toplamıştı. Burada emirlere 2 yol izleneceğini bildiren Emir Timur'un maksadı, beylerin himmetini kazanmaktı. Buna göre ilk olarak Emir'in ordusuyla bulunduğu yerde kalıp orduyu istirahat koymak ve daimi geçitleri kapatmak planlandı. İkincisi ise düşman hattının ortasına girmek, Bayezid ordusunun her türlü ikmalini keserek, Bayezid ordusunu zor durumda bırakmak ve büyük bir muharebe yapmadan Bayezid'i yenmek planlandı. Bu fikirler arasından Emir, daha çok ikinci fikri savunduğu için bunu emirlere kabul ettirdi ve savaşta bu plan gerçekleştirildi.⁶⁰⁵

Hindistan seferi öncesinde Emir Timur, yine kurultay topladı ve beylerin himmetini kazanmak ve onların düşüncelerini öğrenmek istedi. İlk olarak emirler ve emirzâdeleriyle görüştü. Emirzade Pir Muhammed Cihangir, Hindistan'ın alınmasıyla elde edilecek ganimetten dünyayı fethedebileceklerini söyledi. Emirzâde Muhammed Sultan, Hindistan seferinde çıkacak problemleri nehirler, ormanlar, iyi silahlanmış olan sipahiler ve harp filleri diye sıraladı. Sultan Hüseyin, Hindistan'ın fethedilmesiyle arzın yedi ikliminden dördüne hâkim olunabileceğini iddia etti. Yine Şahruh'da⁶⁰⁶ İran ve Turan Padişahı'nın Hindistan'ı fethetmesi gerektiği doğrultusunda fikir beyan etti.

⁶⁰³ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 41.

⁶⁰⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 140.

⁶⁰⁵ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 143.

⁶⁰⁶ Hindistan seferi için babası Emir Timur'a destek veren Şahruh, Çin seferi için temkinli yaklaşmış ve karşı çıkmıştır. Bkz. Roy E. Stier, *Muhteşem Savaşçı Timurlenk*, (Çev. Elçin Aşuroğlu), Elips Kitap Yay., Ankara 2008, s. 200-201.

Ancak bu duruma emirler pek sıcak bakmıyordu. Onlara göre şayet Hindistan alınır da orada kalınacak olursa nesillerinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalınabilirdi. Dilin bozulacağı bahanesini savunuyorlardı. Fakat Emir Timur, Hindistan seferini kafasına koyduğu için, çoğu defa yaptığı işe başvurdu. Nitekim Kur'an'ı Kerim'den âyet açma yolunu tuttu ve açtığı sayfada, “*Ey Peygamber! İnkârcularla ve ikiyüzlülerle savaş*”⁶⁰⁷ âyetini emirlere sundu. Bunun üzerine emirler, boyunlarını eğerek bu durumu kabul etti.⁶⁰⁸

Emir Timur'un Dehli valisi Sultan Mahmud üzerine sefere çıktığı sırada ordu, Levni Hisarı civarına karargâh kurmuştu. Burada emirler, beyler, mirzalar Emir Timur'un yaptığı kurultayda hazır bulundu. Emir Timur, mecliste savaş zamanlarında töre ve yasakların önemini belirtti ve daha sonra düşman ordusu ile nasıl savaşılır ve nasıl zafer elde edilir konusunda nutuklarda bulundu. Ayrıca bu kurultayda savaşta nasıl bir tanzim ve nizama sahip olunması gerektiği konusunda telkinlerde bulundu.⁶⁰⁹

Şahruh döneminde de kurultayın fazla bir etki alanı olmadığını görmek mümkündür. Şöyle ki Şahruh'un III. Azerbaycan seferi öncesinde batıya yapılacak olan bu harekât, ileri gelen emirler tarafından istenmemişti. Çünkü bu seferden önce yapılan 2 Azerbaycan harekâtında Şahruh, istediği sonucu elde edememişti. Ancak Şahruh, bu sefere çıkmakta o kadar kararlıydı ki, güzün sonu olmasına rağmen her tarafa emirler göndererek gerekli sefer hazırlıklarının yapılmasını emretti. 5 Kasım 1434'te Herat'tan hareket eden Timurlu ordusu kışı Rey'de geçirdi. Mirza Şahruh Azerbaycan seferini tamamladı ancak İskender'in kaçması ve Özbek Hanı Ebul-Hayr'ın Harezmi'ye girmesi haberin alınca geri dönmeye mecbur kaldı.⁶¹⁰

4.1.4. Kur'an'dan Âyet Sunma (Tefe'ül) ve Müneccimleri Kullanma

“*Tefe'ül*”, fal tutmak anlamına gelir ve genellikle gelecekle ilgili iyimser beklentileri dile getirir.⁶¹¹ Türklerde fal anlamına gelen bir diğer kelime ise “*tölge*”dir. Orta Asya Türkçesi'nde fal tabiri, ırk kelimesiyle karşılanırdı. Kürek kemiğinden fal bakma, Asya'nın belirli birçok sahasında yaygındı. Nitekim Orta Asya Türkleri,

⁶⁰⁷ Tahrîm Sûresi, 9.

⁶⁰⁸ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 59-60; Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 47.

⁶⁰⁹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 227.

⁶¹⁰ Aka, *Kara Koyunlular*, s. 2; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 71-72

⁶¹¹ İlyas Çelebi, “İslam'da Fal”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 138.

Araplar, Moğollar, Yunanlılar, Romalılar ve bazı balkan halklarında koyun ve keçi gibi hayvanların kürek kemiği ile fala bakma geleneğinin varlığı bilinen bir gerçektir.⁶¹²

Emir Timur mutlak hâkimiyetin ateşli bir savunucusuydu. Bu sebeptendir ki o, şayet bir işi yapacak olursa kendi görüşünü veya fikrini haklı çıkarmak için Kur'an'ı Kerim'den âyetler dahi bulabilir ve bu işi onunla izah edebilirdi. Bu gibi durumlarda ulema sınıfı dahi ona söz geçirmeye cesaret edemezdi.⁶¹³

Emir Timur, önemli bir konuda karar vermeden önce genellikle emirleri veya önde gelen dinî liderleri ile meşveret (kengeş) yapardı. Onlara danışır bilgi alırdı. Ancak bu görüş belirten kişilerin fikirleri her ne olursa olsun onun kararını çok da etkilemezdi. Yine de bu seçkin insan zümresini dinler ve gelecek itirazlara karşılık onları ikna edebilme amacıyla Kur'an'ı Kerim'den âyet açardı. Şöyle ki Kur'an'ı Kerim'i rastgele açarak ilk çıkan sayfadaki muhtemelen kendisine ilk "uygun" âyeti alır ve onu ulemâya yorumlatarak ona göre hareket ederdi. Bu yolu tutarak da şayet varsa muhaliflerini bir şekilde susmak zorunda bırakırdı.⁶¹⁴

Emir Timur'un almış olduğu karar, çoğunlukla meşveret ettiği ulemâ ve ümerâ erbabınca da olumlu karşılanırdı. Nitekim Emir Timur, kendisinin almış olduğu kararın şeriata ve devlet anlayışına uygunluğunun tasdik edildiğini duymak ve desteklenmek isterdi. Başlangıçta Emir Timur'dan çekinen ulemâ sınıfı, onun almış olduğu kararlar karşısında ya susmayı ya da tasdik etmeyi uygun görüyorlardı. Ancak Emir Timur, İran ve Turan âlimleriyle yaptığı bir kengeşte "Geçen asırların uleması, hükümdarları irşad ederlerdi, siz beni niçin irşad etmiyorsunuz, bana lazım ve vacip olan şeyleri niçin söylemiyorsunuz" demişti. Ulema sınıfı ise bu sözler karşısında hoş görünmek için, "Elhamdülillah emir hazretleri bizlere hayır yollarını öğretir, hocalık eder, bizim gibilerin nasihatlerine muhtaç değildir" demişlerdi. Emir, bu duruma kızarak "Her zaman beni methetmek, mizacıma göre söz söylemek hoşuma gitmez, sizler ki her biriniz bir taraftan buraya geldiniz, mensup olduğunuz yerin vaziyeti, iyiliği, fenalığı hakkında bana malumat verin. Hiçbir şeyi benden gizlemeyin, ben bunu size kendi menfaatim için söylemiyorum. Bütün dünyaca malumdur ki Tanrı bize öyle bir şevket ve saltanat ihsan buyurmuştur ki böyle şeylere bizim ihtiyacımız yoktur. Maksadımız onun rızasını

⁶¹² Mehmet Aydın, "Fal", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 136.

⁶¹³ Haider, "Hakimiyet Anlayışı", s. 622.

⁶¹⁴ Mehmet Tezcan, "Timur Devrinde Din-Devlet İlişkileri ve Timur'un Din Adamlarına Bakışı", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası*, (Ed. Abdulvahap Kara, Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, s. 436-437.

tahsildir. Tanrının bize karşı olan lütuf ve keremlerini bazılarının şükür ve nimetini yerine getirmek için çalışmaktır” deyince ulemâ ancak bu sözlerden sonra düşüncelerini söylemeye başladı.⁶¹⁵

Emir Timur, yaşadığı asırda, yıldızlar ilmine inanıldığı sıralarda ve muhtelif cins rüyaların istiare edildiği devirlerde bu şekilde Kur'an'ı Kerim'den âyetler sunuyordu.⁶¹⁶ Emir, ilk tüzük olarak Allah'ın dinini ve Hz. Muhammed'in şeriatını dünya üzerine hâkim kılma olarak göstermiştir.⁶¹⁷ Her ne kadar kendisi ve resmî tarihçileri onun sefer ve fetihlerini şeriat adına, İslâm adına yaptığını söylese de o, din kadar yasaya da büyük önem verirdi. Nitekim Tüzükât-ı Timur'da saltanat müessesesini töreye ve yasaya bağladığını bildiriyordu.⁶¹⁸

Emir Timur, müneccimleriyle de bir karar vereceği zaman görüşürdü. Ancak bu kişilerle de meşveret ederken, onların kendi kararına olumlu yanıt vermelerini ve kararını tasdik etmelerini beklerdi. Müneccimlerin, Emir'in kararını uygun görmesi durumu zaten işine geliyordu. Olumsuz veya muhalif tarzda bir görüş bildirmeleri karşılığında yukarıda da belirttiğimiz gibi Kur'an'ı Kerim'den âyet açma yoluna giderek onların rızasını alırdı. Emir Timur dönemini kaleme alan İbni Arabşah, Timurlu Devleti'nde müneccimlerden bazılarının çok meşhur ve yetenekli olduklarını belirtmiştir. Ancak Mevlana Ahmed'den başkasının ismini hatırlamadığını, Mevlana Ahmed'in hem tabip, hem bakırcı, hem de müstehric olduğunu ve kendisine “*Ben 200 senelik zic cetveli çıkardım*” dediğini ifade etmiştir. Mevlana Ahmed ile aralarında geçen bu sohbetin 1405-1406 senesinde geçtiğini söylemiştir.⁶¹⁹

Daha ilk zamanlarında Emir Timur döneminin evliyelerinden olan Baba Ali Şah, Emir'e gelerek “*Allah'ın yer gökte şayet iki Huda olursa, âlem bozulur*” sözü üzerine Emir, Kur'an'ı Kerim'den sayfa açtı ve şu ayet çıktı;

“*Ey Davud! Seni yeryüzünde halife yaptık elbette.*”

Emir Timur, bunu kendisine bir işaret olarak gördüğünü ifade etmiştir.⁶²⁰

⁶¹⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s. 342.

⁶¹⁶ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 100.

⁶¹⁷ Tüzükât-ı Timur'da Emir, “*Saltanat ve devletime bağladığım birinci tüzüğüm şuydu ki, Huda'nın dinine, Muhammed Mustafa'nın şeriatine dünyada revaç verdim. Her yerde ve her zaman islam dinini destekledim*” demiştir. Bkz. Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 72.

⁶¹⁸ Sahibkiran Emîr Timur *Timur'un Günlüğü*, s. 72.

⁶¹⁹ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 445; Yüksel, “Arap Kaynaklarında Timur”, s. 106.

⁶²⁰ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 47.

Emir Timur, Hindistan seferi için her zamanki gibi kurultayı toplamıştı. Kurultayda yer alan ulemâ ve ümerâdan kişilerin görüşlerini dinleyen Emir, bazı muhalif görüşlerle karşılaştı. Ancak tüm bu muhalif görüşlere rağmen Emir Timur, Kur'an'ı Kerim'den âyet açma yoluna gitti. Bu pasaj açma neticesinde şu âyet çıktı:

*“Ey peygamber! İnkârcularla ve ikiyüzlülerle savaş.”*⁶²¹

Emir Timur Dehli valisi Sultan Mahmud üzerine hareket ederken bazı müneccimler bir takım hükümlerde bulunmuştu. Şehir tarafına gidilmesi yönünde verdiği karar, müneccimler tarafından sorgulandı. Ancak Emir, Şâmî'nin ifadesiyle Allah'ın iradesinin tecelli etmemesi halinde yıldızların bir fayda getirmeyeceğini, yıldızların fesat âlemin kanununa tabi olduğunu öne sürdü ve şehre girme konusunda Kur'an'dan pasaj açtı.⁶²² Pasajda şu ayet çıktı:

*“Bu dünyanın hayatı insanın ve hayvanın yiyeceği olan nebatat ile karışan yağmur suyu gibidir. Yer, o nebatatın yeşilliği ve tazeliği ile süslediği ve çiftçiler onun hasılatının kendi hükm ve tasarruflarına girdiğini zannettiği zamanda, biz ki Tanrıyız, bizim ferمانımız gece veya gündüz sadır olur; onların hepsini öyle mahvederiz ki sen dün o taravet ve zinetin mevcut olduğunda şüphe edersin.”*⁶²³

Yine Hindistan seferinde bir de Hint askerini muhafaza eden ve yöneten Malu Han için pasaj açtı. Burada ise şu âyet çıktı:

*“Tanrı mümin ve kâfir için mesel irad eder, o da şudur! Mesela biri para ile satın alınmış bir köledir; elinden bir şey gelmez, öteki de azad ve zengindir, gizli ve aşikâr sadaka verir, bunların ikisi beraber olurlar mı?”*⁶²⁴

Emir Timur, Çin hududuna kadar olan bölgeleri alıp torunu Uluğ Bey Bahadır'a vermek istiyordu. Bunun içinse Neml suresinde, Hz. Süleyman ve Sebe Melikesi arasındaki mektuplaşmada Melike'nin *“Hükümdarlar bir şehre girdikleri zaman arasını bozarlar, şerefli kimselerini bayağı yaparlar”*⁶²⁵ ayetine dayanıyordu.⁶²⁶

Emir Timur yaptığı bazı olumsuzlukları da mazur göstermek için Kur'an ayetlerini kullanmıştı. Örneğin Memlûk sultanı Berkuk'a yazdığı bir mektubunda, yaptığı şeyleri mazur gösterebilmek için, *“Allah istediği kişiye güç verir”* mealindeki

⁶²¹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 60.

⁶²² Şâmî, *Zafernâme*, s. 227-228.

⁶²³ Yunus Sûresi, 11.

⁶²⁴ Nahl Sûresi, 75; Şâmî, *Zafernâme*, s. 228.

⁶²⁵ Neml Sûresi, 34.

⁶²⁶ Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, s. 14.

yine bir Kur'an'ı Kerim âyetine başvurdu. Emir'in bu tarz açıklamaları batılı “*fanatik*” ve her defasında Türk düşmanlığı için fırsat bekleyen tarihçilerin Kur'an'a dil uzatmalarına fırsat vermiştir.⁶²⁷

Şâmî, eserinde şariat kelimesini her zikredişinde Emir Timur'un fetih veya seferini mazur göstermeye çalışmıştır.⁶²⁸ Nitekim Bağdad'ın alınmasıyla Şâmî, eserinde “*Hiçbir şehir ve vilayet yoktur ki biz azimüşşan onları kıyamet gününden evvel harap etmeyelim*” ayeti ile bu olayın levhi mahfuz'da yazıldığını ve Allah'ın bu hükmüne boyun eğilmesi gerektiğini belirtiyordu.⁶²⁹

4.1.5. Uygun Zamanın Belirlenmesi

Timurlu Devleti ordusu özellikle Emir Timur devrinde sürekli sefer halinde idi. Böyle bir ordunun içyapısında çatlaklar oluşması kaçınılmaz bir gerçek olması gerçeğini akıllara getirirse de, Emir Timur'un bu yapı içerisindeki disiplini sağlaması ve becerisi ile askeri kendi yanına çekebilmesi takdire şayan bir politikadır. Emir Timur ve haleflerinin zihinlerinde bir düşünce hâsıl olduğu zaman, kurultayda ulemâ ve ümerâ sınıfına danıştığını biliyoruz. Fakat çoğu defa bu düşüncelerini veya fikirlerini kurultay kararı ne olursa olsun tatbik etmeleri karşımıza çıkmaktadır. Ulemânın, ümerânın veya müneccimlerin uygun zamanın belirlenmesi konusundaki sözleri pek de umursanmazdı. Bir memlekete sefer kararının verilmesi, sefer tarihinin belirlenmesi gibi durumlar, siyasi bir denge ile karara bağlanırdı. Bazı seferler için derhal karar alınırken, bazıları için uygun zamanın belirlenmesi ve sefer için uygun şartların oluşması beklenirdi. Bu duruma örnek teşkil edecek bir durumu 1391 yılında Toktamış Han ile yapılan savaşta bulmak mümkündür. Toktamış Han'ın amacı, savaş gününü elinden geldiğince geciktirmektir. Ayrıca bu amaçla Emir Timur'un ordusunu ormanlık alana çekerek, ikmal ve gücünü zayıflatmayı amaçlıyordu. Toktamış Han'ın bu politikası meyvesini verdi ve Timurlu ordusunun ikmal ve gücünü zayıflattı. Emir, bu durum karşısında zahire bitmeden savaşa girmek istedi. Toktamış Han'ı savaşa sürüklemek amacıyla da 20.000 kişilik bir kuvveti sahte ricat yapmaları için gönderdi. Böylece Emir Timur'un bu uygun zaman tespiti tuttu ve Emir, Toktamış Han'ı Kunduzca mevkiinde savaş yapmaya mecbur bıraktı.⁶³⁰

⁶²⁷ Tezcan, “Timur Devrinde Din-Devlet İlişkileri”, s. 436-437.

⁶²⁸ Tezcan, “Timur Devrinde Din-Devlet İlişkileri”, s. 435.

⁶²⁹ Şâmî, *Zafername*, s. 289.

⁶³⁰ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 133.

Emir Timur Şiraz'da iken, Toktamış Han'ın Maverâünnehir'de yağma faaliyetleri yaptığı ve Harezm'de bir ayaklanma olduğu haberi geldi. Toktamış Han'ın desteklediği bu ayaklanma kısa sürede körüklendi. Kongratlar'ın son mümessili olan Süleyman Sofi, Toktamış Han'ın tarafına geçti. Emir, Toktamış Han'ın Maverâünnehir ve İran emellerini anlayınca, Toktamış Han ile yapılacak savaş için uygun zamanın oluştuğuna karar verdi ve önce Maverâünnehir ve İran'da nüfuz elde etmek için harekete geçti. Emir Timur bu harekât ile Azerbaycan ve Kafkasya'da durumunu sağlamlaştırmak ve daha sonra Harezm ve Maverâünnehir'e dayanarak Toktamış Han ile mücadele etmeyi amaçlıyordu.⁶³¹

Toktamış Han ile yapılan ilk karşılaşmada Emir Timur'un kuvvetleri tutunamayınca Emir, bu kuvvetler hakkında soruşturma açmıştı. Emir Timur ve Toktamış Han birbirlerinin güç ve kuvvetlerini biliyorlardı. Emir Timur, Toktamış Han'a karşı zaten ayrı bir harbin yapılmasının tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini düşünmüştü. Nitekim Toktamış Han, han soyundan olduğu için çoğu bölge emirlerinin desteğini sağlayabilirdi. Emir Toktamış'ın bu etkin olduğu coğrafyadan 500.000 asker çıkarabilecek bir güce sahip olduğunu düşünmüştü.⁶³² Bu nedenle de her iki tarafında durumlarını kuvvetlendirmeleri ve bu şekilde sağlıklı bir karar alma zorunlulukları vardı. Emir Timur, Toktamış Han üzerine yürümeden önce farklı bir siyaset yolu seçerek, önce Harezm'e yürüdü. Çünkü Harezm bölgesindeki Kongrat sülalesi, Toktamış Han'a daha yakın bir siyaset izliyordu. Dolayısıyla Emir, Harezm'e beşinci seferini düzenleyerek Toktamış Han'a karşı yapılacak olan desteklerin önüne geçmeyi amaçladı. Neticede bu sefer ile birlikte, yapılacak olan büyük sefer öncesinde Toktamış Han'ın en önemli destekçilerini böylece saf dışı bıraktı.⁶³³

Emir Timur'un Kur'an'ı Kerim'den pasaj açma ile savaş için haklı neden çıkardığını söylemiştik. Bu durumu uygun zamanın belirlenmesi için de kullanırdı. Nitekim Emir Timur, Hindistan seferi sırasında Dehli şehrine yürüme kararı vermişti. Ancak Emir Timur'a, müneccimler yıldızların saadet ve nuhusetlerini bildirip vazgeçirmek istiyorlardı. Ancak Emir Timur bu harekâtı kafasına koyduğu için

⁶³¹ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 155-156.

⁶³² İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 127.

⁶³³ Akbıyık, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri", s. 129-130.

müneccimlere itimat etmeyerek Kur'an'ı Kerim'den pasaj açıp bu harekâtı yapmaya muvafık oldu.⁶³⁴

Bir memleket üzerine sefere karar vermeden önce Emir Timur, ilk olarak savaşaacağı düşmanın destekçilerini yanına çekmek, şayet bunun kabul edilmemesi durumu olursa da bu destekçileri cezalandırmak yolu ile amacına yavaş yavaş yaklaşırdı. Nitekim Emir Timur, Irak'a girmek için çok aceleci davranmadı. 1393 yılında Mâzenderân'da kışlayan Emir, Emirzâde Muhammed ile kardeşi Pir Muhammed ve Mirza Miranşah'ı Kazvin ve Süleymaniye seferine, kendisi de Şahruh ile Luristan ve Huzistan'a sefere çıktı. Ardından Muzafferîye hanedanlığını ortadan kaldırarak Emirzâde Ömer Şeyh'e veren Emir Timur, Celayirli Sultan Ahmed'e de değerli kaftan ve paralar göndererek onu kendi yanına çekmek istedi. Böylece Irak'a girmek için uygun bir zamanın, uygun bir fırsatın oluşmasını sağlayan Emir Timur, Irak için her türlü engeli ortadan kaldırmayı başardı.⁶³⁵

Uygun zamanın belirlenmesi konusunda bir diğer güzel örnek ise Emir Timur'un Anadolu ve Ortadoğu seferlerine çıkmadan önce Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da yaptığı politik adımlardı. Emir Timur, Anadolu ve Ortadoğu seferlerine çıkmadan önce Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir ileri karakol kurmak istemişti. Bu amaçla Doğu Anadolu'da Erzincan Emirliği'ni yanına çekmek istedi. Erzincan emiri Mutahharten 1386-1387 yılından beri zaten Emir Timur'un yanında yer alır tarzda siyaset izliyordu. Bunun nedeni Kadı Burhaneddin Ahmed ve Osmanlı Devleti'nin Erzincan Emirliği'ne karşı savaş açması ihtimaliydi. Bu devletleri kendisine tehdit olarak gören Erzincan emiri, Emir Timur'a yakınlaştı. Ayrıca Emir Timur 3 yıla yakın tutuklu bulunan Mardin Artuklu meliki İsa'yı da affederek Mardin'de Timurlular adına hüküm sürmesine izin verdi.⁶³⁶ Emir Timur, Anadolu ve Suriye istilasından önce Karamanoğlu Alâaddin Bey, Dulkadiroğlu Suli Bey, Doğu Anadolu Türkmen emiri olarak tahmin edilen Emir Yelman'ı da kendisine çekti. Bu beylikler Osmanlı Devleti'ne kaptırdıkları topraklarını geri almayı amaçlıyordu. Dolayısıyla Emir Timur'un yapacağı bir savaş ve elde edeceği zafer, onların bu emellerine bir fırsat olabilirdi.⁶³⁷

⁶³⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 227-228.

⁶³⁵ Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu*, s. 9-10.

⁶³⁶ Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu*, s. 37-38.

⁶³⁷ Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu*, s. 41.

Yıldırım Bayezid ile mücadele etme amaçlı Erzurum'a kadar gelen Emir Timur, aniden dönüp Deşt-i Kıpçak'a yöneldi. Bunun nedenleri Osmanlı Devleti ile daha karşılaşmadan Emir Timur'un Kadı Burhaneddin' Ahmed'i zorlu bir rakip olarak görmesi, Kadı Burhaneddin ile uğraşırken güneyden Mısır Memlûklü hükümdarı Berkuk'un ve kuzeyden Toktamış Han'ın tehdit edici hareketleri ve son olarak da Türkiye seferini daha planlı ve daha güçlü bir orduyla yapma düşüncesi idi.⁶³⁸

4.1.6. Resm-î geçit (Körük) ve Askerî Disiplin

Timurlu Devleti ordusu da Cengiz Han'ın yaptığı gibi sefer öncesinde, hücum ve muharebe anında resm-î geçit yaparak orduyu denetlerdi. Bu resm-î geçit, bir tören şeklinde yapılır ve ordunun silah, teçhizat ve askerin teftiş edilmesini sağlardı. Tören sırasında sıkı bir disiplin uygulanırdı.⁶³⁹ Özellikle Emir Timur devrinde bu törenlere büyük önem verilmiş ve hemen hemen tüm askerî harekâtlarda orduya resm-î geçit yaptırılmıştır. Bu geçitler hem ordunun ihtişamını ortaya koyar, hem de sefer öncesinde askerin her türlü ihtiyaçlarının tespiti için bir teftiş nizamı olurdu.

Timurlu ordusunun Semerkand'da yaptığı bir resm-î geçit çok dikkat çekicidir. Emir Timur, kıymetlendirilmiş tahtında oturmuş ve tepeden tırnağa kadar demir zırhlar giyinmiş olan 600 askerî birliğin resm-î geçitini izlemişti. Timurlu ordusunun süvari birlikleri, bayraklar ve askeri marşlar eşliğinde nizamî olarak adım atıyorlar, Emir Timur'a yaklaştıklarında ise komutanlar öne çıkarak Emir'e bağlılık ve sadakatlerini ifade ediyorlardı.⁶⁴⁰

Timurlu ordusundaki disiplini anlamak için Cengiz Han'ın yasalarına bakmak gerekmektedir. Moğol ordusunda sefere karar verildiği an birlikler teftiş yerine toplanmak zorundaydılar. Savaşçılar bu teftişe gelirken yanlarında bulundurmaları gereken her nevi levazımatı göstermek zorundaydılar. Savaş için gerekli levazımatı sağlamayan kişilerin cezalandırılacağı bilinirdi. Dolayısıyla teftiş için hazır olan her asker tam teşekküllü olarak hazır bulunurdu. Askere ihtiyaç duyulduğu zaman bir emir komuta zinciri halinde ordu düzenlenirdi. Emirler tümen beylerine, tümen beyleri de bin beylerine, yüz beylerine ve on beylerine emir vererek savaşa çağrılırlardı. Bu şekilde Moğol ordusu içerisinde çok disiplinli bir hiyerarşi mevcuttu. Bu hiyerarşi, Timurlu

⁶³⁸ Yücel, "XIV-XV Yüzyıllar Türkiye", s. 173-174.

⁶³⁹ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 107.

⁶⁴⁰ Buryakov, "Timur, Timurlular", s. 537.

ordusunda da görülen bir durumdu.⁶⁴¹ Timurlu ordusunda askerî teftiş nizâmından sorumlu olan görevliler tavaçlardı. Askerî kıtaların teftişi bu görevliler tarafından yapılırdı.⁶⁴²

Toktamış Han üzerine gidilirken muazzam bir resm-î geçit yapılmıştı ki bu, Timurlu ordusunun resm-î geçitleri hakkında bize daha fazla bilgi sunmaktadır. Sürek avı sayesinde ordunun iâşesi temin edilmişti. Sibiryâ sınırına yaklaşılnca Emir Timur, resm-î geçit yapmak ve orduyu denetlemek için bu anı seçti. Resm-î geçit sayesinde hem disiplin sağlanacak hem de güven aşılanacaktı. Ordu sayısı 200.000 idi. Emir Timur, bütün ihtişamı ile askerın karşısında dikildi. At üzerinde olan Emir, başında yakut bezeli bir taç, elinde ise fildişinden yapılmış olan altın boğa başlı bir asa taşıyordu. Denetim sol kanattan başladı. Emir Timur, askerın teçhizat ve donanımının tam olup olmadığını gözden geçirdi. Askerın sol tarafında 1 pala, sağ taraflarında ise kısa 1 kılıç, 1 mızrak, 1 topuz, 1 hançer ve 1 deri kalkan vardı. Ayrıca her askerın 1 yayı ve sadaklarının içerisinde 30 oku bulunuyordu. Atların zırhları ise kaplan postuyla kaplıydı. Denetimler sırasında sıkı bir disiplin uygulanırdı. Her birlik ayrı denetimlere tabi tutulurdu. Her biri 10.000 askerden oluşan tümenlerin teftişi sırasında ordu emiri veya tümen başında görevde bulunan mirzalar, atlarından inerek yeri öperdi. Emir'in huzuruna inerek birliklerinin eksiksiz olarak savaşa hazır olduklarını bildirir ve Emir'e sonsuz iltifatlarda bulunurlardı. Ordudaki bu denetim 2 gün sürdü. Bu da Timurlu ordusunun nasıl bir disiplin programıyla savaşa hazırlandığını gösteren önemli bir misaldir.⁶⁴³

Timurlu ordusunun Herat'a yürümesi sırasında Emir Timur, atına binerek orduyu teftiş etmişti. Bu teftiş sırasında savaşçıların çalışmalarını gözden geçirmek istedi. Şâmî'ye göre Herat'a sefere çıkan bu askerler, tecrübeli ve savaş sanatçısı değillerdi. Fakat o gün büyük bir gayret içerisinde girmişlerdi.⁶⁴⁴ Ordusunu inam ve ihsanlarla ödüllendiren Emir Timur, bu sayede onların gayretini ve disiplinini güçlendirmeye daima dikkat ediyordu. Savaşçıların bağılılığı onun şükürünü artırır ve elini güçlendirirdi. Nitekim Toktamış Han'ın Azerbaycan topraklarına girip yağma faaliyetlerinde bulunması neticesinde Emir, Deşt-i Kıpçak'a yürüme kararı aldığı vakit

⁶⁴¹ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 160-161.

⁶⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına*, s. 231.

⁶⁴³ Marozzi, *Timurlenk*, s. 207-208; Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 174-175.

⁶⁴⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 100.

askerî teftiş yapılmasını emretmişti. Teftişin yapıldığı geçit sırasında ordu, muazzam derecede disipline olmuş ve sayıca büyük bir çoğunluğa erişmişti. Bu durum karşısında Emir, büyük bir gayret içinde Deşt-i Kıpçak'a yürüdü.⁶⁴⁵

Yıldırım Bayezid ile karşılaşmadan önce Emir, Sivas sahrasında resmî geçit yaptırmıştı. Emir üzerine koşunlar tertip edildi. Kalkan, miğfer, kaftan ve mızraklarla sahralar doldu. Yıldırım Bayezid'in elçileri, bu haşmet ve azameti görünce hayran kalmışlardı.⁶⁴⁶

Timurlu ordusu katı bir disipline sahipti. Moğolların bağımsızlık kölesi oldukları, asla bağımlı olamayacakları, para için hizmet vermedikleri görüşü Timurlu ordusunda hâkim bir görüştü. Nitekim Emir Timur, Moğol askerî davranış biçimlerine oldukça bağlıydı.⁶⁴⁷ Ordu, Emir Timur döneminde yönetim mekanizmasına yüksek sadakat beslerdi. Uzun süren seferlere rağmen savaşçıların ödüllendirilmesi, ganimet sağlaması ve türlü rütbeler edinmesi belki de bu disiplin ve sadakatin benimsenmesinde bir rol oynuyordu. Emir Timur'un bu denli bir ordu meydana getirmesinde şüphesiz bu sadakat ve bağlılığın büyük tesiri oldu.⁶⁴⁸ Timurlu ordusunun belirgin özelliklerinden olan uzun askerlik süresi ordunun bağlılığını gösteren önemli bir örnektir. Nitekim orduya alınan askerler 5 hatta 10 yıldan uzun süre askerde kalırlardı. Öyle ki 1372 yılından 1405 yılına kadar ordularını sürekli hareket ettirerek fetihler elde edebildi.⁶⁴⁹

Emir Timur, Cengiz Han yasa ve töresi sayesinde de bu disiplini sağlayabiliyordu. Bu disiplin sayesinde Emir'in askerleri düşmana şuarsuzca saldırır, hükümdara olan sadakatlerini bu denli kanlı savaşlarda gösterirlerdi. Askerlerinden kendilerine hâkim olmalarını, tahammül sınırlarını aşmamalarını, gereğinden fazla güçlerini sarf etmemelerini emreder, savaşçıları da bu emre itaat ederlerdi. Savaşma arzularını bastıran savaşçıları, uygun zaman belirlendiğinde dizginlerini bırakıverirdi. Emir, adeta onları ölüme gönderirdi.⁶⁵⁰

⁶⁴⁵ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 59.

⁶⁴⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 301,302.

⁶⁴⁷ Nicolle, *The Age Of Tamerlane*, s. 14.

⁶⁴⁸ Barthold, *Uluğ Beg*, s. 35.

⁶⁴⁹ Yakubovskiy, *Altın Orda*, s. 162.

⁶⁵⁰ Roux, *Aksak Timur*, s. 210.

4.2. SAVAŞ SIRASINDA ORDU TANZİMİ VE BAŞVURULAN TAKTİK VE HİLELER

Son yüzyıllara kadar askerî tarihin şekillenmesinde büyük rol oynayan bozkır atlı savaşçıları, kendilerine has savaş teknikleriyle ardıllarının ve birçok devletin kendilerini örnek almalarına sebep olmuşlardır. Ayrıca yerleşik unsurlar da bu tekniklerden faydalanma yoluna gitmişlerdir. Yerleşik krallıklar, hasımları ile yapacakları savaşlar için ordunun savaş meydanına görkemli ve güvenli bir şekilde gitmelerine büyük önem verirlerdi. Ancak gösterişe pek önem vermeyen ve bu imajı korumayı pek dikkate almayan göçebe savaşçılar daha gerçekçiydi. Hasımlarını savaşabilecek kıvama gelene kadar oylar ve bu sayede onları yıpratırlardı. Bu taktik sayesinde hasımlarının heveslendiği meydan savaşına bile fırsat vermeden bozkır savaşçıları hasımlarını yok ederlerdi. Bozkır atlı savaşçılar, her an savaşa hazır bir halde olurlardı. Binik hayvanlarına yüklenmiş olan yedek silahları ve az yiyecekleri, kısa sürecek olan seferler için kâfi olurdu. Dolayısıyla hasımlarının askerî hazırlıkları devam ederken atlı savaşçılar savaşa başlamış olurdu. Öyle ki, düşman ordusu lojistik destek ve orduyu hazırlama sürecinde iken atlı savaşçılar, arazinin keşfi ve hasmın irade gücünün keşfi için harekete geçerlerdi. Bu da atlı savaşçıların savaşa daha üstün girmesini sağlayan bir unsurdu.⁶⁵¹ Bozkır devletlerinin savaş usullerinde iki şey akla gelmektedir. Bunlar pusu veya baskın ve sahte ricattı.⁶⁵² Timurlu ordusu bu taktiklere ek olarak savaş anında düşman sayısına göre farklı taktikler uygulardı.

4.2.1. Şahbun-Türktaz (Baskın)

Bir bozkır devleti olan Timurlu Devleti'nin savaşlarda farklı taktikler uyguladığını görmekteyiz. En çok başvurulan savaş taktiklerinden birisi “*şahbun vurmak*” yani gece hücumu/ baskın yapmaktır. İlyas Hoca'nın ordusunun gece olunca Emir Timur ordusunu muharebeye zorlamak için dağ eteğini çevirerek çembere alması karşısında Emir Timur, tedbir olarak gece şahbun vurmaya planlamıştı. Emir Timur'un bu kararı emirler tarafından da uygun görüldü. Dolayısıyla sabaha yakın bir vakitte Timurlu ordusu düşman üzerine şahbun vurdu. Hazırlıksız yakalanan ve dağınık halde uykuda olan Moğol ordusu toparlanıncaya kadar Timurlu savaşçılar onları darmadağın

⁶⁵¹ Özdal, *Türklerin Savaş*, s. 108.

⁶⁵² Abdülkadir Donuk, “Türk Ordu Teşkilatının Yabancı Ordulara Te'siri Mes'elesi”, *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular-Oluşum, Teşkilat ve İşlev-*, (Ed. Feridun M. Emecen), Kitabevi Yay., İstanbul 2008, s. 187; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 275.

etti. Çapkulaş⁶⁵³ savaşında da yenilen Moğol ordusu kaçıyınca, İlyas Hoca da kaçtı.⁶⁵⁴ Yine Hindistan Seferi sırasında Sultan Muhammed Han ve Emirzâde Rüstem'in emrindeki emirlere buyruk veren Emir Timur, 30.000 barangar askeriyle Sind nehrini geçip, Keşmir Dağı'nın yamaç yolundan yürüyerek Lahur vilayetine “*türktaz*” (ani baskın, beklenmedik hücum) yapmalarını emretmişti.⁶⁵⁵

Ani baskınları yapmakta gayet hünerli olan Timurlu ordusu, böyle ani baskınlara da maruz kaldığı bilinmektedir. Nitekim Ceyhun kıyısına gelen Emir Timur ordusunun burada olduğunu haber alan İlyas Hoca, Bekcik'in küçük kardeşi Alçın Bahadır'ı kalabalık bir asker grubuyla göndermişti. Timurlu ordusu karavulları uyuyup kalınca, İlyas Hoca'nın kuvvetleri gece gelerek şahbun vurdu. Ancak çoğu defa olduğu gibi Emir Timur bu savaştan da galip ayrılmayı bildi.⁶⁵⁶

4.2.2. Sahte Ricat/ Kerr û Ferr

Ordunun savaşlarda uyguladığı bir diğer taktik de özellikle Türklerin savaşlarda sık sık başvurduğu “*sahte ricat*” idi. Sahte ricat taktiği, yenilgi edası ile geri çekilme hilesiydi. Yani önceden bir kısım birlikler düz ve geniş bir ovanın etrafındaki yüksek tepelere gizlenirdi. Bu az sayıdaki birlik, düşman ordusuna saldırarak yenilgiye uğramış hissi vermek için geri çekilmeye başlar, düşman ordusu bu kaçan birliğin üzerine cesaretlenerek takibe koyulurdu. Kendini takip eden düşman ordusunu ordu merkezinden ve ağırlıklarından uzaklaştırarak kendi ordusunun merkezine doğru çekerdi. Gizlenmiş olan merkez ordu, bu düşman ordusunu bu sayede çember içine alır ve yok ederdi. Türklere has bir taktik olan bu sahte geri çekilme hilesini en iyi uygulayanlar da Türklerdi.⁶⁵⁷ Savaşılacak olan araziye hâkim olmak için gerekli hazırlıkları yapan ordu, hasmını bu alana çekmeye çalışırdı. Şayet arazi düz ise çevirme uygulanırdı. Eğimli ise, yükseklerden uzak çatışmaya girilirdi. Her iki durumda da düşman ordusu hafif birliklerin ani saldırılarıyla onları sinirlendirmek ve peşlerine takılmalarını sağlamak amaçlanırdı. Tarihçilerin “*sahte ricat*”, “*kerr û ferr*” veya “*vur-kaç*” diye adlandırdığı bu taktik, başlı başına uygulanan bir savaş yöntemi idi.⁶⁵⁸ Diğer

⁶⁵³ Moğolca olan *çapkulaş* kelimesi kılıçla dövüşmek, kılıçla vuruşmak, kılıç muharebesi anlamına gelmektedir. Bkz. Şakirov-Terez, “Tüzükât-ı Timur'un Farsça”, s. 47.

⁶⁵⁴ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 44-45.

⁶⁵⁵ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 61.

⁶⁵⁶ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 40.

⁶⁵⁷ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 103.

⁶⁵⁸ Özdal, *Türklerin Savaş*, s. 109-110.

Türk devletlerinin ve Timurlu ordusunun kullandığı bu taktiği aslında düşman kuvvetleri biliyorlardı. Fakat düşman, bu taktiği tatbik edemiyorlardı. Çünkü sahte ricatın esası hafif süvari olmak, iyi ok atmak, uzak muharebe yapabilme yeteneğine sahip olmak, süratli olmak gibi hünere dayanırdı.⁶⁵⁹

Timurlu ordusu da sahte ricat taktiğini uygulardı. Nitekim Timurlu ordusu Kunduzca savaşı'ndan hemen önce Toktamış Han ordusu ile karşılaşmayı ve savaşmayı ummuştu. Ancak Toktamış Han, Timurlu ordusunun iâşe ve levazımının azalması için çapkulaşı geciktirmeye çalıştı. Emir Timur ise bir an önce Toktamış Han ile muharebenin başlamasını amaçladı. Dolayısıyla bu savaşın başlamasını hızlandırmak, onları muharebeye zorlamak için 20.000 kişilik bir orduyu sahte ricat yapmaları için gönderdi. Emri derhal yerine getiren bu ordu, sahte ricat sayesinde öncü vazifesinde olan 3 birliği yok etti. Bu yok edilen birliklerin sayısı 10.000 kişi idi. Dolayısıyla bu sahte ricat, Toktamış ordusunun Kunduzca adı verilen bölgede muharebeye girişmesini sağladı ve Toktamış Han ağır bir yenilgiye uğradı.⁶⁶⁰

Dehli hâkimi olan Sultan Mahmud ve Malu Han, toplamda 50.000 olmak üzere 10.000 atlı ve 40.000 piyade askerle beraber 120 fil ile bölgeyi Timurlu ordusuna karşı koruyordu. Emir Timur bu durum karşısında ordusuna sahte ricat yaptırarak zafere ulaştı. Öyle ki Sultan Mahmud'a karşı ordusunu güçsüz gösterebilmek için şehirden uzak bir bölgeye mevzilendi. Hendekler kazılarak merkez ordunun saklanması sağlandı. Askerlerini hendeklere yerleştirdikten sonra Sultan Mahmud kuvvetleri üzerine bir bölük asker gönderdi. Nitekim Sultan Mahmud kuvvetleri ile karşılaşan bu birlik, kendilerini güçsüz göstererek geri çekilmeye başladı. Sultan Mahmud kuvvetleri, bu geri çekilme ile kendilerini galip sayarak geriye doğru kaçan Timurlu birliğinin üzerine takibe koyulunca aniden hendeklerden çıkan Timurlu merkez ordusu, Sultan Mahmud'un birliklerini yerle bir etmişlerdi.⁶⁶¹

4.2.3. Düşman Sayısına Göre Ordunun Tanzim ve Taktiği

Timurlu Devleti, askerî teşkilat konusunda Cengiz Han'ın kurmuş olduğu düzene sadık kaldı. Eski gelenekleri yaşatan Timurlu Devleti, özellikle Emir Timur zamanında bu askerî geleneklere daha fazla usuller katarak Türk-Moğol unsurlarının

⁶⁵⁹ Donuk, "Türk Ordu Teşkilatının Yabancı Ordulara Te'siri", s. 187.

⁶⁶⁰ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 133.

⁶⁶¹ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 62-63.

karışımı ile yeni bir teşkilatlanma yoluna gidildi. Bu yeni askerî teşkilatlanmanın en büyük örneklerinden biri de savaş sırasında ordunun tanzimi ve savaş taktiği ile ilgili düzenlemedir. 1391 yılında Toktamış Han ile yapılan savaşta ilk olarak görülen bu düzen ve taktiği, o zamana kadar kimsenin bilmediği bir tarzıdır.⁶⁶² Ordunun savaş tanzimi ile ilgili birçok kaynak mevcuttur. Özellikle Toktamış Han ile yapılan savaş ve Yıldırım Bayezid ile yapılan 1402 Ankara savaşı sırasında Timurlu ordusunun savaş tanzimi ve taktiği, hem Timurlu devri kaynakları hem de Osmanlı kaynaklarında belirgin bir şekilde açıklanmıştır.

Toktamış Han ile yapılan her iki savaşta da orduyu 7 kola ayırma usulünü anlamak için, bu usulün temelini teşkil edecek olan Çamur muharebesini incelemek gerekmektedir. 1365 yılında Moğol Han'ı İlyas Hoca ile Hüseyin ve Timur'un Çinas ile Taşkent arasındaki bölgede yapılan Çamur muharebesinde Emir Hüseyin, ordunun sağ kanadında bulunuyordu. Kanbul'da (yanda) Arlat boyundan olan Tilançi, karavulda Emir Olcaytu ve başka emirler vardı. Sol kanatta ise Emir Timur yer alıyordu. Emir Timur'un kanbulunda Sarı Buğa, karavulda Timur Hoca Oğlan bulunuyordu. Merkezde (ğol) ise Emir Caku ve diğer beyler bulunuyordu. Dolayısıyla ordu merkez, sağ ve sol koldan oluşan bir savaş düzenine sahipti. Ordunun kanatlarında kanbul ve karavullar ilave edildi. 7 bölümden oluşan bu ordunun merkez, sağ ve sol kolları bağımsızdı. Ancak karavullar ve kanbullar yardımcı bölükler olarak sayılabilir. Bu savaş düzeninde merkezin, yedeğinin olmaması ve karavul, kanbul gibi yardımcı bölüklerinin olmamasından dolayı sağ ve sol kollara nazaran daha zayıf olurdu.⁶⁶³

1391 yılında Toktamış Han ile yapılan savaşta Timurlu ordusu biraz daha farklı olarak tanzim edildi. Her savaşta farklı bir taktik izleyen Emir Timur, bu savaşta da farklı bir yol izledi. Kunduzca mevkiinde yapılan savaşı Şâmî, oldukça ayrıntılı şekilde tasvir etmiştir. Emir Timur'un kolu merkezde olup bu kolun yönetimini Emir, Emirzâde Süleyman Şah'a vermişti. Arkasında ise Emir Timur'un ikinci kolu vardı ve Emir Timur onun idaresini Emirzâde Mehmet Sultan Bahadır'a verdi. Ayrıca Emir Timur kendi emrine tâbi olan birkaç koşunu da bu kolun yanına sıraladı ve bu koşunları Emirzâde Mehmet Süleyman'ın maiyetine verdi. Sağ kola Emirzâde Miranşah ve Mehmet Horasanî tayin edildi. Sağ kolun kanbulunda Emir Hacı Seyfeddin vardı. Ordunun sol

⁶⁶² Aka, "Timurlular Devleti", s. 274; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 110.

⁶⁶³ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 165.

kolunda Emirzade Ömer Şeyh Bahadır ve ordunun kol ve kalbinin kanbulunda Birdi Bek ve Hudaydad görev aldı.⁶⁶⁴

1391 yılında yapılan savaş ile 1365 yılında yapılan Çamur muharebesi sırasında ordunun tanzimi arasındaki fark burada belli olmaktadır. Çamur muharebesinde merkez, sağ ve sol kollara nazaran zayıftı. Fakat 1391 yılında Toktamış Han ile yapılan savaşta merkez, daha da güçlendirildi ve merkeze bir öncü birlik ilave edildi. Ayrıca yedek kuvvetler de merkezde bulundu.⁶⁶⁵

Ankara savaşı da Timurlu Devleti'nin ordu nizamını en iyi şekilde ortaya koyan savaşlardandır. Ankara savaşında Timurlu ordusunun sağ kolunda Emirzâde Miranşah Bahadır, Emirzâde Muhammet Sultan Bahadır, Pir Muhammet Bahadır ve diğer büyük emirlerden olan Şeyh Nureddin Bahadır, Ali Sultan, Ali Kavçin, Emir Mübeşşir, Mutahharten, Emir Burunduk, Hacı Abdullah Abbas yer alıyordu. Sol kolda Emirzâde Şahrüh Bahadır, Halil Sultan Bahadır, Emirzâde Rüstem Bahadır, Sultan Hüseyin Bahadır, Emir Süleymanşah Bahadır, Emir Şahmelik Bahadır, Sevincek Bahadır, Devlet Timur, Emir Musa, Emir Büsterî yer alıyordu. Kolun sağ koluna, Emir Taştımur, Şehsuvar, Saray, Celal; Tabtuk, Yusuf, Hacı Baba, İskender ve Hoca Ali, Devlet Timur, Hüseyin, Muhammet Bahadır, Saray Hoca, İdris, Şemseddin Elmaliğî, Emirzâde Ahmed, Heri Melik, Argun, Pir Muhammed, Bahaeddin, Kara Ahmed, Bek Veli, Çakmak, Devlet Hoca, Abdullah, Sofu Halil, Mehmet Tevaçî, İsen Timur, Şeyh Muhammed, Karaman, Sencer, Hüseyin, Hasan, Ömer Bek, Cihanşah, Birdi Bek, Ahmedî, Acep Şir, Mahmut, Behlûl, Emir Zeyrek münasip bir mevkiye yerleştirilmişlerdi. Kolun sol koluna ise, Celâlülislâm, Tevekkül, Hoca Ali, Mahmut, Şahveli, Şeyh Hasan, Emirek, Melik, Altun Bahşi'nin kardeşi Payendebahşi, Lokmanzerd, Sultan Barlas, Abdulkerim, Adil, Kutbeddin Selim, Cani Bek, Yadiğâr, Tanrı Birmiş, Muhammed Halil, Cüneyd, Cihanmelik, Toblak, Abdüssamed, Paşa, Pir Muhammed Şangüm, Şeyh Aslan, İlyas, Yusuf, Ali, Seyyid Hoca, Osman Zeyrek, İskender Şeyhî, Şah-ı Şahan, İbrahim Kumî, Şah Turan yerleştirilmişlerdi.⁶⁶⁶ Sağ ve sol kanatlar, öncüler ve merkezden oluşan bu savaş nizamının yanı sıra bunların hemen

⁶⁶⁴ Şâmî, *Zafername*, s. 150.

⁶⁶⁵ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 167.

⁶⁶⁶ Yezdi, *Zafername*, II, s. 303-305; Şâmî, *Zafername*, s. 304-305; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 312.

önünde 32 fil de birkaç sıra halinde sıralandı. Merkezin gerisinde ise kırk alaydan ibaret olan ihtiyat bölüğü tertiplendi.⁶⁶⁷

Emir Timur, hâkimiyeti boyunca seferlerinde ordusunu ve özellikle de savaş düzeni teşkilatını geliştirdi ve her savaşta farklı stratejiler uyguladı. Kaynaklara göre orduyu 7 kola ayırarak hareket etme usulünü ilk defa Emir Timur ihdas etmiştir.⁶⁶⁸ Düşman kuvvetlerinin sayısına göre ordusunun nizamını belirleyen Timurlu ordusunun bu nizamı hakkında Tüzükât-ı Timur'da önemli bilgiler yer almaktadır. Emir Timur'un askerî reformları gibi kabul edilen bu tüzükler, Emir Timur ve halefleri tarafından her savaşta uygulanmıştır.

Düşman askeri 12.000'den az ise şu nizam uygulanırdı:

Şayet düşman ordusu 12.000'den az ise bu savaşta emîrî'l ümerâ komutanın başına geçerdî. Emîrî'l ümerâ oymak ve tümenlerden kendine 12.000 atlı asker alırdı. Ayrıca maiyetine binbaşı, yüzbaşı ve onbaşılar da verilirdi. Düşman hattına bir menzil⁶⁶⁹ kadar yaklaşınca merkeze bildirilirdi. 12.000 olan bu atlı askerler, 9 bölüğe bölünürdü. Merkez yani ğol, 1 bölük; barangar 3 bölük; carangar 3 bölük; hiravul 1 bölük ve karavul 1 bölük şeklinde tanzim olunurdu. Barangar hiravul, çapavul ve şakavuldan oluşurdu. Carangar da yine hiravul, çapavul ve şakavuldan oluşurdu.⁶⁷⁰

Ordunun idaresini elinde bulunduran emîrî'l ümerâ, savaş meydanı seçimi konusunda belli başlı kaideleri göz önünde bulundurmak zorundaydı. Bunlar;

- Ordu için gerekli olan suyun bulunduğu yerin olması
- Ordunun yeteceği kadar yerin olması ve saklanması kolay bir yerin olması
- Hâkim bir noktanın belirlenmesi ve orada bulunulması, düşman ordusuna nazaran daha yüksek bir yerde mevzilenilmesi, güneş ışınlarının askerlerin gözlerini kamaştırmamasına dikkat edilmesi
- Ordunun manevraları için geniş bir sahanın belirlenmesi ve ordunun oraya konuşlandırılması idi.⁶⁷¹

Savaşa başlamadan bir gün önce tüm ordu belirlenen nizama göre saf tutardı. Ertesi gün bu düzen ile düşman ordusu üzerine yürüyüş yapılırdı. Bu nizam çok disiplinli bir

⁶⁶⁷ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 145.

⁶⁶⁸ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 165.

⁶⁶⁹ Yaklaşık olarak 60-70 kilometrelik mesafedir. Atlı bir askerin bir günlük yolu kadardır.

⁶⁷⁰ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 123.

⁶⁷¹ Timurlenk, *Timur'un Prensipleri*, s. 95; Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 123; İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 111.

şekilde gerçekleştirilir, atların başları dahi dümdüz olur, yürüme yönündeki başka sol ve sağ tarafa dönmemelerine özen gösterilirdi. Emîrû'l ümerâ şayet askerî işlerde yanlış yaparsa, ordu için görevlendirilen müfettiş tarafından görevden alınır ve yerine başka bir emir geçirilirdi. Orduyu komuta eden emir, düşman sayısını öğrenmek ve ordu nizamını ona göre ayarlamak zorundaydı. Düşman ordusunun nasıl savaşa gireceğini, yavaş mı yoksa hızla mı savaşa gireceklerini, harekât tarzlarını algılamaya çalışmak zorundaydı. Düşman ordusunun tam bir hamle ile mi yoksa hamle yapıp dönerek mi savaşıyorlar gibi konuları emir, iyi değerlendirmeliydi. Yine emir komutasındaki ordu, düşmandan önce savaşa giremezdi. Düşman harekete geçince emîrû'l ümerâ, hazır halde duran 9 bölük askeri harekete geçirirdi. Emir, bu esnada her bir bölüğü yeri ve zamanına göre kullanmak zorundaydı. Düşman üzerine 9 defa hamle yapılır ve dokuzuncu hamlede düşman yenilgiye uğratılırdı. Emir, ordusunu düşman üzerine sürerken ilk olarak hiravul bölüğüne emir verir ve hiravulun düşman üzerine gitmesi sağlanırdı. Hiravulun ardından barangar hiravulu yardıma gönderilirdi. Barangar hiravulunun ardından carangar hiravulu gönderilirdi. Böylece düşman ordusuna ard arda 3 darbe indirilmiş olurdu. Hiravullar, bu taarruz sırasında başarısız olursa barangar çapavulu düşman üzerine gönderilir ve atlı baskın yapılırdı. Bu hamleden sonra carangarın, şapavul bölüğü harekete geçirdi. Şayet bu hamle de başarısız olursa, barangarın şakavul bölüğü düşman üzerine gönderilirdi. Daha sonra carangarın şakavul bölüğü gönderilirdi. Bu bölük de gönderilince emîrû'l ümerâ, merkeze haber verir ve merkezin buyruklarını beklerdi. Buyruk gelince komutayı bizzat kendine alan emîrû'l ümerâ, meydana girerdi. Emîrû'l ümerâ savaş meydanına girince şaşkınlık yapmamalı, kendi savaşa girmeden orduyu işe sokup onlara önderlik etmeliydi. Nihayet kendisinin de savaşıması gereken bir an gelirse, kendini oldukça ölümden saklaması gerekirdi. Çünkü kumandanın ölmesi düşman cephesinde gayrete, kendi ordusu içerisinde ise korku ve endişeye sebep olurdu. Dolayısıyla emîrû'l ümerâ kendini şaşkınlığa kaptırmamalı ve geri çıkamayacak yerlere girmekten uzak durmalıydı.⁶⁷²

40.000'e kadar olan düşman orduları için savaş nizamı:

12.000 atlıdan çok, 40.000 atlıdan eksik olan düşman orduları için ordunun saf tutma usulü de farklıydı. Nitekim ordunun saf tutma tüzüğünde bu askerî nizam da açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu sayılardaki düşman orduları ile yapılan savaşlarda,

⁶⁷² Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 123-125.

Timurlu hükümdarının oğullarından biri bu ordunun başına geçirilirdi. En az 40.000 askerden oluşan ordunun askerleri tümen ve uluslardan alınırđı. Orduyu komuta ile görevlendirilen mirzanın yanına ayrıca iki beylerbeyi verilirdi. Hazırda bulunan bu ordu, 12 bölüğe ayrılırdı. Her bölüğün başına ulus emirlerinden biri emir olarak konulurdu. Bu 12 bölük, hükümdarın çadırı önde olunca bu çadıra refakat ederlerdi.⁶⁷³ Böyle bir savaşta 40.000 asker, mirza tarafından 14 bölüğe ayrılırdı. İlk olarak serdar, (mirza) kendi safını nizama sokarak ğol olarak belirlerdi. 3 bölük barangar bölüğü kurulur, bir bölüğü barangar hiravulu olarak tanzim edilirdi. 3 bölük carangar bölüğü düzenlenir, 1 bölüğü carangar hiravulu olarak belirlenirdi. Buna benzer bir şekilde barangar bölüklerinin önünde 3 bölük çapavul bölüğü tanzim edilirdi. Bu bölüklerin biri çapavul hiravulu olarak düzenlenirdi. Yine carangar bölükleri önüne 3 bölük konularak şakavul olarak belirlenirdi. Bu bölüklerden biri şakavul hiravulu olarak düzenlenirdi. Ğol karşısına kurulan büyük hiravul bölüğüne en güvenilir okçular, keskin nişancılar, mızrakçılar, kılıççılar konulurdu. Öyle ki bu bölük, daha birinci çarpışmada büyük çığlıklar atarak düşman ordusunun hiravulunu hemen kırmak için görevlendirilirdi. Düşman ordusunun hareketine göre bölükler harekâta geçirilirdi. Düşman ordusunun toplu mu yoksa sağ-sol kanatlar halinde mi savaşacaklar konusuna dikkat edilmeliydi. Ancak her ne olursa olsun komutayı yürüten mirza, ilk olarak büyük hiravulu düşman üzerine sürerdi. Ardından çapavul hiravulunu, şakavul hiravulunu ard arda gönderip büyük hiravula yardım etmeleri sağlanırdı. Bunların hemen ardından çapavul birinci bölüğü ve şakavul ikinci bölüğü harbe sokulurdu. Yine bunların peşinden çapavul ikinci bölüğü ve şakavul birinci bölüğü gönderilirdi. Bu 7 bölüğün hamleleri şayet zaferi sağlayamazsa barangar hiravulu ile carangar hiravulu harp alanına gönderilir ve düşmana dokuz hamle yapılmış olurdu. Bu 9 bölüğün harbi de zafere müyesser olamazsa barangar birinci bölüğü ve carangar ikinci bölüğü atla baskın yapması için tanzim edilip harp alanına gönderilirdi. Bu 11 hamle de düşman ordusunun kırılmasına yetmez ise, barangar ikinci bölüğü ve barangar birinci bölüğü harbe sokulurdu. Böylece düşman ordusuna tam 13 darbe indirilirdi. Bu darbeler çoğu zaman düşman ordusunun ağır yenilgiler almasına neden olurdu. Fakat şayet 13 üç darbe de yetersiz kalırsa orduyu idare eden mirza, ğol bölüklerini düzenler ve düşmanın üzerine giderdi. Ğol bölükleri hızlı bir şekilde düşman saflarına atılırdı. Buyruklar doğrultusunda savaşçılar kılıç

⁶⁷³ Timurlenk, *Timur'un Prensipleri*, s. 99.

taarruzuna geçer, okçu ve keskin nişancılar tarafından düşman ordusu ok yağmuruna tutulurdu. Bu hamleler zaferi getirmese son çare olarak mirza, kendisi harbe girer ve merkeze haber göndererek yardım istenirdi.⁶⁷⁴

40.000'den fazla olan düşman orduları için savaş nizamı:

Düşman ordusunun 40.000'den fazla olması halinde çok daha farklı bir nizam teşkil edilirdi. Nitekim böyle bir durumda hangi bölüğe ferman gönderilirse, yapılması kati suretle emredilirdi. Beylerbeyilere, emirlere ve diğer askerlere gönderilen hükümler şayet yerine getirilmezse kılıçtan geçirilir ve yerine başka biri atanırdı. Oymak, ulus, koşun ve tümenlerden oluşan 40 bölük askere damga (alamet) verilirdi. Damgaya yetişmeyen 28 oymak emirleri, ğol bölümü ardından asker saflarını düzenlerdi. Mirzalar, emirzâdeler, ğol bölümünün sağ koluna geçerlerdi. Büyük Emir'in akraba ve kardeşleri ise ğol bölümünün sol koluna konuşlandırılırdı. Bu kişiler, ihtiyat bölümünü oluştururlardı ve savaş meydanında hangi bölük yardıma ihtiyaç duyarsa o bölüğe yardımda bulunurlardı. Barangara 6 bölük tertip edilirdi ve buna yine 1 bölük barangar hiravulu eklenirdi. Aynı şekilde carangara da 6 bölük eklenerek 1 bölük de carangar hiravulu eklenirdi. 6 bölükten oluşan barangarın hemen önünde, çapavul tanzim edilirdi. Çapavulda da 6 bölük oluşturulurdu. Çapavulun önüne çapavul hiravulu bölümü yerleştirilirdi. Carangarın hemen önüne ise şakavul konuşlandırılırdı. 6 bölükten oluşan şakavulda da 1 bölük hazırlanarak şakavul hiravulu olarak tanzim edilirdi. Büyük hiravul bölümü ise çapavul ve şakavul bölüklerinin önünde görevlendirilirdi. Büyük hiravulu oluşturanlar, iş gören, deneyimli emir ve bahadır kişilerdi. Büyük hiravulun önüne güçlü ve dirayetli askerlerden oluşan hiravulun hiravulu tertip edilirdi. En önde bulunan hiravulun hiravulu bölümünün sağ kol ve sol koluna akrabaların kıtası ile beraber iki karavul bölümü yerleştirilirdi. Karavul bölükleri, düşman ordusunu sürekli gözetlemekle orduya destek sağlardı. Bu şekilde nizâma sokulan ordu, merkezden yani hükümdardan emir almadığı müddetçe savaşa girmezdi. Her bölük disiplinli bir şekilde kendi sırası gelmeden muharebe alanına giremezdi. Böylece savaşın gidişatına göre, düşman ordusunun savaş tarzına göre tedbir alınır ve o ihtiyatla muharebe alanına girilirdi.⁶⁷⁵

Savaş nizâmına göre düzenlenen orduda ilk olarak büyük hiravulun hiravulu hücumu geçerdi. Ardından hiravulun emiri, kendi 6 bölümünü, hiravulun hiravuluna

⁶⁷⁴ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 126-128.

⁶⁷⁵ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 128-129.

yardım için muharebe alanına sokar ve bu şekilde düşman ordusuna ard arda altı darbe indirilirdi. Bu altı darbeden sonra sağ kol çapavul emiri, kendi maiyetinde bulunan 6 bölüğü yardıma gönderir ve kendi bölüğü ile de muharebe alanına girerdi. Şakavul emiri de kendi 6 bölüğünü öndeki birliklere yardım için gönderir ve kendi bölüğüyle de hücumla geçerdi. Bu 18 darbe düşmanın çoğu zaman geri çekilmesine neden olurdu. Ancak bu darbelerle zafer elde edilmezse bu defa barangar ve carangar emirleri düşman hattına öz hıravullarını gönderirdi. Şayet düşman ordusu bu darbelere de sebat gösterip savaşırsa, barangar ve carangar emirleri bütün bölükleriyle birlikte hücum ederdi. Bunlarla da zafer elde edilemezse, barangar ihtiyat bölüğü emirzâdelere ve carangar ihtiyat bölüğü akrabalar düşmana hücum ederlerdi. Bu ihtiyat bölükleri düşman emirinin tuğuna doğru hücum ederek emiri ele geçirip düşman tuğunu ters çevirmeye çalışırlardı. Bu kadar darbeye rağmen düşman ordusu hala çekilmiyorsa ihtiyat bölükleri, gol askerleri, ulus bölükleri taarruza geçerdi. Fetih yine sağlanamamışsa bu defa sultan ve maiyetindekiler muharebe alanına dâhil olurdu. Nitekim Emir Timur, Ankara savaşında bu usulü tatbik etmişti. Gol kuvvetleri ve oymak, ulus askerleriyle hücumla geçince Bayezid'in ordusu bozulmaya başlamıştı. Dolayısıyla düşman ordusu şayet sabırla savaşır çapavul, şakavul, barangar ve carangarı bozarak gola saldırırsa bu durumda hükümdar ve maiyetindekiler savaşa girmekle mükellefti.⁶⁷⁶ Kamerüddin ile yapılan muharebede Kamerüddin ve kuvvetleri, Timurlu ordusu karşısında tutunamamış ve kaçmıştı. Bu hadise sonrasında Timurlu askerleri yağma için etrafa dağılınca Emir Timur'un yanında seçme askerlerden 5.000 kişi ile Emir Müeyyed, Hitay Bahadır, Ak Timur, Şeyh Ali Bahadır gibi emirler kaldı. Ancak bu kişiler de yağma için dağılınca Emir Timur'un yanında sadece 200'e yakın asker kaldı. Bunu fırsat bilen Kamerüddin hücumla geçerek öndeki bölüklerle temas kurmadan doğrudan Timurlu ordusunun gol kuvvetleriyle karşı karşıya geldi. Ancak Emir Timur bu durum karşısında savaş alanından geri çekilmedi ve yanında bulunan 200 kişi ile muharebe ederek Kamerüddin ve ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı.⁶⁷⁷

⁶⁷⁶ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 129-131; Timurlenk, *Timur'un Prensipleri*, s. 100-101; İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 112-113.

⁶⁷⁷ Şâmî, *Zafername*, s. 86.

4.2.4. Savaş Hileleri

Birçok Türk devletinde olduğu gibi Timurlu Devleti'nde de savaş öncesi veya savaş sırasında askerî hilelere başvurulurdu. Nitekim bu hile yoluna başvurma işini en çok ve en başarılı yapan Türk hükümdar, Emir Timur diyebiliriz. Her giriştiği mücadelede farklı yöntem ve taktikler uygulayan Emir Timur, zafer elde etmek için her yolu kendisine mübah olarak görürdü. Bu hile yolunu tutmasında onun zeki ve savaşı iyi okuma yetisi de başarılarına etki eden önemli özellikleriydi.

Düşman ağzıyla sahte mektuplar yazma işi, Timurlu Devleti'nin başvurduğu bir hile idi. Nitekim Maverâünnahir kalelerinin Özbeklerden zaptı sırasında Emir Timur, hileye başvurmuş ve İlyas Hoca'nın ağzından kale muhafızlarına hitaben mektuplar göndermişti. Güya İlyas Hoca, kale muhafızlarının kendi kuvvetlerine katılmasını emrediyordu. Birer Özbek bulup mektupları kale muhafızlarına gönderdi ve kaleden görülecek şekilde Emir Timur, birer takım askeri de görevlendirerek toz ve duman kaldırtıp kale muhafızlarını korkuttu. Emir Timur ordusunun geldiğini sanan ve mektupların gerçek olduğuna inanan muhafızlar, geceleri kaleleri boşalttı ve böylece Emir Timur, Maverâünnahir kalelerini kolayca ele geçirdi.⁶⁷⁸

Düşmanın gaflete düşürülmesi için sefer yönünün başka bir tarafa yapılacak gibi gösterilip ani bir şekilde ortaya çıkma hilesi de Timurlu ordusunda görülen hile yollarındandı. Karşı kalesini almak isteyen Emir Timur, hile yolunu tutarak Horasan'a doğru yönelmiş gibi gözüküp, kale muhafız ve askerini rahata daldırdıktan sonra aniden geceleyin Karşı kalesinin önünde görüldü. Yine Belh'de iken Emir Timur, Horasan bölgesini ele geçirmeyi planlıyordu. Ancak Emir'in ordusu Horasan bölgesine değil, Semerkand'a doğru hareket etmişti. Horasan hükümdarı olan Melik Gıyasettin, Timurlu ordusunun Semerkand'a doğru gittiğini öğrenince emniyeti elden bıraktı. Emir Timur bu hile yolu ile yönünü aniden değiştirdi ve ansızın Horasan bölgesinin merkezi olan Herat'a gelerek Melik Gıyasettin'i teslim olmaya mecbur etti. Düşman ordusunu teslim olmaya zorlayan bir başka hile ise karşı tarafın sancaktarını ele geçirme hilesiydi. Toktamış Han, Timur ordusunun hareket üssünden uzaklaştırılması ve yorgun düşürüp iase sıkıntısı çekmesi için kuzeye, Urallara kadar çekilmişti. Nitekim Toktamış Han'ın bu taktiği tuttu ve Emir'in ordusu iase bakımından kıtlığa düştü. Timur ordusunda av etlerinden başka yiyecek bir şey kalmadı. Savaş başladığı an Emir Timur, Toktamış

⁶⁷⁸ Özer, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", s. 454.

Han'ın sancaktarını bir şekilde ele geçirdi. Türk-Moğol toplumlarında sancağın düşmesi, ordunun mağlup olması anlamına geliyordu ki Toktamış Han'ın ordusu, sancağın düştüğünü görünce dağıldı ve Emir Timur bu sayede büyük bir zafer kazandı.⁶⁷⁹

Savaşa başlamadan önce düşman ordusuna karşı sayıca üstün görünmek için kadınlara miğfer giydirmek ve erkek hissi vererek düşmanın korkmasını sağlamak da Timurlu ordusunun savaş hilesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Clavijo'nun ifadesine göre 1395 yılında Toktamış Han ile yapılan büyük savaşta Emir Timur, Altın Ordu'ya yakın bir yerde bulunan Tesine adında bir nehir civarında Toktamış Han ordusunu yakalamıştı. Düşman ordusunun fazla olduğunu gören Emir Timur, kadınların da başlarına miğfer geçirmelerini emretti ve böylece onların da erkek olduğu zannını vermeyi amaçladı.⁶⁸⁰

Savaş esnasında düşman askerlerinin moralini bozmak için mızraklara düşman başlarının geçirilmesi de tutulan bir hile yolu idi. Şüphesiz bu, düşman ordusunda çözülmeye sebep olurken Timurlu ordusunda ceht ve gayrete neden olurdu. Emir Timur ordusunun Azerbaycan'da Karakoyunlu başbuğu Kara Yusuf ile yaptığı savaşta Timurlu ordusunda gevşeme olmuş, askerî disiplin yok olmaya yüz tutmuştu. Bunun üzerine Emir Timur, askerlerinden birine savaş meydanında düşman ordusundan bir baş almasını ve mızrağının ucuna saplamasını emretti. Asker, bu emri yerine getirince Kara Yusuf'un ordusu gevşedi ve bu durum Emir Timur ordusunda bir gayret uyandırdı. Bu hile yolu ile Kara Yusuf ordusu yenilgiye uğratıldı. Yine Emir Timur Belh'de iken Horasan bölgesini ele geçirmeyi planlamıştı. Ancak Timurlu ordusu Horasan'a değil Semerkand'a doğru hareket etti. Horasan hükümdarı olan Melik Gıyaseddin Timurlu ordusunun Semerkand'a doğru gittiğini öğrenince emniyeti elden bıraktı. Böylece Emir Timur bu hile ile yönünü aniden değiştirdi ve ansızın Horasan bölgesinin merkezi olan Herat'a gelerek Melik Gıyaseddin'i teslim olmaya mecbur etti.⁶⁸¹

Timurlu ordusu Hindistan'da yapılan savaş sırasında 50 fil ve büyük bir ordu ile karşılaşmıştı. Emir Timur, bu ordu karşısında başlangıçta yenildiyse de çok geçmeden yine hile yolu ile düşmanı bozguna uğratmayı başarabildi. Şöyle ki Emir Timur, ordusunda bulunan develerin üzerini kuru samanlarla doldurulmasını emretti. Savaş

⁶⁷⁹ Özer, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", s. 454-456.

⁶⁸⁰ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 249.

⁶⁸¹ Özer, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", s. 455.

başlayınca bu kuru otlara ateş verilmesini emretti. Ateşten korkan develer bunu gördüklerinde kaçışmaya başladı. Bu sayede Emir Timur hile yolu ile düşman ordusunu bozdu.⁶⁸²

Savaştan önce ateş yakıp düşmana ordunun çok fazla kalabalık olduğu hissini vermek de Timurlu Devleti ordusunda yapılan hilelerden sayılırdı. Nitekim Moğol ordusu ile yapılan savaşta Emir Musa, Oçkara Batur, Emir Müeyyed Arlat komutasında 2.000 atlı asker görevlendirilmiş ve İlyas Hoca üzerine sevk edilmişti. Emir Timur da 5.000 asker ile harekete geçerek İlyas Hoca'nın askerleriyle menzil tuttuğu dağın tepesine çıkmıştı. Gece olunca Emir Timur, emrederek sayısız birçok yerde ateş yakılmasını buyurdu. Savaşçılar emri yerine getirdi. Dağ üzerinde yakılmış olan birçok ateş ve kalabalığı gören düşman ordusu, o geceyi uyumayarak uykusuz geçirdi.⁶⁸³ Uluğ Bey, Şir Muhammed ile Ketmen Tepe yani Ketmen dağları yanında karşılaşınca, yolda askerinin pek kalabalık olduğu hissini vermek için her askere 5 yerde ateş yakmasını emretmişti. Bu hile netice vermiş ve Şir Muhammed önderliğindeki Moğol ordusu yenilgiye uğramıştı.⁶⁸⁴

Timurlu ordusunun savaş hileleri arasında yalan haberler çıkararak üstünlük sağlamak da vardı. Abdülatif'ten sonra Timurlu Devleti'nin başına geçen Abdullah, Mirza Ebu Said'in Türkistan şehrini işgal etmesi üzerine bir ordu hazırlatıp Mirza Ebu Said'in üzerine göndermişti. Ebu Said, bu sırada bir hile düşündü ve kendi adamlarına Özbek elbiseleri giydirerek etrafta bir yalan haberin dolaşmasını sağladı. Güya Özbek Han'ı olan Ebu'l-Hayr, Ebu Said'e yardım için Deşt-i Kıpçak'tan hareket etmişti. Şehir halkı Özbek Han'ın gelişini kutluyor, davullar çalıyordu. Bu hile yolu tutmuş olmalıydı ki Abdullah'ın ordusu bütün ağırlıklarını, bineklerini bırakıp Semerkand'a kaçtı.⁶⁸⁵

⁶⁸² Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 223.

⁶⁸³ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 44.

⁶⁸⁴ Barthold, *Uluğ Beg*, s. 85-86.

⁶⁸⁵ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 83.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ SONRASI UYGULAMALARI

5.1. AMÂN MALİNİN TOPLANMASI

Timurlu hükümdarları, kasırga gibi sürekli hareket halinde olan ordusunu dizginleyebilmek için bütün önlemleri alırdı. Ordu, şehir veya kalelere girmeden önce casuslar gönderilir ve amân vergisi için ikna edilmeye çalışılırdı. Şehrin veya kalenin etrafı kuşatılır ve görüşme teklifinin karşı taraftan gelmesi beklenirdi. Bu bekleme işi bazen uzun sürerdi. Nitekim Emir Timur, Sistan şehrinin kuşatması sırasında tam olarak bir ay beklemişti. Timurlu hükümdarı ve onun divanından olanlar, şehir veya kaleden gelenler ile görüşmeler yapar ve “*galip ordunun at nalı fiyatı için*”, “*güvenlik vergisi*” saptanırdı. Kentin yağma ve işgale uğramamasını isteyen yöneticiler, bu istenen vergileri kabul etmek ve vermek zorundaydı. Aksi takdirde şehir yağma ve talan edilirdi. Şehrin yağma ve talana uğramaması için şehir veya kale yöneticileri ile anlaşmaya varılınca biri hariç diğer bütün kapılar örülür ve bu sayede askerin içeriye girip yağmada bulunması önlenirdi. Vergi vermek istemeyen veya servetini gizleyen kişiler cezalandırılırdı.⁶⁸⁶

Mal-i amân vergisi “*muhasıl*” adı verilen vergi memurları tarafından toplanırdı. Muhasıllık mevkisi, Timurlu Devleti yönetiminde orta düzey bir mevki idi. Vergi toplama işini fiilen yapan muhasıllar, bölgede isyan çıktığı zaman ilk öldürülen görevliler arasında yer alırdı. Birçok şehirde darugalarla birlikte isimleri zikredilmektedir. Mal-i amânın belirlenmesi ile şehir veya kaleye muhasıllar gönderilirdi.⁶⁸⁷ Muhasıllar ayrıca mal-i amânın tespitini yapan, hesaplayan kâtiplerdi. Nitekim Celal İslâm adlı emir, Dehli’de toplanacak olan mal-i amânı belirleyen kâtipler arasındaydı. 1402 yılında Bursa’nın mal-i amânının tespit ve hesaplaması işiyle de Hoca Ali Simnanî ve Hacı Seyfeddin Tunî ilgilenmişti.⁶⁸⁸

Mal-i amânın tespiti ile kararlaştırılan vergi yükü genellikle çok ağır olurdu. Bu ağır vergi yükünü daha ziyade fakir işçi sınıfları yüklenirdi. Kaldı ki Timurlu hükümdarları kuşatılan memleketlerden alınan vergilerden şeyhleri, âlimleri, ulemâları muaf tutarlardı. Onlara vergi yükü vurulmaz ve canlarına zarar verilmezdi. Aksine

⁶⁸⁶ Roux, *Aksak Timur*, s. 197-198.

⁶⁸⁷ Manz, *Timurlenk*, s. 231.

⁶⁸⁸ Manz, *Timurlenk*, s. 227.

onlara inam ve ihsanlarda bulunulurdu. Ancak bu durum da çok ezici bir hal alırdı. Şehrin önde gelen tacirleri ve mülk sahipleri çoğu defa bu vergiyi üstlenerek mal-i amânın toplanılmasına büyük gayret gösterirlerdi. Nitekim Dımaşk'ın tacirleri mal-i amânın toplanılmasında önemli rol oynamışlardı. Toplanan mal-i amân ne kadar ağır olsa da halkın sıfırı tüketilmezdi. Çoğu zaman altın, gümüş, mücevher ve değerli eşyalar alınırdı.⁶⁸⁹

Muhassıllar buldukları mevkiden dolayı bazen vergileri toplarken halka zulmedebiliyordu. Bu durumu örnekleyen olaylardan birisi Isfahan'ın mal-i amânının toplanması sırasında oldu. Isfahan'a gelen Emir Timur Isfahan'ın âlimleri, seyyitleri ve eşrafi tarafından karşılandı ve Emir, onlara ihsanlarda bulundu. Emir İğü Timur ise şehir ahalisinin mal-i amânını kararlaştırmak için şehre girdi. Mal-i amânın kararlaştırılması neticesinde Emir Timur, bu malın toplanması işini Emirzâde Timur Melik ve Sultan Şah'ın oğlu olan Mehmed'e verdi. Şehre inen bu muhassıllar ve maiyetindeki askerler Isfahan halkı tarafından serbest bırakılmadı.⁶⁹⁰ Bunun nedeni Arabşah'a göre muhassılların halka yaptığı zulümdü. Arabşah'a göre şehre giren muhassıllar, konaklamaları için bazı mahallelerde bir takım evlere tevzi edilmişlerdi. Ancak tahsildarlar, halktan çok ağır vergiler topladıkları gibi aynı zamanda o evlerde kalan kadın ve kızlara şeriata aykırı şeyler yapmışlardı. Durumdan rahatsız olan Isfahan halkı bu duruma karşılık olarak tahsildarların ve askerlerin öldürülmesi için geceyi bekleme kararı almışlardı. Gece olunca plan gereği herkes kendi evinde bulunan muhassılları öldürdü ve Timurlu askerleriyle birlikte öldürülenlerin sayısı 6.000'i buldu. Ancak sabah olunca bu olaydan haberdar edilen Emir Timur, Isfahan halkının cezalandırılmasını buyurdu. Askerlerine istediği kadar insan öldürme özgürlüğü veren Emir Timur şehrin yakılmasını, talan edilmesini emretti ve Isfahan, acı bir felaket yaşadı.⁶⁹¹

Dımaşk'ın kuşatılması ile birlikte mal-i amânın verilmesine rıza gösteren şehir yöneticileri, İbni Müflih'i⁶⁹² Emir Timur'a göndermişti. Topladığı mallarla Emir Timur'un huzuruna çıkan İbni Müflih'ten mal-i amân olarak bu malın yetmeyeceğini söyleyen Emir Timur, onların yanına bin tümen toplanmasına nezaret edecek olan

⁶⁸⁹ Roux, *Aksak Timur*, s. 197-198.

⁶⁹⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s. 126.

⁶⁹¹ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 89-90.

⁶⁹² Hanbeli başkadısı olan İbni Müflih aynı zamanda çok iyi Arapça ve Farsça biliyordu. Bkz. Kanat, "Orta Doğu'da Hakimiyet Mücadelesi", s. 138.

muhasılları kattı. Emir Timur, mal-i amân olarak 1.000.000 dinar istedi. Bunun üzerine Müflih, şehirdeki özgür olan veya olmayan her erkek ve kadından 10 dirhem vergi toplattı. Mal-i amânın toplanması ile şehir büyük bir sıkıntı yaşamaya başladı. Fiyatlar yükseldi ve gıda ürünleri el yakar oldu. Toplanan para ile tekrar huzura gelen Müflih'e Emir Timur, bu defa getirilen mal-i amânın kendi hesaplarına göre 3.000 dinar ettiğini, dolayısıyla 7.000 dinar daha getirilmesini emretti. Ayrıca Sultan Berkuk ve emirlerinin şehirde bıraktıkları kumaş, börk, silah ve hayvanların toplatılmasını emretti. Bu mal-i amân da toplanıp getirildi. Tacirlerin ve ayanların malları da mal-i amân olarak istenebilirdi. Nitekim İbni İyas'a göre Emir Timur, bu isteklerden sonra şehirdeki tacir ve ayanların mallarını mal-i amân olarak istedi. Yine Dımaşk halkından şehirde bulunan at, katır, deve ve eşeklerin toplanarak Timurlu ordusuna katılması yönünde Emir Timur, Müflih'e emirler verdi. Öyle ki toplanan tam 12.000 hayvan, mal-i amân olarak Timurlu ordusuna katıldı. Dımaşk halkından alınan mal-i amân arasında şehirdeki tüm silahlar da yer almaktaydı.⁶⁹³

Mal-i amânın toplanması ile devlet hazinesi zenginleştirilirdi. Bu nedenle Anadolu seferi sonrasında emirzâdeler ve beyler dağıldı ve Anadolu'nun şehirleri yağma edildi. Nitekim Emir Süleymanşah Konya'ya giderek buradan amân malını topladı. Ayrıca ordu alayının Ayasuluk'a varması üzerine bölge yönetimi, mal-i amân vermeyi kabul etti. Bunun üzerine Tamgacı Nasrullah, bu mal-i amânın toplanması için gönderildi ve mallar toplandı. Buradan hareketle Tire'ye gelindiğinde Tire ahali de mecbur kalarak amân parası vermeyi kabul etti. Tire ahalisinden de oldukça fazla mal toplandı.⁶⁹⁴

5.2. YAĞMA VE TALANLAR

Ortaçağda savaşın bir parçası olan yağma ve talan, Timurlu Devleti'nin çoğu savaşlarında görülebilen bir durumdu. Yeni ele geçirilen topraklar askerin maddi kaygılarını ve savaş yorgunluğunu unutturan bir durum halini alırdı. Timurlu Devleti, yaptığı seferlerde ilk olarak karşı tarafın teslim olmasını umut eder ve amân vergisi ile yetinmek gayesi güderdi. Teslim olunulmaması veya amân vergisinin verilmemesi gibi olaylar, yağma ve talana neden olurdu ki bu yağma ve talan hareketleri oldukça kanlı bir

⁶⁹³ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 254-256; Kanat, "Orta Doğu'da Hakimiyet Mücadelesi", s. 138-139.

⁶⁹⁴ Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târih-i Kebîr-Tevârih-i Enbiyâ ve Mülûk-*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2011, s. 33-34.

şekilde sonuçlanırdı. Talan hareketlerinin bariz nedenlerinden biri de kuşatmanın uzun sürmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan yağma ve talanlar bazen Timurlu hükümdarların buyruğu üzerine, bazen de vergi tahsildarlarının yerli halk ile anlaşmazlığa düşmesi üzerine yapılırdı. Ancak bazı durumlarda ise vergi verilse dahi yağma ve talanlar yapılırdı. Kuşatılan memleketlerde karışıklık olunca o şehir saldırıya uğrar ve askerler yağma için dağılırdı. Yağma sırasında neler yapıldığı tam olarak bilinmese de yağma sonrasında çıkan talan tablosu ve öldürülen insanların sayısı bu konuda bizlere bilgi sunmaktadır. Yağma ve talan sırasında yerli halk kaçarken, Timurlu ordusunun süvarileri bilerek veya bilmeyerek onları atlarının altında eziyordu. Asker ve savaşçıların ayırt edilememesi sebebiyle yerli halktan birçok erkek, kadın ve çocuk bu karmaşada ölürdü. Nitekim 1383 yılında Herat, Sistan ve Tus'un ayaklanması karşısında yapılan yağma ve talanlar bu tarzda bir cezalandırma ile sonuçlanmıştı. Ancak kadınlar ve çocuklar çoğu zaman bu yağma ve talan hareketi esnasında zarar görmezlerdi. Nitekim 1388 Radhan, 1393 Tikrit, 1398 Dipalpur ve 1400 Aksu'da büyük çaplı yağma ve talan yapıldı ancak sadece erkekler hedef alındı.⁶⁹⁵

Yapılacak olan yağma için her bölge emirlere tanzim edilirdi. Böylece emirler, maiyetinde bulunan askerlerle payına düşen bölgeyi yağmalardı. Günler süren bu yağmalara Dımaşk şehrinin yağmalanması örnek olarak gösterilebilir. Amân parasını alan Emir Timur, bundan fazlasını zor kullanmadan alamayacağını anlayınca emirlerine şehri pay ederek yağmalamalarına izin vermişti.⁶⁹⁶ Şâmî'ye göre Dımaşk'ın yağmalanması sırasında kale yıkılmış, Dımaşk yakılmış ve ahali esir edilmişti. Ayrıca yıllarca kalede saklanan mallar, hediyeler ve nefis eşyalar Timurlu Devleti hazinesine kazandırılmıştı.⁶⁹⁷

Timurlu ordusunun yağma konusundaki cüretkârlığını gösteren bir diğer önemli olay da Toktamış Han ile yapılan savaşta görülmektedir. Kunduzca mevkiinde yapılan savaşta Timurlu ordusu zafer elde etmiş ve bu zaferi sağlayan ordu yağma hareketlerine girişmişti. Bu yağma ile piyadeler 10'ar 20'şer at, atlı süvariler ise 100'er at ganimet sağladı. Ayrıca koyun, kuzu gibi hayvanlar da ganimet olarak toplandı. Elbette bu ganimet dağılımında hükümdar ve onun emirleri daha fazla pay alırdı. Nitekim Yezdi'ye göre sadece 5.000'den fazla kız ve oğlan köle olarak Emir'e verildi. Deşt-i

⁶⁹⁵ Roux, *Aksak Timur*, s. 198-199.

⁶⁹⁶ Kanat, "Orta Doğu'da Hâkimiyet Mücadelesi", s. 139.

⁶⁹⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 283.

Kıpçak bozkırlarından dönüşte de boş durmayan Timurlu ordusu Toktamış Han ulusuna mensup olan birçok kabileyi yağmaladı.⁶⁹⁸ Yine Emirzâde Muhammed Sultan'ın Bursa'ya gönderilmesi üzerine Muhammed Sultan, Bursa idaresini almıştı. Emirzâde Şeyh Nureddin Bahadır kaleye girince yıllarca toplanmış olan mal, cevahir, inciler, kıymetli yakutlar, nakit para, kumaşlar gibi değerli olan her şeyi toplayarak hazineleri boşalttı. Bu yağmadan sonra şehir ateşe verildi ve Bursa şehri ağır bir tahribe uğratıldı.⁶⁹⁹ Harezmliler de bu tür bir yağmadan nasibini almıştı. Nitekim Ürgenç'i alan Emir Timur 1387 yılında tüm şehir halkını Semerkand'a tehcir ettirdi ve şehrin yıkılmasını emretti. Ayrıca şehrin yıkıldıktan sonra arpa ekilmesi için emirlerine buyruk verdi. Bunun yapılması elbette imkânsızdı. Fakat bu yolda yapılan tahripler şehrin bir harabeye dönmesine zaten yetti.⁷⁰⁰

Ordunun yağma için şehre girmesi bazen tehlikeli bir duruma neden olurdu. Nitekim Kamerüddin'in Özkend'e gelmesini Ömer Şeyh duyunca derhal bunu Emir Timur'a bildirmişti. Bu durum karşısında Emir Timur, harekete geçti ve Kamerüddin'in kaçmasını sağladı. Fakat ordu yağma için etrafa dağılınca Emir Timur'un yanında sadece 200 kaldı. Bu durumu fırsat bilen Kamerüddin, harekete geçmişse de Emir Timur ve maiyetindekiler bu savaştan galip çıkmayı başarmışlardı.⁷⁰¹

Timurlu Devleti ordusunun girdiği savaşlar, binlerce insanın ölümüyle sonuçlanırdı. Ancak bu olaylar Arap kaynakları tarafından abartılı bir şekilde verilmiştir. İbnüttahir, Merv'de öldürülenlerin sayısını 700.000 kişi olarak göstermiştir. Seyfî, Herat'ta öldürülenlerin sayısını 1.600.000 kişi; Cüveynî ise 2.400.000 olarak vermiştir. Yine Saray'da ölenlerin sayısı 100.000 kişi olarak belirtilmiştir. Bağdad'da 90.000; Isfahanda ise Şâmî ve Hafız-ı Ebru'ya göre 70.000 kişi öldürülmüştür. Ancak 1393 yılında Isfahan'ın vergi verebilmesi bu durumu yalanlar nitelikte bir bilgidir. Nitekim Arap kaynaklarına göre yüzde yetmiş öldürülen Isfahan halkının yüzde otuzluk kısmı bu vergi yükümlülüğünü taşıyabilmesi oldukça uzak bir ihtimaldir.⁷⁰²

Timurlu ordusu en büyük kıyımlarından birini Isfahan'da yaptı. Emir Timur Isfahan'ı ele geçirince kaleyi tekrar onların eline verdiğini, ancak Isfahan halkının bu duruma karşılık olarak tekrar ayaklandığını savunmuştur. Timurlu darugasının

⁶⁹⁸ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 173.

⁶⁹⁹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 313.

⁷⁰⁰ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 156.

⁷⁰¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 86.

⁷⁰² Roux, *Aksak Timur*, s. 205-206.

öldürüldüğünü ve 3.000 askerinin katledildiğini belirten Emir Timur, bunun neticesinde de Isfahan halkının cezalandırılmasını emrettiğini belirtmiştir. Nitekim Isfahan'ın yağmalanması ve talan edilmesi sırasında birçok insan öldürüldü.⁷⁰³ Şam'ın yağmalanması sırasında ise oluk oluk kanın aktığını, yerde yatan cesetlerin üzerinden hayvanlar ve kuzgunların geçtiğini belirten Arabşah, öldürülen insan sayısının sadece Allah tarafından bilineceğini ifade etmiştir.⁷⁰⁴

Timurlu ordusu, Müslüman olmayan unsurlarla yapılan savaşlarda daha çok kan dökerdi. Hindistan hâkimi olan Mahmud Han ile yapılan savaşta Şâmî'ye göre o kadar çok insan öldürüldü ki Isfahan ve Sistan bölgesindeki ölümler bunun yanında hiç kaldı. Nitekim ölü yığınlarından dağlar sahralar dolmuş, Hintli savaşçıların başları atların altında top gibi yuvarlanmıştı. Hindistan seferi sırasında Şâmî bir bilgi daha verir ki bu, Timurlu ordusunun Hindistan'daki öldürülen insan sayısının ne kadar fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Timurlu Devleti'ne karşı herhangi bir tehdit oluşturulmaması amaçlı olarak Mecusî ve Putperestler esir edildi. Bu insanların sayısı 100.000'e yakındı. Emir Timur bu insanların öldürülmesini emrettiği zaman kanlarından seller aktı. Ayrıca o güne kadar koyun dahi kesmeyen saray bendelerinden Nasirüddin Ömer adlı emir, o gün 15 Mecusi'yi öldürdü.⁷⁰⁵ Kaynaklara göre Dehli bölgesinde yapılan yağma ve talanlar bir anda patlak vermiş ve kontrol altına alınamamıştı.⁷⁰⁶

Müslüman olmayanlara Timurlu ordusunun sert tutumunu gösteren bir diğer örnek de Sivas'ın alınması sırasında karşımıza çıkmaktadır. “*Ben bu şehri on sekiz günde fethederim*” diyen Emir Timur, 26 Ağustos 1400 yılında kaledeki savaşçıların kanını dökmeyeceği vaadi ile şehri teslim almıştı.⁷⁰⁷ Ancak şehri ele geçirince halka şeklinde Sivas'ta bulunan Ermenileri bağlatıp hendekler kazdırarak canlı canlı gömülmelerini emretti.⁷⁰⁸ Sivas'ın alınması sırasında Müslüman tebaaya ve seyyit, ulemâ ve âlimlere dokunulmamıştı.⁷⁰⁹ Ancak şehirde yaşayan Ermeniler, kazılan hendeklere atılarak canlı olarak öldürüldü. Sivasın surları emir doğrultusunda yıkıldı. Ermeni ve Hristiyanların esir alınması için yarlıg çıkaran Emir Timur bu alınan esirleri

⁷⁰³ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 56.

⁷⁰⁴ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 206-210.

⁷⁰⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s. 227-230.

⁷⁰⁶ Roux, *Aksak Timur*, s. 198.

⁷⁰⁷ *Bezm u Rezm*, s. 416-417.

⁷⁰⁸ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 195.

⁷⁰⁹ Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr*, s. 12-13.

4 gruba ayrılması emrini verdikten sonra hendeklere atıldılar.⁷¹⁰ İbni Tagribirdi'ye göre öldürülen Ermenilerin sayısı 3.000 kişi idi.⁷¹¹ Müslüman olmayan bölgelerin fetihleri esnasında yapılanlar bununla da kalmıyordu. Müslüman olmayanların cezalandırılma usullerinden biri de kiliselerin yakılması, bostanların talan edilmesi, ağaçların ve üzüm bağlarının harap edilmesi, yeşil adına var olan her şeyin kökünden çıkarılmasıydı. Nitekim sayılan bu işlemler Ermenistan'ın fethi sırasında Abhaz'da uygulandı.⁷¹²

Bölge insanının perişan hale düşmesi için yapılan uygulamalardan biri de sulama kanallarının yıkılmasıydı. Nitekim 1408 yılında Şahruh, Sistan Şahları üzerine gittiğinde Zereh şehrine ulaşmıştı. Burada bulunan ve bölgeyi çok eskiden beri sulayan 3 seddin yıkılmasını emretti ve bu emir yerine getirildi. Zereh şehri bayındır bir bölge iken yıkılan sedler neticesinde bölge halkı perişan oldu.⁷¹³

Timurlu ordusu ele geçirdiği memleketleri yağmaladıktan sonra ateşe de verirdi. Hacı Tarhan (Ejderhan) ve Saray Berke'nin yağmalanması da oldukça vahim neticeler doğurmuştu. Hacı Tarhan'ın alınması esnasında Timurlu ordusunun yağmasına izin verildi ve yapılan yağmadan sonra halk şehirden çıkarılarak, şehir ateşe verilip yakıldı. Ardından Altın Ordu devletinin başkenti olan Saray Berke'ye giren Timurlu askerleri bu şehri de yağmaladıktan sonra yaktı. Öyle ki Timur devrinden yaklaşık olarak 450 yıl sonra Terenşçenko adlı araştırmacı, Saray Berke harabelerinde kazılar yapmış ve yangın tabakasını ortaya çıkarmıştır. Timurlu ordusu 1395 yılında elde ettiği bu ganimeti o zamana kadar hiç elde edememişti.⁷¹⁴

Timurlu ordusunun savaşlarda yaptığı uygulamalardan biri de insan başlarından minareler yapmaktı. İnsan başlarından yapılan bu yığıntılara “*kuleler*”, “*belirtiler*”, “*sınır taşları*”, “*kümeler*” ve son olarak da “*minareler*” adı verilmiştir. Yapılan bu yığıntılar, bozkır geleneklerinde pek yoktur. Bu adet XIV. yüzyılın başlarında Horasan'da icat edilmiştir. Nitekim 1340 yılında Herat meliki, Amuderya ırmağının güneyinde çapulculuk faaliyetlerinde bulunan Afgan göçebelerin kafalarından 20 kuleyi “*Tefsir Kebir*” adlı eserin yazarı olan meşhur müfessir Fahrettin Râzî'nin mezarı

⁷¹⁰ Yezdi, *Zafernâme*, II, s. 195-196.

⁷¹¹ Marozzi, s. 307; Ancak Sivas'ta öldürülen Ermenilerin sayısı Târîh-i Kebîr'de 4.000 kişi olarak geçmektedir. Bkz. Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr* s. 13.

⁷¹² Şâmî, *Zafernâme*, s. 339.

⁷¹³ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 127.

⁷¹⁴ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 181.

yakınında kelleleri üst üste dizerek yaptırmıştı. 1352 yılında da Muzafferîler bu durumu benimsemişlerdi.⁷¹⁵

Kesik başlardan kuleler, minareler veya kümbetler yapılması olayı Şâmî ve diğer Timurlu kaynaklarında oldukça sık geçen bir durumdur. Irak bölgesinde bulunan Tikrit kalesinin muhasarası sırasında halk Tikrit ordusundan ayırt edilmiş, askerler ise öldürülmüştü. Şâmî'ye göre öldürülen bu askerlerin kafalarından Timurlu ordusu askerleri minareler ve kümbetler yapmışlardı.⁷¹⁶ 1387 yılında Isfahan'ın ele geçirilmesi sırasında da kaynaklara göre Timurlu ordusu şehrin dışında yaklaşık olarak 70.000 kelle yığmış ve bu kellelerden 28 kule yapmıştı.⁷¹⁷ Kumandanına karşı gelerek başka ordulara geçen, saf değiştiren askerlerden hoşlanmayan Emir Timur, 1402 Ankara savaşında kendisine yardım eden ve bu sayede zafere büyük payı olan Kara Tatarlar'a da oldukça sert davranmıştı. Maveraünnehir'e göçürülmeleri esnasında Hafız-i Ebru'ya göre Kara Tatarların sayısı 30.000⁷¹⁸ kişiydi. Göçürülen Tatarlar, İran'da Damgan bölgesine varınca ayaklanmış ve bunun üzerine bu Tatarlar cezalandırılmıştı. Öldürülen 2.000-3.000 Tatarın kellesinden kuleler yapılmıştı. Nitekim Clavijo, birkaç ay sonra bu bölgeden geçerken bu kuleleri görmüştür.⁷¹⁹ Ayrıca Clavijo bu vahim durumu anlatırken kurulan bu kulelerin havaya fırlatılan taşın yüksekliği kadar olduğunu söylemiştir.⁷²⁰

1401 yılında Bağdad ikinci defa Emir Timur tarafından işgal edildi. İlk seferinde Emir Timur Bağdad ve halkına gayet hoşgörülü davranarak yağma ve talandan uzak durdu. Ancak 19 Haziran 1401 yılında yaptığı ikinci sefer çok kanlı olmuştu. Kaçma fırsatı olmayanların hemen hemen hepsi öldürüldü. Bağdad'ın işgali sırasında askerlerin yaptıkları sayımlara göre her 100 kişiden 99'u öldürülmüştü. Her biri 750 kafadan meydana gelen 120 kule yapıldı. Toplamda ise tam olarak 90.000 kesik başın varlığı iddia edilmiştir.⁷²¹ Nitekim Arabşah'a göre Emir Timur, her bir askerine Bağdad halkından 2 kafa getirmelerini emretmişti. Askerlerde yakaladıkları Bağdadlıların

⁷¹⁵ Roux, *Aksak Timur*, s. 200.

⁷¹⁶ Şâmî, *Zafername*, s. 173-175.

⁷¹⁷ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 91.

⁷¹⁸ Emir Timur tarafından Anadolu'dan Maveraünnehr'e göçürülen Kara Tatarların sayısı hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Şâmî'ye göre 1000 hane olup 5.000 kişi, Yezdi'ye göre 30-40.000 hane yani 150-200.000 kişi, Hafız-i Ebru'ya göre 30.000 hane olup 150.000 kişi olarak verilir. Bkz. Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", s. 211.

⁷¹⁹ Aka, *Timurlular Devleti Tarihi*, s. 45-46.

⁷²⁰ Nicolle, *The Age Of Tamerlane*, s. 18.

⁷²¹ Kanat, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, s. 112.

kafalarını keserek Dicle nehrine atmışlardı. Hatta Arabşah biraz daha ileri giderek bazı Timurlu askerlerinin Bağdadlı kafası bulmakta zorlandığını, Şam ve başka yerlerden toplanan kendi hizmetkârlarının kafalarını kesip getirdiklerini belirtmiştir. İbni Tagrıberdi'ye göre ise kesecek erkek başı bulamayanlar, kadınların başlarını keserek götürmüşlerdi. Yine Bağdad'ın yağmalanması sırasında esir bulamayanlar, yolda rastladıkları insanları av yapmışlardı. Arabşah'a göre Emir Timur ordusuna itaat etmeme gibi kimsenin bir şansı olamaz ve hiçbir askerinin şefaati kabul edilmezdi.⁷²² Şâmî'ye göre ise Bağdad'ın talan edilmesi sırasında sadece askerler değil kadın, çocuk ve ihtiyarlar dahi öldürülmüştü. 80 yaşındaki ihtiyarlar ile 8 yaşındaki çocuklar arasında fark gözetilmeksizin kılıçtan geçirildi. Bu kıyımdan sonra Emir Timur, ordusuna yağma izin verdi. Timurlu askerleri bütün binaları, pazarları, çarşıları hatta camileri yıkarak Bağdad'ı düz bir çöle çevirmişlerdi.⁷²³ Şâmî, her ne kadar kellelerden bahsetmese de Yezdî, bu kellelerden kulelere eserinde yer vermiştir. Öyle ki kellelerden kulelerin yapılması ile uğraşan askeri görevlilerin tavacılar olduğunu Yezdî'nin bilgilerinden çıkarabilmekteyiz.⁷²⁴ Bağdad'da yapılan bu kıyım ve yağma, Moğolların yağmasından sonra yüzyıl boyunca yapılan tamiratı harap etmişti.⁷²⁵

Halep şehrinin yağmalanması ve talan edilmesi de oldukça kanlı oldu. Bu talan hareketinin sebebi Emir Timur'a göre, Şam naibinin Timurlu postasını öldürmesi idi. Postanın akrabalarından biri Emir Timur'a gelerek intikamının alınması için izin istedi ve bu izin Emir Timur tarafından verildi. Bu izin neticesinde Haleplilerin kellelerinden minareler yapıldı. İbni İyas'a göre Timurlu askerleri, kadınları ve çocukları öldürme konusunda hiç tereddüt yaşamadı. Camilere sığınan Halepliler kılıçtan geçirildi. İbni Tagrıberdi'ye göre Halep'in yağmalanması sırasında çocuklar dahi kılıçtan geçirildi ve kadınların ırzına geçildi.⁷²⁶ Halep kapısının girişine kadar yol, savaşçıların cesetleri ile doluydu.⁷²⁷ Şâmî de Halep şehrinin yağma ve talan edilmesine değinmiştir. Nitekim ona göre, Timurlu ordusu Halep savaşçılarından birçok süvariye ve piyadeyi öldürdü. Bu ölümlerin cesetlerinden tepeler meydana geldi. Talan esnasında Halep şehrinin cadde ve sokakları cesetlerle dolup taşı. Timurlu süvarileri, ölümlerin üzerinde yürümeye mecbur

⁷²² Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 284-286.

⁷²³ Şâmî, *Zafernâme*, s. 289.

⁷²⁴ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 285.

⁷²⁵ Nicolle, *The Age Of Tamerlane*, s. 18.

⁷²⁶ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 211-212.

⁷²⁷ Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr*, s. 17.

kalmışlardı. Hatta Şâmî'nin atların, katırların zorla yürüdüğünü söylemesi, şehrin perişan halini ortaya koymaktadır. Bu talan esnasında Timurlu ordusunun eline çok sayıda hayvan geçti. Şehir zapt edilip ahali esir edildi ve muhasiplerin dahi hesaplayamayacağı altın, mal ve kumaş ele geçirildi.⁷²⁸

Çoğu şehir Timurlu ordusunun yağma ve talanına maruz kalıyordu. Bu yağma ve talandan en fazla nasibini alan şehirlerden birisi de Dımaşk şehri oldu. Nitekim Dımaşk'ı kuşatan Emir Timur iki adam göndererek “ *Emirimiz sulh istiyor, akıllı birini gönderin de sulhu konuşalım*” diye bir hile yoluna gitti. Dımaşk halkı ise Mısır sultanının Kahire'ye dönmesiyle yalnız kaldı. Dımaşk halkı Hanbelî kadısı olan İbni Müflih'i elçi olarak Emir Timur'a gönderdi. Emir, Müflih'e:

“Bu şehir peygamberler ve sahabeler şehridir. Çocuklarımın ve başımın sadakası olarak bu şehri Allah Rasulü'ne bağışlıyorum. Eğer Dımaşk nâibi Sudun, elçimi öldürüp beni kızdırmasaydı buraya gelmeyecektim. Sudun'u yakalayıp esir ettiğim için geri dönmek istiyorum. Ama bana sunulacak dokuzâtı (dokuzlu hediyeleri) almadan da gitmem” dedi.⁷²⁹ Bunun üzerine şehre dönen Müflih, halktan malları topladı ve bunlarla Emir Timur'un huzuruna çıktı. Fakat Emir Timur, bu duruma sinirlenerek onların yanına 1.000 tümen toplanmasına (1.000.000 dinar) nezaret edecek olan görevlilerini kattı. Bunun üzerine şehre dönen görevlilerle birlikte vergi ikinci defa toplandı ve bu sırada birçok kişi öldürüldü. Alınan bu ikinci vergi sebebiyle fiyatlar yükseldi, gıda maddeleri pahalandı ve halk çıkmaza düştü. Ancak Emir, bununla da yetinmeyerek memleketteki at, katır, deve, eşek gibi bütün hayvanların toplanıp getirilmesini emretti. Müflih, şehre dönüp halktan bu defa 12.000 hayvan toplayarak Emir Timur'un huzuruna çıktı. Ancak Emir Timur bu defa da şehirdeki var olan tüm silahların toplanıp kendisine getirilmesini emretti. Bu emri de yerine getirilen Emir Timur, Müflih'ten Dımaşk'ın tek tek mahalle ve sokaklarının isimlerinin yazılıp getirilmesini emretti. Bu emri de yerine getirilince artık Emir, yağma için sudan ucuz bahaneler sunmaya başladı. Emir'in en son olarak 700.000 dinar getirilmesini istemesi ve Müflih'in, şehirde hiçbir şeyin kalmadığını belirtmesi üzerine Emir Timur, Müflih'i zincire vurdurup kızgın demirle dağlattı.⁷³⁰

⁷²⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 271.

⁷²⁹ Yüksel, “Arap Kaynaklarına Göre Timur ve Din”, s. 246.

⁷³⁰ Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, s. 254-256.

Emirzâdelerin Anadolu şehirlerine gönderilmesinde de yağma amacı güdüldü. Nitekim Muhammed Sultan, Bursa'da kondu ve Çanakkale Boğazına kadar gidip yağmada bulundu. Konya, Akşehir, Kara Hisar ve Alaiye'ye Emirzâde İskender, Süleyman Şah, Rüstem Tugaybuka, Seyyid Hoca ve Sulduz Emir Ali gönderildi ve bu bölgeler yağmalandı. Mirza Şahrüh ise 10 tümen ile Gölhisar, İstanos ve Ketir'e yağmaya gönderildi. Emir Timur ise Kütahya'ya gelerek buranın hâkimi olan Timurtaş'ın servetini ele geçirdi. Emirzâde Ebubekir 10.000 süvari ile İznik tarafına gönderildi ve yağma faaliyetlerinde bulundu. Yağma sayesinde oldukça çok doyumluk ele geçirildi. Sultan Hüseyin ve Süleyman Şah ise Köpek Türkmenlerini yağmalayarak Akşehir ve Kara Hisarı ele geçirmişlerdi. Aydın şehrine gönderilen Seyyid Hoca da bölgeyi yağmaladı.⁷³¹

Yapılan bu yağma ve talana rağmen Timurlu ordusu seferlerinin yol açtığı tahriplerin izlerini silmeye yönelik faaliyetlerde de bulunurdu. Nitekim Timurlu ordusu emirleri ve maiyetindeki askerler, yıkılan ve tahrip edilen şehirlerin yeniden imarını, yeni binaların yapımını ve tarımsal işlerini üstlenirlerdi. Emir Timur ve onun mirzaları, Karabağ'da, Horasanda ve Kâbil yakınlarında büyük sulama kanallarının yapımına oldukça gayret göstermişlerdi. Yapılan bu sulama kanallarının yanı sıra Türkistan sınırındaki Şahrühiye'de, Aşbara'da ve Baş Hamra'da hisarlar kurdurmuşlardı. Bu hisarların etrafı da güvenlik amaçlı olarak hendeklerle çevrildi. Ayrıca yine bu bölgelerde camiler, saraylar, şehir surları yaptırıldı. Bu işlerin dağılımını da askerlere nezaret eden tavacılar vasıtasıyla yapardı.⁷³² Ele geçirilen şehirlerin yeniden imar edilmesine verilen önem, kaynakların abartılı olarak verdiği ölümleri ve yağmaları yalanlar bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.3. EĞLENCE VE TOY MECLİSLERİ

Toy kavramı, Babur'da "*ziyafet, bayram, düğün*" olarak tanımlanmıştır.⁷³³ *Toy*, kelime olarak aslında iki anlama gelmektedir. "*Meclis-toplantı*", "*devlet meclisi*" anlamlarına gelen *toy*, aynı zamanda "*bayram*", "*ziyafet*" ve "*eğlenceli yemekler*" anlamına da gelmektedir.⁷³⁴

⁷³¹ Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseyinî, *Târîh-i Kebîr*, s. 34.

⁷³² Manz, *Timurlenk*, s. 157-158.

⁷³³ Babur, *Vekayi Babur*, II, s. 656.

⁷³⁴ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Eski Türklerde Devlet Meclisi "Toy" Üzerine Düşünceler", *TAD*, Ankara 2009, XXVIII/ 45, 2; Hayati Beşirli, "Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara 2011, XVIII/ 58, 142.

Timurlu Devleti hükümdarları bozkır Türk devletlerinde olduğu gibi savaş öncesi ve sonrasında askerin gönlünü kazanmak, onları ödüllendirmek ve seferler için onların rızalarını almak amacıyla toylar düzerlerdi. Bu eğlence meclisleri olan toylara sadece devlet ricali ve askerî rütbeliler değil, askerler de katılırdı. Dolayısıyla yapılan toylar sayıca çok kalabalık olurdu.

Toylar hakkında en fazla malumatı sunan kaynak Clavijo'nun seyahatnamesidir. Onunda katıldığı bir toya birçok insan katılmıştı. Hizmetçiler durmaksızın kadehler sunuyordu. Yemekler arasında kızarmış atlar, haşlanmış ve kızarmış koyunlar, kendi usullerince pişirilmiş pirinç vardı. “*Tagaes*” adı verilen gümüş kaplarla gümüş paralar bu toya katılmış olan elçilere serpildi. Clavijo'ya göre toylara o kadar çok insan katılırdı ki kalkan tozlar, insanların yüzlerini ve kıyafetlerini tek renge bürüyordu. “*Dilicaya*” adı verilen köşkte yapılan eğlence meclisi için Emir, kendisi ve kadınları için birçok çadır kurdurttu. Emir Timur ayrıca memleket dâhilindeki dağınık orduların toplanıp bir araya gelmelerini ve çadırlarının kurularak toya katılmalarını emretti. Emir'in çadırları kurulduktan sonra herkes kendi çadırını nereye kuracağını bilirdi. Üst ve alt rütbe gözetilerek hiyerarşi sağlanır ve çadırlar bu nizam ile kurulurdu. Bu sayede yapılan işler daha az gürültülü ve karışıklık olmadan yapılırdı. Clavijo'ya göre 3-4 gün içinde emirin çadırı etrafında 20.000 kişi toplandı ve eğlence meclisi boyunca türlü memleketlerden birçok insan da bu toya gelmeye devam etti. Toylarda yemek konusunda cömert davranılır, katılımcıların her türlü ihtiyaçları düşünülürdü. Nitekim toya katılanlar arasında mutlaka pişmiş koyun satan aşçı ve kasaplar, arpa ve meyve satan kişiler ve ekmek satan ekmekçiler bulunurdu. Toya katılanların her bölümü birliklerin ihtiyaç duyduğu şeylerle donatılırdı. Bu kişiler ayrıca disiplinli olarak düzene sokulurdu. Clavijo'nun anlatımına göre toylarda ayrıca hamamlar ve hamamcılar da vardı. Bu kişiler hem kendi çadırlarını korur hem de su ısıtmak için kazanlar ve gerekli diğer şeylerle sıcak hamam için tahtadan banyo hazırlardı. Yine Clavijo'nun tasvir ettiği bir toyda ziyafet verilmiş ve elçiler de davet edilmişti. Yapılan toy için Emir buyruk çıkararak herkesin bu toya katılmasını emretti. Çadırlar birbirine yakın kurulup ordunun tüm ihtiyaçlarının karşılanması için pazarlar kurularak temel ihtiyaçların satımı sağlandı. Toyların yapıldığı alanlarda güneşten korunma amaçlı her çadırın tentesi olurdu. Çadırların kurulmasında yük arabaları kullanılırdı. Elçilere ve askerlere

kızartılmış koyun ve atlar ikram edilir ve bu şekilde ordunun sadakati ve bağlılığı kuvvetlendirilirdi.⁷³⁵

Elçilik teatisine büyük önem veren Timurlu Devleti, onlara toy düzenleyerek devletin izaz ve ikram yüzünü gösterirdi. Nitekim Toktamış Han'ın Emir Timur'a elçi göndererek amân dilemesi üzerine Emir Timur, elçiye inam ve ihsanda bulundu ve onun için toy düzenledi.⁷³⁶ Clavijo'nun katıldığı bir toyda kızartılmış koyun ve at ile diğer terbiye edilmiş etler sunulmuştu. Toya katılanlar etleri parçalayıp yerken oyunlar oynanarak gürültülü bir şekilde eğleniyorlardı. Farklı şekillerde pişirilmiş pirinç, un ve şekerden yapılmış turtalar dağıtılıyordu. Emir, bu toy için şehirlerdeki tüm tüccarların, aşçı ve kasapların, ekmekçilerin, kunduracıların ve tüm halkın karargâhın kurulduğu yere gelerek çadırlarını kurmalarını, eşyalarını şehir yerine buralarda satmalarını emretmişti. Nitekim bu emir yerine getirilmiş, esnaf tüm mallarıyla toya katılarak dolup taşan toy alanında her bir farklı esnaf farklı bir çadır kurmuştu.⁷³⁷

Hemen hemen her sefer öncesinde yapılan toylara Şâmî'nin eserinde de oldukça fazla örnek vardır. Timurlu ordusunun Mardin'e harekâtı sırasında Urfa'ya gelen Emir Timur, burada birkaç gün kalmıştı. Bu süre zarfında orduyu sefere hazırlamak ve ödüllendirmek için toylar yapılmasını emretti ve bu toylar neticesinde ordu, eğlenip savaşa hazır bir hale geldi.⁷³⁸ Yulduz vadisinde toplanan Timurlu birlikleri, Emir Timur'un toy ve eğlence meclisinde sunulan yemeklerle eğlenmişti. Esir edilen güzel kadınlar ile askerlerine kıymetli sunduran Emir Timur, müfrit bir Müslüman olduğu için şarabı kullanmaya müsaade etmemişti. Sunulan kadehlerin kıymetli olması bu durumu doğrulayan önemli bir bilgidir.⁷³⁹ Yine Dehli'nin alınması ile yorgun düşen ordu ve hükümdar maiyeti için Emir Timur, toy yapılmasını emretmişti. Düzenlenen toyda oldukça güzel mutripler, nağmeler ve hoş sohbetleri ile toya katılanların eğlenmesini sağladı.⁷⁴⁰

Karabağ'ın coğrafi ve stratejik özelliklerinden dolayı Timurlu ordusu yapılan seferler için burayı harekât üssü olarak kullanırdı. Bu özelliklerinden dolayı karargâhın sürekli burada kurulması ve toyların burada çok fazla yapılması gerçeğini ortaya

⁷³⁵ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 209-214.

⁷³⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 143.

⁷³⁷ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 218-219.

⁷³⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 178.

⁷³⁹ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 104.

⁷⁴⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s. 281.

koymaktadır.⁷⁴¹ Nitekim Karabağ'da iken Emirzâde Halil Sultan Bahadır'ın çocuğu dünyaya gelmiş ve bunun için Karabağ'da toy düzenlenmişti.⁷⁴² 1402 Ankara Savaşı ile Anadolu'ya giren Timurlu ordusu, Sivrihisar'a vardığında çadırlar kurulmuş, birkaç gün şehzadeler, ağalar, emirler banularla eğlenmişti. Şâmî'nin “*Güzel sesli çeng çalanlar, barbat çalanlar, ay yüzlü sakiler, saçları misk gibi siyah ve kokulu cariyeler diz çökerek kadehleri sundular.*” dizeleri toyların ne denli eğlenceli geçtiğini gösteren önemli bilgilerdir. Bundan sonra Kütahya'ya hareket eden ordu buraya varınca tekrar toy yapılmıştı. Genç çocuklar kadehleri doldurmuş, hadimlerin bir kısmı da türlü meyvelerle sofraları süslemişti. Görevli olan sofracılar, türlü türlü etler hazırlamıştı. Sofranın etrafındaki sakilik yapan huri simalı kadınların sayısı sayılamayacak kadar çoktu.⁷⁴³

Timurlu Devleti'nde emirzâdelerin, mirzaların düğünlerinde de toylar düzenlenirdi. Clavijo, Emir'in iki akrabasının düğünü için yapılan toya katılmış ve bu eğlencenin bütün gece devam ettiğini belirtmiştir.⁷⁴⁴ Yine Uluğ Bey'in düğünü için yapılan toyda da çok sayıda çadır kurulmuştu. Çin, Hitâ ve Maçin (Güney Çin) işi ipek halı ve yastıklar yayılmıştı. Pek çok yiyecek hazırlanmış, dağ gibi meyveler sunulmuştu.⁷⁴⁵

Düğün için verilen toylarda Clavijo'ya göre kımız ve içki çok miktarda tüketilirdi. Clavijo'nun katıldığı Semerkand'daki düğün toylarına Timur'un büyük hanımı ve Mirza Miranşah'ın hanımı Hanzade de katılmış ve çok fazla içki tüketilmişti. Anadolu seferi dönüşü torunlarını evlendiren Emir Timur, Kân-ı Gil (Gül)'de ziyafet vermiş, içkili-çalgılı bir toy yaptırmıştı. Şahruh döneminde bu tarz toylar yasaklanmış iken, Uluğ Bey zamanında sözlü-sazlı ve kadın sanatçıların çağrıldığı toylar düzenlenirdi. Nitekim Uluğ Bey, oğlu Abdülaziz'in düğünü için böyle bir toy düzenlemişti. İçkili toyların yapılması Hüseyin Baykara döneminde de görülmektedir. Gerek kendi ve gerek oğlu Bediüzzaman'ın düğününde içkili, kadın sanatçıların ve rakkaselerin hazır bulunduğu, gece gündüz süren toylar düzenlendiği bilinmektedir.⁷⁴⁶

⁷⁴¹ Bilgili, “Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri”, s. 200.

⁷⁴² Şâmî, *Zafernâme*, s. 256.

⁷⁴³ Şâmî, *Zafernâme*, s. 312.

⁷⁴⁴ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a*, s. 228.

⁷⁴⁵ Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, s. 13.

⁷⁴⁶ Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet*, s. 74-75.

5.4. ÖDÜLLENDİRMELER

Durmak bilmeyen, sürekli sefer halinde olan bir ordunun ödüllendirilmesi Timurlular Devleti'nde ihmal edilmeyen bir konuydu. Askerin 3 yıllık, 5 yıllık, 7 yıllık seferlere çıkması ve bundan şikâyetçi olmaması karşılığında Emir Timur ve halefleri olan sultanlar, ordusunu ödüllendirme konusunda gayet titiz davranırdı. Bu ödüllendirme şekilleri de çeşitlilik arz ederdi.

Timurlu Devleti'nde ordu savaşa girmeden önce askerin şevkini ve cesaretini artırmak için hediyeler dağıtırdı. Verilen bu hediye "öglige" adı verilirdi.⁷⁴⁷ 1394 yılında Toktamış Han'ın Şirvan'ın şehir ve köylerini yağma ettiğini haber alan Emir Timur, ordunun mühimmat ve teçhizatını kontrol ettikten sonra askerî seflere büyük hediyeler (öglige-öklîka-öğülge) dağıtmış ve sefere hazır bir ordu oluşturmuştu.⁷⁴⁸ Yine 1395 yılında Toktamış Han ile yapılan savaşta Timurlu ordusu galip gelmiş, Emir Timur, bir taraftan Toktamış Han'ı takip etmek üzere asker sevk ederken, bir taraftan da savaşta yararlık gösteren askerlerine ögligeler dağıtmıştı. Bu savaşta Emir Timur, Emir Şeyh Nureddin'e altından elbise, murassa kemer ve 100.000 dinar kebekî para vermişti.⁷⁴⁹

Emir Timur'un halefleri de ödüllendirme konusunda titizdi. Nitekim Uluğ Bey, Moğollar üzerine sefere çıkmadan önce askere toplanmış olan nekkâreleri dağıtmış, atlı olan her askere kendisinin ve hayvanının ihtiyaçlarını karşılaması için para dağıtmıştı. Ayrıca ordunun ihtiyacı karşılandıktan sonra hazineler açılarak tümen ve koşun beylerine rütbesine göre birçok hediyeler verilmişti.⁷⁵⁰

Verilen hediyeler arasında hil'at, ve kemerler de vardı. Emir Timur, 1391 yılında Uluğyulduz'a geldiğinde bir müddet burada vakit geçirmiş, emirlere ve beylere hil'at, kemer vermişti. Orta tabakada bulunan kişilere ise birçok hediye ve bahşişler vermişti. 1391 yılında askerlerini toplayan Emir Timur, Deşt-i Kıpçak'a yola koyulmuştu. Taşkent'e gelen Emir burada kışladı. Bu sırada, emirlere ve ileri gelenlere iltifat ve muhabbette bulunarak askerlere silahlar, yüğrük atlar, hil'atlar, dirhem ve dinarlar dağıttı.⁷⁵¹

⁷⁴⁷ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 111-112; Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 165.

⁷⁴⁸ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 174-175.

⁷⁴⁹ Alan, *Timurlular*, s. 58; Alan, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri", s. 138.

⁷⁵⁰ Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 129.

⁷⁵¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 142.

Timurlu Devleti'nde savaşlarda elde edilen yağma ve ganimetten asker de pay alırdı. Savaşta elde edilen ganimete “*ulcay*” denirdi. Toplanan ganimetin belirli bir kısmı savaşta cenk etmiş olan askerlere dağıtılırdı. Nitekim Emir Timur, Tüzükât-ı Timur'da Gürcistan fetihlerini anlatırken, “*Kale içinden çıkmayarak direnenleri kökünden yok edip onlardan alınan ganimet mallarını kahraman askerlerime taksim ettim*” demiştir.⁷⁵² Emir Timur'un askerleri 1395-1396 yılında Hacı Tarhan ve Saray Berke'ye girince elde ettiği bu servet değerindeki ganimeti, o zamana dek başka hiçbir yerden bulamamıştı.⁷⁵³

Kazanılan zaferlerden sonra kale veya şehirden amân malının alınmasının yanı sıra, askerin yağma yapmasına da pek çok defa izin verilirdi. Yağmaya izin verilmesi aynı zamanda askerin ödüllendirilmesi anlamına gelirdi. Çünkü uzun süren seferler, askerin levazımının azalmasına veya yok olmasına neden olurdu. Timurlu ordusu, Emir Hüseyin'i yenip Belh şehrini ele geçirdiğinde ordunun yağma yapmasına izin verildi ve bu yağma sayesinde birçok ganimet ele geçirildi.⁷⁵⁴ Yezdi'ye göre Toktamış Han'ı Kunduzca'da yenen Emir Timur'un ordusu, ülkesine dönerken yağmaya son vermedi. Bozkırda karşılaştığı Toktamış Han'ın birçok göçebe grubunu soymuşlardı.⁷⁵⁵ Yine Timurlu ordusu, Toktamış Han üzerine giderken Emir Timur'un oğlu olan Ömer Şeyh komutasındaki birlikler, asî olan İngatura'nın vilayetini yağma etmişti. Ordu hadsiz hesapsız mal ve ulcay ele geçirip at, deve, katır gibi çeşitli ganimetler elde etmişlerdi. Ayrıca bu yağma sırasında birçok kız da esir olarak alınmıştı.⁷⁵⁶

Yusuf Sofi'nin ordusu Buhara tarafına gelip bazı vilayetleri yağmalaması üzerine Emir Timur, bu duruma çok öfkelenmişti. 1379 yılında harekete geçen Emir, Harezm'i ele geçirdi ve ordu her yeri yağmalayarak sayısız at ve koyun ganimeti elde etti.⁷⁵⁷ Dımaşk'ın alınması sırasında da yine ordunun yağma yapmasına izin verildi ve halkın malları, eşyaları yağma edildi.⁷⁵⁸ Yine Dımaşk kuşatması sırasında halktan üç defa amân parası almış olan Emir Timur, bundan fazlası için zor kullanarak Dımaşk

⁷⁵² Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 64.

⁷⁵³ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 181.

⁷⁵⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s. 73.

⁷⁵⁵ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 173.

⁷⁵⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 138-139.

⁷⁵⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 95.

⁷⁵⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s. 283.

şehrini mahalle mahalle komutanlarına pay etti. Böylece emir ve askerler mahallelerden çoğunu yağmaladı ve halka eziyet edildi.⁷⁵⁹

Emirzâde Muhammed Sultan Bursa'ya geldiği zaman, Emirzâde Şeyh Nureddin Bahadır Bursa kalesine girerek o zamana kadar birikmiş olan kıymetli mallar, nakit para, inciler, cevahirler, kumaşlar vesaire değerli olan her şeyi toplamış, böylece hazinelerin tümü boşaltılarak yağma edilmişti.⁷⁶⁰

Yağma yapılmasına izin verilmesi, bazen istenmeyen kötü sonuçlar doğurabilirdi. Dehli'nin alınmasıyla amân malları toplanmıştı. Ayrıca şeker ve zahire beratı olan birkaç 1.000 asker şehre girdi. Dehli'nin yağmalanması çok feci bir hal aldı. Çünkü Dehli'ye giren askerler, halkın evlerini, mallarını, kadınlarını yağmalyordu. Emirler şehrin kapılarını tutup buna engel olmak istelerse de başarılı olunamadı. Genel yağma yapıldıktan sonra yağma yine devam etti. En âdi asker bile bu yağma sırasında en az 20 silah ele geçirmişti.⁷⁶¹

Savaşlarda alınan amân malının da bazen orduya dağıtıldığını bilmekteyiz. Nitekim Emir Timur Bağdad'dan alınan amân malını askerlerine pay etmişti.⁷⁶² Savaşlar sonunda elde edilen ganimet ve amân mallarının ordu içerisindeki emirlere askerlere dağıtılması hatta “*eksilen malın savaş ganimeti ile tamamlanması*” yoluna gidilmesi, savaşların ekonomik bir faaliyet olarak da görüldüğüne güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁷⁶³

Ortaçağ toplum ve devletlerinde yağma, savaşların kaçınılmaz bir sonucu ve kazanan tarafın ödülü idi. Dolayısıyla yapılan her sefer sonrasında kazanan tarafın askerine genel bir yağma yaptırılırdı. Ancak bazen bu yağmanın yapılması emirler tarafından durdurulabilirdi. 1420 yılında Şahruh, Sultaniye üzerine sefere çıkınca haber gelmiş ve Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf Bey'in öldüğü haberini almıştı. Kara Yusuf'un oğlu Cihanşah ise Sultaniye'yi savunuyordu. Ancak Cihanşah'ın şehri terk etmesi üzerine Şahruh, Sultaniye'ye kolayca girdi. Kaleye sığınan halk korkmuştu fakat Şahruh, ordunun yağma yapmasını yasaklayarak halka dokunmadı.⁷⁶⁴

⁷⁵⁹ Kanat, “Orta Doğu'da Hakimiyet Mücadelesi”, s. 139.

⁷⁶⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s. 313.

⁷⁶¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 232.

⁷⁶² Şâmî, *Zafernâme*, s. 173

⁷⁶³ Erkan Göksu, “Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Kış) 2009, II/ VI, 273.

⁷⁶⁴ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 62.

Suyurgal uygulaması da Timurlu Devleti'nde bir ödüllendirme şekli idi. Muhtemelen Moğolca olan *suyurgal* kelimesi, bir çeşit toprak mülkiyeti ile alakalı teknik terimdir. Selçuklu devletlerinde ve Osmanlı devletinde görülen ikta ve tımarlar, Türk Moğol uluslarında suyurgal terimi ile karşılanmıştır.⁷⁶⁵ Suyurgal uygulaması ile ikta arasındaki fark, suyurgal sahibine hem dokunulmazlık ve malî egemenlik hakları hem de idarî ve adlî hakları veriyordu.⁷⁶⁶ Savaşta yararlık gösterenlere mükâfat olarak verilen suyurgal, hükümdarın hizmetindekilere bir ihsanı olarak görülebilir ve bu tabir ile daha çok bir arazi kastedilmektedir. Suyurgal sahibi olan kişi bütün vergi ve resimlerden muaf tutulurdu. Ayrıca daha önce devlet hazinesine akmakta olan vergileri toplama hakkı da yine suyurgal sahibine verilirdi.⁷⁶⁷

Emir Timur döneminde suyurgal uygulamasına büyük önem verilmiştir. Bu uygulama sayesinde hem toprağın işlenmesi sağlanır, hem de ordu için asker yetiştirme işi kolaylaştırılırdı. Suyurgal sahipleri bu sayede hem mükâfatlandırılır hem de onlar orduya asker yetiştirerek, bağlı bulunduğu hükümdara karşı görevini yerine getirmiş olurdu. Suyurgal uygulaması ile verilen mükâfat karşılığında onlardan askerî hizmet vermeleri veya iyi teçhizatlı asker bulundurmaları istenirdi.⁷⁶⁸

Suyurgaller, daha ziyade emirin maiyetindekiler ve yararlık gösteren üst rütbeli komutanlara verilirdi.⁷⁶⁹ Nitekim Emir'in sadık emirlerinden olan Mübeşşir Bahadır, Emir Veli'nin karavullarıyla yapılan muharebede ok darbesi ile iki dişini kırmış, ancak yaralı olduğu halde düşmanın kafasını boynundan ayırmıştı. Bunu gören Emir Timur, Mübeşşir Bahadır'a Kavgürş denilen yeri daimi olarak suyurgal verdi.⁷⁷⁰ Yine Emir Timur, Küçe Melik'in düşman takibine giderek 13 kişi ile 300 düşman askerine karşı gece baskını yaparak esirleri kurtarmasına karşılık ona, suyurgal verdi. Emir Timur, Ahlat'a doğru giderken bu sırada kendisine birçok hizmetleri geçmiş olan Adilcevaz Emiri Emir Hokan, Emir Timur'un huzuruna çıktığı zaman Emir, ona Ahlat vilayetini suyurgal olarak verdi.⁷⁷¹ Şiraz'ın başkenti olan Fars, Timurlular devrinde Ömer Şeyh'e

⁷⁶⁵ A. Melek Özyetgin, "Altınordu Hanlığı'nın Resmi Yazışma Geleneği", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 823.

⁷⁶⁶ Kazım Paydaş, "Moğol ve Türk-İslam Devletlerinde Suyurgal Uygulaması", *Bilig*, Ankara (Güz) 2006, XXXIX, 197-198.

⁷⁶⁷ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 112.

⁷⁶⁸ Paydaş, "Suyurgal Uygulaması", s. 201.

⁷⁶⁹ Paydaş, "Suyurgal Uygulaması", s. 198.

⁷⁷⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s. 115.

⁷⁷¹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 129.

suyurgal olarak verildi. Ayrıca Firuzkuh İskender'e, Rey Şah Süleyman'a, Hemedan Emir iduku'ya ve Isfahan Rüstem'e suyurgal olarak verildi.⁷⁷²

Timurlu Devleti'nde suyurgal uygulaması ve verilmesi tamamen hükümdarın keyfi davranışına bağlıydı. Fars bölgesini Ömer Şeyh Bahadır'a suyurgal olarak veren Emir Timur ayrıca onu bölgenin serbest hâkimi yaptı ve Şiraz askerini de Ömer Şeyh'in hizmetine verdi.⁷⁷³

Kalelerin de suyurgal olarak verildiği bilinmektedir. Emir Timur'un Emir Ali Musullu'ya Kerkük kalesini suyurgal olarak vermesi bize kalelerin de suyurgal olarak verildiğini gösteren bir olaydır.⁷⁷⁴

Şahruh devrinde suyurgal uygulaması daha fazla görülmektedir. Nitekim Şahruh da kumandanlarını ödüllendirme amaçlı suyurgaller verirdi. Pir Muhammed'e yenilen Süleymanşah, Şahruh'a gelince Şahruh, ona Serahs bölgesini suyurgal olarak verdi.⁷⁷⁵ Yine Şahruh, Ömer Şeyh'in oğluna Şaburgan'ı suyurgal olarak vererek onu ödüllendirdi.⁷⁷⁶ Hodaydad tehlikesi ortadan kalkınca Şahruh, Özkent'i Emirek Ahmed'e suyurgal olarak verdi. Ayrıca işleri yoluna koyana dek Emirzâde Baykara ve Emir Mızrab'ı da onun yanına tayin etti.⁷⁷⁷ 1406'da Şahruh, asi önder olan Turşiz'den ele geçirdiği toprakları Şahruh'un galebe çalmasını sağlayan Mızrab b. Caku'ya bahşetti. 1407-1408 yıllarında Şahruh birçok yeri suyurgal olarak dağıttı. Damgan'ı Hazar Caripli Seyyid İzzeddin'e, Endhud'u Seyyid Ahmed Tarhan'a suyurgal olarak dağıttı.⁷⁷⁸

Suyurgal uygulaması babadan oğula geçirdi. Şiraz'ın başkenti olan Fars bölgesi Ömer Şeyh'e suyurgal olarak verilmiş, bu durum Ömer Şeyh'in oğlu Pir Muhammed'e de geçmişti. Emir Şah Melik'e Harezmi bölgesi suyurgal olarak verilmiş, onun ölümüyle bu haklar, oğlu Emir İbrahim'e devredilmişti. Yine Şahruh'un oğlu Baysungur 1433'de ölünce suyurgalleri olan vilayetleri oğlu olan Mirza Rükneddin Alaüddevle'ye devredilmişti. Suyurgaller muhtemelen yeni tahta çıkan hükümdar tarafından tasdik ediliyordu. Şiraz'a gelen Babür dedesi Şahruh zamanında verilen suyurgallerin geçerli olmasını buyurmuştu.⁷⁷⁹

⁷⁷² Paydaş, "Suyurgal Uygulaması", s. 198.

⁷⁷³ Şâmî, *Zafernâme*, s. 165.

⁷⁷⁴ Paydaş, "Suyurgal Uygulaması", s. 198.

⁷⁷⁵ Manz, *Timurlenk*, s. 187; Aka, *Mirza Şahruh*, s. 66.

⁷⁷⁶ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 76.

⁷⁷⁷ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 87.

⁷⁷⁸ Manz, *Timurlenk*, s. 187.

⁷⁷⁹ Paydaş, "Suyurgal Uygulaması", s. 199-200.

“*Tarhanlık*” da Timurlu ordusunda bir ödüllendirme şekli idi. Tarhanlık ıstılahı, kurucusunun adını taşıyan Hacı Tarhan (Astarhan-Ejderhan) şehriden gelmektedir.⁷⁸⁰ Altın Ordu ulusunda da varlığı bilinen tarhanlık yarlığı, hükümdarın istediği kişi veya kurumlara verdiği ve sahibine vergi ve devlet hizmetinden muaf tutulmasını sağlayan maddî olarak geniş haklar tanıyan ve imtiyazlar veren bir uygulamaydı. Tarhan olan kişi her türlü vergilerden ve hizmet yükümlülüğünden kurtulmuş olurdu.⁷⁸¹ Ayrıca tarhan olan kişiyi diğer askerlerden ayıran bir özelliği vardı ki bu, yağmadan devlete pay vermezdi. Savaş sonrasında yapılan yağmalarda tarhan sahipleri topladığı tüm malları kendine alabilirdi. Ancak diğer askerler yağma ettikleri malların belirli bir kısmını hükümdara vermek zorundaydı. Olağanüstü kahramanlıklar daima resmi saray kayıtlarına geçirilirdi.⁷⁸² Eski Türklerde böyle bir imtiyaz sağlayan müessese yoktu. Göktürklerde tarhanlık unvanı vardı ancak bu tarhanlık unvanı kişinin geniş imtiyazlar sağlamasına imkân vermeyen bir uygulama olması yönüyle Altın Ordu ve Timurlu Devleti’ndeki tarhanlık uygulamasından ayrılırdı. Tarhanlar özellikle Moğollar devrinde imtiyazlı bir sınıf haline gelmiştir. Nitekim Moğollar devrinde tarhanlara verilen hükümdar tarafından suyurgal yarlığı ile imtiyazlı hale gelmişlerdi. Tarhanlık uygulaması Moğollar devrinde canlanmış ve ziraat ve arazi feodalleri olarak değil, bir nevi baronluk olarak devlete büyük hizmetleri dokunan yüksek rütbeli memurlara, arazi sahiplerine, tüccarlara verilen bir şef rütbesi olarak yer almıştır.⁷⁸³

Timurlu Devleti’nde de tarhanlık uygulamasının varlığını görüyoruz. Ancak gerek Altın Ordu Hanlığı ve gerek Timurlu Devleti’ndeki tarhanlık uygulaması rütbe değildi.⁷⁸⁴ Timurlu Devleti’nde tarhanlık, askerî ve ticarî olmakla birlikte esas itibari ile suyurgal ile aynı olup tarhan sahibi bütün vergilerden muaf tutuluyor ve işlediği 9’a kadar suçtan hesap sorulmazdı. Ayrıca suyurgal sahibi olan kişilere de zaman zaman tarhanlık da ilave edilebilirdi.⁷⁸⁵

Tarhan unvanı sahibi olan kişi veya kişiler istedikleri zaman hükümdarın huzuruna girebilir, her türlü hizmetten muaf tutulurdu. Nitekim 1391 yılında Toktamış

⁷⁸⁰ Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1976, s. 124.

⁷⁸¹ Özyetgin, “Yazışma Geleneği”, s. 823.

⁷⁸² Marozzi, *Timurlenk*, s. 119.

⁷⁸³ Özyetgin, “Yazışma Geleneği”, s. 823.

⁷⁸⁴ Kafalı, “Altın-Orda Hanlığı”, s. 407.

⁷⁸⁵ Abdülkadir Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdarî- Askerî Unvan ve Terimler*, TDAV, İstanbul 1988, s. 46; Aka, *Timur ve Devleti*, s. 112.

Han'a karşı yapılan muharebede yararlık gösterenlere Emir Timur, tarhanlık nişanı verdi. Şâmî'ye göre bu tarhanlık yarlığı alan kişiler Emir'in huzuruna istedikleri zaman şartsız engelsiz bir şekilde girebilecek, atlarının ulağı alınmayacak ve her türlü tekâliften muaf bulundurulacaktı.⁷⁸⁶

Emir Timur'un ödüllendirme konusunda bir diğer uygulaması ise “*bahadırılık*” unvanıydı. Emir Timur, emirler, vezirler, sipahi ve raiyeye ödül ve mertebe verme tüzüğünde hangi emir bir memleketi ele geçirir veya bir orduyu bozguna uğratırsa onu 3 şey ile ödüllendirilmesini emretmiştir. Bunlardan ilki bahadırılık unvanıyla ilgilidir. Emir Timur'a göre bu kişiye tuğ ve nakkare verip bahadırılık unvanı verilmelidir.⁷⁸⁷ Mu'izz el-ensab'ta Emir Timur ve varislerinin altında, emirlerin hemen altında bahadırlar listesi yer almaktadır. Bu rütbenin anlamı ve Timurlu askerî teşkilatındaki önemi çok fazla bilinmemektedir. Kaynaklarda sıkça geçen bahadır kelimesi genelde bir unvan gibi kullanılırdı. Belirli bir insan sınıfı olarak da kullanılan bu unvan isimlerin sonunda da yer almaktadır. İnsan sınıfı olarak “*tümenleri, hazaraları ve koşunlarıyla birlikte emirler ve bahadırlar*” ifadesi örnek verilebilir.⁷⁸⁸ Unvan olarak ise kaynaklarda geçen Taban Bahadır⁷⁸⁹, Polad Bahadır⁷⁹⁰ Sevinç Timur⁷⁹¹ ve daha birçok örnek verilebilir. Emir Timur tahtı ele geçirinca emir ve bahadırlar atayarak onları ödüllendirmişti. Mu'izz el-ensab'da Emir Timur'un bahadırları olarak geçen listede emir unvanı taşıyan kişilerin adlarına bazen bahadır unvanı eklense de bahadır olarak listelenenlere çok nadir emir denirdi. Bahadır unvanı alan kişiler emirlere göre daha az saygın ve daha az itibar sahibiydiler. Ulus kabilesinden gelenlerin çok az olması bunun nedeni sayılabilir. Bahadır unvanlı kişilerin bir bölümü tümen komutanıydı. Bahadırılık rütbesi de emirlik rütbesi gibi kalıtsaldı. Bahadırılık unvanı çok fazla açık bir tabir olmasa da genel olarak Timurlu Devleti'nin askerî yararlık ve hizmet karşılığında verdiği bir ödüllendirme unvanıydı diyebiliriz.⁷⁹²

Timurlu Devleti hükümdarları sadece emirler, bahadırlar ve daha birçok üst rütbeli askerî sınıfların dışında ordu içerisindeki askerinin ödüllendirilmesine de büyük önem veriyordu. Bu konuda en fazla titiz davranan Emir Timur'a göre bütün hayatları

⁷⁸⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 149-150.

⁷⁸⁷ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 101; Mahmut Esat Bozkurt, *Aksak Demir*, s. 24.

⁷⁸⁸ Manz, *Timurlenk*, s. 238.

⁷⁸⁹ Şâmî, *Zafernâme*, s. 34.

⁷⁹⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s. 87.

⁷⁹¹ Ando, *Timuridische Emire*, s. 68.

⁷⁹² Manz, *Timurlenk*, s. 238.

boyunca devlet ve millete fedakârlık eden askerleri haksız yere azletmek, onları ödüllendirmemek haklı isyana yol açan bir adaletsizlikti.⁷⁹³ “*Can esirgemeyenden mal esirgemek insafsızlığı ta kendisidir*” sözünden hareketle Emir, bahadırılık yapan erlerin aylığının artırılmasını buyurmuştur. Yaralanan asker çok büyük ihsan sahibi olurdu. Yaralanıp kaçan askere yarasından ötürü hürmet gösterilirdi. Şayet asker düşmanın hücumu sırasında yaralanmış ise ve kaçmadığına aldığı yara şahitlik ediyor ise bu askerin askerlik hakları korunurdu. Yaşlanan askerlerin maaşı kesilmez ve mertebesi muhafaza edilirdi. Askerlerin devlet hizmetinde bulunmaları, değerli ömürlerini esirgememelerinden dolayı onların hiçbir hizmeti gözden kaçırılmaz ve hakları gözetilirdi. Bu sebeple onlara yapılan inam ve ihsan çok önemli bir devlet vazifesiydi. Yaşlı askerler orduda oldukça saygındı. Onlara hürmet edilir ve tecrübelerinden istifade edilirdi. Emir’e göre bu yaşlı kişiler saltanat işhânesinin ustalarıydı. Bundan dolayıdır ki bu kişilerin mevkileri oğullarına geçerdi.⁷⁹⁴ Ayrıca cesaretleri görülen askerlerin çocuklarına maaş tahsis etmek de Timurlu Devleti’nde görülen bir uygulamaydı.⁷⁹⁵

Timurlu Devleti’nde bir diğer ödüllendirme usulü de rütbe ve tuğ, nakkare verilmesiydi. Rütbelerin elde edilmesi savaşta yararlık gösterme ve devlete hizmet etme karşılığında sağlanırdı.

5.5. ORDUDA CEZALANDIRMA

Timurlu Devleti’nde ordudaki emirlerin, beylerin, erlerin ödüllendirilmesi yanı sıra işledikleri suçlar, ihanetler veya başarısızlıkları nedeniyle de cezalandırmalar gerçekleştirilirdi. Bu cezalandırma usulleri suçu işleyen kişinin işlediği suç ve rütbesine göre değişirdi. Nitekim emirlerin, beylerin cezalandırılmasında daha farklı usuller gözetilirdi. Kendisini Moğol Cengiz Han’ın soyuna dayandırma gibi bir çaba içerisine sokan Emir Timur, Cengiz yasasına büyük önem veriyordu. Saltanat işini töre ve yasaya bağladığını belirten Emir Timur, Cengiz Han’ın cezalandırma yöntemlerine de benzer uygulamalar yapardı. Timurlu Devleti’nde bir beyin belirli bir zamanda hükümdarın emirlerini yerine getirmede başarısızlığı görülürse, bu askeri başarısızlık onun cezalandırılmasına neden olurdu. Cezalandırma tarzı emirin elinde bulunan bölgeyi istila etmek veya sahip olduğu mal varlığına el koymak veyahutta ilerisi için basit bir

⁷⁹³ Mahmut Esat Bozkurt, *Aksak Demir*, s. 25.

⁷⁹⁴ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur’un Günlüğü*, s. 99-100.

⁷⁹⁵ İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timur*, s. 125.

ikaz şeklinde olurdu. Ayrıca emire verilmiş olan tarhanlık veya suyurgal varsa bu imtiyazlar elinden alınır. Herhangi bir meydan okuma halinde verilmiş olan imtiyazlar geri alınır. Cengiz Han yasasında da görülen cezalandırma usulünde en fazla dikkat çeken yasa, emirlerin veya komutanların dokuza kadar suçlarının affedilmesidir. Bu cezalandırma usulü Timurlu Devleti'ne de yansımıştı. Emirler, beyler soy ve rütbelerinden dolayı imtiyazlardan faydalandıkları gibi kovuldukları, öldürüldükleri, cezalandırıldıkları, para cezasına çarptırıldıkları da olurdu.⁷⁹⁶

Mirzaların cezalandırılmasında suçlarına göre dayak atılmak, gözlerine mil çekilmek veya öldürülmek gibi cezalandırma usulleri göze çarpmaktadır. Osmanlı devletinde de çoğu defa görülen hanedan üyelerinin yay kirişi ile boğularak öldürülmesi olayı Timurlu Devleti'nde de mevcuttu. Nitekim Türklerde hanedan üyelerinin kanı kutsal sayıldığı için kanlarının akıtılmasından ziyade yay kirişi ile boğularak öldürülürdü.⁷⁹⁷ Ancak bu durum Emir Timur zamanında görülmeyen, onun haleflerinin saltanatları döneminde görülen bir olaydı. Emir Timur, mirzaların suçlarını görmezden gelir veya suçu mirzaların danışmanlarına, emirlerine bağlardı. Mirzaların başarısızlıkları genelde onların maiyetindeki acem bürokratlara yüklenirdi.⁷⁹⁸ Miranşah, 1396 sonbaharında Hoy yakınlarında attan düşmüş ve kuvvetli bir beyin sarsıntısı geçirmişti. Mirza Miranşah'ın muhalefet düşüncesinde olduğu, yasak ve töreyi ter ederek devletin mal ve hazinesini cömertçe harcadığı haberini alan Emir Timur, Mirza Miranşah'ın yanına gitti. Durumu haber alan Mirza, Emir'in huzuruna çıksa da Emir Timur onu pek fazla sıcak karşılamadı. Emir Timur ayrıca bir inceleme heyeti görevlendirdi. Bu heyet devlete ait olan kayıtları inceleyerek Miranşah'ın yönetimi sırasında keyfi olarak dağıtılan paralar hesaplandı ve bunların geri toplanması sağlandı. Bu durum karşısında Emir Timur, Mirza'nın yanındaki kişileri suçlu bularak Mirza'yı bu kişilerin aldattığını öne sürüp öldürttü. Öldürülen bu kişiler arasında o dönemin musiki ve şiir ustalarının sayısı çok fazlaydı.⁷⁹⁹ Emir Timur bu ölümlerin infaz hükmünü vermekte hiç gecikmedi. Devrin ünlü müzisyeni Musullu Kutbeddin ve ünlü bir bilgin ve şair olan Kuhistanlı Mevlana Muhammed'in yanı sıra, saraydaki başka

⁷⁹⁶ Haider, "Hakimiyet Anlayışı", s. 627-631.

⁷⁹⁷ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 109.

⁷⁹⁸ Manz, *Timurlenk*, s. 155.

⁷⁹⁹ Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu*, s. 62-65.

birçok gözde insan öldürüldü.⁸⁰⁰ Bu olayın sonrasında Mirza Miranşah görevinden alındı ve bu şekilde bir ceza işlemi uygulandı.⁸⁰¹

Mirzaların hafif cezalara çarptırılmasına bir örnek de Pir Muhammed'in cezalandırılması olayıdır. Pir Muhammed'in bir sefere hasta olduğunu bahane ederek katılmaması ve bilinmeyen amaçlarla bir takım zehirler hazırlaması neticesinde görevinden alınmış ve Emir Timur'un huzuruna getirilmişti. Emir Timur, Mirza'nın danışmanlarını idam ettirdi. Mirza Pir Muhammed'e ise sadece "*büyük divan*"ın kararı doğrultusunda dayak cezası verildi.⁸⁰² Yine Emir Timur'un torunu olan Sultan Hüseyin, Timurlu-Memlûklu savaşında Memlûklu saflarına geçerek dedesine karşı savaşmıştı. Savaş sonrasında Emir'in huzuruna getirilen Sultan Hüseyin yaptığı bu ihanete rağmen affedilerek sadece dayakla cezalandırıldı.⁸⁰³

Emir Timur'un mirzaları cezalandırma konusunda nazik davranışının kendince bir sebebi vardı. Emir, mirzaların cezalandırılması konusunda Tüzükât-ı Timur'da birçok bilgi vermiştir. Nitekim ona göre mirzalar, mevcut düzen ve saltanata başkaldırırlarsa bunun cezası ölüm değildir. Hiçbir şekilde hanedan azalarına zarar verilmemesini isteyen Emir Timur, bu düşüncelerinden dönünceye kadar onların hapsedilmesini istemiştir. Çünkü ona göre mirzaların öldürülmesi veya ağır şekilde cezalandırılması, halk arasında bozgunluğa neden olabilirdi. Yine Emir Timur, şayet torunlar, akrabalar veya kardeşler isyan ederlerse bunların aylıklarının kesilmesi şeklinde cezaya çarptırılmasını emretmiştir.⁸⁰⁴

Emirler ve beylerin, iş zamanlarında isyan etmeleri karşılığında cezası azl idi. Devlete zarar veren her türlü hareketleri karşılığında başka bir beye tâbi yaparak cezalandırılırlardı. Devlet işlerinde gevşeklik gösteren emirler veya beyler, işten alınır ve ceza olarak kâtip yapılırdı. Kâtip yapılan kişi, bir daha aynı hatayı yaparsa bu defa ikinci bir kez hizmete alınmazdı.⁸⁰⁵ Bu da gösteriyor ki emirler ve beylerinde Timurlu Devleti nezdinde imtiyazları vardı. Dolayısıyla Timurlu Devleti, bu kişilerin cezalandırılması konusunda daha nazik bir tavır sergileyerek onların tekrar devlet hizmetinde bulunmalarını ve devlete muti olmalarını amaçlıyordu.

⁸⁰⁰ Marozzi, *Timurlenk*, s. 302.

⁸⁰¹ Barthold, *Uluğ Beg*, s. 31.

⁸⁰² Barthold, *Uluğ Beg*, s. 32.

⁸⁰³ Yücel, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar", s. 274.

⁸⁰⁴ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 92.

⁸⁰⁵ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 92.

Emir Timur saltanatı döneminde emirlerin öldürülmekten ziyade, daha farklı cezaların uygulandığını görmekteyiz. Emir Timur, Harezm bölgesinde bulunan Kat hisarını muhasara ederken askerler tarafından doldurulan hendeğe Küçe Melik'in girmesini emretmişti. Ancak Küçe Melik Oğlan, hendeğe girmekten korkmuş ve hendeğe girmemişti. Kat hisarı ve vilayeti ele geçirilince o gün hendeğe girmekten korkan Küçe Melik'e ceza olarak dayak atıldı ve eşeğin kuyruğuna bağlanarak Semerkand'a kadar böyle götürüldü.⁸⁰⁶

Timurlu Devleti'nde bir cezalandırma şekli de Mekke'ye gönderilme idi. Emir Timur'un can dostu ve dava arkadaşı olan Emir Hüseyin bilindiği gibi bir süre sonra baş düşmanı olmuştu. Emir Timur'un kayınbiraderi de olan Emir Hüseyin ile yapılan savaşta Emir Hüseyin, teslim olmak zorunda kaldı ve Mekke'ye hacca gitmeye söz vererek kurtulmayı amaçladı. Emir Timur, her ne kadar Emir Hüseyin'in muhalefeti ve isyanına karşı öfkelenmişse de onun bu talebine sıcak baktı. Ancak Mirza Cihangir'in çevresindekiler buna izin vermemek için Emir Hüseyin'i katletmişlerdi.⁸⁰⁷

Timurlu ordusunda emirlere verilen başka bir ceza şekli de onlardan ordu için lazım olan levazımatın istenmesiydi. Bu hem emirlerin cezalarını çekmesine hem de ordudaki ihtiyaçların giderilmesine vesile olan bir ceza işlemiydi. Miranşah'ın emirleri 1399-1400 yılında savaşta tabansızlık ettikleri gerekçesi ile hâkim önüne çıkarılmış ve her biri 50 ile üç yüz arasında değişen sayıda at tedarik etme cezasına çarptırılmışlardı. Alınan bu atlar ise ordudaki yayalara verilmişti.⁸⁰⁸

Emir Timur, başarısız olan emirlere soruşturma yaparak verilecek olan cezaları karara bağlardı. Toktamış Han ile ilk karşılaşmada Maverâünnehir kalelerini⁸⁰⁹ ele geçirememiş ancak yağmalamıştı. Emir Timur bunun üzerine Semerkand'a gelerek Toktamış Han ordusu karşısında başarısız olan beyler hakkında soruşturma yaptı.⁸¹⁰ Bu tarz bir soruşturma olayına Şahruh devrinde de rastlıyoruz. Şubat 1427 yılında Özbeklerle yapılan savaşta mirzalar, Şahruh'un da yardımcı kuvvetler göndermesi ile cesaretlenmiş, fakat sayıca Timurlu ordusu üstün olsa da yenilmekten

⁸⁰⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s. 79.

⁸⁰⁷ Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu (Atilla-Cengiz-Timur)*, (Çev. M. Reşat Uzman), Ötüken Yay., İstanbul 2010, s. 454; Kanat, *Suç ve Ceza*, s. 119.

⁸⁰⁸ Manz, *Timurlenk*, s. 135.

⁸⁰⁹ Timur'un Maverâünnehir kalelerini ele geçirmesi 10 yıl sürmüştü. Nitekim 1371 Harezm savaşının başı ile başlayan bu hâkimiyet mücadelesi 1379 Ürgenç'in alınmasına kadar devam etmişti. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Roux, *Türklerin Tarihi*, s. 310.

⁸¹⁰ Akbıyık, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri", s. 129.

kurtulamamışlardı. Semerkand'a gelen Şahruh, divanı toplayarak Özbek Han'ı Barak ile yapılan savaş hakkında sorular sordu ve bu sorgulama neticesinde Maverünnehir'in bütün beyleri suçlu bulundu. Divan'da bu beylere sopa vurularak cezalandırılmışlardı. Hatta bu sorgulamada Uluğ Bey dahi suçlu görülerek bir süre ülkenin idaresi elinden alındı.⁸¹¹ Sorgulamada Berat Hoca-i Kükeltaş'ın sakal ve bıyıkları kesilerek yüzü boyandı ve başına örtü giydirilerek dolaştırıldı.⁸¹²

Emir Timur, uzun seferlere çıktıktan sonra dönüş yolundaki memleketlere uğrar, o bölge halklarının şikâyetlerini dinler ve onun yokluğunda bölgede olup bitenleri halkın ağzından dinlerdi. Emir Timur, 7 yıllık sefer olarak adlandırılan batı seferinden dönerken Horasan'a geldiği sırada yine bu uygulamayı yapmış ve bölge halkını dinlemişti. Burada Ak Boğa ve Kara Boğa'nın isyan ettiğini, Hinduşah Şeyh'in de isyancıları yakaladığını haber alan Emir Timur, hiç tereddüt etmeden bu asilerin ölüm fermanlarını imzaladı. Emir yerine ulaşınca bu infazlar anında gerçekleştirilerek cezalandırma hükmü uygulandı.⁸¹³

Emir Timur döneminde mirzalara, beylere, emirlere verilen nazik cezalar Şahruh döneminde görülmemektedir. Nitekim Mirza Şahruh saltanatında o, babası gibi cezalandırma konusunda nazik davranmaktan kaçındı ve bu uygulamalarda daha sert bir imaj çizdi. İsyan bayrağı açan emirlere oldukça sert önlemler alan Mirza Şahruh'un cezalandırma usullerini gösteren birçok örnek vardır. Nitekim ayaklanıp Kerat'a sığınan ve meydan okuyan Süleymanşah'a öğütler vermişse de buna ikna olmamıştı. Hatta Şahruh, Cihan Melik'i, Süleymanşah'a göndermiş ancak bu ikna çabasını da umursamamıştı. Bunun üzerine Şahruh Kelat'a yöneldi. Yakalanması halinde 7 uzuvdan meydana gelen 4 unsurunu 14 parçaya ayırarak her iki parçayı ibret olsun diye bir iklimine gönderilmesi emrini vermişti.⁸¹⁴

Şahruh'un bu tarz cezalandırmalarına bir örnek de Said Hoca meselesinde görülmektedir. Şahruh'un emirlerinden olan ancak daha sonra isyan eden Said Hoca yakalanmış ancak Şahruh tarafından affedilmişti. Fakat bu affi daha sonra fırsat olarak gören Said Hoca, Tus ve Meşhed vilayetine giderek divan-ı âlâ'nın mal ve gelirlerine el koydu. Bunun üzerine Şahruh, ordusunu hazırlayarak üzerine göndermesiyle Said Hoca,

⁸¹¹ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 67.

⁸¹² Aka, *Mirza Şahruh*, s. 61.

⁸¹³ Kanat, *Suç ve Ceza*, s. 81-82.

⁸¹⁴ Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, s. 51-52.

Mazenderan hâkimi Teberrük Padişah'a sığındı. Şahruh'un asileri istemesi ve buna olumsuz yanıt alması nedeniyle Şahruh, Mazenderan'a sefere çıktı. Teberrük Padişah yenilince Harezm'e kaçtı ve Said Hoca ise Fars bölgesi hâkimi Pir Muhammed'e sığındı. Şahruh, Pir Muhammed'e elçi göndererek asi Said Hoca'yı istedi ve istek kabul edilince Said Hoca gönderildi. Said Hoca'nın bu ihaneti karşılığında boynu vurularak infaz edildi.⁸¹⁵

Emir Timur'un torunu olan Sultan Hüseyin'in Memluk saflarında Emir Timur'a karşı savaşması neticesinde yakalanıp sadece dayak ile cezalandırılmasına rağmen bu durum Şahruh devrinde bir facia ile sonuçlandı. Şöyle ki Emir'in ölümünden sonra Halil Sultan'ın, Sultan Hüseyin'e ordu verip sefere tayin etmesi ve Sultan'ın da bu orduya el koyarak isyan etmesi üzerine Şahruh bir toplantı yaparak, yaptığı bu hareketler karşılığında Sultan Hüseyin'in idam edilmesine karar vermişti. Nitekim Sultan Hüseyin'in başı vurularak kafa derisinin içi samanla dolduruldu. Ayrıca Şahruh âleme ibret maksadıyla uzuvlarının her birini bir pazarın başına astırdı.⁸¹⁶

Şahruh devrinden sonra başa geçen hükümdarlar da gayet sert bir tutum sergilemişlerdi. Şahruh'un yeğeni olan Mirza İskender isyan edince Şahruh, İskender'i kardeşi olan Rüstem'in yanına göndermişti. Ancak Rüstem, kardeşinin gözlerine mil çekince amcaları bundan memnun kalmayarak İskender'i, Rüstem'in yanından alarak öteki kardeşi Luristan hâkimi Baykara'ya gönderilmesini istedi. Ancak Mirza İskender tekrar isyan edip Fars bölgesine saldırınca yakalandı ve Rüstem'in yanına getirildi. Rüstem bu defa daha sert bir tavır alarak onu öldürttü.⁸¹⁷

İsyana neden olan mirza ve beylerin yanı sıra onları destekleyen hatunları da cezalandırma yoluna gidilmiştir. Mirza Ebu Said, 1447 yılında yaşı ilerlemiş olan Uluğ Bey'in annesi ve Şahruh'un başhatunu olan Gevherşad Hatun'u öldürtmüştü. Buna neden olan suçu ise sözde, Şahruh'un torunu olan Alâuddevle'nin oğlu Sultan İbrahim ile gizli ilişkiler kurup isyan için haberleşmesiydi.⁸¹⁸

Saltanat kurmak için isyan eden ve Ömer Şeyh'in oğlu Pir Muhammed'i çadırında öldüren Emir Hüseyin Şerbetdar'ın akıbeti korkunç bir ölüm oldu. Emir Hüseyin Şerbetdar, kaçarken Emir Sadık'ın eline düşmüştü. Emir Sadık, Emir Hüseyin

⁸¹⁵ Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, s. 64-69.

⁸¹⁶ Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, s. 48-50.

⁸¹⁷ Aka, *Mirza Şahruh*, s. 100-102.

⁸¹⁸ Kanat, *Suç ve Ceza*, s. 70.

Şerbetdar'ın kulağını kesti ve onu ilk olarak Şeyh Sadi'nin mezarının olduğu yere götürüp sakal ve bıyığını kestirdi. Ardından Emir Hüseyin Şerbetdar bir kadın gibi giyindirilerek öküze bindirilip öylece Mirza İskender'e gönderildi.⁸¹⁹ Mirza İskender, bu isyan bayrağını çekip cinayet işleyen emirin sağ gözünü kendi eliyle çıkardı ve sopa ile dövülerek öldürülmesi emrini verdi.⁸²⁰

Timurlu hükümdarların mirza ve emirleri cezalandırma usulleri arasında birde bu kişileri idaresi zor olan bölgelere emir olarak atama vardı. Bu cezalandırma bir asiden kurtulmanın en kolay yoluydu. Çünkü böyle bir bölgeye verilen emirlik neticesinde asi bir halkla karşı karşıya kalan emirler ya canından oluyordu ya da o bölgenin sıkıntıları arasında hareket dahi edemiyordu. Nitekim Emir Cihangir, Sultan Hüseyin'in inayetini kaybedince sıkıntılı günlere düşmüştü. Halkın sevgisinden mahrum etmek için sultan, onu Turşiz valisi olarak tayin etti. Ne var ki Turşiz halkı isyankâr bir toplumdur ve onları kontrol edebilmek oldukça zor bir işti. Çok geçmeden Cihangir'den usanan ahali, Sultan Hüseyin'in de isteği üzerine onu öldürdü.⁸²¹

Askerin cezalandırılması ise biraz daha ağırdı. Orduda bulunan askerin harpte ihanet etmesi, düşmana kaçması, kumandanını dinlememesinin cezası kesinlikle ölümdü. Gerek harpte, gerek hazarda yerini terk eden askerin cezası yine ölümdü. Savaştan kaçmak büyük bir suç sayılır ve kaçanlara ölüm cezası uygulanırdı. Şayet kaçmasında bir mazeret görülürse, hissesine düşen ganimetine el konurdu. Harp esnasında veya barış zamanında halka zulmeden, haksızlık yapan askere zulmü ve yaptığı haksızlık mutlaka iade edilirdi.⁸²² Moğol askerî teşkilatına göre toplanma yerine hemen gidilmezse askere ağır cezalar verilirdi. Ayrıca sefere çıkarken lüzumlu olan teçhizatı bulunmayan askerler cezalandırılırdı. Bu uygulama, Timurlu Devleti ordusunda da görülen bir uygulamaydı.⁸²³ Askerler arasında haddini aşarak alt dereceli kişilere zulmedenler, zulme uğrayan kişilere teslim edilirdi.⁸²⁴

⁸¹⁹ Rumlu, *Ahsenü't- Tevârih*, s. 74-75.

⁸²⁰ Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 61.

⁸²¹ Haider, "Hakimiyet Anlayışı", s. 632.

⁸²² Mahmut Esat Bozkurt, *Aksak Demir*, s. 26.

⁸²³ Yakubovskiy, *Altın Ordu*, s. 161.

⁸²⁴ Sahibkiran Emîr Timur, *Timur'un Günlüğü*, s. 92.

Timurlu Devleti'nde hanımlar devlet yönetiminde söz sahibi değillerdi. Ancak hanımlar bazen Emir Timur'un gazabına uğrayan şehzadelerin cezalarını hafifletmeye muvaffak olurlardı.⁸²⁵

⁸²⁵ Aka, *Timur ve Devleti*, s. 108.

SONUÇ

Moğol Cengiz Han'ın katı disiplini ve askerî dehası Moğol kabilelerini bir imparatorluk haline getirmiştir. Onun seferleri dünya üzerindeki halkların ve devletlerin sürekli bir korku ve heyecan halinde yaşamalarına neden olmuştur. Girdiği her memleketi bir enkaza çeviren bu bozkır kasırgası Türk-Bozkır askerî teşkilatı ve kendi adını verdiği Cengiz yasası ile seferden sefere koşarak taş üstünde taş gövde üstünde baş bırakmamıştır. Onun halefleri olan devletler de bu yasa ve teşkilat ile ayakta durmaya çalışmıştır.

Cengiz Handan yaklaşık olarak 150 yıl sonra 1336 yılında dünya yeni bir korku ile karşı karşıya kalmıştır. Türkistan'da ortaya çıkan bu yeni korkunun adı kaynaklarda Timurlenk olarak geçen Emir Timur'dur. Cengiz Han'ın yasa ve askeri teşkilatına sadık kalan emir Timur, bu geleneklerin yanı sıra kendi bu askerî geleneklere daha farklı usuller katarak yeni bir Türk-Moğol mirası ortaya koymuştur. Nitekim Türklerin onlu sistemini esas alan Cengiz Han bu sisteme Moğol unsurlarını da katarak haleflerine bu mirası taşımıştır. Fakat Emir Timur bu mirasa kendi askerî usullerini de katarak yeni bir askeri teşkilat ortaya koymuştur. 1365 yılında Emir Hüseyin ile birlikte Moğol hanına karşı yapılan savaşta Emir Timur'un reformlarını görmek mümkündür. Orduyu yedi kola ayırarak yeni bir savaş teşkilatını benimseyen Emir Timur, 1391 yılında Toktamış Han ile yapılan Kunduzca savaşında ise orduyu yedi kola ayırarak savaş nizamını alma işini sistemleştirmiştir. Bu savaştan sonra Timurlu orduları sürekli olarak bu teşkilatı kullanma yoluna gitmiştir.

Emir Timur bozkır Türk devletlerinin savaş taktiklerinden de büyük ölçüde istifade etmiştir. Sahte ricat olarak bilinen Türk savaş usulü, Timurlu ordusunda çok defa kullanılan bir taktik olmuştur. Ayrıca Selçuklularda gördüğümüz ikta sistemine benzer olarak Timurlu devletinde suyurgal uygulaması benimsenmiştir. İktadan biraz daha farklı haklar içerse de bu sistem ordu için asker yetiştirme konusunda oldukça önemlidir.

Başta Emir Timur olmak üzere Timurlu hükümdarları emirleri, beyleri, askerleri ödüllendirerek onların orduya muti olmalarını sağlamıştır. Savaşçılar hep korku ile ümit arasında tutularak dengeli bir şekilde dizginlenmiştir. Üç yıllık, beş yıllık, yedi yıllık olarak adlandırılan seferler sırasında ordunun itirazsız bir şekilde emirlerine bağlılıkları Emir Timur'un nasıl bir teşkilat benimsediğini gösteren önemli olaylardır. Sürekli

hareket halinde bu ordunun emirlere kumandanlara olan tam bağıllığı Timurlu ordusunu diğer devlet ordularından ayıran önemli bir özelliktir.

Timurlu ordusu özellikle de Emir Timur zamanında yayılmacı bir politika izlemiştir. Ancak bu siyaset doğrultusunda yapılan bu seferler yerleşme amaçlı olmamıştır. Dolayısıyla uzun soluklu olmayan bu seferler daha ziyade Timurlu adını girilen memleketlere kazımak ve bu memleketlerin zenginliklerini merkeze taşımak amaçlı olmuştur. Her ne kadar yapılan bu seferler çoğunluk olarak İslam coğrafyalarına yapıldığı için eleştirilse de Emir Timur, Hindistan, Gürcistan Ermenistan gibi ülkelere seferler yaparak İslamiyet'in yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Emir Timur'un kurmuş olduğu askerî teşkilat halefleri olan oğulları tarafından da benimsenmiş ve uygulanmıştır. Ne var ki bu teşkilat uygulanmaya çalışılsa da Emir Timur'dan sonra halefleri olan oğul ve torunları bu mirası yürütememiştir. Cengiz Hanın oğulları, her ne kadar kabile konfederasyonu şeklinde hüküm sürüp devleti bir şekilde ayakta tutabilmişlerse de Timur'un halefleri bunu başaramamıştır. Emir Timur'un en büyük şanssızlığı belki de bu olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aka, İsmail, “Selçuklu Sonrası Orta Doğu’da Türk Varlığı”, *Türkler*, Ankara 2002, VI, 839-860.
- , “Timur”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXI, 173-177.
- , “Timurlular Devleti”, *DGBİT.*, İstanbul 1987, IX, 181-300.
- , “Timurlular”, *DİA*, XXXXI, İstanbul 2012, 177-180.
- , “Timurlular”, *Türkler*, Ankara 2002, VIII, 517-533.
- , *İran’da Türkmen Hakimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, TTK Yay., Ankara 2001.
- , *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK Yay., Ankara 1994.
- , *Timur ve Devleti*, TTK Yay., Ankara 2000.
- , *Timurlular Devleti Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.
- Akbıyık, Hayrunnisa Alan, “Timur’un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda’nın Yıkılması Meselesi”, *Bilig*, Ankara (Güz) 2003, 27, 117-154.
- Aksu, Hüsamettin, “Hurûfilik”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 408-412.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, I, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.
- Alan, Hayrunnisa, “Cengiz Han Sonrası Asyası’nda Politik Geleneğe Dair”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 287-297.
- , “Tavacı”, *DİA*, İstanbul 2011, XXXX, 177-178.
- , *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, Ötüken Yay., İstanbul 2007.
- Algar, Hamid- Alparslan, Ali, “Hüseyin Baykara”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 530-532.
- Aliyeva, Metanet Aziz, “Emir Timur’u Şaşırtan Azerbaycan’daki Elince Kalesi”, *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahap Kara-Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, 189-192.
- Ando, Shiro, *Timuridische Emire nach dem Mu’izz al-ansab- Untersuchung zur Stammesaristokratie Zentralasiens im 14. Und 15. Jahrhundert-*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1992.
- Asker, Ramiz- Asker, Leyla, “Kaşgarlı Mahmut ve 11. Yüzyıl Musikisi Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir (Yaz) 2008, VIII/ I, 31-34.

- Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (Haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, (2. Baskı), Gökkuşbu Yay., İstanbul 2010.
- Aydın, Mehmet, “Fal”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 134-138.
- Aykaç, Mehmet, *Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar (132-232/750-847)*, TTK Yay., Ankara 1997.
- Aziz B. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- Barthold, V.V., *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Haz. Kâzım Yaşar Koprıman- İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2006.
- Barthold, Wilhelm, *Uluğ Beg ve Zamanı*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 1997.
- Beşirli, Hayati, “Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara 2011, 18/ 58, 139-152.
- Bilgili, Ali Sinan, “Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri”, *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası*, (Ed. Abdulvahap Kara, Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, 193-231.
- Bozkurt, Mahmut Esat, *Aksak Demirin Devlet Politikası*, Gün Basımevi, İstanbul 1945.
- Bozkurt, Nebi, “Kılıç”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 405-408.
- , “Mancınık”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 564-567.
- , “Ok”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 333-335.
- Buryakov, Yuriy F., “Timur, Timurlular ve Bozkırın Türk Göçebeleri”, (Çev. Alesker Aleskerov), *Türkler*, Ankara 2002, VIII, 534-539.
- Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseyinî, *Târîh-i Kebîr-Tevârih-i Enbiyâ ve Mülûk*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2011.
- Clavijo, Ruy Gonzales De, *Timur'un Hayatı-Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler*, (Çev. Zeynep Ertan), (1. Baskı), Pozitif Yay., İstanbul 2008.
- Çandarlıoğlu, Gülçin, “Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, II, 193-214.
- Çelebi, İlyas, “İslam'da Fal”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 138-139.
- Çetin, Altan, “XIII-XV. Yüzyıllarda Yakın Doğu'nun Sosyo-Ekonomik Hayatında Tüccarlar”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, V, 446-459.
- Çoruhlu, Tülin, “Gürz”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 327-328.

- , “Kalkan”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 260-261.
- , “Miğfer”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 21-23.
- , “Türkler’de Mızrak”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 4-5.
- Daş, Mustafa, “Bizans Kaynaklarında Timur İmajı”, *Tarih incelemeleri Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir-2005, XX/ II, 43-58.
- Donuk, Abdülkadir, “Türk Ordu Teşkilatının Yabancı Ordulara Te’siri Mes’esi”, *Eskiçağ’dan Modern Çağ’a Ordular-Oluşum, Teşkilat ve İşlev-*, (Ed. Feridun M. Emecen), Kitabevi Yay., İstanbul 2008, 183-191.
- , *Eski Türk Devletlerinde İdarî- Askerî Unvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.
- Ed-Dûrî, Abdülazîz, “Divan”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 377-381.
- Eğilmez, Savaş, *Krallara Mektuplar- Timur Tarihi ve Avrupa Krallarına Mektupları*, Fenomen Yay., Erzurum 2010.
- Erdem, İlhan- Uyar, Mustafa, “Akkoyunlular- Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VI, 873-881.
- Erdem, Sargon, “Av”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 100-101.
- Erendil, Muzaffer, “1402 Ankara Savaşı”, *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara (Ağustos) 1980, V/ X, 1-13.
- , “Türklerde Askerlik Anlayışı ve Ordu Teşkilatı”, *Askeri Tarih Bülteni*, Genelkurmay Basımevi, Ankara (Ağustos) 1981, VI/ XII, 33-45.
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur’un Hatıratı*, II, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), TTK Yay., Ankara 1987.
- Göksu, Erkan, “Kutadgu Bilig’e Göre Türk Savaş Sanatı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Kış) 2009, II/ 6, 266-281.
- , “Mardî Et-Tarsûsî’nin “Tabsıratu Erbâbi’l-Elbâb Fî Keyfiyyeti’n-Necât Fî’l-Hurûb” Adlı Eseri ve Ortaçağ İslam Tarihçiliği Bakımından Önemi”, *TAED.*, Erzurum 2010, 43, 291-307.
- , *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Yay., İstanbul 2008.
- , *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yay., Ankara 2010.
- Gregory Abû’l- Farac, *Abû’l- Farac Tarihi*, II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999.

- Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu (Attila-Cengiz-Timur)*, (Çev. M. Reşat Uzmen), Ötüken Yay., İstanbul 2010.
- Gumilöv, L. N., *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, (Çev. Ahsen Batur), Birleşik Yay., İstanbul 2000.
- Hacı, Ötemiş, *Çengiz-Nâme*, (Haz. İlyas Kamalov), TTK Yay., Ankara 2009.
- Haider, Mansura, “Timurlular Devletinde Hakimiyet Anlayışı”, (Çev. Ekrem Memiş), *Türk Kültürü-Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara (Eylül) 1984, XXII/ XXV, 611-632.
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yay., Ankara 2006.
- Hinz, Walter, “Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tetkiki”, (Çev. Mehmet Altay Köymen), *Bulleten*, TTK Yay., Ankara 1942, 85-126.
- Hizmetli, Sabri, “Çağatay Devleti”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 355-358.
- İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr- Bozkırdan Gelen Bela-*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2012.
- İgnatiyeviç, Mihail, *Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harb Sanatı ve Fütuhatları*, (Çev. Bahattin Kuban-Salih Fethi Gökçaylı), E.U. Rs. Yay., Ankara 1953.
- İpşirli, Mehmet, “Elçi”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 3-15.
- İzgi, Cevat, “Kûtvâl”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 503-504.
- Johann de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyehatnâme*, (Çev. Ergin Ayan), Derya Kitapevi, Trabzon Tsz.
- Kafalı, Mustafa, “Altın Ordu”, *DGBİT*, Çağ Yay., İstanbul 1987, IX, 102-179.
- , “Çağatay Hanlığı” *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 345-354.
- , “Altın-Orda Hanlığı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 397-411.
- , *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1976.
- Kafesoğlu, İbrahim, “At”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 26-28.
- , *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul 2011.
- Kallek, Cengiz, “Casus”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 163-166.

- Kanat, Cüneyt, “Orta Doğu’da Hakimiyet Mücadelesi (1382-1447)-Memlük-Timurlu Münasebetleri-“, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, V, 134-143.
- , *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, Küre Yay., İstanbul 2010.
- Karakaya, Fikret, “Nakkare”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 326.
- , “Nefir”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 525-526.
- Kaşıkcı, Osman, “Eski Türklerde Devlet Başkanlığı-Hakanlık”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, II, 888-893.
- Kesik, Muharrem, “Türkiye Selçuklularında Savaş Geleneği Hile ve Taktikleri”, (Ed. Feridun M. Emecen), *Eski Çağdan Modern Çağa Ordular (241-266)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2008, 243-266.
- , *At Üstünde Selçuklular-Türkiye Selçukluları’nda Ordu ve Savaş-*, Timaş Yay., İstanbul 2011.
- Kılıçarslan, Yasemin, “Cebeci”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 182-183.
- Koca, Salim, “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, II, 823-844.
- Köprülü, Orhan F., “Bahşı”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 520.
- Kösoğlu, Nevzat, *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, (3. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul 1997.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi(Alp Arslan ve Zamani)*, III, (5. Baskı), TTK Yay., Ankara 2011.
- Kur’ân-ı Kerîm, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Çev. Hayreddin Karaman - vd...), DİB Yay., Ankara 2006.
- Lamb, Harold, *Emir Timur*, (Çev. A. Göke Bozkurt), (2. Baskı), İlgî Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009.
- Manz, Beatrice Forbes, *Timurlenk-Bozkırların Son Göçebe Fatih-*,(Çev. Zuhâl Bilgin), (2. Baskı), Kitap Yay., İstanbul 2006.
- Marozzi, Justin, *Timurlenk- İslam’ın Kılıcı, Cihan Fatih-*,(Çev. Hülya Kocaoluk), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006.
- Merçil, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1989.
- , *Selçuklular- Makaleler-*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*,(Haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Basımevi, İstanbul 2008.

- Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, (Çev. İsmail Erünsal), Kervan Kitapçılık, ysz., tsz.
- Nicolle, David, *The Age Of Tamerlane*, Osprey Publishing, Oxford 2000.
- Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, (Çev. Necati Lugal), (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 1987.
- Nuhoğlu, Güller, “Gazneli Devlet Teşkilatı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, V, 286-308.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, (3. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003.
- Oruç b. Adil, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi-1288-1502)*, (Haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yay., İstanbul 2008.
- Ögel, Bahaeddin, “Devlet Meclisi ve Kurultay”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, II, 874-887.
- , “Türk Kılıcının Menşei ve Tekâmülü”, *DTCFD*, Ankara 1948, VI/ V, 431-460.
- , *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1984.
- , *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, I, (1.Baskı), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.
- Özcan, Nuri, “Mehter”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 545-549.
- Özdal, Ahmet, *Türklerin Savaş Sanatı*, Doruk Yay., İstanbul 2008.
- Özden, Seray, Gündüz, Gökhan, Onat, Sadettin Murat, “Türklerde Yay Yapımı ve Ağaç Kullanımı”, *Düzce Üniversitesi Ormanlık Dergisi*, Haziran 2009, V/ I, 131-149.
- Özer, Yusuf Ziya, “Timurun Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış”, *Belleten*, TTK Yay., Ankara 1945, (IX/ 33, 34, 35, 36), 423-467.
- Özyetgin, A. Melek, “Altınordu Hanlığı'nın Resmi Yazışma Geleneği”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 819-830.
- Paydaş, Kazım, “Akkoyunlularda Devlet Teşkilatı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VII, 212-220.
- , “Emir Timurun Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatının Önemi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2009, XXVIII/ 46, 35-52.

- , “Moğol ve Türk-İslam Devletlerinde Suyurgal Uygulaması”, *Bilig*, Ankara (Güz) 2006, 39, 195-216.
- Pehlivanlı, Hamit, “Eski Türkler ve Selçuklularda İstihbaratçılık”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, V, 279-285.
- Roemer, Hans R., “Timurlular”, *İA.*, MEB Yay., Eskişehir 2001, XII/ I, 346-370.
- Roux, Jean Paul, *Aksak Timur- İslamın Kutsal Savaşçısı-*, (Çev. Ali Rıza Yalt), Milliyet Yay., İstanbul 1994.
- , *Türklerin Tarihi(Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl)*, (Çev. Aykut Kazancıgil- Lale Arslan, Özcan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.
- Sahibkiran Emîr Timur Muhammed Tarağay Bahadıroğlu, *Timur’un Günlüğü-Tüzükât-ı Timur-*, (Haz. Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan), (3. Baskı), İnsan Yay., İstanbul 2010.
- Sanal, Haydar, “Kös”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 270-272.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Eski Türklerde Devlet Meclisi “Toy” Üzerine Düşünceler”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2009, XXVIII/ 45, 1-11.
- Solmaz, Gürsoy, “Timur ve Seferleri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, VIII, 540-553.
- , *Ortaçağ’da Erzurum-Kars Kaleleri*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Erzurum 2000.
- Stier, Roy E., *Muhteşem Savaşçı Timurlenk* (Çev. Elçin Aşuroğlu), Elips Kitap Yay., Ankara 2008.
- Sümer, Faruk, “Akkoyunlular”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 270-274.
- , *Kara Koyunlular(Başlangıçtan Cihan-Şah’a Kadar)*, I, (3.Baskı), TTK Yay., Ankara 1992.
- Şakirov, Kutlukan- Terez, Ersin, “Tüzükât-ı Timur’un Farsça Çevirisinden Notlar ve Eserdeki Türkçe-Moğolca Sözcükler”, *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahap Kara, Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, 41-56.
- Şerafeddin Ali Yezdi, *Zafername*, II, Tahran, 1332.
- Tacü’s-Selmânî, *Tarihnâme*, (Çev. İsmail Aka), (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 1999.
- Taneri, Aydın, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri (Kuruluş Devri)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.

- Tektaş, Nazım, *Tanrının Askerleri -4-*, Çatı Yay., İstanbul 2010.
- Terzi, Mustafa Zeki, “Mızrak”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 3-4.
- Tezcan, Mehmet, “Timur Devrinde Din-Devlet İlişkileri ve Timur’un Din Adamlarına Bakışı”, *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahap Kara, Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, 436-437.
- Timurlenk, *Timur’un Prensipleri*, (Haz. A.Basad Kocaoğlu), (1. Baskı), İlgili Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011.
- Usluer, Fatih, *Hurufîlik-İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren-*, Kabalcı Yay., İstanbul 2009.
- Uyar, Mustafa, “Âdâb el Harb ve el-Şecâ’a’ya Göre “Hisar ve Kuşatma Geleneği”, TAD, Ankara 2006, 25/ 40, 215-224.
- , *İlhanlı Devleti’nin Askeri Teşkilatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (5. Baskı), TTK Yay., Ankara 2003.
- , *Osmanlı Devleti Teşkilatına Methal*, TTK Yay., Ankara 1988.
- , *Osmanlı Tarihi*, I, TTK Yay. , Ankara 1982.
- Viladimirtsov, B.Y., *Moğolların İçtimâî Teşkilâtı- Moğol Göçebe Feodalizmi-*, (Çev.Abdülkadir İnan), (3. Baskı), TTK Yay., Ankara 1995.
- Woods, John E., *Akkoyunlular Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk 15. Yüzyıl Türk-İran Siyaseti Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. Sibel Özbudun), Milliyet Yay., İstanbul 1993.
- Yakubovskiy, A. Yu., *Altın Ordu ve Çöküşü*, (Çev. Hasan Eren), (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 2000.
- Yazıcı, Tahsin, “Fil”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 67-68.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Emîrû’l-Ümerâ”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 158-159.
- Yusuf Halaçoğlu, “Ankara Savaşı”, *DİA*, İstanbul 1991, III, 210-211.
- Yuvalı, Abdülkadir, “Çağatay Hanlığı”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 177-179.
- , “Daruga”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 505-506.
- Yücel, Yaşar, “Timur Tarihi Hakkında Araştırmalar”, *Bellekten*, Ankara (Nisan) 1976, XL/ 158, 249-285.

- , “Timur Tarihine Dair Araştırmalar”, *Belleten*, TTK Yay., Ankara (Nisan) 1978, XLII /166, 239-299.
- , “XIV-XV Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar”, *Belleten*, Ankara 1971, XXXV/ 137-140, 665-719.
- , *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 1991.
- , *Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK Yay., Ankara 1989.
- Yüksel, Musa Şamil, “Arap Kaynaklarına Göre Timur ve Din”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir (Temmuz) 2008, XXII/ I, 239-256.
- , “Arap Kaynaklarında Timur”, *Bilig*, Ankara (Güz) 2004, 31, 85-124.
- , *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, TTK Yay., Ankara 2009.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ensar MACİT
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum / 02.07.1985
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İletişim Bilgileri	
E-Posta adresi	ensarmacit@hotmail.com
Tarih	